

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ
PROTESTOLAR, MİTİNGLER, NÜMAYİŞLER
ve BOYKOTLAR (1908-1918)**

ÖMER FATİH BAŞKAN

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
NİSAN-2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ
PROTESTOLAR, MİTİNGLER, NÜMAYİŞLER
ve BOYKOTLAR (1908-1918)**

DANIŞMAN : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
JÜRİ : Prof. Dr. İbrahim SOLAK
JÜRİ : Prof. Dr. Mehmet TIRAŞ
JÜRİ : Prof. Dr. Şerife YORULMAZ
JÜRİ : Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ

Ömer Fatih BAŞKAN

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
NİSAN-2019**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ PROTESTOLAR,
MİTİNGLER, NÜMAYİŞLER ve BOYKOTLAR
(1908-1918)**

Ömer Fatih BAŞKAN

DOKTORA TEZİ

Kod No :

**Bu Tez 08/04/2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
BAŞKAN

Prof. Dr. İbrahim SOLAK
ÜYE

Prof. Dr. Mehmet TIRAŞ
ÜYE

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ
ÜYE

Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.

Proje No:.....

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ
PROTESTOLAR, MİTINGLER, NÜMAYİŞLER ve
BOYKOTLAR (1908-1918)

Ömer Fatih BAŞKAN

Danışman	:Prof. Dr. Memet YETİŞGİN	
Yıl	: 2019, Sayfa: XI + 183	
Jüri	:Prof. Dr. Memet YETİŞGİN	(Başkan)
	:Prof. Dr. İbrahim SOLAK	(Üye)
	: Prof. Dr. Mehmet TIRAŞ	(Üye)
	: Prof. Dr. Şerife YORULMAZ	(Üye)
	: Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ	(Üye)

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasi ve sosyal alanda varlığı güçlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti zamanla topluma yön veren, siyaseti şekillendiren bir müessese olarak toplum hayatında yerini almıştı. İttihat ve Terakki'nin etkin olduğu 1908-1918 yılları arasında Osmanlı aleyhine yürütülen işgal ve ilhak gibi Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandıran ve ülke birliğini tehlikeye sürükleyecek konularda Osmanlı halkı ciddi tepkiler gösterdi.

Osmanlı Hükümeti'nin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşen işgallere ve ilhaklara karşı net bir tavır koyamaması üzerine, o dönem itibari ile siyasete yön veren İttihat ve Terakki'yi harekete geçirdi. Kurmuş olduğu cemiyetlerle halkı disiplinli bir örgütlenmede buluşturan İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'nden toprak koparma telaşına düşen Avusturya-Macaristan'a, Bulgaristan'a, Yunanistan'a ve İtalya'ya karşı tavrını; protestolarla, mitinglerle, nümayişlerle ve boykotlarla gösterdi.

Kitlesel tepkilerin basında nasıl yer bulduğu ve basın bu noktada halkı yönlendirmedeki işlevi çalışmanın kapsamı içindedir. Bahsi geçen kitlesel eylemlerin 1908 ve 1913 yılları arasında yoğunluğundan bahsedebilirken; 1914 ve 1916 yılları arasında sınırlı kaldığı görüldü. 1917 ve 1918 yıllarında ise I. Dünya Savaşı sebebiyle halkın büyük çoğunluğunun seferberlikte olması ve iktidarda bulunan İttihat ve Terakki'nin kitlesel eylemlerin kendileri aleyhinde kullanılabileceği endişesi kitlesel eylemlerin çok sınırlı kalmasına ve hatta pek olmamasına yol açtı.

Bu çalışmada, 1908-1918 yılları arasında Osmanlı coğrafyası içinde gerçekleşen gerek Türk toplumunun gerekse de gayrimüslimlerin dönemin tartışmalı konuları üzerinde gerçekleştirdiği protesto, miting, nümayiş ve boykotlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki, Yunanistan, protesto, miting, nümayiş, boykot.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

PhD THESIS

**THE ERA OF COMMITTEE OF UNION and
PROGRESS PROTESTS, MEETINGS,
DEMONSTRATIONS and BOYCOTTS (1908-1918)**

Ömer Fatih BAŞKAN

Supervisor : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN

Year : 2019, Pages: XI + 183

**Jury : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN (Chairperson)
: Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Member)
: Prof. Dr. Mehmet TIRAŞ (Member)
: Prof. Dr. Şerife YORULMAZ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ (Member)**

The Committee of Union and Progress whose power in social and political arena grew after the inauguration of second constitutional monarchy became a power to lead the nation and shape the politics. Between 1908 and 1918, the years that the Committee was strong the Ottoman society showed strong reactions against problematics that contributed to disintegrations of the Ottoman state.

Since the Ottoman government failed to show a great stand against foreign invasions of empire's territories, the Committee of Union and Progress acted and created many organizations within the society to react against invasions. Against such states as Austria-Hungary, Bulgaria, Greece and Italy, which were trying to invade Ottoman territories, the Committee organized peoples to protest, hold meetings, demonstrations, marches, rallies and boycotted their products.

How mass reactions got its place in the media and the media's effect on the public have been within the focus of this study. Mass protests were frequent between 1908 and 1913, less frequent in between 1914 and 1916 and nothing in 1816 and 1918. In the last period, because of the war years and fear of the Committee, the mass reactions and protest did not take place.

This thesis focuses on meetings, protests, boycotts and rallies took place between 1908 and 1918 on the Ottoman state, held by both the Turks and the non-muslims against controversial events of the period.

Key words: Ottoman State, Ittihat and Terakki, Greek, Protests, meetings, demonstrations, boycott.

ÖNSÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan, “İttihat ve Terakki Dönemi Mitingler, Protestolar, Nümayişler ve Boykotlar 1908-1908” adlı araştırma on yıllık süreçte gerçekleşen kitlesel hareketleri kapsamaktadır.

Doktora tezi olarak hazırlanan bu tez, II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı toplumunun ilhaklara, işgallere ve Osmanlı halkına reva görülen mezalimlere karşı nasıl tavır aldığını göstermektedir. Bu tavır kendisini, İttihat ve Terakki liderlerinin örgütlü çalışmasıyla miting, protesto, nümayiş ve boykot gibi reaksiyonlarla gösterdi. Ayrıca azınlıklar da II. Meşrutiyet’in özgürlük havasından faydalanarak zaman zaman meydanlarda miting, protesto ve nümayiş gibi eylemlerde bulundular. Bu eylemlerinde ya bazı kazanımlar elde etmek için ya da kendi aleyhlerinde gerçekleşen bir durumu eleştirmek için gerçekleştirdiler.

Bu tez; giriş, önceki araştırmalar, kaynakça ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluştu. Üçüncü bölümde, teze konu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bilgi verildikten sonra İttihat ve Terakki’nin denetleme iktidarı ve tam iktidar dönemi olmak üzere iki başlıkta genel bilgiler ve dönemin hükümetleri hakkında kısa bilgiler verildi.

Tezin dördüncü bölümünde miting, protesto, nümayiş ve boykot kavramları üzerinde durularak kitlesel hareketler hakkında bilgiler verildi. Bu bölümde diğer kavramlardan daha çok ön plana çıkan boykot kavramı üzerinde durularak nasıl ortaya çıktığı ve Osmanlı Devleti’nde ne ölçüde başarılı olduğu hakkında analizlerde bulunuldu.

Tezin beşinci bölümünde, II. Meşrutiyet’in ilanından önce kitlesel eylem örneklerine yer verildi. Bu dönemin baskıcı ve yasakçı yönetimi nedeniyle kitlesel hareketlilikler noktasında sınırlı sayıdaki örnekler sunuldu. Bu dönem kitlesel eylemlerinde miting, protesto ve nümayiş kullanılırken boykot henüz kullanım sahasında değildir. Bu dönemde; Bulgar komitelerin Makedonya için nümayiş ve mitingleri, Ermenilerin 1890-1896 yılları arasında çeşitli bahanelerle gerçekleştirdiği miting ve nümayişleri ve Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması için Rumların 1895 yılında gerçekleştirdiği ve buna mukabil Türklerin Rumlara karşı gerçekleştirdiği miting ve nümayişler ele alındı.

Tezin altıncı bölümü tezin en kapsamlı bölümüdür. Tezin bu bölümünde Müslümanların ve gayrimüslimlerin Osmanlı coğrafyasında gerçekleştirdikleri kitlesel eylemler anlatıldı. Müslümanlar tarafından II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşen; Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgali, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan’ın Girit’i kendine bağladığını ilan etmesi, İtalya’nın Trablusgarp’ı işgali ve Balkan Savaşları’na yönelik kitlesel eylemler ele alındı. Gayrimüslimler tarafından gerçekleşen eylemlerden ise; 1908 seçimlerinde Rumların seçimlere itirazı, kilise ve mektepler meselesine bağlı olarak Bulgar ve Rumlar arasındaki anlaşmazlık ve Ermenilerin bazı kazanımlar elde etmek için giriştiği kitlesel hareketler anlatıldı. Ayrıca bu bölümde 1917 ve 1918 yılında kitlesel eylem örneklerine neden rastlanılmadığı hakkında değerlendirmede bulunulmuştur.

Doktora eğitimim boyunca işaret ettiği hususlar ile beni yönlendiren, tez aşamasının her aşamasında katkılarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Memet YETİŞGİN’e teşekkür ederim.

Ömer Fatih BAŞKAN

NİSAN 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	VII
GÖRSELLER LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.2.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	3
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	4
3. İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ’NİN KISA TARİHİ (1908-1918).....	6
3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kuruluşu (1889)	6
3.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktidarı Denetleme Dönemi (1908-1913).....	12
3.2.İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Tam İktidar Dönemi (1913-1918).....	18
4. KİTLESEL HAREKETLİLİKLER (PROTESTO, MİTİNG, NÜMAYİŞ ve BOYKOT)	21
4.1. II. Meşrutiyet’in İlanı ile Kitlesele Hareketlere Bakış.....	21
4.2. Boykot Kavramı Üzerine	24
5. II. MEŞRUTİYET’İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN PROTESTOLAR, MİTİNGLER, NÜMAYİŞLER ve BOYKOTLAR.....	30
5.1. Makedonya’daki Bulgar Komitaları Tarafından Gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler.....	30
5.2. 1890 ve 1896 Yılları Arasında Ermeniler Tarafından Gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler	39
5.3. Kıbrıs’ın Yunanlılara Bırakılması için Rumlar Tarafından gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler (1895)	45
6. II. MEŞRUTİYET’İN İLANINDAN SONRA İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ PROTESTOLAR, MİTİNGLER, NÜMAYİŞLER ve BOYKOTLAR (1908-1918).....	49
6.1. Müslümanlar Tarafından Gerçekleştirilen Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar.....	49
6.1.1. Avusturya’nın Bosna-Hersek’i İlhakı Üzerine Osmanlı Halkının Mitingleri, Protestoları ve Boykotları.....	49
6.1.2. Bulgaristan’ın Bağımsızlığını İlan Etmesi Üzerine Osmanlı Halkının Protestoları, Mitingleri ve Boykotları.....	66
6.1.3. Yunanistan’ın Girit’i İlhak Ettiğini İlan Etmesi Üzerine Osmanlı Halkının Mitingleri, Nümayişleri ve Boykotları	77
6.1.4. Girit’e Atanan Kadıları Kabul Etmeyen Giritli Rumlara Karşı Osmanlı Halkının Gerçekleştirdiği Mitingler ve Protestolar	97
6.1.5. İtalya’nın Trablusgarp İşgaline Karşı Osmanlı Halkının Gösterdiği Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar	102
6.1.6. Balkan Savaşlarının Öncesinde ve Sonrasında Osmanlı Halkının Düzenlediği Mitingler ve Nümayişler	116
6.2. Gayrimüslimler Tarafından Gerçekleştirilen Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar	131
6.2.1. Rumların 1908 Seçimlerinde Nümayişleri, Mitingleri ve Protestoları ...	131

6.2.2. Bulgarların Kiliseler ve Mektepler Kanunu’nun Kabul Edilmesine Yönelik Mitingleri ve Protestoları.....	141
6.2.3. Rumların Kilise ve Mektepler Kanunu’nun Kabul Edilmesinden Sonra Mitingleri ve Protestoları.....	149
6.2.4. Ermenilerin Osmanlı Aleyhindeki Mitingleri ve Osmanlı Halkının Ermenilere Karşı Boykotu (1913-1916).....	153
6.3. 1917-1918 Yılları Arasında Kitlesele Hareketlerin Neden Olmadığına Dair Değerlendirme.....	158
17. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	163
18. KAYNAKÇA.....	168
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 6.1. 1900-1909 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Arasındaki Toplam İhracat ve İthalat Rakamları.....	68
Tablo 6.2. 1906 Yılında Bulgaristan'ın Avrupa Ülkelerine Yaptığı İhracat ve İthalat Rakamları.....	73
Tablo 6.3. Osmanlı Devleti'ne İhraç Edilen; Fakat Osmanlı Gümrüklerince Kabul Edilmeyen Bulgar Ürünlerinin Listesi	75
Tablo 6.4. 1892-1909 Yılları Arasında Osmanlı Devleti ve İtalya Arasındaki İhracat ve İthalat Rakamları.	108

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 5.1. Yunanlı Komitacılar Tarafından Katledilen Bulgar Köylüleri.	32
Görsel 5.2. Bulgar Komitacılar Tarafından Katledilen Yunan Köylüleri.	32
Görsel 5.3. Bulgar Komitacıları.....	34
Görsel 5.4. Babıali Nümayişlerinin Tasviri	45
Görsel 6.1. Boykotaj Komitesi Tarafından Avusturya ile Ticaret Yapılmamasını Telkin Eden Şehadetname.....	52
Görsel 6.2. Avusturyalı Bir Tüccarın Malını Taşımayan Müslüman Hamala Yalvarışı	55
Görsel 6.3. İflas Eşiğinde Olan Avusturyalı Tüccar.	56
Görsel 6.4. Bir Kadının Avusturya Ürünü Olan Yemeği Yiyip Yemediğini Merak Eden Bir Baba ve Bir Çocuğu.	61
Görsel 6.5. <i>The Times</i> Gazetesinde Avusturya Borsasının Hareketliliği.....	63
Görsel 6.6. Boykotaj Sebebiyle Satılmayan Avusturya Eşyalarının Geri Gelmesi.	64
Görsel 6.7. Fatih Cami Önünde Bulgaristan'ın Bağımsızlığına Yönelik Nümayiş.	70
Görsel 6.8. Bulgaristan Heyetinin Boykot Uygulamasının Kalkmasından Sonraki Toplantıları.	76
Görsel 6.9. Yunanistan'ın Girit adasını bir çengelle kendine Doğru Çektiğini Gösteren Kare.	80
Görsel 6.10. Sultan Ahmet Meydan'ında Girit için gerçekleşen mitingden üç resim. ..	82
Görsel 6.11. Yunan Velihahtlarının Pul Üzerindeki Resimleri.	88
Görsel 6.12. Girit Müslümanlarının Mitingi.	90
Görsel 6.13. <i>Sırat-ı Mustakim</i> Gazetesinin Nisan 1910 Tarihine Ait Boykotaj İlanı. ...	91
Görsel 6.14. Osmanlı ve İtalya Kuvvetleri Arasındaki Silahsal Donanım Farkını Gösteren Resim	104
Görsel 6.15. Beyrut Limanı'ndaki İtalyan Donanmalarının Nümayişleri.	111
Görsel 6.16. Trablusgarp Savaşı'nda Suriye Ahalisinin Nümayişleri.	114
Görsel 6.17. 1912'de Harp Taraftarlarının Meydanlarda Toplanması.	119
Görsel 6.18. Darülfünun Öğrencilerinin Babıali Önündeki Nümayişi.	121
Görsel 6.19. Balkan Savaşları Öncesinde Savaş Lehinde Gösteri Yapmak İçin Sultan Ahmet Meydanında Yapılan Mitingler.	122
Görsel 6.20. Balkan Savaşları Öncesinde Savaş Lehinde Gösteri Yapmak İçin Sultan Ahmet Meydanında Yapılan Mitingler.....	122
Görsel 6.21. Balkan Savaşları İçin Beyrut Meydanlarında Toplanan Kalabalık.	124

Görsel 6.22. Edirne Halkının Balkan Savaşları’ndan Sonra Sevinçlerini Göstermek İçin Yapmış Oldukları Miting	128
Görsel 6.23. Edirne Halkının Balkan Savaşları’ndan Sonra Sevinçlerini Göstermek İçin Yapmış Oldukları Miting.	128
Görsel 6.24. Seçim Söylentilerinin Osmanlı Toplumunda Algılanışının Tasviri	133
Görsel 6.25. 1908 Seçimlerine İtiraz Eden Rumların Nümayişleri.	137
Görsel 6.26. İttihat ve Terakki Cemiyeti Önünde Seçimlerden Dolayı Toplanan Kalabalık.....	140
Görsel 6.27. Fransız Kartpostallarında Oy Kullanmaya Giden Osmanlı Vatandaşları.	140
Görsel 6.28. Rumların Kiliseler ve Mektepler Meselesi Nedeniyle Newyork’ta Gerçekleştirdikleri Mitingi Anlatan Gazete Küpürü.	152

KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVN.MKL.	: Mukavelename ve Mukavelat Belgeleri
age.,	: Adı Geçen Eser
agm.,	: Adı Geçen Makale
agt.,	: Adı Geçen Tez
A.}MKT.MHM.	: Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri
A.}MTZ.(04).	: Bulgaristan Emareti Yazışma Belgeleri
A.}MTZ.(05).	: Mısır Eyaleti Yazışma Belgeleri
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AYK	: Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu
BEO.	: Bab-ı Ali Evrak Odası, Dahiliye Giden Vilayete Giden
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD.	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DH.EUM.EMN.	: Emniyet Kalemî Belgeleri
DH.EUM.THR.	: Tahrirat Kalemî Belgeleri
DH.EUM.VRK.	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Belgeleri
DH.H.	: Daliliye Nezareti Hukuk Evrakı Belgeleri
DH.HMŞ.	: Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Belgeleri
DH.İ.UM.EK.	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı Belgeleri
DH.İD.	: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı Belgeleri
DH.MB.HPS.M.	: Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı Belgeleri
Ed.	: Editör
ESOGÜ	: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi
MF.MKT.	: Mektubi Kalemî Belgeleri
DH.MKT.	: Dahiliye Mektubi Kalemî,
DH.SYS.	: Dahiliye Nezareti Siyasi Evrakı,
DH.MUİ.	: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı Belgeleri
DH.ŞFR.	: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı Belgeleri
GKB.	: Genel Kurmay Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
HR.SFR.(3).	: Hariciye Nezareti Londra Sefareti
HR.SFR.(4).	: Paris Sefareti Belgeleri
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri
HT.TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri
İ.HUS.	: İrade-i Hususi Belgeleri
İTOBİAD.	: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
Km.	: Kilometre
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbatası Belgeleri
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
ŞD.	: Şuray-ı Devlet Belgeleri
TASAV	: Türk Akademisi Siyasal Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
TAED.	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TFR.İ.A.	: Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı Belgeleri

TFR.I.KV.	: Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı Belgeleri
TFR.I.MN.	: Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı Belgeleri
TFR.I.SL.	: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı Belgeleri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
Vb.	: Ve benzeri
Y.A.HUS.	: Sadaret Hususi Maruzatı Belgeleri
Y.EE.KP.	: Sadrazam Kamil Paşa Evrakı Belgeleri
Y.PRK.MYD.	: Yaveran ve Maiyyet-i Seniye Erkan-ı Harbiye Dairesi Belgeleri
Y.PRK.TKM.	: Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Belgeleri
Y.PRK.řH.	: şehremaneti Maruzatı Belgeleri
Y.PRK.ZB.	: Perakende Evrakı-Zabtiye Nezareti Maruzatı
ZB.	: Zabtiye Nezareti Belgeleri

1.GİRİŞ

II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilan edilmesinde yadsınamaz katkıları olan İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet döneminin en güçlü siyasi partisi olmakla birlikte bu dönem gelişmelerinin planlayıcısı ve yürütücüsüyü. İttihat ve Terakki her ne kadar II. Meşrutiyet'in ilk beş yılını perde arkasında hükümeti kontrol ederek geçirse de Osmanlı siyasetindeki aktif rolünü sürdürdü. Sonraki beş yılında ise tek başına iktidar partisi olarak Osmanlı yönetiminden sorumlu oldu.

20. yüzyılın ilk yirmi yılı Osmanlı Devleti için zor günlerdi. Pek çok kurumu modern devrin anlayışından uzak bir görünüme sahipti. Özellikle askeri ve siyasi gücünü dış tesirler ve iç çekişmeler sonunda kaybeden Osmanlı Devleti, gelişen olaylar karşısında tavrını net koyamıyordu. Yüzyıllardır Osmanlı toprağı olan bölgeler bir bir vatan topraklarından ayrılırken gerekli mekanizmalar çalıştırılmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin gelişen olaylara karşı sessiz kalması ve çözüme yönelik bir eylemde olmaması muhalefet kanadındaki İttihat ve Terakki'yi harekete geçirdi. Cemiyetin harekete geçiş tarzı ise II. Meşrutiyet'in ilanına kadar toplumun çok da alışık olmadığı protesto, miting, nümayiş ve boykot gibi kitlesel eylemlerdi. II. Meşrutiyet'in ilanı ile yasal haklarına kavuşan toplum, artık meydanları doldurabiliyor, itirazlarını ve sakınca gördüğü durumları hatta mevcut hükümetin programlarını meydanlarda eleştirebiliyordu.

Kitlesel eylemlerin II. Meşrutiyet'ten sonra ilk adımı Avusturya-Macaristan'a ve Bulgaristan'a karşı yapılmıştı. Avusturya Macaristan 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamış ve arkasından Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti. Osmanlı Devleti bu konuda Avusturya'ya ve Bulgaristan'a sadece protesto metinleriyle karşılık verebilmişti. Ancak İttihat ve Terakki önderliğinde kurulan cemiyetler basın faktörünü kullanarak halkı bilinçlendirmede iyi örgütlenebilmişlerdi. Örgütlenen halk, Avusturya ve Bulgaristan'a karşı protesto mitingleriyle meydanlarda bir araya geldi. Ülkenin hemen hemen her yeri nümayişlere sahne oluyordu. Rumeli, Anadolu ve Orta Doğu bu iki ülkeye karşı tepkilerini toplandıkları mitinglerde okunan nutuklarla haykırıyordu. Aynı zamanda bu iki ülkeye karşı ilan edilen boykota riayet eden halk Avusturya ve Bulgaristan'ı iktisaden de oldukça yıpratmıştı. Avusturya ve Bulgaristan elçileri boykotun kaldırılması için sürekli Babıali'ye baskı yapıyordu. Ancak bu talepleri Osmanlı hükümeti ile alakalı değildi bu halkın kendi tercihiydi ve halkın istediğı eşyayı alıp almaması kendi tasarrufunda idi.

Osmanlı Devleti'ni kitlesel eylemleriyle en çok uğraştıran gayrimüslim unsur şüphesiz Rumlardı. 1908 seçimlerine hazırlanan Rumlar patriklik desteğıyle seçimlerde daha çok temsil hakkı istiyorlardı. Çeşitli iddialarla Babıali'yi sürekli şikayetleri ile meşgul eden Rumlar, İttihat ve Terakki'nin seçimlerde usulsüzlük yaptığını savundular. Sözde haklılıklarını savunmak için meydanlara inen Rumlar, seçimleri protesto ve mitinglerle eleştirdiler.

Rumlara karşı gerçekleştirilen kitlesel eylemlerin bir diğeri de Girit'ti. Girit adasının Yunanistan tarafından ilhak ilanı Osmanlı ahalisini yeniden meydanlara döktü. Girit için gerçekleşen mitingler, nümayişler ve boykotlar kısa süreli olmayıp geniş zaman dilimine yayıldı. 1908 sonundan itibaren başlayan kitlesel eylemler 1911'e kadar sürdü.

Osmanlı Devleti'ni kitlesel hareketler konusunda doğrudan olmasa da dolaylı ilgilendiren bir başka konu kilise ve mektepler kanunuydu. Osmanlı hükümetinin yıllardır Bulgar ve Rumlar arasında süregelen kiliseler ve mektepler konusunu çözüme ulaştırmak için Kiliseler ve mektepler kanunu neşretmişti. Bulgar okullarının ve

kiliselerinin olmayışı Bulgarları Yunan okullarında eğitim görmesine neden oluyordu. Bunu dilsel ve kültürel değerlerini tehdit olarak algılayan Bulgarlar, Rum patrikhanesine karşı bir mücadele içerisine girdi. Amaçları kendi kiliselerini ve okullarını tesis ederek ulusal kimliklerini korumaktı. Bu konunun çözümü ve yeni bir kilise ve mektepler kanunun neşri için Osmanlı hükümetine baskı oluşturan Bulgarlar, 1906'dan başlamak üzere kanunun kabul tarihi olan 1910 yılına kadar miting ve protestoda bulundular. Bu tarihe kadar Rumlar tarafından kitlesel bir tepki ile karşılaşılmadı. Rumlar sadece imtiyazını devam ettirmek istedikleri için Osmanlı hükümetine kilise ve mektepler kanunun kabul edilmemesi için baskı yapmaktaydı. Ancak Kilise ve Mektepler kanunun kabulü ile Bulgarların miting ve protestosu bıçak gibi kesilirken; bu sefer de roller değişmiş ve meydanları Rumlar doldurmuştu. Rum vatandaşlar, imtiyazlarını kaybettikleri için meydanlara inerek kanunu kabul eden Osmanlı hükümetine ve Bulgarlara karşı miting ve protesto gösterilerinde bulundular.

Kitlesel hareketler 1911-1912 yılları itibari ile İtalya'ya karşı gerçekleşiyordu. İtalya kendisine sömürge olarak Trablusgarp ve Bingazi'yi seçmişti. İşgal sürecinde savaş hukukunu hiçe sayan İtalya, yerli ahaliye karşı büyük bir kıyım gerçekleştirdi. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve insanlık dışı muamelesi Türk ve İslam dünyası tarafından tepkiyle karşılandı. Bu tepkiler, kendini miting, protesto, nümayiş ve boykot olarak gösterdi. Bu tepkisel hareketler sadece Anadolu'da ve Balkanlarda sınırlı kalmadı. Başta Hint Müslümanları olmak üzere Afrika'da da Trablusgarp'taki işgal ve İtalya askerinin barbarlığı kınandı.

Birleşik dört düşmana karşı yürütülen F. Sacid'in deyiimiyle *"Bu kavmin bedeninde hayat bulan mikroplar"* dediği Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atmak için bir araya geliyorlardı.¹ Bir araya gelmesi söz konusu bile olmayacak bu birleşik düşmanların başlatmış olduğu Balkan Savaşlarına Türk halkı protesto mitingleriyle cevap verdi. Özellikle Darülfünun öğrencileri ve bazı savaş taraftarı kişiler başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde savaşa katılmak için mitinglerde buluştular. Ayrıca Trablusgarp Savaşı'nda olduğu gibi Hint Müslümanları ve Kuzey Afrika Müslümanları Balkan Savaşlarında Osmanlı lehinde gösteriler düzenledi.

İttihat ve Terakki'nin tam iktidar döneminde karşılaştığımız kitlesel eylemler ise Osmanlı halkının Ermenilere yönelik gerçekleştirdiği boykotla beraber Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği mitingler yer alıyordu. 1913-1916 yılları arasında gerçekleşen bu kitlesel eylemlerde Osmanlı halkı Ermenilerin Anadolu'da gerçekleştirdikleri mezalime karşılık boykot silahını kullandığını gördük. Ayrıca bu boykot Ermenilerin abarttığı kadar büyük nitelikte gerçekleşmemişti. Ermeniler ise Büyük Avrupa devletlerinin dikkatini çekerek güya Müslümanların kendilerine karşı bir kıyım gerçekleştirdiği iddialarıyla bazı kazanımlar peşindeydi.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

1908-1918 yılları arasında Osmanlı coğrafyasını hedef alan işgal ve sömürülere karşı Osmanlı halkının göstermiş olduğu tepkilerden miting, protesto, nümayiş ve boykot konularının incelenmesi amaçlanmıştır. Halkın daha öncesinde hiç de alışık olmadığı bu kitlesel eylemlerde nasıl hareket ettiği ve bu eylemlere ilgisinin ne ölçüde olduğu, araştırmacının ulaşmak istediği hedeflerdir. Araştırma, II. Meşrutiyet'in ilanı ile döneme ismini veren İttihat ve Terakki döneminin sosyal hayatı hakkında da önemli bilgiler vermeyi hedeflemiştir.

¹ F. Sacid, 17 Ekim 1912, Türk Yurdu Dergisi, C. 3 (24).

Vatanın bütünlüğünün korunması için milletçe girişilen kitlesel eylemler halkın aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi noktasında önemliydi. Zira okuma yazma oranının çok düşük olduğu bir ülkede olayları tam anlamıyla idrak edebilmek güçtü. Fakat geniş katılımlı protesto mitingleri ve nümayişler halkın aydınlanması görevini üstleniyordu. Haksız işgal ve ilhaklara karşı bir duruşu bir tavrı ifade eden miting, nümayiş ve protesto toplumun moral kazanması açısından da değerli eylemlerdi. Ayrıca bu eylemlere katılımın kişinin bireysel iradesi ile gerçekleşmesi milli irade yolunda kat edilen bir diğer önemli kazanımdı.

1.2.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, 1908-1918 yılları arasında egemen güç olarak karşımıza çıkan İttihat ve Terakki döneminde gerçekleşen miting, protesto, nümayiş ve boykot konularını kapsamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki; ele alınan kitlesel eylemler hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve dönem gazeteleri taraması sonucunda 1908 ve 1916 yılları arasında kaynaklara ulaşabilirken; 1917 ve 1918 yıllarına ait konu bütünlüğüne dayalı kitlesel eylemlere ulaşamamıştır.

Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen kitlesel eylemler ele alınırken konuyla doğrudan bağlantılı yurt dışı kitlesel hareketlere de yeri geldikçe araştırmada değinildi. Ayrıca bu araştırmada Türk halkının verdiği tepkisel eylemlerin yanı sıra Osmanlı coğrafyasında, Osmanlı unsuru olan gayrimüslimlerin de bazı itirazları neticesinde yapmış olduğu kitlesel eylemlere de yer verilmiştir. Ele alınan kitlesel eylemlerde Osmanlı aleyhinde gerçekleşen tepkiler ele alınmıştır. Bahsi geçen tepkisel eylemler dışında konuyla ilintili olarak düşünülebilecek grev ve isyan gibi konular araştırmanın kapsamı dışındadır. Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanı ve İstiklal-i Osmani günü kutlamaları gibi toplumda memnuniyet uyandırmış konular da araştırma kapsamı dışındadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, öncelikli olarak tarama yöntemine göre İttihat ve Terakki döneminde gerçekleşen miting, protesto, nümayiş ve boykot konu alan eserler incelenerek başlanmıştır. Döneme ait hatıralar, gazeteler, arşiv belgeleri ve tetkik eserler incelenerek döneme ait kaynak ve literatürler tespit edilmiştir. Arşiv belgelerinin tasnifi ve belgelerden elde edilen veriler analiz edilerek bulguya dönüştürülmesinde nitel araştırma metodu kullanıldı. Araştırmada, Meşrutiyet öncesi kitlesel eylem örnekleriyle birlikte Meşrutiyet sonrası kitlesel eylem örnekleri sunarak karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmamız genel itibarıyla kamuoyunu temel aldığından kavramsal çerçeveyi oturtabilmek için miting, nümayiş, protesto ve boykot kavramları incelenmiştir. İttihat ve Terakki döneminde işgal ve ilhaklara karşı kamuoyunun tavrını tespit edebilmek için basın ve hatıratlara ulaşılmıştır. Çalışmanın yazımında döneme ait bilgilerin bir kısmı doğrudan aktarılırken bir kısmı sadeleştirilerek verilmiştir. Ayrıca dönem gazetelerinin taranması sonucunda araştırmaya görsellik kazandırılması sağlanmıştır.

2.KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İttihat ve Terakki dönemi içinde ele alınacak mitingler, protestolar, nümayişler ve boykotlar (1908-1918)adlı araştırma daha önce bir araştırmaya konu olmamıştır. Sadece İttihat ve Terakki döneminde meydana gelen kitlesel karakterdeki bazı olayların müstakil olarak kaleme alındığı tespit edildi. Bir dönemden ziyade bir konuyu bir olayı ele alan bu eserlerden biri kitap olmak üzere diğerleri makale şeklinde ele alınmıştır. Ancak İttihat ve Terakki döneminin kitlesel eylemlerini bütünüyle ele alan bir çalışma yoktur. Ele alınan bu eserlerde ise miting, nümayiş ve protestodan ziyade boykot konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Boykot konusuyla ilgili olarak da Avusturya'ya karşı gerçekleştirilen boykot, yazarlar tarafından rağbet gösterilen bir konu başlığı olmuştur.

Daha önce ele alınan boykot konuları Avusturya odaklı idi. Halbuki Avusturya'dan başka Bulgaristan, Yunanistan, İtalya ve Ermenilere karşı ilan edilen boykotlar da vardı. Araştırma, Avusturya ile sınırlı kalan boykot konusunu, İttihat ve Terakki dönemi içinde ve birbiri arkasına ilan edilen boykotları araştırmayı hedefledi. Ayrıca işgal ve ilhaklara karşı tepki boykotla sınırlı değildi. Boykotla birlikte miting, protesto ve nümayiş kavramları Osmanlı coğrafyasının küçülmesine karşılık gösterilen diğer tepkisel eylemlerdi. Bu nedenle boykot yönlü yazılan eserlerin, Osmanlı toprak kaybına gösterdiği tepkilerden miting, protesto ve nümayiş konularını ihmal ettiğini gördük. Buradan hareketle araştırma, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına sessiz kalması neticesinde Osmanlı halkının tepkilerini sadece boykotla değil bütünüyle ele alan bir çalışmayı hedefleyerek miting, protesto, nümayiş ve boykot konularını bir arada vermeye çalıştı.

Boykot ile ilgili ilk çalışma Donald Quataert'in 1987 yılına ait olup "Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)" adlı kitabıdır. Quataert çalışmasında "Avusturya-Macaristan'a karşı Boykot" başlıklı bir bölüm kaleme almıştır. Yazar, makalesinde boykotun diğer ülkelerdeki ilk örneklerine yer vermiş ve bunun o ülkelerdeki etkisi hakkında bilgiler sunmuştur. Makalesinde boykotun yoğun bir şekilde işlendiği liman kentlerinden İstanbul, İzmir ve Trabzon illerini ele alan Quataert, Avusturya'ya karşı yürütülen boykotlar hakkında genel bilgiler vermiştir. Yazar, kaynakçasını yabancı kaynaklara dayandırırken yazarın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden kısmen yararlandığı görülmüştür.²

Avusturya'ya karşı boykot konusunu işleyen Kudret Emiroğlu 1994'te "Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908" adlı bir çalışma yapmıştır. Dönemi şartları ile değerlendirdiğimizde ticaret eşyalarını gemilerle nakledilmesi daha kolay ve daha ucuza mal oluyordu. Bu nedenle liman bölgeleri boykot kavramının değer kazandığı bölgeler haline geliyordu. Yazar buradan hareketle boykotun aktif bir şekilde yürütülen bölgelerden ve liman şehri olan Trabzon ilini seçmiştir. Makalenin bölgenin yerel gazetesi olan *Feyz* gazetesinden oldukça yararlandığı görülürken arşiv kaynaklarından yararlanmadığı görülmüştür.³

"1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri" adlı makale 1997 yılında Mehmet Emin Elmacı tarafından ele alınmıştır. Makale, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhaki karşısında Avusturya emtiasına karşı boykotu ele almaktadır. Makalede, boykotun liman bölgelerindeki etkisine dikkat çekerek Avusturya emtiasının vapurlara yükleme

² Donald Quataert, 1987. Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılım ve Direniş (1881-1938),Yurt Yayınları, İstanbul, s. 112-115.

³ Kudret Emiroğlu, 1994. "Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908", Toplumsal Tarih Dergisi, 8 (10), ss.17-19.

ve indirmede görevli mavnacı ve hamalları konu almıştır.⁴ Yazarın makalesini oluştururken Başbakanlık Osmanlı Arşivinden yararlandığı ve dönemin gazetelerini kullandığı tespit edildi.

Boykotla ilgili en kapsamlı araştırmayı yapan Y. Doğan Çetinkaya'nın 2004 yılına ait "1908 Osmanlı Boykotu" adlı kitabıdır. Boykotun diğer ülkelerde nasıl ortaya çıktığından hareketle toplumsal analizlerde bulunan yazar, 1908 yılında Avusturya ve Bulgaristan'a karşı gerçekleşen boykotu konu edinmiştir. Yazar, eserinde Bulgaristan'a çok yer vermezken, Avusturya boykotu üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Eserin dönemin gazetelerinden ve yabancı kaynaklardan istifade ettiği görülmüştür.⁵

Avusturya'ya karşı gerçekleşen boykotun dışında rastladığımız bir diğer boykotla ilgi makale, Yunanistan'a karşı Girit için yapılan boykottur. Rıza Karagöz tarafından 2003'te yayınlanan makale "Osmanlı Devleti'nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910)" adlı çalışmadır. Makale, Girit'i kendine katmak isteyen Yunanistan'a karşı ticari boykot uygulamalarının örneklerini sunmuştur.⁶ Ancak her nedense yazar, 1909 başından başlayan boykotun 1912'ye kadar örnekleri var iken 1910 yılı ile sınırlandırdığını gördük. Yazar makalesini Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve arşiv gazetelerinden yararlanmıştır.

Ayrıca dönemle ilgili döneme tanıklık eden veya dönemi yakından araştıran yazarlardan Ali Fuat Türkgeldi'nin "Görüp ve İşittiklerim" adlı kitabı, Talat Paşa'nın "Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerin Amal ve Hareket-i İhtilaliyesi" adlı kitabı, Sina Akşin'in "Jöntürkler ve İttihat Terakki" adlı kitabı, Abdurrahman Şeref Efendi'nin "Son Vakanivüs Abdurrahman Şeref Efendi II. Meşrutiyet Olayları 1908-1909" adlı kitabı, Yusuf Hikmet Bayur'un "Türk İnkılabı Tarihi" ve Enver Ziya Karal'ın "Osmanlı Tarihi" kitaplarında dönemle ilgili kitlesel eylemlerle ilgili bilgiler mevcuttur.

⁴ Mehmet Emin Elmacı, 1997. "1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri", Kebikeç Dergisi, 2 (5), s.156.

⁵ Y. Doğan Çetinkaya, 2014. 1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 97-101.

⁶ Rıza Karagöz, 2003. "Osmanlı Devleti'nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910)", Türk Kültürü İnceleme Dergisi, (8), s. 45-46.

3.İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ'NİN KISA TARİHİ (1908-1918)

3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu (1889)

1839'da Tanzimat ile Batılılaşma hareketine girişen Türk aydınları bu hareketi Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ile taçlandırmak istedi. Türk aydınlarının bu yoldaki en büyük engelini ise inkılap taraftarı olmayan padişah oluşturmaktaydı. Bu nedenle batılılaşma hareketine engel olan Sultan Abdülaziz tahttan indirilerek yerine Meşrutiyet ilanının sözünün alındığı II. Abdülhamit tahtta geçti. II. Abdülhamit devrinin başlangıcında Osmanlı Devleti'nin belirgin bir siyaset anlayışı yoktu. 1856 Paris Anlaşması ile büyük devletlerin müşterek garantisinde yer alarak varlığını sürdürmekte ve içten ve dıştan gelen gizli emellerle sarsılmaktaydı.⁷ II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'yi kabul etmişti; ancak kendi iradesine ortak olan Meclis'i kabullenmemekteydi. Zaten tahta geçmesiyle ilgili olarak verdiği fermada da Meşrutiyet ile ilgili bir söz bile etmiyordu.⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve çeşitli fikirlerin çatışmasını aleyhinde görerek Meclis'i feshetti.⁹

II. Abdülhamit dinamik hareketlere ve siyasi oluşumlara mani olarak statükocu ve baskıcı bir yönetim sürdürdü. Devletin parçalanması kısmen durdurulduysa da içten çözümlerin önüne geçemedi. Memleket sıkıntılarını kendine dert edinen taze fikirli genç unsurlar istibdat yönetimi ile susturuldu. Fikir cereyanlarının yayılmaması için istibdat sopasını genç nesiller üzerinde kullandı. Ancak bu düzene razı gelmeyen aydınlar; istibdadı yıkarak hürriyete kavuşmanın istekliliğiyle mevcut idareye karşı Meşrutiyet'in ve Anayasa'nın gerekliliğinin bilincindeydiler. Amaçlarına ulaşmak isteyen Türk aydınları, gizli bir cemiyet altında faaliyetlerini sürdürdü. Bu gizli cemiyet İttihat ve Terakki idi.¹⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş amacını Kazım Karabekir; memleketin hakiki sahibinin padişah ve çevresindekilerin olmadığını, esas sahibinin kanı pahasına korumaya çalışan millet olduğunu ve bunu halka aşılacak olarak açıklamıştır.¹¹ Talat Paşa ise İttihat ve Terakkinin kuruluş gayesini "Vatanını kurtarmaya çalışan, bütün silahları, bütün kuvvetleri, bütün bilgileri sadece kalplerindeki vatan aşkından ileri gelen bir avuç gencin faaliyeti" olarak açıklar.¹²

İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdada karşı kurulan ilk siyasi kuruluş değildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden önce ve cemiyetin fikri öncüsü olan Genç Osmanlılar hareketi vardı.¹³ Genç Osmanlılar özgürlük, eşitlik gibi kavramları 1860 ve 1870'li yıllarda gazetelerine yansıtabilen ve bu konuda ilk sesini yükseltebilen bir hareketin savunucusuydular. 1865'te mevcut düzene karşı bir şeyler yapılması fikriyle gizli olarak kurulan Genç Osmanlılar, doğrudan iktidarı hedefine almayıp bir düşünce bir kıpırdanışın habercisi oldular.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin kültürel ve ekonomik ilerleme çabalarını içeren siyasi eylemlerin başlatıcıları olan Genç Osmanlılar, halk üzerinde farkındalık uyandırmak için *Tasvir-i Efkar* gazetesi ve *Tercüman-ı Ahval* gazetelerini

⁷ Enver Behnan Şapolyo, 1943. Ziya Gökalp ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın Kuruluşu, Gün Basımevi, İstanbul, s. 45-46.

⁸ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, 1974. Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 85.

⁹ İlber Ortaylı ve Erol Şadi Erdiç, 2016. İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğunda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.34.

¹⁰ Şapolyo, age., s. 46.

¹¹ Kazım Karabekir, 1993. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909, Emre Yayınları, İstanbul, s. 31.

¹² Talat Paşa, 2006. Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Amal ve Hareket-i İhtilaliyesi, (İlan-ı Meşrutiyet'ten Evvel ve Sonra 1916), Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 43.

¹³ Şerif Mardin, 2001. Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 31.

¹⁴ Sina Akşin vd., 2002. Türkiye Tarihi C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 633.

kullandılar. ¹⁵ *Tasvir-i Efkar*'ın ilk sayısında Şinasi, ülkenin sorunlarında halkın da düşüncelerini söyleme hakkından bahsediyordu. Gazetenin bir ulus için önemine değinen Şinasi “Halk ancak gazete ve aracılığıyla kendini ilgilendiren konu üzerinde düşüncelerini belirtebilir. Bunun için de gazete, her ulus için elzemdir” demektedir. ¹⁶ Gazete baş yazarlarından Şinasi ve Agah Efendi sonraki dönemlerde de Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel gelişimlerine ilişkin sorunları ele aldılar. Ayrıca bu sorunların çözümlerine yer vererek fikirlerini sundular. ¹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti 21 Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla ve Sultan Abdulhamit'i tahttan indirmek gayesiyle gizli bir örgüt olarak kuruldu. ¹⁸ Talat Paşa, İttihat ve Terakki'nin kuvvetini gizliliği ile ilişkilendirmektedir. Çünkü cemiyetin hangi şahıslardan oluştuğunu bilmemek, o şahıslara tabiat üstünde bir kudret atfedilmesine imkan sağlıyor demektedir. ¹⁹ Daha sonra İttihat ve Terakki adını alacak olan Cemiyet, asrın başlarında kurulmuş olan İtalyan Karbonarisi örnek alınmak suretiyle oluşturuldu. ²⁰ Karbonari cemiyeti, İtalya'da Fransız devrim fikirlerinin etkisi altında 19. yüzyılın başında doğdu. Amacı ulusal, cumhuriyetçi ve İtalyan siyasal birliğini gerçekleştirmek isteyen örgütlerin en ünlüsüdür. Karbonari cemiyetinin her bir üyesi gönüllü olarak cemiyete hizmet ederdi. Cemiyet, üyelerini 20 kişilik gruplarla hücre tipinde örgütlenir ve her türlü istihbaratı toplardı. Bir hücre çökertildiğinde diğer örgüt faaliyetlerine devam ederdi. Karbonari cemiyeti kilise karşıtıdır aynı zamanda seküler bir sistemi hedefler. Sayısı zamanla 60 bini aşkın bir üyeye ulaşan gizli bir örgüttü. ²¹ İttihat ve Terakki üyeleri, Karbonari cemiyetinin disiplinli bir örgütle İtalyan siyasal birliğini kurması, İttihat ve Terakki'ye Batılıların başarısındaki en büyük amilin örgütlenme olduğunu gösterdi. Böylece disiplini, ön koşul gören ve kimliklerini en iyi şekilde yansıtabilecek bir organizmayı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak oluşturmaya çalıştılar. Ancak Cemiyet disiplinli bir şekilde organize olabilmeyi 1906'da ancak başarabilmişti. ²² Özellikle askeri okullarda geliştirilen hürriyetçi çalışmalar ve örgütlenmeler, bu dönemde belirli bir olgunluğa ulaşmıştı. ²³

İttihat ve Terakki Cemiyeti, askeri tıbbiye talebelerinden İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Mehmet Reşit tarafından kuruldu. Bu dört kişinin milliyetlerine baktığımızda Abdullah Cevdet'in Kürt, İshak Sukuti'nin Irak kökenli bir Türk, İbrahim Temo'nun Arnavut ve Mehmet Reşit'in de Çerkes olduğu bilinmekte idi. Bu yönüyle İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk başlarda çeşitli unsurlara dayanarak üyeleri arasında bir ayırım yapmadan katılmak isteyen herkesin cemiyeti oldu. Bu dört kişinin odak noktası, askıya alınmış Kanun-ı Esasi'yi tekrardan yürürlüğe koyarak keyfi yönetimin ortadan kaldırılması idi. ²⁴ Ayrıca hafife teşkilatının varlığı ile sansürün günden güne tahammül edilemez şekilde artması ve matbuatın belli kaideler üzerinde basılma mecburiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğuşuna zemin

¹⁵ Tefik Çavdar, 1969. İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 10-11.

¹⁶ Petrosyan, age., s. 51.

¹⁷ Çavdar, age., s. 10-11.

¹⁸ Ernest E. Ramsaur, 2007. Jöntürkler ve 1908 İhtilali, Çev.: Nuran Yavuz, Pozitif Yayınları, İstanbul, s.31-33.

¹⁹ Talat Paşa, 2006. age., s. 57.

²⁰ Ramsaur, age., s. 33.

²¹ Ferhat Korkmaz, 2012. “İlk Dönem Romancılığımızda Dikkat Çeken Bir Cemiyet”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1), Batman Üniversitesi Uluslararası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu, 18-20 Nisan 2012, Batman, s.521-525.

²² Şerif Mardin, 2017. Türk Modernleşme Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 99.

²³ Tarık Zafer Tunaya, 2009. Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938 (Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 131.

²⁴ Ortaylı ve Erdinç, age., s. 31.

hazırladı.²⁵ İbrahim Temo, cemiyetin kuruluşunu şu şekilde ifade eder: “Hüseyinzade Ali Bey, felsefe ile uğraşan hoşsohbet bir arkadaş idi. Bir gün sınıfta buldum! buldum! diye bağırdı. –Arkadaşları ne buldun? diye sordular. O, içtimai hastalığımızın adını dedi. -Nedir bu hastalığımızın adı diye sorulunca O, “Yangeldizm” diyerek cevapladı. İbrahim Temo, Hüseyinzade’nin sözü üzerinde derin düşüncelerden sonra arkadaşlarına yönelerek “Yunanistan’ı Yunanistan eden Etnik-i Eterya cemiyetidir. Bu cemiyeti cahil bir meyhaneci, bir bakkal ve bir tüccarın çırağı kurmuş olduğunu ifade ederek, cahil üç Rum muvaffak olur da yüksek tahsil yapan üç Türk evladı neden muvaffak olamaz diyerek o gün için cemiyeti kurmak için harekete geçtiğini belirtir.²⁶ 1908’te II. Meşrutiyet’i ilan ettirecek olan cemiyetin temelleri, 21 Mayıs 1889’da bu gençler tarafından atılmış oldu. Bu gençler Namık Kemal’in ve Ziya Paşa’nın yasaklanmış eserleriyle beraber yabancı posta servisi aracılığıyla yurt dışından gizlice gelen gazeteleri okuyor ve bunları okumaları için arkadaşlarıyla paylaşıyorlardı.²⁷ Gizlice olmak zorundaydı; çünkü II. Abdülhamit basın hürriyetini kısıtlayan tedbirler almıştı. Nitekim 1904 yılı ile ilgili hatıratında kendisi,

“Bizde sansür elzemdir, mevcudiyetini tenkit edenler yanılmaktadırlar. Bizdeki müesseseleri, garptakiler gibi mütalaa etmeye imkan yoktur. Belki orada kültürün daha yaygın olması sebebiyle matbuatların tenkitleri doğal karşılanabilir. Fakat bizde halk çok bilgisiz, çok saftır. Tebaamıza çocuk muamelesi etmeye mecburuz; hakikaten de büyük çocuklardan farkları yoktur. Ebeveyn nasıl gençliğin eline zararlı neşriyatın geçmemesine dikkat ederse, hükümet de halkın fikrini zehirleyecek her şeyi, halktan uzak tutmaya çalışmalıdır.”

II. Abdülhamit sansürün gerekliliğini kendi hatıratında bu şekilde anlatmaktaydı.²⁸ Ancak basına sansür II. Meşrutiyetle kısmen de olsa rafa kaldırılacaktı. Gazeteler 25 Temmuz 1908’den itibaren gazetelerini sansürsüz bir şekilde yayınlamaya başladılar. Basının özgürlüğü o ülke rejiminin ve siyasi iktidarının demokratik bakımdan gelişmişliğini ve siyasi olgunluğunu da göstermekteydi. Fakat iktidar ile doğrudan ilişkili olan basının ortaya çıkması ve gelişmesi Osmanlı Devletinin son dönemlerine tesadüf etti.²⁹ Halbuki Avrupa basını 19. yüzyılda hızlı bir ivmeyle yükselişini sürdürmekteydi. Basın, kamuoyunu yönlendirebilen dördüncü güç görevini üstlenmişti. Avrupa, basın yoluyla ekonomik, sosyal, ticari ve askeri alanlarda güncel bilgilere ulaşmayı kolaylaştırabilmişti. Bilgi güçtür sloganıyla Avrupalı, kendi ülkesinin dışındaki ülke ve kıtalar hakkında yorum yapabilme kabiliyetini sağlayabilmişti.³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin programının temelinde ülkenin kötü gidişatını durdurmak için Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi ve II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi bulunmaktaydı. Bu bağlamda örgüt, sadece öğrencilerden değil kısa zamanda Abdülhamit’e muhalif olan aydın kesimden de üyeler kazanmış, bunların katılımıyla şubeler açmaya başlamış ve faaliyet alanını genişletmişti. İttihatçılar Sultan Abdülhamit’e karşı olan kişi ve çevrelerle kurduğu münasebetlerle kendisini tanıtmaya

²⁵ Cemal Kutay, 1964. Prens Sabahattin, Sultan II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki, Tarih Yayınları, İstanbul 1964, s. 68.

²⁶ Tahsin Ünal, 1958. Türk Siyasi Tarihi 1700-1958, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, s.374.

²⁷ Orhan Örs, 2012. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kürt Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, s. 13.

²⁸ Sultan II. Abdülhamit, 2010. Siyasi Hatıratım, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 87.

²⁹ Şerif Demir, 2015. “İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti’nde Görünümü 1831-1918”, The Journal Of Academic Social Science Studies, (33), s. 373.

³⁰ Memet Yetişgin, 2010. “Batı Basınından Osmanlı Devleti’ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri”, OTAM, 28 (28), s. 123-124.

başlamış yurtiçi ve dışında şubeler kurarak teşkilatlanmasını hızlandırmıştı.³¹ Yurt dışında başlıca kurulan merkezler arasında Bükreş, Paris, Cenevre ve Kahire bulunmaktaydı.³² İttihat ve Terakki üyeleri, ilk kez Genç Osmanlılarca formüle edilen, egemenliğin yasalaştırılamayacağına dair savları ve Namık Kemal'in "halkın kendine ait olan egemenlik haklarını, halk önünde sorumlu olan bir hükümdara verebileceği" biçimindeki fikirlerini alarak işlediler. Hükümdarın faaliyetlerinde halka karşı sorumluluk taşınması gerekliliğini yazıp söylediler.³³

Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi yüksekokullarda gizli kollar ve komiteler oluşturan cemiyet, 1896 Ağustos'unda sultanı devirmek için bir hükümet darbesi hazırladı. Ezilmiş olmaktan uzak olan dernek üyeleri bu kez teoriden uygulamaya geçmeye karar verdiler. Fakat Sultan, muhbirleri³⁴ vasıtasıyla plandan haberdar oldu ve süratli bir şekilde tertipçilerin yakalanması için emir verdi. Cemiyetin tertipçileri kısa bir sürede polisler tarafından yakalandı. Suçlama her ne kadar ayaklanma veya ihanet şeklinde idiyse de tertipçileri yargılayan mahkeme hiçbir idam cezası vermedi. Bunun yerine tertipçiler, eski Osmanlı uygulamasına uygun olarak, devletin uzak bölgelerine sürgün edildiler. Çeşitli yerlere sürülen cemiyet üyelerinin bir kısmı yurt dışına kaçmayı başardı.³⁵ Olumsuz gibi görülen sürgün edilme konusu hakkında Ahmet Mithat Efendi farklı bir görüş sunmaktaydı. "Sürgün olan cemiyet üyeleri vatan toprağından uzak kalmanın üzüntüsü içinde kalmışlar; ancak bu durum savundukları özgürlük hareketliliğini engelleyememişti. Bilakis diğer sürgün edilen hürriyetçilerle bir olma şansını sürgün hayatında elde eden aydınlar, buralarda da fikirlerini savundular. Bu durum özgürlük taraftarları için iyi olurken; istibdat taraftarları için zararlı bir politika oldu" demektedir.³⁶

Yeni gelen üyelerin katılımlarıyla cemiyetin yurt dışı faaliyetleri, Paris, Cenevre ve Kahire gibi merkezlerde daha etkin bir şekilde yürütülmeye başlandı. 1897 yılında cemiyetin Cenevre ve Kahire şubeleri faaliyete geçti. Cenevre şubesinin çıkardığı *Mizan* ve Osmanlı gazeteleriyle Kahire şubesinin çıkardığı *Mizan* ve Ahmet Rıza'nın *Meşveret* gazetesi cemiyetin fikirlerinin destekçiliğini yaptılar. Mısır Şubesini Murat Bey; Paris Şubesini ise Ahmed Rıza idare etti.³⁷

4 Şubat 1902 tarihinde Paris'te, bütün Jön Türkleri içine alan bir kongre tertiplendi. Kongreye, Türkleri, Arapları, Arnavutları, Rumları, Bulgarları, Kürtleri, Ermenileri temsilen 47 delege katıldı.³⁸ Kongrede iki önemli tez atıldı. İlk olarak, yalnızca propaganda ve yayınlarla devrim yapılamazdı, bu nedenle askeri kuvvetlerin de devrim çalışmasına destek vermesi gerektiği üzerineydi. İkinci tez, devrimi sağlamak için yabancı müdahalesinin gerekliliği idi.³⁹ Ancak bahsi geçen ikinci madde taraflar arasında tartışmalara neden oldu. Özellikle gayrimüslim delegeler yabancı müdahalesini savunmaktaydı.⁴⁰ İttihat ve Terakki'de Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'in başlarını

³¹ Satılmış Gökbayır, 2012. "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İTC'nin 1908 Seçim Siyasi Programı", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), s. 63.

³² Enver Ziya Karal, 2007. Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), C. VIII, TTK Yayınları, Ankara, s. 517.

³³ Petrosyan, age., s. 270.

³⁴ Muhbirlerle ilgili Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı'da hafiyeceğin yaygınlaşmasıyla beraber muhbirlerin ihbar edebilecek bir şey bulamazlarsa yalandan iftira atarak ihbarda bulunduklarını belirtmektedir. Bknz. Ahmet Mithat Efendi, 2004. Jön Türk, Haz.: Banu Çelikoğlu, Klas Yayınları, İstanbul, s.229

³⁵ Gökbayır, agm., s. 63.

³⁶ Ahmet Mithat Efendi, age., s. 215.

³⁷ Bernard Lewis, 2007. Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, s.194-197.

³⁸ Ramsaur, age., s. 86.

³⁹ Sina Akşin, 1987. Jöntürkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.44.

⁴⁰ A. Şerif Aksoy, 2012. İttihat ve Terakki, Nokta Kitap, İstanbul, s. 18.

çektığı gruplar iyice belirginleşmeye başlamıştı. Bu iki grup arasındaki farklılıklar Prens Sabahattin'in çağrısı üzerine yapılan 1902'deki birinci Jön Türk Kongresi'nde iyice ortaya çıktı. Kongrede ortaya çıkan ana bölünme, kongrenin amaçlarını II. Abdülhamit'in devrilmesi ve Meşrutiyet'in ilanıyla padişahın yetkilerini sınırlamak isteyen Ahmet Rıza'nın grubuyla, Ermenilerle birlikte reformları gerçekleştirmek için yabancı müdahalesinden ve Sultan Abdülhamit'in idaresine karşı şiddet kullanılmasından yana olan Prens Sabahattin grubu arasındaydı. Kongreye katılan delegelerin üzerinde anlaşılabildikleri tek nokta Sultan'ın tahtan indirilmesi gerekliliği idi.⁴¹

1907 öncesine kadar padişahı ciddi bir tedirgin edecek herhangi bir örgüt meydana pek gözüküyordu. Ancak, Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerinde İttihat ve Terakki'nin ideallerine bağlı olan kişilerden kurulu cemiyetler mevcuttu. Fakat bu cemiyetlerden herhangi biri İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini kullanmıyordu. Bu cemiyetler ideolojik ve teorik farklılıkları bir kenara bırakarak Osmanlı Devleti'nin değişik vilayetlerinde faaliyette bulunmaktaydı. Suriye'de Rodoslu Süleyman'ın Medeniyet-i İslamiye Cemiyeti ve Asım Bey adında birinin kurduğu Kan Cemiyeti vardı. Eşref Sencer 1903'te Hicaz'da Arap İhtilal Cemiyeti'ni kurmuştu. İhtilalci Askerler Cemiyeti'ni Ahmet Bedevi, Kuleli Askeri Lisesi'nde kurdu. Daha sonra 1906 Eylül'ünde ekseriyeti Üçüncü Ordu subaylarından olan; Bursalı Tahir Naki, Edib Servet, Kazım Nami, Ömer Naci, İsmail Canbolat, Hakkı Baha beyler ile posta ve telgraf idaresi başkatibi Mehmet Talat, Rahmi ve Mithat Şükrü Beyler tarafından Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu. 1908 devrimin asıl gerçekleştircileri bu cemiyetin üyeleri tarafından gerçekleştirilecekti.⁴² Paris'te bulunan İttihatçılar, bir müddet Selanik'teki oluşumun kuruluş ve yapılanma aşamasına sadece seyirci kalmakla yetinmişlerdir. 1902'de yapılan kongrede alınan "büyük devletlerin Osmanlı'ya müdahalesi" kararı sebebiyle başlayan ayrılık devam ediyordu. 1907 yılının ikinci yarısından itibaren Ahmet Rıza'nın başkanlığındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Selanik'te bulunan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin karşılıklı görüşmeleri başlamış ve 26 Eylül 1907 tarihinde yayınlanan bir bildiri ile bu iki cemiyet birleştirildi.⁴³

1907'de İttihat ve Terakki ile Sabahattinciler arasında birlik sağlanmasıyla bir bağlantı kuruldu. Kurulan bağlantının somut sonucu olarak 27 Aralık 1907'de II. Jön Türk kongresi gerçekleşti. Kongre kararlarında, Osmanlı Devleti'ni oluşturan milletlerin birlik olmayı başardıklarını ve çabalarını birleştirerek ihtilal yolunda ısrar edecekleri üzerineydi. Hedef, II. Abdülhamit'i tahttan indirmek ve parlamenter düzeni kurmaktır. Dış siyasette ise II. Abdülhamit'in Osmanlı Devleti'ni itibardan düşürdüğüne, hürriyeti esas alan devletlerin kin ve nefretini kazandığına inanılıyordu.⁴⁴

Jön Türk hareketinin ikinci kongresi 29 Aralık 1907'de Paris'te toplandı. Yirmi oturum süren kongre sonunda üç noktada anlaşma sağlandı. Padişahı tahttan feragate zorlamak, tüm Osmanlılar için eşitlik ve özgürlük temeline dayalı bir parlamento kurmak ve bu amaçlara ulaşacak yol ve politikaları tespit için sürekli bir komite kurmaktır. Bu maksatla genel ayaklanma, silahlı ve silahsız direnme eylemleri, vergi ödememe ve ordu içinde örgütlenme gibi eylemler yapılmasına karar verildi. Alınan kararlar doğrultusunda özellikle Makedonya'da eylemler başlatıldı. Rumeli'de gerçekleştirilen toplantı ve mitinglerde halk Meşrutiyet fikrini haykırıyordu. Yıldız

⁴¹Lewis, age., s. 200-202.

⁴² Durdu Mehmet Burak, 2003. "Osmanlı Devleti'nde Jöntürk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", OTAM, (14), Ankara, s. 300.

⁴³Ramsaur, age., s. 145-148.

⁴⁴Aksoy, age., s. 19.

Sarayı'na bu doğrultuda telgraflar çekilmekteydi. 1908 Temmuzunda Rumeli'de İttihatçı taraftarlar çoğalmaktaydı.⁴⁵ Ancak İttihatçılardan önemli adımı 9-11 Haziran 1908'de gerçekleştirilen Reval görüşmelerinde geldi. Bu görüşmede İngiltere kralı ve Rus Çarı Makedonya'nın geleceğine ilişkin görüşmeleri kamuoyu tarafından duyulmuş, bu haber özellikle Makedonya'daki halk ve ordu tarafından heyecan yaratmış ve ülkenin yabancı çıkarlar doğrultusunda yönetilmesine karşı çıkmıştı. Bu durum öteden beri mutlakiyetçi yönetimi yıkmak isteyen İttihat ve Terakki yöneticileri için önemli bir neden oldu.⁴⁶

İhtilalin fiilen başlaması 3 Temmuz 1908 günü Resne'de Kolağası Niyazi Bey'in 200 kadar asker ve 200 kadar sivilden oluşan bir grupla dağa çıkmasıyla başladı.⁴⁷ II. Abdülhamit Resneli Niyazi'nin dağa çıkışını ve bazı bölgelerdeki isyan hareketlerini aleyhinde görerek Makedonya'daki çetelerin korkulu rüyası olan Şemsi Paşa'yı göreve çağırmıştı. Ancak Makedonya'daki çetelere her daim başarılı olan Şemsi Paşa bu sefer başarılı olamamıştı, çünkü Şemsi Paşa Makedonya yolculuğu sırasında Teğmen Atıf Bey tarafından vurularak öldürüldü. Şemsi Paşa'nın öldürülüşü, artık zorbalık sopasına boyun eğmeyen ve milletin iradesini hakim kılmak isteyen hamiyetli insanların ne kadar kararlı olduklarını gösteriyordu.⁴⁸ Niyazi Bey anayasa ilan edilmediği takdirde dağdan inmeyeceğini bildirdi. Manastırlı Müslüman halk Meşrutiyet'i istediklerini söyleyerek ayaklandı. Aynı gün Binbaşı Enver Bey, Niyazi Bey'e katıldı. Makedonya'da artık sarayın sözü geçmiyordu. Bu arada saraya, Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı ve bir millet meclisinin toplanmasını isteyen yüzlerce telgraf geliyordu.⁴⁹ Abdülhamit, siyasi ortamın bu gibi gerginlik dönemlerinde, yumuşak siyaset güdebilecek Kamil Paşa ve Sait Paşa'yı görevlendirirdi. Böylece padişah sorumluluktan kaçabildiği gibi belki de gerektiğinde yeniden mutlakiyete dönüş yolu açıldığında yerini korumayı ummaktaydı. Ancak Kamil ve Sait Paşaların da Abdülhamit'in görüşünden farklı bir görüşleri yoktu. Onlar da padişah gibi ihtiyatlı davranınca 23 Temmuz 1908 gecesi Abdülhamit II. Meşrutiyet'i bizzat ilan etti.⁵⁰

II. Abdülhamit Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde 66 yaşını doldurmak üzereydi. Saltanat süresi de 32 seneyi bulmuştu. Yaşı ilerlemiş ve ağır bir hastalık geçirdiği için zinde değildi. Ayrıca saltanatı müddetince gaili ve tehlikeli bir mutlakiyette geçen uzun saltanattan artık manen yorulmuş ve ruhen yıpranmış haldeydi. Bu dönem için başkatibi Tahsin Paşa, Abdülhamit'in: *Suyun akıntısına gideceğim!* dediğini aktarır. Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan Abdülhamit 24 Temmuz 1908 günü Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyma kararı aldı.⁵¹ II. Abdülhamit Meşrutiyet'in ilanını *"artık milletimin olgunluk seviyesine geldiğini anladım ve yeniden yürürlüğe koyuyorum"* diyerek kabul etti.⁵² Meşrutiyet'in Türkiye'de ilanı ile birlikte Osmanlı uyruğu olan bölgelerde çeşitli gösterilere sahne oldu. Halk, Türk bayraklarıyla yaşasın Hürriyet ve Hürriyeti Yaratan Fedakar Türkler, feryatlarıyla nidalarda bulundular.⁵³ Türklerin yanı sıra gayrimüslim unsurların hepsi sokak ve meydanlarda

⁴⁵Burak, agm., s. 301.

⁴⁶ Aykut Kansu, 1995. 1908 Devrimi, Çev.: A. Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 482.

⁴⁷ Akşin, age., s. 75.

⁴⁸ Ahmet Ümit, 2015. Elveda Güzel Vatanım, Everest Yayınları, İstanbul, s. 32.

⁴⁹Burak, agm., s. 302.

⁵⁰ Sina Akşin vd., 2002. Türkiye Tarihi, C.4, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 183.

⁵¹ İsmail Hami Danişmend, 2011. İzahlı Osmanlı Kronolojisi 1703-1919, C.4, Ofset Baskı, İstanbul, s.500.

⁵² Ortaylı ve Erdinç, age., s. 53.

⁵³ İbrahim Temo, 2013. İttihat ve Terakki Anıları, Melisa Matbaacılık, İstanbul, s. 179.

gösterilerle Meşrutiyet'i kutladılar. Gösterilere hoca, haham ve papaz gibi din adamlarının karışması gelecek adına ümit vaat ediyordu.⁵⁴

1908-1918 dönemi İttihat ve Terakki dönemidir. Bu dönemde üç genel seçim yapıldı. Bu dönemin çok partili yapısı, İttihatçıların egemenliği altındadır. Bu durum partiler arası ilişkilere yansımış, partiler arasında amansız bir rekabet meydana getirmiştir. Bu süre içinde on dört hükümet kurulmuştur. On yıllık meşrutiyetin ilk beş yılı çok partili, ikinci beş yılı ise tek partili rejim olarak yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin on yıllık meşrutiyet dönemine hem örgütlü bir muhalefet, hem de iktidar olarak damgasını vurmuştur.⁵⁵

İttihatçıların bu dönemini iki kısımda incelemek mümkündür.

3.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidarı Denetleme Dönemi (1908-1913)

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmişti; ancak bu ilan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı doğrudan üzerine aldığı anlamına gelmiyordu.⁵⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit yönetimine karşı başarılı bir muhalefet yapmış, bunun kazanımı olarak da Meşrutiyet'i ilan ettirmişti. Ancak bu, ülke yönetimi gibi güç bir işi de yüklenmesi anlamına geliyordu. Bununla beraber İttihat ve Terakki kadrosu deneyimsiz ve gençti buna bağlı olarak kendilerinde ülkeyi yönetmek için gereken bilgi ve deneyim yoksunluğunun farkındaydılar. Bu nedenle hükümeti Meşrutiyet öncesi ünlü kişilerine kurdurdu. Böylece İttihatçı kadroların deneyim kazanarak olgunlaşması sağlanacaktı.⁵⁷ Cemiyet üyeleri her ne kadar makam ve memurluk almak istemeseler de hükümeti kontrol etme yetkisini ellerinde tutmak istemişlerdi.

II. Meşrutiyet'in ilanındaki başarısından dolayı güçlü bir siyasi teşekkül haline dönüşen İttihat ve Terakki, sosyal yönden de gençlik üzerinde bir kuvvet olarak kendini göstermeye başlamış ve bu gençliğin temel sloganını; hürriyet, kardeşlik, adalet ve eşitlik ilkeleri üzerinde olmasına çalıştı. Bu kavramların öğretilmesi yeni dönemin hedefi olduğu gibi önceki dönemin de ne kadar karanlık ve kötü olduğunu düşündürdü. Rumeli'nin paylaşılması ihtimaline karşı ortaya çıkan, Batılı fikir ve kavramlarının etkisinde olan Jön Türkler, II. Abdülhamit istibdadına karşı başarılı olarak bir hürriyet sağladılar.⁵⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı denetleme dönemi Meşrutiyetin ilan edilmesinden 1913 Babıali Baskını'na kadar geçen dönemi kapsar. Bu dönem istikrarsız bir dönem olup dokuz hükümet kurulmuştur. İttihat ve Terakki bu dönemde doğrudan ön plana çıkmayıp iktidarı üzerine almamış, iktidara dolaylı yollardan egemen olmaya, onu perde arkasında kalarak yönetmeye çalışmıştır. Meclisi elinde bulunduran İttihatçılar, hükümetleri istedikleri gibi yönlendirmişlerdi. Bu kadar çok hükümet kurulması başarılı ya da başarısız olmasına göre değil, İttihatçıların hükümetlerden beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı kalmıştır. Elbette bu dönemde kurulan hükümetlerin tamamı İttihat ve Terakki kabineleri değildir. Ancak çoğunluğu İttihatçıların kontrolünde olduğu açıktır. Talat Paşa İttihatçıların "Denetleme İktidarı" dönemi için; Cemiyet bu zaman kadar bağımsız bir kabine kurmaya cesaret edememiş yalnızca çeşitli kabineleri desteklemiştir demektedir.⁵⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte

⁵⁴ Hilmi Kamil Bayur, 1954. Sadrazam Kamil Paşa ve Siyasi Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara, s. 243.

⁵⁵ Tarık Zafer Tunaya, 2007. Türkiye'de Siyasal Partiler Dönemi, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 38-39.

⁵⁶ Aksoy, age., s. 21.

⁵⁷ Uçarol, age., s. 495-496.

⁵⁸ Erol Güngör, 2007. Düünden Bugüne Tarih Kültür ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 114.

⁵⁹ Talat Paşa'nın Anıları, 2007. Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 41.

İttihat ve Terakki'nin siyasi anlamda otoritesi kabul edilerek hükümet işlerinde tavrı dikkate alınıyordu. Yapılması ve yapılmaması gereken işlerde kanaatlerde bulunabiliyor bu dönemde kendilerine atfedilen “denetleme iktidarı” isimlendirilmesini hak ediyordu.⁶⁰

II. Meşrutiyet'in ilk seçimleri, 1908 yılının Kasım-Aralık aylarında gerçekleşti. Sonuçta seçimi İttihat ve Terakki kazandı; ancak Türk vekillerin çoğunluğu İttihatçı sayılamayacak kimselerden oluşmuştu. Buna Türk ve Müslüman olmayanlar da eklenince, İttihat ve Terakki'nin yeni dönemde neden yasama organına hakim olamadığı ve neden bu döneme “Denetleme iktidarı” denildiği kendiliğinden anlaşılacaktır.⁶¹

Bu dönemin hükümetlerini incelediğimizde; Sait Paşa Hükümeti (1 Ağustos 1908-5 Ağustos 1908) Meşrutiyet ilan edildiğinde zaten sadrazamdı. 1 Ağustos'ta yeniden bu göreve atanmıştı. II. Meşrutiyet'in ilk kabinesi, bir önceki hükümetle bir iki isim dışında aynıydı. Görüntü itibarıyla eski rejim devam ediyor gibiydi. Bu nedenle Paşa ve İttihatçılar arasında birliktelik söz konusu değildi. Zira Paşa, bir hafta bile dayanamadan 5 Ağustos'ta istifa etmişti.⁶² Paşa'nın istifasında Harbiye ve Bahriye Nazırları atama yetkisi elinde olduğu halde bu yetkiyi padişaha devretmeye hazır olduğunu söylemesi,⁶³ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile anlaşmazlığı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce Paşa'ya olan güven eksikliği Sait Paşa hükümetinin kısa sürmesine neden oldu.⁶⁴

Kamil Paşa Hükümeti (6 Ağustos 1908-9 Şubat 1909) Liberal eğilimli ve karma bir hükümet kurdu. Kamil Paşa sadaretinin ilk aylarında İttihat ve Terakki ile iyi ilişkilerde bulunmuş, hatta İttihat ve Terakki'nin Kamil Paşa'yı desteklediğini belirtir bir yazı Viyana'da çıkan *Fremdenblatt* gazetesinde yayınlanmıştır. Ancak Kamil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki bu yakınlaşma bir süre sonra gerginliğe bıraktı. Bu gerginliğin nedeni cemiyetin hükümet işlerine kalkışmaya başlamasından kaynaklanmıştı.⁶⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet sorumluluğu bulunmamasına rağmen hükümet işlerine karışması hükümet üyelerinin ve memurlarının atamasında sık sık telkinlerde bulunması, Kamil Paşa'yı rahatsız etmişti. İttihat ve Terakki üyeleri ile Kamil Paşa'nın arasının açılması üzerine İttihatçılar, gensoru önergesiyle sadrazamı düşürmek istedilerse de başarılı olamadılar.⁶⁶ Kamil Paşa İngiliz yanlısı olarak bilinirdi. İttihat ve Terakki'nin Kamil Paşa'ya karşı muhalefet yapmasını hatalı bulan İngilizler gazetelerinde bu konuyu işleyerek Paşa'ya destek verdiler. Gazetelerinde memleketin geleceği ve refahı için çalışan Kamil Paşa'ya övgüler sunulurken; İttihat ve Terakki'ye göndermelerde bulunarak politikalarının yanlış olduğunu bildiriyorlardı.⁶⁷ 22 Eylül 1908 tarihli *The Times* gazetesinde Kral Edward'ın Kamil Paşa için söyledikleri aktarılıyordu. Kamil Paşa için Edward, yetenekleri ve deneyimleri ile Osmanlı Devleti'nin zorlu ve tehlikeli geçiş sürecinde önemli rol oynayacağını belirtiyordu.⁶⁸

⁶⁰ Ahmet Eyicil, 2004. Doktor Nazım Bey, Gün Yayıncılık, Ankara, s. 114. ve Ali Birinci, 1990. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 31.

⁶¹ Aksoy, age., s. 21.

⁶² Aksoy, age., s. 21.

⁶³ Serap Tabak, 2005. “İzmir’de İkinci Meşrutiyet Döneminin Başlarında İç Siyaset”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XX (2), s. 114.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, 1996. Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918, C. IX, TTK Yayınları, Ankara, s. 44.

⁶⁵ Yaşar Özüçetin ve Sıddık Yıldız, 2008. “4 Şubat Hükümet Krizi Öncesinde İngiliz Gözüyle Osmanlı Hükümeti ve Meclis-i Mebusan”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, I (2), s. 374.

⁶⁶ Fahir Armaoğlu, 2006. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 605.

⁶⁷ BOA: Y.PRK.TKM., Defter no: 51, Gömlek no: 47.

⁶⁸ BOA: Y.EE.KP., Defter no: 33, Gömlek no: 3214.

Kamil Paşa hükümetinin programı, Osmanlı Devleti'ni çağdaş modellerle dönüştürme emellerini öngörüyordu. Maliye, ordu, nezaretler ve donanmalar yeniden düzenlenecekti. Vergi sistemi üzerinde durularak ticaret, sanayi, bayındırlık hizmetleri, tarım, bilim ve eğitimde gelişmeler hedefleniyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin bocalamakta olduğu kısır döngüler yüzünden bir sonuç elde edilememişti.⁶⁹

Kamil Paşa sadrazamlığı döneminde, muhtar bir eyalet olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederek 6 Ekim 1908 tarihinde bağımsız oldu. Bulgaristan'ın bağımsızlığına yönelik Meclis savunmasında Kamil Paşa, Meşrutiyet idaresinin layıkıyla tesis edilmediği ve yeterli miktarda kuvvetinin olmadığını bildirerek Bulgaristan'a karşı bir muharebeye girişilmesinin asayiş bozacağını bildirmekteydi.⁷⁰

Avusturya tarafından işgal edilen Bosna-Hersek aynı tarihte ilhak edilerek Osmanlı'dan kopmuştu. Bosna-Hersek'in ilhakı konusunda Kamil Paşa savunmasında:

“Bosna-Hersek meselesinin uzamasının nedeni olarak, kendisini yaşlılığından kaynaklanan bir gevşeklikten bahsedilemeyeceği; devir Kanuni Sultan Süleyman devri olmadığı için, bir yerin kuvvetle geri alınmasının kolay olmadığı; işin uzamasının, Avrupa kamuoyunun vereceği kararı beklemelerinden kaynaklandığı, meselenin yakın zaman da hallolacağından ümitli olduğu hususlarında” beyanatı bulunmaktadır.⁷¹

Yine aynı tarihte Girit, Yunanistan tarafından ilhak edilmiş; ancak Girit adası birkaç sene daha bir bayrak ve isim olarak Osmanlı toprağı olarak kalmıştır.⁷²

Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti (14 Şubat 1909-13 Nisan 1909) İttihatçılar Kamil Paşa'dan sonra nispeten daha hürriyet sever Hüseyin Hilmi Paşa'yı düşündüler. Hilmi Paşa seleflerine göre daha çok İttihat ve Terakki'ye yakındı ve Meşrutiyet fikirlerine karşı açıktı.⁷³ Bu nedenle İttihatçıların adayı olarak tayin edildi. Bu hükümette daha çok İttihatçı görev aldı. Londra elçisi Rıfat Bey, Hariciye nazırı oldu. Gabriyel Noradunkyan ve Mavro Kordota hükümete girdiler. Partinin programı 17 Şubat 1909'da Mebuslar Meclisi'nde okundu. Program memleketin iç ve dış meseleleriyle ilgiliydi. Batı'nın sanayi alanındaki ilerlemelerinden ve kanunlarından faydalanılacağı belirtilmişti. Önceki dönemlerden kalan dış siyaset konusunda ise Avusturya ve Bulgaristan ile anlaşmazlıkların çözülmesi yolunda görüşmelerin devam edileceği belirtilmişti. Hüseyin Hilmi Paşa, İttihatçıların desteğini almaktaydı. Fakat kabinesi İttihatçı bir kabine değildi. Kısa süre sonra kabine İttihatçıların eleştirisini almaya başladı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali, Bulgaristan'ın bağımsız olması ve Makedonya çetelerin durumu dönemin tartışılan konularıydı.⁷⁴

Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin istifası ise 31 Mart ayaklanması ile ilişkilidir. Bu ayaklanmada Hüseyin Hilmi Paşa nasihat yolunu denediyse de başarılı olamadı. Aksine olaylar gittikçe yayılıyordu. Bu durumda hükümet istifa etme zorunda kaldı.⁷⁵

Ahmet Tefik Paşa Hükümeti (13 Nisan 1909- 5 Mayıs 1909) 31 Mart isyanının ilk günü kuruldu. II. Abdülhamit'in tayin ettiği son hükümettir. 31 Mart ayaklanmasını çıkaran asiler, Tefik Paşa Hükümeti'ne karşı da pozitif bakmıyorlardı; ancak Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareten çekilmesi isyancıları bir nebze de olsa yumuşatmıştı.

⁶⁹ Akşin, age., s. 89.

⁷⁰ BOA: Y.EE.KP., Defter no: 34, Gömlek no: 3307.

⁷¹ Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919, 1992. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 300.

⁷² Tabak, agm., s. 114-115.

⁷³ Muhittin Birgen, 2006. İttihat ve Terakki'de On Sene, Haz.: Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.121.

⁷⁴ Abdullah Özdağ, 2014. “Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (41), s. 154.

⁷⁵ Akşin vd., age., s. 29.

Hüseyin Hilmi Paşa yerine Tevfik Paşa'nın sadarete geçmesi, dönemin önemli simalarından Halit Ziya Uşaklıgil'in romanında şu şekilde geçmiştir. “*Bu kaos ortamında sadarete getirilmesi şüphesiz inceden inceye düşünülp planlanmış bir tayindi.*” Çünkü Tevfik Paşa herkesçe tarafsızlığıyla tanınıyordu. Uzun yıllar Avrupa’da diplomatlık yapmış, siyasi fırka ve oluşumlarla irtibatı olmayan bir kişiydi. Yani hem İttihat ve Terakki hem de muhalefet tarafından itiraza uğramayacağı düşünülmüştür. Tevfik Paşa ne Hüseyin Hilmi Paşa gibi İttihat ve Terakki ile irtibatlı ne de Kamil Paşa gibi cemiyetin açık bir muhalifidir. O günler için belki de en uygun sadrazam o idi demektedir.⁷⁶

Tevfik Paşa'nın sadareti zaten 31 Mart ayaklanması ile başlamış, bu dönemde gerici ayaklanmalarla mücadele etmişti. Özellikle İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin “şariat isteriz” sloganıyla başlattığı isyanlar Paşa'nın dönemini meşgul eden sorunlardandı. Diğer bir sorun ise 31 Mart hadisesini müteakip ortaya çıkan Adana olayları idi. Abdurrahman Şeref Efendi, Tevfik Paşa'nın 21 gün gibi kısa süren sadaretini elem ve ızdıraplarla geçtiğinden bahseder.⁷⁷

Hüseyin Hilmi Paşa (6 Mayıs 1909-13 Ocak 1910) 31 Mart isyanının bastırılması ve Tevfik Paşa'nın kısa sadaretinden sonra ikinci kez Sadarete Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Hüseyin Hilmi Paşa'nın önceden beri İttihatçılarla yakın ilişkisi bulunmaktaydı. Bu nedenle İttihatçıların arzusu ile sadarete getirildi.⁷⁸

Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi, bozulan asayişin temini, Adana ihtilalinin teskini, Divan-ı Harp'in (Askeri Mahkeme) yürütülmesi, Bulgaristan ve Bosna-Hersek meselelerinin halli gibi meselelerle meşgul oldu. 31 Mart Olayında sorumlu olan kişiler Divan-ı Harp'te yargılanmaya başladı. II. Abdülhamit'in 31 Mart olayı ile ilgisi olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harp'te yargılanması yolunda mazbata hazırlamıştı.⁷⁹

İ. Hakkı Paşa Hükümeti (12 Ocak 1910- 29 Eylül 1911) Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü hükümetidir. Bu hükümetin önemli iki özelliği vardı. Birincisi, İttihatçıların nazır sayısının fazlalığıydı. Diğeri ise Mahmut Şevket Paşa'nın kabineye dışarıdan dahil edilerek kabineye girmiş olmasıdır.⁸⁰

İ. Hakkı Paşa'nın sadaretinde milletin Meşrutiyet'e adapte etme hamleleri gerçekleşti. İçerik olarak tam bir Meşrutiyetçi yaklaşımlar olmasa da şekil açısından ülkede Meşrutiyet var denilebilirdi. Bu dönemde parlamenter sistemin varlığına riayet edilerek Meşrutiyet kabullenilmişti.⁸¹ İ. Hakkı Paşa hükümetinde dış borçlanma yaşanması sebebiyle ve İngiltere'nin borç vermemesi sebebiyle Almanya'ya yakınlaşma olmuştur. Bu hükümetin yaptığı en olumsuz icraatlardan biri, Rum ve Bulgarlar arasındaki anlaşmazlığa Kiliseler Kanunu ile son vermeleridir.⁸² Bu kanunun kabul edilmesi Balkanlarda Osmanlı'ya karşı 1912 yılı başından itibaren ittifakların yapılması kolaylaşmıştı. Hakkı Paşa hükümeti, dış politika konusunda da oldukça başarısızdı. Ayrıca Trablusgarp ve Bingazi'nin işgali öngörülemedi ve Osmanlı aleyhine faciayla sonuçlanmasının önüne geçemedi. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Hakkı Paşa kabinesinin gafleti ve müsamahası nedeniyle Trablusgarp'ın elden gittiğini belirterek

⁷⁶ Necati Çavdar, 2011. “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakasında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, International Journal Of History, C.3 (1), s. 71.

⁷⁷ Abdurrahman Şeref Efendi, 1996. Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları 1908-1909, Haz.: Bayram Kodaman ve M. Ali Ünal, TTK Yayınları, Ankara, s. 35-46.

⁷⁸ Takvim-i Vekayi Gazetesi, 6 Mayıs 1909.

⁷⁹ Ali Fuat Türkgeldi, 1987a. Görüp İşittiklerim, TTK Yayınları, Ankara, s. 41-43.

⁸⁰ Akşin, age., s. 174-175.

⁸¹ Birgen, age., s. 122.

⁸² Suat Zeyrek, 2012. Birinci Balkan Savaşı'nın Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 31.

Balkan Savaşlarına giden yolun müsebbibi olduğunu vurgular.⁸³ *Barbaros* gazetesi 10 Ekim 1912 tarihli yayınında “*Trablusgarb’ın işgal edilişini Hakkı Paşa kabinesinin göstermiş olduğu ihmalkârlıkla kurban edildi*” olarak aktarmaktaydı.⁸⁴

Sait Paşa Hükümeti (30 Eylül 1911- 16 Temmuz 1912) Sait Paşa İttihatçı değildi; ancak uzlaşmacı davranarak İttihatçıların yanında yer aldı. Sait Paşa hükümetinin en önemli sorunu Trablusgarp’ın işgali idi. Bu işgalde İtalya’ya hem İtilaf, hem de İttifak devletleri destek veriyorlardı. Sait Paşa bu sorunla uğraşırken içeride yeni bir muhalefet fırkası doğuyordu.⁸⁵ Muhalefeti tek çatı altında toplayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası idi. Bütün muhalifler azınlık mebusları da dahil bu fırkada toplanmışlardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İstanbul’da boş olan bir mebusluk için yapılan seçimlerde başarı kazanması siyasi havayı iyice sertleştirmişti. İttihatçılar bunun üzerine baskıyla Meclis’i feshettirmişlerdi. Bu nedenle 1912 yılı başlarında yapılan seçimlere sopalı seçimler denmekteydi. İttihatçılar, bu seçimle mutlak bir zafer kazanmıştı. Seçilen 270 mebusan sadece 6’sı muhalifti.⁸⁶

1912’nin yaz aylarına girildiği sırada ülke iç ve dış bunalımlarla karşı karşıyaydı. Ayrıca Mecliste muhalefetin sesinin kesilmesinden sonra ordu içinden bir takım subayların “Halaskar” adıyla ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu subaylar, ordunun siyasete karışmasını istemiyorlardı. Bu fikirleri M. Şevket Paşa’nın da benimsemesi üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Paşa’yı istifaya zorladılar. Bütün bu gelişmeler sonucunda da İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı, Mebusan Meclisi’nde çok büyük çoğunluğa sahip olmasına rağmen, hükümet olma otoritesini kaybetti. Kargaşa ortamıyla birlikte, Arnavutluk isyanlarının etkileri Sait Paşa’nın istifa etmesine neden olurken muhalefetin bu başarısı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde prestij kaybına neden olmuştu.⁸⁷

Gazi Ahmet Muhtar Paşa (21 Temmuz 1912- 29 Ekim 1912) Bu hükümette Kamil, Ferit, Hüseyin Hilmi, Nazım, Mahmut Muhtar paşalar vardı. Bu kadar önem arz eden paşaların kabinede yer olması nedeniyle “*Büyük Kabine*” adını almıştı. Bu kabineye baba-oğul Muhtar Paşaların bulunması sebebiyle de “Baba-oğul Kabinesi” de denmekteydi.⁸⁸ Bu dönemde iktidarı ele geçirmek isteyen İttihatçıların gizli faaliyetleri artmıştı. Zaten ufak bir hamleyle Muhtar Paşa Hükümetini düşürmek pek mümkündü ve hükümet kuvvetiyle bunun önüne geçmek pek olanaksızdı. Ahmet Bedevi Kuran bu durumu Büyük Kabine’nin büyük aczi olarak adlandırır.⁸⁹ Muhtar Paşa’nın sadaretinde Türkiye tarihinin en büyük buhranı ile karşı karşıya kalınmıştı. Bu buhran Balkan harbidir. Ayrıca Trablusgarp’ın getirmiş olduğu olumsuzluklar da bu kabine döneminde gerçekleşmişti.⁹⁰ Ayrıca bu dönemin önemli sorunlarından biri de 1912 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Arnavut isyanlarının gelişme göstermesiydi Muhtar Paşa kabinesinin ilgilendiği bir başka konuda memur ve subayları siyaseten ayırmaktı. Bakanlar kurulu kararı üzerine 8 Ağustos 1912’de bir genelgeyle bütün memurların partilerle hiçbir ilişkileri bulunmadığına dair senet vermeleri istendi. 8 Ekim 1912’de ise kanunlarla memur ve subayların siyasetle ilişkileri yasaklandı.⁹¹

⁸³ İbnül Mahmut Kemal İnal, 1982. Son Sadrazamlar, C.4, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 1771.

⁸⁴ *Barbaros* Gazetesi, 10 Ekim 1912.

⁸⁵ Zeyrek agt., s. 31.

⁸⁶ Akşin vd., age., s. 39.

⁸⁷ Balkan Harbi 1912-1913, 2012. C.1, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, s. 31.

⁸⁸ Akşin vd., age., s. 40.

⁸⁹ Ahmet Bedevi Kuran, 2000. İnkılap Tarihimiz, ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 382.

⁹⁰ İnal, age., s.1818.

⁹¹ Akşin, age., s. 210.

Muhtar Paşa kabinesi döneminde Balkanlarda her an bir savaşın emareleri ortaya çıktığı halde ve hazırlıklar yeterli olmadığı halde İttihat ve Terakkiciler, çözümün savaşla çözülebileceğine inanarak iktidarı kışkırtıyordu. İttihatçıların savaşa hazır olduğunu ilan ederek Ekim ayında savaş lehine bir miting düzenlemişti. Balkan Savaşı'nın başlaması ve Türkiye aleyhine seyretmesi üzerine istifa etme kararında önemli bir nedendi. Ahmet Muhtar Paşa her ne kadar tarafsız olduğunu belirtse de kabinesi İttihatçılardan ziyade Hürriyet ve İtilafçılara yakın durmuş ve bu yönde icraatlar yapmıştır. İttihatçılara karşı icraatlarda bulunan Ahmet Muhtar Paşa'nın hükümeti çok uzun süre görev yapamamış ve Paşa 29 Ekim 1912 tarihinde sadrazamlıktan istifa etmiştir.⁹²

Kamil Paşa Hükümeti (29 Ekim 1912- 23 Ocak 1913) İttihat ve Terakki'nin Muhtar Paşa Hükümeti'ne baskısı sonucu direnemeyerek istifa etmiş ve yerine aynı gün Kamil Paşa geçmişti. Ancak kabinedeki bu değişim dengelerde bir değişiklik yaratmamıştı. Mevcut karışıklık Kamil Paşa döneminde de devam etmiştir.⁹³ Ülkenin en buhranlı zamanıdır. Balkan Savaşı büyük bir ümitsizlik içinde devam ediyordu. İstanbul'a doğru yoğun bir göç başlamıştı. Bulgarlar, Edirne ve Çatalca hattının teslimini istiyorlardı. Bu teklif reddedilince 3 Aralık 1912'de mütareke yapıldı. Londra'da da barış görüşmeleri başlamıştı. Büyük devletler de Edirne'nin terkinini istiyorlardı. Bunu fırsat bilen İttihat ve Terakki, Edirne'yi teslim etmekle itham ettiği Kamil Paşa'ya karşı aleyhte bir propaganda başlatmıştı.⁹⁴ Edirne'nin mağlubiyetini İttihat ve Terakki üyeleri "Edirne'nin hükümet tarafından düşmana bırakılacağı" propagandasıyla 23 Ocak 1913'te Babıali baskını olarak bilinen darbeyi gerçekleştirdiler. Babıali baskını, Talat Paşa tarafından hazırlanmış Enver Bey tarafından uygulanmıştı. Bu baskın Enver Bey yüz kadar etrafına topladığı gönüllülerle beraber Bakanlar kurulu toplantıda iken yapmıştır.⁹⁵ Bu baskın sırasında Harbiye nazırı Nazım Paşa öldürülmüş Sadrazam Kamil Paşa namluların ucunda istifa ettirilmiştir. O sırada başta bulunan Kamil Paşa hükümetini silah zoruyla devirip yerine Mahmut Şevket Paşa kabinesini getirdiler.⁹⁶

İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarını genel bir değerlendirmede bulunduğumuzda, siyaseten kargaşalıkların devam ettiği, Rumeli'nin büyük ölçüde elden çıktığını görmekteyiz. Ancak yine de bu dönemde devrimsel adımlar atılarak Türk toplumunun demokratik ihtilal sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Yine bu dönemde, II. Meşrutiyet'in ilanının gereği olarak düşünce alanının özgürleşmesi basın ve yayın hayatının ihya olmasını sağladı. Özgürlük ortamının çeşitlenmesi kendini eğitim hayatında da gösterdi. Tarih dersleri çeşitlenerek İslam ve Osmanlı tarihi dışında disiplinlere yönelmesi sağlandı. Ayrıca iktisat konusu İttihatçıların denetleme iktidarında ilerleme gösterdiği alanlardan biriydi. Bu konuda, tüzel kişilere gayrimenkul edinme hakkının tanınması ve genişletilmesi, gereksiz ya da harp vakıf gayrimenkullerinin satılmasına olanak tanımak, iç gümrüklerin kaldırılması, sanayi yatırımları için ithal edilecek makine ve teçhizatın gümrükten muaf tutulması gibi önlemlerle tedbir aldığını görmekteyiz.⁹⁷

⁹² Ahmet Ali Gazel, 2015. "İttihat ve Terakki'nin 1913 Kongresinde Hükümetine ve Şahsına Yönelik İthamlara Ahmet Muhtar Paşa'nın Cevabı", TAED, (54), s. 626-627.

⁹³ Kuran, age., s. 386.

⁹⁴ Zeyrek, agt., s. 32.

⁹⁵ Ömer Akdağ, 2011. Ana Hatlarıyla Türk Yenileşme Tarihi, Palet Yayınları, Konya, s.146-147.

⁹⁶ Said Halim Paşa, 2015. Said Halim Paşa ve Buhranlarımız, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 20-21.

⁹⁷ Akşin vd., age., s.44-45.

3.2.İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Tam İktidar Dönemi (1913-1918)

Babialı baskını ile birlikte Mahmut Şevket Paşa hükümetinin kurulmasından sonra başlayan ve Talat Paşa hükümetinin istifa etmesine kadar geçen süredir. Bu yeni dönemde İttihat ve Terakki, muhalefete yönelik bir sindirme politikası izlemeye başladı. İttihatçılar tam iktidar döneminde, 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanan barış anlaşması ile Balkan Savaşları sona ermişti. İktidarlığının ikinci yılında ise Birinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Savaşa girme konusunda hükümet içinde görüş birliği yoktu. Önce seferberlik ilan edildi sonrasında savaşa girildi.⁹⁸

Mahmut Şevket Paşa Hükümeti (23 Ocak 1913-11 Haziran 1913) Ocak 1913'teki darbeden sonra İttihat ve Terakkiciler iç siyasi duruma egemen olmuştu.⁹⁹ Meclisin de kapalı olmasından dolayı tek parti hakimiyeti 1918 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği örfi idare rejimi altında olmasıdır. Siyasal hayat sıkıyönetim altında şekillenmiştir. Tamamen İttihatçılardan teşekkül eden bir hükümet dönemidir. 1908'den beri devam eden İttihatçılar ile rakipleri arasındaki mücadele artık tamamen sona ermiş, İttihat ve Terakki muhalefetsiz bir iktidar olmuştur.¹⁰⁰

Mahmut Şevket Paşa hükümetinin görünürde kuruluş sebebi Edirne'nin kaybedilmesine bir tepkiydi. Kamuoyu desteğini bu propaganda dolayısıyla almıştı. Ancak Balkan Savaşı'nın 1913 Şubatı'nda yeniden başlaması üzerine Edirne ile ilgili olarak yaptıkları her hangi bir hazırlık olmamıştır. 26 Mart 1913'te Edirne Bulgarlara teslim olmuştu. Ayrıca ağır şartlar içeren Londra Barış Anlaşması'nın yapılmasına bu hükümet döneminde engel olunamadı.¹⁰¹ Babialı Baskını'nın gerekçesi olan Edirne'nin kaybedilmesi üzerine İttihat ve Terakki aleyhine yeniden bozulmaya başlamıştı. Ayrıca bu kabine döneminde Arnavutluk'tan başka bütün Rum ilinin müttefik devletlere Girit'in Yunanistan'a ve İtalyanların işgali altındaki adalar büyük devletlerin kararlarına bırakılmıştır.¹⁰²

Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü suikastla gerçekleşmişti. Halbuki Paşa bu durumu muhbirleri vasıtasıyla öğrenmiş ve ziyadesiyle tedbirlerini almıştı.¹⁰³ Ama yine de Paşa, otomobiliyle hareket halinde iken yaklaşık yirmi kişilik suikastçı grubu tarafından otomobili durdurulup katledildi. Suikastçılar iyi tertiplenmişti. Otomobiliyle Beyazıt Meydanı'na dönmeden önce bir cenaze alayı otomobilinin önünü kesti. Cenaze alayı nedeniyle durmak zorunda kalan otomobile dört yandan ateş edilmeye başlandı. Otomobili tarayan silahlı grup daha önceden hazır bekleyen otomobile olay yerinden uzaklaştı. Suikastı muhalif Prens Sabahattin grubunun gerçekleştirdiğinden kimse şüphe duymuyordu.¹⁰⁴ Ancak Mahmut Şevket Paşa suikastındaki komplo bütünüyle başarıya ulaşmadı; aksine sadrazamlığa İttihatçıların güçlü adayı Said Halim Paşa getirildi.¹⁰⁵

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra sadarete tekrardan Said Halim Paşa getirildi. (12 Haziran 1913- 3 Şubat 1917) Said Halim Paşa'nın sadrazam oluşu İttihat Terakki'nin tam iktidarının tescillenmiş olduğunu göstermekteydi.¹⁰⁶ Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra siyasi kriz bekleyen muhalif gruplar aksi bir

⁹⁸ Talat Paşa, 2007. age., s. 4-5.

⁹⁹ Erik Jan Zürcher, 2002. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 163.

¹⁰⁰ Tunaya, 2007. age., s. 9.

¹⁰¹ Said Halim Paşa, age., s. 20.

¹⁰² İnal, age., s. 1880.

¹⁰³ Cemal Paşa, 1996. Hatırat, Haz.: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 1996, s. 38.

¹⁰⁴ Taylan Sorgun, 2007. Devlet Kavgası İttihad ve Terakki, Kum Saati Yayınları, İstanbul, s. 270-271.

¹⁰⁵ Talat Paşa, 2007. age., s. 4.

¹⁰⁶ Akşin, age., s. 251.

durumla karşılaştı. İttihat ve Terakki yöneticileri bizzat iktidar koltuklarını doldurdular. Bunun yanı sıra Babialı baskını teşebbüsünden sonra tekrardan teşkilatlanma sorunu yaşayan muhalifler tamamıyla siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kaldılar. Bazı muhalif grupların ise sürgün edilmesi İttihat ve Terakki'nin tam iktidarına giden yolu açmış oldu. Böylece, Meşrutiyet döneminin tek iktidarı İttihat ve Terakki oldu.¹⁰⁷

Balkan Savaşı'nın felaketle bitmesinden sonra, askeri yönden ordunun eğitimine önem vermeye başlanmıştı. Yeni hükümeti bekleyen en önemli sorun Edirne'nin durumuydu. II. Balkan Savaşı bu konuda yeni hükümete bir fırsat vermişti. Bulgaristan'a karşı diğer Balkan devletlerinin birleşmesinden yararlanan Osmanlı Ordusu, Enver Bey'in komutasında Edirne'ye hiç mukavemetle karşılaşmadan girmiş ve Edirne'yi kurtarmıştı. İttihatçıların artan prestiji, bundan sonraki süreçte yeni politik tercihlere daha kolay yönelmesini sağladı. Hükümet içindeki askeri kanat Almanya ile olan ilişkilere öncelik vermiş, Alman İslahat Heyeti'nin ordunun eğitimi için çağırılması kararı alınmıştı. Bu kararı memnuniyetle karşılayan Alman Hükümeti, Liman Von Sanders başkanlığında askeri bir heyeti, 14 Aralık 1913'de İstanbul'a göndermişti. Bu heyette 11 subay var idiyse de bu sayı kısa zamanda 42'ye daha sonra da 71'e çıkarılmıştı.¹⁰⁸

Alman askeri heyetinin gelmesinden sonra 1914 yılı başlarında yapılan bazı değişikliklerle Enver Paşa Harbiye Nazırlığına, Cavit Bey Maliye Nazırlığına getirilmişti. Talat Paşa da zaten Dahiliye Nazırı idi. Böylece Osmanlı Devleti'nin yönetimi Enver-Talat-Cemal Paşa üçlüsüne, yani Triumviraya devredilmişti. İttihat ve Terakki iktidarı dış politikada Osmanlı Devleti'nin bir ittifak siyasetini oluşturmayı öncelikli olarak ele almıştı. İlk girişim olarak İngiltere ile ittifak kurulması teklif edilmiş fakat İngiltere bunu kabul etmemişti. Talat Paşa bizzat Rus Çarı'na ittifak teklif ettiyse de Rusya da bunu kabul etmemişti. Bu gelişmeler Almanya ile olan yakınlaşmayı hızlandırmıştı. Bu yakınlaşma I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Osmanlı-Alman gizli ittifakının yapılmasına neden olmuştu. Böylece bu hükümet döneminde I. Dünya Savaşı'na Almanya safında katıldı.¹⁰⁹ Savaşın yanı sıra bu hükümet döneminde; Arnavutluk Suriye ve Filistin gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı ülkeler bağımsızlıklarını elde etmek için Osmanlı ordusuyla savaşmak bir tarafa yaratmış olduğu huzursuzlukla hükümeti meşgul etmekteydiler.¹¹⁰ Bu dönem sıkıntılarından biri de Ermenilerdi. Büyük Savaş döneminde büyük devletler tarafından kışkırtılan Ermeniler çıkardıkları isyanlar, Türk ve Müslümanları öldürmeleri ve düşmanla giriştikleri işbirliği içinde olmaları nedeniyle Osmanlı hükümeti, Ermeniler hakkında tedbir alarak onları göç ettirmişti. Bu itibarla 14 Mayıs 1915'te yürürlüğe giren kanunla bazı Ermeniler sevke tabi tutuldu.¹¹¹ Said Halim Paşa ile İttihat ve Terakki arasında baş gösteren görüş ayrılıkları, sonunda sadrazamın istifasına yol açtı ve yerine Talat Paşa geldi.¹¹²

Sait Halim Paşadan sonra sadarete gelen Talat Paşa (4 Şubat 1917- 7 Ekim 1918) vezir rütbesiyle sadrazamlığa atandı. Böylece tabanı olan bir örgüte dayanan ilk sadrazam olma özelliğini taşıdı. Talat Paşa İttihat ve Terakki'nin önde gelen simalarından biriydi. Kurduğu hükümet döneminde ülke, ittifakların yenilgiyle sonuçlanacak bir yönde seyir alıyordu. Bu atmosfer içinde V. Mehmet Reşat ölmüş

¹⁰⁷ Aksoy, age., s. 25.

¹⁰⁸ Zeyrek, agt., s. 33.

¹⁰⁹ Zeyrek, agt., s. 33 ve Aksoy, age., s. 26.

¹¹⁰ Talat Paşa, 2007. age., s. 5.

¹¹¹ Kemal Anadol, 2007. Ermeni Dosyası, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul, s. 321.

¹¹² Talat Paşa, 2007. age., s. 6.

yerine VI. Vahideddin geçmişti. Talat Paşa yeni padişaha istifasını sundu ve 8 Temmuz 1918'de ikinci kez sadrazamlığa geldi.¹¹³ Talat Paşa hükümeti döneminde I. Dünya Savaşı çok iyi yönetilemediği halde savaşın sonuna gelinmişti. Savaş devam ederken savaşın gidişatından yararlanılamamış, Bolşevik ihtilalinin meydana getirdiği yeni güç dengesinde varlık gösterilememiştir.¹¹⁴ Aradan çok süre geçmeden Almanya'nın savaşı bitirme kararı ile Büyük Savaş sona erdi ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı. Bu, İttihatçıların yenilgisi demektir. Ayrıca bu özgürlükçü oluşumdan hoşlanmayan Vahideddin kabineyi değiştirme girişimi ile Talat Paşa istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Ahmet İzzet Paşa atandı.¹¹⁵ Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılmasının faturası İttihat ve Terakki'ye kesildi. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen sekiz lideri (Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa, Doktor Nazım, Dr. Rusuhi, Polis müdürü Azmi, Bedri Bey ve Dr. Bahaeddin Şakir) 2 Kasım 1918'de bir Alman gemisiyle ülke dışına kaçtılar. Talat Paşa kabinesinden sonra Müşir İzzet Paşa kabinesi kuruldu.¹¹⁶

Yine de Talat Paşa kabinesinde savaş içinde savaşla ilgisi olmayan geleceğe yönelik olarak bazı önemli faaliyetlerin içine girilmişti. Bu konuda Talat Paşa Hükümeti'nde gerçekleştirmiş veyahut da öngördüğü yeniliklere baktığımızda dönemi itibarıyla modern yenilikler olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar; şer'iye mahkemelerinin meşihattan ayrılarak adliye nezaretine bağlanması, laiklik esas alınarak medreselerin şeyhülislamla bağlanması, Miladi takvimin kabulü konusunda girişimler ve hukukta birliği sağlamak adına çağdaş yasaların getirilmesi gibi yeniliklerin mimarı veya sağlayıcısıdır.¹¹⁷

¹¹³ Talat Paşa, 2007, age., s. 6.

¹¹⁴ Tevfik Çavdar, 2001. Talat Paşa, İmge Yayınları, İstanbul, s. 367.

¹¹⁵ Talat Paşa, 2007, age., s. 6.

¹¹⁶ Aksoy, age., s. 26.

¹¹⁷ Çavdar, age., 367-368.

4.KİTLESEL HAREKETLİLİKLER (PROTESTO, MİTİNG, NÜMAYİŞ ve BOYKOT)

4.1. II. Meşrutiyet'in İlanı ile Kitlesele Hareketlere Bakış

16. ve 17. yüzyıllarda bilim devrimi ile evren, fizik, matematik ve tıp gibi alanlarda önemli düşünce ve anlayışlar noktasında ilerleme kaydedilirken; aydınlanma çağı ile sosyal, siyasi politik, idari ve kültürel alanlarda önemli gelişmeler olmuştı. Aydınlanma çağı düşünürleri, hükümet, ekonomi, siyaset, politika, toplum, din ve yönetimle ilgili basmakalıp düşünceleri eleştirerek insani şartların bireyin kendi çabaları ve akılları ile problemlerin çözülebileceğini savundular.¹¹⁸ Nitekim bu düşünceler, bireysel temel ve özgürlüğü esas alan 1789 Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesindeki önemli nedenlerden biriydi. Aydınlanma ile Fransız düşünürler başta olmak üzere Avrupalı aydın ve düşünürlerin sosyal konularda geleneksellikten sıyrılmasına yeni ve modern düşüncelerin anlaşılıp yayılmasına çalıştı. Aydınlanma düşüncesi toplumu kucaklayan bir rol üstlenmiş, toplantılar, akademiler, topluluklar tiyatrolar halkın aydınlandığı yerler olmuştı.¹¹⁹

Bilim devrimi, Aydınlanma Çağı'nın akılcı anlayışı ve bireyi ön plana çıkaran gelişmeleri, modern zamanların siyasi, sosyal ve kültürel hayatında değerli etkiler bırakmış ve bu değerler bütünü 1789 Fransız İhtilali'nin oluşumunu hazırlamıştı. Bireyleri esas alan, milli irade dışındaki unsurları reddeden bir bildirge yayınlandı. Egemenliğin kaynağı olarak milleti kabul eden bu bildirgeyle insanlara eşit haklar tanınırken, özel mülkiyetin dokunulmazlığı konusu ile hiçbir kimsenin düşünce ve dini inanışından dolayı yargılanamayacağı vurgulanmıştır. Böylece modern zamana uygun insan merkezli ve insanın maddi ve manevi gereksinimlerinin özgürce karşılandığı bir sürecin başlaması sağlandı.¹²⁰

1789 Fransız İhtilali'nin düşünce anlayışına modern dönemlere uygun bir insani değer kazandırması bazı Osmanlı aydınları üzerinde derin tesir yarattı. Bu amaçla anayasal sitemin padişahın verebileceği bir lütuf değil de bir gereksinim olduğu üzerinde durularak, memleketi padişahın keyfi yönetiminden kurtarılması amaçlandı.¹²¹ Bu düşünceyle 1860'lı yıllardan itibaren Genç Osmanlılar hareketi, özgürlük ve eşitlik konularını işleyerek mevcut düzeni ilk eleştirenler oldu.¹²² Genç Osmanlıların düşünsel hareketleri, halefleri olarak tanımlayabileceğimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti ile sürdürülmeye çalışıldı. Bu dönemde istibdat döneminin hoşnutsuzluğu İttihat ve Terakkicileri meşgul eden önemli bir konuydu. "Bu devlet nasıl kurtulur" sorusuna cemiyet üyeleri tek bir sesle Meşrutiyet'in tekrardan ilan edilmesinde görmekteydi. Nihayet 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti siyasal, hukuksal ve sosyal alanda önemli değişimlerin hazırlayıcısı oldu.¹²³

1908 devrimi öncesi toplumun geniş kesiminde kitlesele hareketlerin bulunmasına yönelik ciddi engellemeler ve baskılar vardı. Modern devletin ortaya çıkışı ile kamusal alanın genişlediğini ve sivil toplumun zenginleştiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde modern bir eğitim sisteminin ortaya çıkışı, merkezi bürokrasinin inşası, tüccar sınıfının faaliyetlerinin artışı, ciddi gazetecilik faaliyetlerinin başlaması ve

¹¹⁸ Memet Yetişgin, 2014. Modern Avrupa Tarihi, Nobel Yayınevi, Ankara, s.193.

¹¹⁹ Yetişgin, age., s. 233.

¹²⁰ Yetişgin, age., s. 239-240.

¹²¹ Şapolyo, age., s.45.

¹²² Akşin vd., age., s. 633.

¹²³ Taner Aslan, 2008. "İttihad-i Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (47), s. 81.

toplumun çok farklı amaçlarla örgütlenebilmesi, kamuoyu ve kitle siyaseti gibi kavramların önemini arttırdı. 1908 devrimi sonrası Osmanlı sınırlarında yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu politik mevzuların öznesi konumuna geldi. Artık halk iktidarın gündeminde ve iktidar halkın isteklerini göz önüne bulundurmaktaydı. Resmi tatiller, marşlar ve çeşitli kamusal seferberlikler devletin siyasetin yeni ihtiyaçlarını geliştirdiği politikalarıydı.¹²⁴

1908 devrimi kitle siyasetinde ve toplumsal hareketlilikte ciddi bir değişimi meydana getirmişti. Bu değişim işlevsel olarak 1908 öncesi Meşruiyet ve seferberlik politikalarına benzeyen; ancak uygulamada farklı şekilde tezahür eden bir gelişmeydi. 1908 sonrasında görsel olarak en çok dikkati çeken meydanlar, sokaklar ve kalabalıklardı. Meydana gelen kalabalıklar ister kendi iradeleriyle ister yönlendirilerek bir şekilde kamusal alanlarda bir araya gelebilmişlerdi. Seçimler, iktisadi boykotlar, işgaller, doğrudan eylemler, mitingler, nümayiş gibi eylemler gündelik hayatın içine girmişti.¹²⁵ Her ne kadar büyük devletlerin kamuoyları ve hükümetlerini etkileyecek etkili bir propaganda faaliyetinden yoksun olsalar da Osmanlı “vatandaş”larının 1908 devriminden sonra ülkelerinin yaşadığı siyasal gelişmelere daha duyarlı hale geldikleri görülüyordu. Balkanlardaki gelişmeler, okur-yazar olan Osmanlıları politikleşmeye itiyor ve miting, boykot gibi çeşitli eylem biçimleri ile tepkilerini ortaya koyabiliyorlardı.¹²⁶

Genel toplumsal tepkiler 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti’nin politikasını etkilemeye başladı. İlhak ve işgal krizlerinde ortaya çıkan manzaralar ise nihayet Osmanlı Devleti’nin de sivil toplum mekanizmalarının doğduğunu en azından toplumun bazı kısımlarının düz bir tebaa olmaktan ziyade siyasetin seyrini değiştiren vatandaş kimliğine büründüğünün en açık örneğiydi.¹²⁷ 1908 devriminden itibaren Balkan Savaşları’na değin geçen süreçte ortaya çıkan yeni kurumlar aracılığıyla Osmanlı Devleti ve dönemin en önemli siyasi aktörü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, “sivil toplum”a nüfuz ederek geniş halk kesimlerini seferber etmeye başlamıştı. Ancak Osmanlı ülkesinde hala savaş propagandasını yönlendirebilecek, hem ülke içinde hem de ülke dışında Osmanlılıların “haklılığını” ortaya koyabilecek bir kuruluş bulunmuyordu. Maddi altyapısı zayıf, geri kalmış ve henüz ulus-devlet yapısına ulaşmamış Osmanlı Devleti’nde ulusal kültür de henüz inşa halinde olduğu için savaş propagandasına yeterince destek olunamamıştı.¹²⁸

İfade özgürlüğünü temsil eden kitlesel hareketler, kamuoyunun ortak paydada bulunduğu bir amacı siyasi iktidara ya da muhataplarına bildirmek için yapılan eylemlerdi.¹²⁹ Osmanlı Devleti’nin işgallere karşılık verememesi, Osmanlı halkının öfkesini tetikledi ve başta İstanbul olmak üzere ülkenin her tarafında protesto, nümayiş, boykot ve mitinglerle ahali işgallere karşı tavır koymaya başladı. Boykotun ülke genelinde yayılması çağın en önemli güçlerinden biri olan basın ile yürütülmeye çalışıldı. Ayrıca tüccarlar ve liman işçileri de boykotun sürekliliği için aktif bir şekilde gayret gösterdi. Boykotun yürütülmesinde ve örgütsel anlamda hareketin koordine

¹²⁴ Y. Doğan Çetinkaya, 2008. “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm”, İÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, s. 132.

¹²⁵ Çetinkaya, agm., s. 133.

¹²⁶ Hasan Taner Kerimoğlu, 2014. “Balkan Savaşlarında Neşr-i Vesaik Cemiyeti”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX, (2), s. 541.

¹²⁷ Mehmet Yılmazata, 2013. Savaş’a Giden Yol 1908 Bosna-Hersek’in İlhakı, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, s.186.

¹²⁸ Kerimoğlu, agm., 541.

¹²⁹ Fahri Yetim, 2007. “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi”, ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, s. 89.

edilmesinde etkin güç İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Boykot sayesinde cemiyet, örgütlenme anlamında da deneyim kazanmıştı.¹³⁰

Osmanlı hükümeti ise halkın bu tepkisel hareketlerine karşı bir güç unsurunun varlığını hissettirmek ve halkın huzurunu sağlamak adına toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununu neşretti. 25 Şubat 1909'da gösteri ve yürüyüş yapacaklara yönelik alınan kanun maddelerinde; gösteri yapacakların yirmi dört saat önceden zaptiyeye haber vermeleri halinde izin verilebileceği, izin alınmadan yapılan gösterilerde ise zaptiyenin gerekli müdahalede bulunacağını bildiriyordu.¹³¹

Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı toplum hayatına giren protesto, miting, boykot ve nümayiş gibi eylemler, o dönemde oluşan siyasi cereyanlara Osmanlı devletince ne fiili ne de hukuki bir girişimde bulunamaması sonucunda halkın göstermiş olduğu tepkilerdi. Bu tepkiler içinde yer alan protesto: bir davranışı, bir düşüncüyü, bir uygulamayı haksız, yersiz ve gereksiz bularak karşı çıkma ve kabul etmeyişi ifade etmekteydi. Halk yığınlarıyla gerçekleşen miting kavramı: önceden belirlenmiş bir amaç için geniş katılımlı toplantıları ifade etmekteydi. Miting, kamuoyunun ortak paydada fikir birliği yaptığı konularda siyasi iktidara veya dünyaya bildirmek için yapılan yürüyüşlü toplantılardır.¹³² Nümayiş ise, ilgi ve dikkat çekmek için yapılan hareketli gösterilerdir. Gerçekleşen geniş katılımlı miting ve nümayişlerin halkın aydınlatılması noktasında çok önemli bir işlevi vardı. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk de Milli Mücadele döneminde halkın aydınlatılması ve topyekün mücadeleyi etkin kılabilmek için ülkenin muhtelif bölgelerinde protesto mitingleri yapılmasının gerekliliğine işaret etmekteydi. Çünkü İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgali ile yapılan saldırı ve zulümler hakkında millet daha aydınlanmamış; milli varlığa vurulan bu korkunç darbeye halk tarafından bir tepki gösterilmemişti. Milletin bu haksız işgale ve zulme tepkisiz kalması, elbette kendi lehine sonuçlanmayacaktı. Vatan bütünlüğünün korunması milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve sürekli olmasını gerektiriyordu. Halkı aydınlatmak ve derhal işgal durumuna son verilmesi için bütün medeni milletlere büyük devletlerin adalet ve nüfuzundan yararlanmak maksadıyla büyük heyecanlı miting ve gösterilerde bulunmasını bildirdi.¹³³

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü gidişatın halka anlatılması ve ilgili makamların dikkatinin çekilmesi bahsi geçen kitlesel eylemlerle gerçekleştirilmekteydi. Mehmet Şahingöz, bu eylemlerin sadece bazı hadiselerle karşı tepki olarak değil, aynı zamanda milli ruh ve heyecanın oluşturulmasındaki önemlerine dikkat çeker. Bu eylemlerin halkın kitle psikolojisi içinde, bıkkınlığını ve yılgınlığını üzerinden atarak büyük moral kazanmasının önemine de değinmekteydi.¹³⁴ Ayrıca kendiliğinden ortaya çıkan ve protesto mahiyeti taşıyan tepkiler sivil hareketliliğin kıpırdanışının da habercisiydi. Çünkü bireysel olarak halkın inisiyatif kullanması milli irade yolunda atılmış bir adım olacaktı.¹³⁵

1908 yılının en harareti toplumsal olaylarından birisi de seçim konusuydu. Seçimler siyasi örgütler ve cemaatler arasında rekabete neden olmaktaydı. Sokakları dolduranlar şimdi siyasi bir nedenle mitingler düzenliyor, afişler basıyor protesto

¹³⁰ Kudret Emiroğlu, 1994. "Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908", Toplumsal Tarih Dergisi, 8 (10), s.17.

¹³¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2750, Gömlek No: 31.

¹³² Mehmet Şahingöz, 2002. "Milli Mücadele'de Mitingler ve Protestolar", TÜRKLER Ansiklopedisi, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 734.

¹³³ Mustafa Kemal Atatürk, 2006. Nutuk, Bora Yayıncılık, İstanbul, s. 35-36.

¹³⁴ Atatürk, age., s. 727

¹³⁵ Ömer Akdağ, 2002. İstiklal Savaşı'nın ilk Safhasında Mitingler 1 Kasım 1918-Haziran 1919, TÜRKLER Ansiklopedisi, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 745.

yürüyüşleri yapabiliyorlardı. Aynı yıl içerisinde gerçekleştirilen önemli bir toplumsal seferberlik ise Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Yunanistan'a uygulanan iktisadi harp diyebileceğimiz boykot kavramıydı. Avusturya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın niyetlerini açık ettikten sonra İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde gösteriler düzenlendi ve bu ülkelere karşı boykot ilan edildi. Boykottaki amaç, diplomatik olarak Avusturya, Bulgaristan ve Yunanistan'ı köşeye sıkıştırmak ve Osmanlı kamuoyunu harekete geçirmektir.¹³⁶ Feroz Ahmad, boykotun Türkler arasında siyasi ve milli bilinci yükseltmesindeki önemine değinerek Türk burjuvazisinin milli ekonomi ihtiyacının gerekliliğine işaret eder. Milli ekonominin oluşması ise Osmanlı halkının kendi yetenekleri ile yeteneklerinin geliştirilerek kendinden olanı üretip tüketmekle gerçekleşebilirdi.¹³⁷

Boykot kavramı diğer kitlesel tavırlardan çok daha etkili bir yöntemdi. Halkı aydınlatmak ve bilgilendirmek açısından kitlesel eylemlerden miting, protesto ve nümayiş bulunmaz bir eylem stratejisiydi. Ancak bu eylemler o an için bir tepkiyi ifade etmekteyse de devamlılığı ve yaptırım noktasında boykot kadar kayda değer değildi. Bugün için gerçekleşen protesto mitingleri ve gösterilerin yarın olması kesinlik arz etmemekteydi. Nitekim gerçekleştirilen eylemler Pazar günü yapılmaya çalışılarak meydanların doldurulması hedefleniyordu. Zira mitinge katılmak isteyen ahalî dükkanını veya mağazasını kapatmak zorunda kalabilirdi. Hatta aleyhinde miting ve gösteri yapılan ülke, kendine karşı gerçekleştirilen protesto mitinglerinden bihaber de olabilirdi. Ancak boykot kavramı diğer kitlesel kavramlardan çok daha geniş bir yelpazede yaptırımı sağlayabilmekteydi. Bir kere boykot, süreklilik arz eden ve aleyhte olan devlete karşı ekonomik yaptırımı hedef alabilmekteydi. Bugün başlatılan boykot hamlesi aylarca yıllarca sürdürülebilirdi. Burada ahaliden beklenen tavır, aleyhte olan devletin eşyasını almamaktı. İyi örgütlenmiş boykot, siyasi amaçlara ulaşmada mihenk taşı görevini üstlenebilirdi. Diğer bir açıdan ise, Osmanlı vatandaşının milli iktisat kavramı üzerinde düşünmesine ve buna bağlı olarak yerli mal kullanımına yönelik fikrîsel kıvılcımları oluşturmaya neden olmaktadır. Bu nedenle boykot kavramını ayrı bir başlık altında incelememiz daha doğru olacağı kanısındayız.

4.2. Boykot Kavramı Üzerine

Boykot kavramı ilk kez İrlanda'da bir kasabada ortaya çıktı. 1880'li yıllarda County Mayo'da, toprak yöneticiliği yapan Charles Cunningham Boycott Boycott, İrlanda köylü sınıfı ile toprak sahibi sınıf arasındaki çatışmanın ortasında önemli bir figür haline gelmiştir. İrlanda'ya gelmeden önce de kötü bir şöhrete sahip olan Boycott'un İrlanda'ya geldikten sonra Buradaki çiftçilerin nefretini kazanması uzun sürmemişti. Toprak işçilerine ve köylülere ceza uygulayan Boycott, zaman zaman da işçilerin ücretlerinde kesintilere gidiyordu. Toprak sahibi ve köylüler arasında hoşnutsuzluğa neden olan bu durum üzerine, iki İrlanda milliyetçisi silahlı direniş yerine toprak sahipleri üzerinde baskı oluşturarak daha medeni bir yöntemle şiddet dışı bir araç keşfindeydi. Bu şiddet dışı araç ise Charles Cunningham Boycott'un isminden esinlenilerek ilişki kesme anlamına gelen "Boycott" kavramı oldu. İrlanda'da boykotu örgütleyenler ilk başta eylemleriyle uyumlu bir ifade bulamamışlardı. Ancak Amerikalı gazeteci James Radpath boykot kavramının ortaya çıkışı ile ilgili olarak boykotu örgütleyenlerden biri olan O'Malley ile aralarında geçen konuşmayı nakletmiştir.

¹³⁶Çetinkaya, age., s. 135-136.

¹³⁷Feroz Ahmad, 1996. İttihatçılık'tan Kemalizme, Çev.: Fatmagül Berktay, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 105.

“İnsanlar bir toprak talancısı ile ilişkilerini askıya aldıklarında biz buna genellikle toplumsal aforoz diyoruz, ancak Boycott gibi bir toprak yöneticisine karşı uygulandığında tamamen farklı bir kelimeye ihtiyacımız var. İlişik kesme uygun değil... ve başka bir şey de aklıma gelmiyor” diye Radpath şikayet etti. Hayır dedi O'Malley *“İlişik kesme olmaz”* Kafasını öne eğmiş ve sonra birden geniş alnını tokatlayarak sormuş *“Onu boykot edelim”* desek nasıl olur diye bir fikir sunduğu söylenmektedir. Bu hikaye her ne kadar müspet olmasa da boykot kavramı, ilişik kesme ve toplumsal yalıtma gibi kelimelerin yakın anlamları olarak kullanıldı.¹³⁸

Zayıfın güçlüye karşı kullandığı bir silah olan boykotun dünyanın birçok yerinde de örneklerine rastlamaktayız. 19. yüzyıl örnekleri içerisinde; Amerikan cumhuriyetinin kurucularının Büyük Britanya'ya karşı yürüttüğü boykotu görmekteyiz. Diğer bir boykotaj hamlesini ise Yunanistan gerçekleştirmekteydi. Yunanistan boykot silahını 1885'te Fransa'ya; 1897'de Almanya'ya karşı uygulamıştı. İran'daki tütün boykotu ise 1891'de Britanya'ya karşı uygulanmıştı. 20. yüzyılın başlarında ise; Hintlilerin İngiltere'ye boykotunu ve Çin'in hem Amerika'ya hem de Japonya'ya karşı sürdürdüğü boykotları görüyoruz.¹³⁹

Boykot, II. Meşrutiyet'in ilanından önce Osmanlı toplumu tarafından gösterilen eylem türlerinden değildi. Yalnızca belgelerden anlaşıldığı üzere 1908 öncesinde Bulgarlara yönelik bir boykotun olduğunu görmekteyiz. Bu boykotun ise Bulgarların Osmanlı Devleti'ne yönelik boykotajına karşılık yapılmaktaydı. Diğer eylem türleri olan miting, nümayiş ve protesto örneklerine ise hem azınlıklar tarafından hem de Türkler tarafından az da olsa merkezden uzak bölgelerde gerçekleştirildiğine dönem dönem şahit olmaktayız. Bu konu ileride de değinilmek üzere konu başlıkları altında verilecektir. Örneğin Meşrutiyet'ten önce 1885'ten itibaren Makedonya bölgesinde, Bulgarlar Makedonya'nın Bulgarlara ait olduğu iddiası ile cadde ve sokaklarda birçok miting ve protestoda bulunmuştu. Ayrıca Bulgarların büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmesi adına Ayastefanos Antlaşması önem arz etmekteydi. Ancak bu anlaşma Berlin Anlaşması ile tadil edilerek Bulgarlara verilen haklar geri alınmıştı. Bu nedenle Bulgarlar miting ve nümayişlerle Berlin Anlaşması'nı protesto ederken; Ayastefanos Anlaşması kutluyorlardı. Bulgarların Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönüm kutlamalarına verdikleri önem çok farklıydı. 5 Ekim 1908'de bağımsızlığı kazanmasından sonra da büyük Bulgaristan hedeflerinden vazgeçmemişlerdi. 1911 yılında ve 1916 yılında da Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümlerinde kitlesel eylemlerine devam ettiler. Hatta en güncel olarak Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümü olan 3 Mart 2017'de ve 3 Mart 2018'de 139. ve 140. yıl dönümünün kutlanıldığını bilmekteyiz.¹⁴⁰ Bulgarlar dışında Ermenilerin 1890 ve 1896 yılları arasında Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek üzere gerçekleştirdikleri miting ve protestoları görüyoruz. Ermenilerden sonra Rumların Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için 1895'te yapmış oldukları mitingler ve Kıbrıs adasının Türklerde kalmasını isteyen Türklerin mitinglerini bulunmaktadır. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan ılımlı siyasi hava ile birlikte boykot, miting, nümayiş ve protesto gibi kitlesel eylemler artık toplum hayatının içine girmişti.

Boykotaj hareketi, Avrupa ülkelerinin Osmanlı halkına reva gördüğü haksızlıklar karşısında, Osmanlı halkının gösterdiği duygusal tepkilerdi. II. Meşrutiyet'in ilanı ile dönemin etkin siyasal gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, halkı yönlendirmeyi başarabilmiş ve haksızlıklar karşısında halkın dik durabilmesini

¹³⁸Çetinkaya, age., s. 63-65.

¹³⁹Quataert, age., s. 103.

¹⁴⁰ <http://bnr.bg/tr/post/101022049>, (18 Mayıs 2018)

sağlamıştı. Artık Osmanlı toplumu işgallere ve ilhaklara boyun eğip sessiz durmaktansa; meydanlarda sesini yükseltebilmekte ve tavrını açıkça ortaya koyabilmekteydi. İşte bu tavır ve tepkiler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurmuş olduğu boykot cemiyetleri ve komisyonları sayesinde çeşitli il ve kasabalara kadar yayıldı. Balkanlar ve Anadolu coğrafyası dışında boykot hareketi Ortadoğu topraklarında özellikle de Beyrut'ta, Yafa'da ve Şam'da da uygulandı. Bu da bizi İttihat ve Terakki'nin boykot, miting, protesto ve nümayiş eylemlerinde halkı organize edebilmedeki etkinliğini ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumu halka iletmeyi başarıyla yürüttüğünü göstermektedir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi başarısıydı, bu nedenle devlet ve halk nazarındaki karizmatik itibarları güçlüydü. Bu evredeki iktidar ve kabine değişimleri İttihat ve Terakki onayıyla gerçekleşiyordu, bu da İttihat Terakki'nin Babıali baskınına kadar geçen dönemine "Denetleme İktidarı" denilmesini sağladı. İttihat ve Terakki'nin boykot uygulamasında iki hedefi vardı. Bunlar; muhalefet konumunda olması nedeniyle mevcut iktidarı zor duruma sokmaktı ve halkın nazarında mevcut yönetimi itibarsızlaştırarak iktidarı elde etmektir. Cemiyetin diğer bir hedefi ise; halkın yerli malı kullanımını teşvik ederek kendi esnafının ve üreticisinin kazanmasını sağlamaktı. Böylece büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ni bir pazar olarak görmesi engellenecek ve daha da önemlisi millilik kavramı halkta zuhur edebilecekti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşturduğu boykot komisyonları ve cemiyetleri, halkı örgütleyerek boykot yapılacak ülkenin eşyalarının alınmayacağını ve bu sayede boykot yapılan ülkeden intikamımızın alınacağını savunuyorlardı. Gazeteler ve dergiler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin halka ulaşmadaki en büyük yayın organıydı. Bir davetiye aracı olarak kullanılan gazeteler ve dergiler; boykotajın amacını, kime yönelik yapılması gerektiğini ve boykotajdan neyin hedeflendiğini halka açıklamaktaydı. İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet olan gazeteler dahi yayınlarında boykotajı destekler bir tavır sergilemekteydi. Muhalif gazetelerden biri olan *Sırat-ı Mustakim* "Biz derin bir uykudaydık" diyerek hayıflanmaktaydı. Gazete bu konuda, yerli malını kullanmayarak Avrupa devletlerinin gelişmesini sağlarken; Osmanlı evlatlarının gerilediğine vurgu yapmış ve boykotun gerekliliği üzerinde durmuştu. Ancak *Sırat-ı Mustakim* İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aksine boykotun Osmanlı hükümetinin aleyhine gelişecek bir duruma mahal vermeden halktan itidalli olunmasını istemekteydi. İktidar ve muhalefet taraftarlarını buluşturan ortak payda ise; boykot silahı ile hem Avrupa devletleri ile iktisadi harbe girmek hem de yerli üreticiyi kalkındırabilmektir.¹⁴¹

Boykotaj, milletin silahı idi ve bu silahı yalnızca millet kullanabilirdi. Baskı ve şiddet dışında daha insancıl yaptırımları esas almaktaydı. Boykotta hükümetin hiçbir müdahalesi ve hiç bir ilişkisi söz konusu değildi. İktisadi harb olarak tanımlanan boykot, halkın istediği kişiden alışveriş yapma tasarrufuna sahip olduğunu ve buna hükümet dahil hiç kimsenin müdahalesini kabul etmiyordu. Yapılan boykotajlarda Osmanlı halkına yakışır bir şekilde olmasına ihtimam gösterilerek hiç kimsenin fiziki olarak zarar görmesine izin verilmedi.¹⁴² Hükümetin de bu konuda gerekli ihtimamı gösterdiğine şahit olmaktaydık. Osmanlı hükümeti, yabancı uyruklu olsun ya da olmasın boykotajın kişinin kendi takdirinde olduğunu ve bu duruma müdahale edemeyeceğini bildirmiş; ancak boykot vesilesiyle olayların fiziki şiddete ulaştığında kanuni hükümlerin uygulanacağını bildirmekteydi.¹⁴³

¹⁴¹ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

¹⁴² Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

¹⁴³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2651, Gömlek No: 87.

Osmanlı halkının bir tepkisi olarak ortaya çıkan boykot, toplum tarafından gösterilen gerekli ve yerinde bir hamleydi. Çünkü Osmanlı toplumunun kaybedecek çok az şeyi vardı. 5 Ekim 1908'de Avusturya geçici işgalde bulunduğu Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini, aynı gün içerisinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettiğini ve yine aynı günde Yunanistan'ın Girit'i kendine kattığını ilan etmişti. Bu nedenle boykot, aleyhte olan ülkelere karşı kullanmaya elverişli bir konuma sahipti. Nitekim Osmanlı Devleti Avrupa'nın önemli müşterilerindendi.¹⁴⁴ İhracat oranı düşük; ithalat oranı oldukça yüksekti.¹⁴⁵

Boykotun en önemli figürleri kayıkçılar, mavnacılar ve hamallar olmuştu. Boykotaj uygulanan ülkenin mallarını karaya nakletmede ve karadan taşımaya imtina eden kayıkçı ve hamal grubu boykotu en aktif şekilde yürüten sınıfı oluşturuyordu. Hamallara eşyalarını taşıtamayan yabancı tüccarlar, eşyalarını satamadığı gibi çürümeye meyilli ürünler de ellerinde kalarak zarar bilançolarını yükseltiyordu. Gazeteler; kayıkçılar, mavnacılar ve hamallar için hamiyetperver unvanını layık görmüşlerdi. *Müjde* gazetesi bu sınıf çalışanları için, Meclis'in dahi net bir tavır gösteremediği bu günlerde kayıkçı ve hamalların ne kadar dik durduğunu okuyucularıyla paylaşmaktaydı.¹⁴⁶ Kayıkçılar ve hamallar dışında Osmanlı ahalisi de boykota rağbet gösterdiği açıktı. Aleyhte olunan devletin bütün ticari organları ile alışveriş yapılmama kararı yabancı tüccarların ticaretini sekteye uğratmaktaydı. Boykot sadece eşya almamak veya eşya taşımamakla yürütülmüyordu; aynı zamanda aleyhte olunan devletin vapurlarıyla ve şimendiferleriyle seyahat etmemeyi de kapsamaktaydı. Kısacası her alana yayılan boykot memleketin genelinde rağbet görmekteydi. Boykotun etkisi sayesinde Avusturya'dan Bosna-Hersek için tazminat hakkı elde etmiştik ve orada bulunan İslam unsurunun hukukunu muhafaza etmemizde elimizi güçlü tutabilmıştık. Bu itibarla kuvvetli ülkeleri bile düşündürmeye mecbur eden bir eylem türüydü.¹⁴⁷

Boykot sayesinde Osmanlı toplumu, kendi içinden yetiştirdiği bireyleri üretimin içine sokmayı başarabildi. Şehirlerde, kasabalarda ve nahiyelede azınlıkların elinde bulundurduğu meslekleri artık Türk esnafları devralmaya başladı. Fırıncılık, kasaplık, meyvecilik ve bakkallık gibi birçok esnaflık müessesesi Türklerin eline geçti. Ayrıca dönemin önemli emtiası olan kerestecilik artık kendi memleketimizden ve kendi ormanımızdan Türk esnafların elinde kıymetlendirilmeye başlandı. Önceden Rumların elinde olan bu işletmecilik artık Türk vatandaşlarının önemli geçim kaynaklarından biri olmuştu. Boykotajla halk, fakirlikten kurtulma ve zavallılıktan uyanma fikrinin ortaya atılmasını sağladı.¹⁴⁸

Boykotun ülke çapında uyandırdığı farkındalık şüphesiz önemliydi. Ahali kendi yeterliliği ölçüsünde üretime katılarak yerli malı kullanımını özendirmektedir. Bununla beraber milli iktisat anlayışının da güçlenmesini sağlayacaktı. Ancak bazı uygulamalarla karşılaşmaktayız ki Osmanlı toplumunun milli iktisat kavramını tam olarak idrak edemediğini göstermekteydi. Bu konudaki örneklememiz Avusturya'ya karşı gerçekleştirilen boykotajda açık bir şekilde görülmektedir. Avusturya'dan toz şeker ithal eden Osmanlı Devleti, artık Avusturya'dan toz şeker alınmamasını, gönül rahatlığıyla İngiliz, Fransız ve Rusya'dan alınmasını teklif ediyordu.¹⁴⁹ Bir başka örnek ise *Ahenk* gazetesinin yayınında yer alıyordu. Sigara kağıtlarını büyük oranda

¹⁴⁴Quataert, age., s. 105.

¹⁴⁵ Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1908.

¹⁴⁶ Müjde Gazetesi Gazetesi, 7 Ocak 1909.

¹⁴⁷ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

¹⁴⁸ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

¹⁴⁹ İttihat Gazetesi, 27 Ekim 1908.

Avusturya'dan ithal eden Osmanlı, artık sigara kağıtlarının Fransa'dan alınmasını isteyerek milli iktisat ruhunun çiğnenmesinin başka bir örneğini sunmaktaydı.¹⁵⁰ Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin iktisadi konular noktasında mücadele ettiğini; ancak ekonomi politikalarına açıklık getiremediğinden yakınmaktaydı. Bu dönemde İttihatçıların kapitülasyon düşmanlığı, yabancı mallarına boykot, yabancı sermaye yerine milli sermaye ve bütçe birliği gibi konular meşgul olmuş; ancak "iktisadi vatanperverliği" müdahaleci bir ekonomiye bağlamışlardı ve işleyeceği konuları parça parça işlemesi bahsi geçen konuları soyut bırakmıştı diye izah etmekteydi. Cavit Bey de İttihatçıların kontrolünde olan kabinelerde henüz açık bir maliye ve iktisat ile ilgilenen bilirkşi eksikliğinden yakınmaktaydı.¹⁵¹

İttihat ve Terakki içerisinde iktisat noktasında bilirkşi eksikliği ve tecrübesizliği mevcuttu; ama bu konunun çözümü için yasal tedbirler aldığını, en azından bir mücadele içinde olduğunu görmekteyiz. Bu konuda 1914'ten başlayarak iktidarının son dönemine kadar yasal tedbirler üzerinde çalıştı. 7 Eylül 1914'te Gümrük vergisinin tadili hakkında kanun, 10 Temmuz 1916'da İaşe Kanunu, 2 Nisan 1917'de Mükellefiyet-i Ziraiye kanunu, 4 Nisan 1918'de İaşe-i Umumiye kanunu ve buna benzer kanunlarla iktisadi önlemler almaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kanunlarla ulaşılmak istenen hedef; tüm Anadolu tüccarını ticari menfaatlere katılmasını sağlamak, tüccarı birbiriyle rekabet etmeye yönelterek üreticiden düşük fiyatla zahire almasını önlemek, tüccarları örgütlendirmek ve halkın malı olan kooperatifler sunmaktır.¹⁵²

Boykot nedeniyle büyük ticari kayba uğrayan ülkeler ise; Osmanlı hükümetine derhal boykotun kaldırılması noktasında baskı yapıyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti, boykot konusunda hiçbir şey yapamayacağını, halkın istediği kişiden eşya alıp almaması kendi inisiyatifinde olduğunu ifade etmekteydi. Halbuki Osmanlı Devleti de boykot taraftarı değildi. Boykotun kaldırılması için illere nasihat heyetleri göndererek boykotun bitmesini istemekteydi. Boykot nedeniyle gümrük gelirleri gibi önemli bir vergi kaleminden mahrum kalındığı gibi boykot yapılan ülkeyle siyaseten çeşitli sorunlar yaşanmaktaydı.¹⁵³

Boykot her ne kadar Osmanlı halkının elindeki tek silahı da olsa uygulama noktasında dikkatli olunmayı da gerektirmekteydi. *Tanin*, boykotajı iki tarafı keskin bir kılıca benzeterek eğer dikkatli olmazsak bu kılıç kendi milletini keser demekteydi. Nitekim devletlerin gelişip büyümesi ihracat oranındaki büyüklüğüyle alakalıydı. Osmanlı halkının boykotaj tavrı, doğal olarak diğer devletin boykotaj karşılığıyla cevap bulacaktı. Büyük meblağlarla ticaret ağı olan ülkeyle ticaretin aksaması kendi bindiği dalı kesmek olurdu.¹⁵⁴ *Sırat-ı Mustakim* gazetesi bu girişilen boykot hareketinde dikkatli olunmazsa bir meydan muharebesinden çok daha güç sonuçlara gark olunabileceğine değinmekteydi. Örneğin 70 bin Rum'un yaşadığı İzmir'de boykotu tatbik etmek oldukça zordu. Çünkü yerli Türk ahalisi ile Rumların ticaret bağları güçlüydü. Boykotun amacı; Yunanlıları güç duruma sokmaktır; yerli Rumların zarara sokulması değildi. Zira Osmanlı Rumlarının Türk ahalisiyle sıkı bağları vardı. Kimisi ile akrabalık bağları mevcuttu. Ayrıca birçok devlet kurumunda Rumların memurlukları bulunmaktaydı. Çok daha önemli bir başka konu ise; Rumların katiplik ve tercümanlık gibi stratejik memurluklarının olması idi. Boykot nedeniyle konsolosluklarda çalışan

¹⁵⁰ Ahenk Gazetesi, 29 Ekim 1908.

¹⁵¹ Tunaya, 2009. age., s. 144-145.

¹⁵² Tunaya, 2009. age., s. 145.

¹⁵³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2651, Gömlek No: 92.

¹⁵⁴ Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1911.

memurların aleyhimize çalışması söz konusu olabilirdi ve bu durum birçok siyasi krize yol açabilirdi.¹⁵⁵

Boykot konusunda Osmanlı Devleti taraftar değildi. Öncelikle Osmanlı limanlarına yanaşamayan vapurlar gümrük vergisini veremiyordu. Bu gelir, Osmanlı Devleti'nin önemli bir gelir kalemiydi. Osmanlı limanlarında eşyasını karaya nakledemeden geri dönen tüccarlar konsoloslukları vasıtasıyla Osmanlı hükümetine boykotun kaldırılması noktasında baskı yapmaktaydı. Bazı devletler ise baskıdan öte farklı yaptırımlar içine girmekte hatta savaş tehdidinde bulunabiliyordu. Bir başka neden ise, boykot yapılan ülkenin vapurunu kiralamış başka bir ülke de boykota maruz kalabiliyordu. Bu ise Osmanlı hükümeti ile hiçbir sorunu olmayan başka bir ülke ile de siyasi krize neden olmaktaydı.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

¹⁵⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2677, Gömlek No: 54.

5.II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN PROTESTOLAR, MİTINGLER, NÜMAYİŞLER ve BOYKOTLAR

5.1. Makedonya'daki Bulgar Komitaları Tarafından Gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler

Makedonya, Osmanlı Devleti'nin Rumeli adını verdiği bölgenin bir kısım topraklarının kastedildiği bir coğrafi isimdir. Bu coğrafi terim daha çok 1878 Berlin Anlaşması sonrasında kullanım alanına girdi.¹⁵⁷ Makedonya'nın kesin bir sınırı olmasa da Selanik vilayetinin tümü, Kosova ve Manastır vilayetlerinin Arnavutluktan kalan kısmı olarak üzere üç vilayetten oluşmaktadır.¹⁵⁸ 1904'te Hüseyin Hilmi Paşa tarafından verilen nüfus verilerine göre Makedonya'da yaklaşık üç milyona yakın insan yaşamaktadır. Makedonya'nın yarısını Türklerin oluşturduğu, yoğunluk sayısına göre Bulgarlar, Rumlar ve Sırlarla Makedonya bölgesi milletler mozağini oluşturan bir bölge idi.¹⁵⁹

Fransız İhtilali'nin bireysel özgürlüğü temel alan fıkırsel hareketlenmeleri ulus-devlet anlayışını güçlendirmiş ve Balkanlarda yaşayan unsurları derinden etkilemişti. Bu, Balkanlarda yaşayan her unsurun bir medeniyet tarihine sahip olmak istemesiyle sonuçlanarak Balkanların kaotik yapısına bir tuğla daha koyuyordu. Selanik, Kosova ve Manastır eyaletinin oluşturduğu Makedonya'da da bu durum kendini göstermiş özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru bu bölgede Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar medeniyet iddiasında bulunmuşlardı. Medeniyet iddiasında bulunan bu devletler kendi çıkarlarının korunması için büyük Avrupa devletlerine başvuruyordu. Bu durum ise büyük devletlerin Makedonya konusuna müdahil olmasıyla neticelenerek bir Makedonya sorununu çıkarıyordu.¹⁶⁰ Tahsin Uzer¹⁶¹ hatıratında; Makedonya sorununun doğmadan çözülmemesini II. Mahmut ve Abdülmecit zamanına bağlayarak şunları demektedir:

*"II. Mahmut ve Abdülmecit zamanında Bulgarlarla Rumların milli fikirle uyandığı ve Mora ihtilalleri gibi ülkenin hemen her yerinde ayaklanma hareketleri ve eşkiyalıklar baş gösterdiği halde devletin elinde kudret ve kuvvet bulunmasına rağmen siyasi ve kesin hamlelerde bulunulmadığını ve bu yüzden Makedonya kangren haline gelmiş ve bu durum Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine müdahaleye kadar uzanmasına neden oldu."*¹⁶²

1877-1878 Osmanlı Rus harbinden ağır bir hezimetle çıkan Osmanlı Devleti, Rusya'nın ağır istekleriyle karşı karşıya kalmıştı. Askeri zaferinin kazancını diplomatik sahada güçlendirmek isteyen Rusya, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile temelinde Panslavistlik yatan fikre hizmet etti. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti; Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığını tanıırken; Balkanlardaki topraklarının büyük çoğunluğunu yeni kurulan Bulgar prensliğine bırakmak zorunda kaldı. Böylece

¹⁵⁷ Enver Ziya Karal, 2007. Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri (1876-1907), C. VIII, TTK Yayınları, Ankara, s. 146.

¹⁵⁸ Tahsin Uzer, 1987. Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, TTK Yayınları, Ankara, s. 81.

¹⁵⁹ Yusuf Hikmet Bayur, 1991a. Türk İnkılabı Tarihi, C. 1 Kısım 1, TTK Yayınları, Ankara, s. 164.

¹⁶⁰ Uzer, age., s. 82.

¹⁶¹ Tahsin Uzer Sultan Abdülhamit yönetiminde Makedonya'nın en karışık ve en tehlikeli günlerinde Pürsican, Çiç gibi nahiye müdürlüğü, Razlık, Gevgili, Selanik kaymakamlığı, Drama mutasarrıflığı gibi görevlerde bulunarak Makedonya bölgesinin siyasi ve sosyal hayatına hakim ve İttihat ve Terakki üyelerindendir. Bknz. Tahsin Uzer, 1987. Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, TTK Basımevi, Ankara.

¹⁶² Uzer, age., s. 83.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Makedonya olarak anılan bölgenin tamamına yakını Bulgar prensliğine bırakılmış oldu.¹⁶³ Bu haliyle ortaya çıkan resimde Slav toplumları üzerindeki nüfuzuyla Rusya'nın Bulgaristan prensliği üzerinden Ege denizine ulaştığı görülmüyordu. Diğer taraftan Rusya, Kafkaslardan Ortadoğu'ya açılan hat üzerinde büyük avantaj sağlıyordu; ancak bu durum başta İngiltere olmak üzere diğer devletleri hoşnut etmedi.¹⁶⁴ Rusların tek başına Osmanlı üzerindeki emellerine fırsat vermek istemeyen Avrupalı büyük devletler Berlin'de toplanmak üzere Ayastefanos maddelerini düzenlemek için tekrar bir araya geleceklerdi.¹⁶⁵

1878 Ayastefanos Anlaşması'nın tadili için Berlin'de alınan kararlar neticesinde düşünülen "Büyük Bulgaristan" sınırları daraltılarak Bulgaristan'a Ege'ye açılacak bir alan verilmedi. Ayrıca Berlin kararlarıyla Makedonya'da ıslahat yapılması şartıyla bölgenin hakimiyet hakkını Osmanlı padişahına vermiş ve Şarki Rumeli vilayeti kurulmuştu.¹⁶⁶ Balkanlardaki yeni düzenlemeler bölgeye huzur ve sükun getirmekten öte bölgenin kaotik yapısını daha da alevlendirdi. Özellikle Bulgaristan Makedonya'yı karıştıran topluluğun başını çekmekteydi. Çünkü Ayastefanos'ta kendilerine verilen topraklar elinden alınmıştı. Bu durum Bulgarların hırslanmalarına neden oldu ve tekrardan Büyük Bulgaristan emellerine kavuşmak için Makedonya'da fesat hareketlerini tırmandırmaya çalıştılar.¹⁶⁷ Bulgar gazeteleri komitaların talimatlarıyla Bulgarları silahlandırmaya ve meydanlarda miting ve nümayişlere davet ediyordu. Aynı zamanda Bulgarları tahrik ve teşvik etmek için uydurma bilgilerle galeyana getirmeye çalışıyordu.¹⁶⁸ Fesat hareketlerinde sadece Bulgarlar yer almadı, Yunanlılar, Sırp ve Ulahlar da komitacılık hareketine girişerek Makedonya için birbirleriyle silahlı eylemlere giriştiler ve burayı kaynayan kazan haline getirdiler. Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah unsurları hep çarpışıyorlar, memlekette asayişsizliği tetikliyorlardı.¹⁶⁹ Bölgede yaşayan her millet "*Makedonya Bizimdir*" şiarıyla hareket ederek başta Türklere olmak üzere büyük katliamlar gerçekleştirdiler.¹⁷⁰ *Makedonya bizimdir* yarışı içerisine giren Bulgar, Sırp ve Yunanlılar arasındaki anlaşmazlık özellikle Bulgarlar ve Rumlar arasında daha şiddetli geçmekteydi. Nedeni ise her iki tarafın Ortodoks kilisesine hakim olma mücadelesi idi. Aralarındaki var olan rekabet Makedonya'ya sahip olma düşünceleriyle birleşince önü alınmaz katliam sahnelerine zemin hazırlıyordu.¹⁷¹

¹⁶³ Memet Yetişgin, 2013. "On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası", Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya, s. 758.

¹⁶⁴ Mithat Aydın, 2013. "Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi'nde Büyük Devletler ve Bulgaristan, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya, s. 774.

¹⁶⁵ Yetişgin, agm., s. 759.

¹⁶⁶ Yetişgin, agm., s. 760.

¹⁶⁷ Bayur, age., s. 164.

¹⁶⁸ Hilal Gazetesi, 19 Nisan 1885.

¹⁶⁹ Talat Paşa, 2006, age., 41-42.

¹⁷⁰ Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VIII (2), Afyon 2005, s. 77.

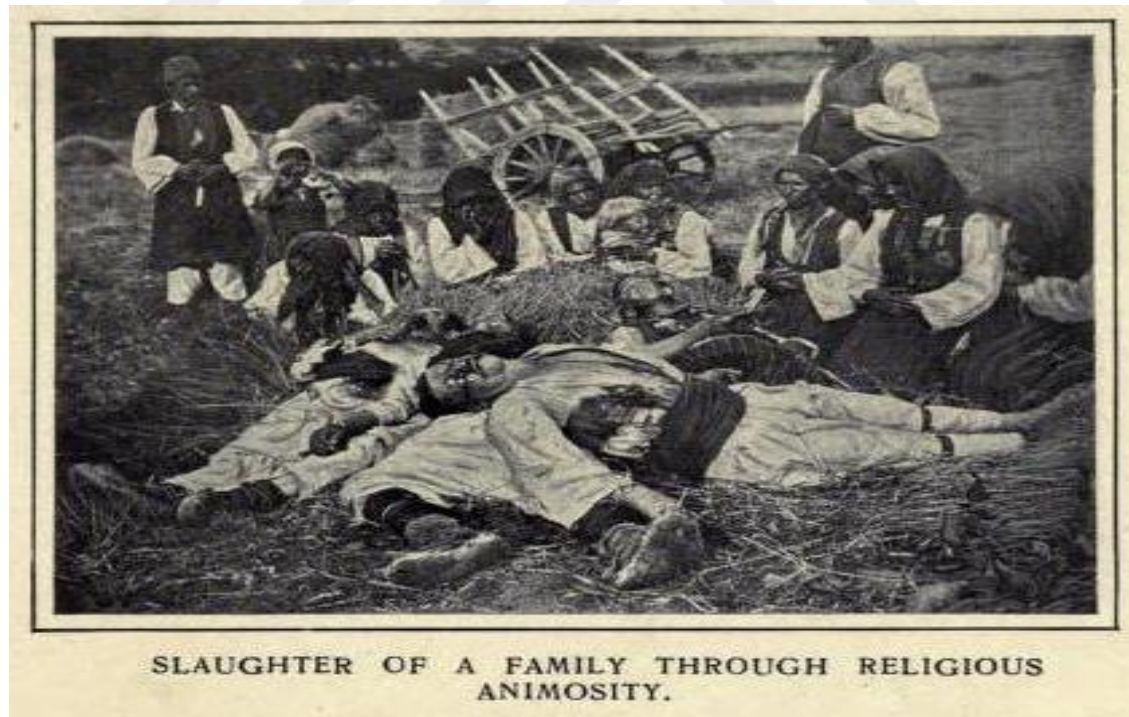
¹⁷¹ John Foster Fraser, 1906. Pictures From The Balkans 1868-1936, London, s. 12.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Görsel 5.1. Yunanlı Komitacılar Tarafından Katledilen Bulgar Köylüleri.¹⁷²

Görsel 5.2. Bulgar Komitacılar Tarafından Katledilen Yunan Köylüleri.¹⁷³

Komitacılık hareketlerinde konumuzun muhatabı olan Bulgaristan başı çekmekteydi. Bunun sebebi ise Makedonya'daki Hristiyan ahali içerisinde nüfussal

¹⁷²Fraser, age., s. 210.

¹⁷³Fraser, age., s. 13.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

çoğunluk ve Bulgaristan'ın dışarıdan aldıkları yardımlardı.¹⁷⁴ Komitacıların dışarıdan aldığı maddi ve manevi desteğin yanı sıra kendi halkı içinde de destek görmekteydi. Bulgar komitacılar, Bulgaristan sokaklarında kapı kapı dolaşarak Makedonya'nın geleceği için halktan silah ve cephane adına para toplamaktaydı.¹⁷⁵ Bulgar halkı ise; silah ve cephane yardımında kayıtsız kalmıyordu. Çünkü bütün Bulgarlar Makedonya'nın kendilerinin olacağı ülküsüyle hareket etmekteydi.¹⁷⁶ Bulgaristan 1878 Berlin Anlaşması hükmüyle kurulan Şarki Rumeli Vilayeti Osmanlı hakimiyetinde idi. Şarki Rumeli vilayeti Bulgaristan ve Makedonya arasında bir tampon bölge oluşturmaktaydı. Dönemin sloganı olan “*Makedonya Bizimdir*” şiarıyla hareket eden Bulgarlar aradaki 1885'te Şarki Rumeli'yi ilhak ederek çözmeye çalıştı.¹⁷⁷ Bulgarlar Makedonya'ya yönelik faaliyetlerini komitacılar tarafından çetecilik ve eşkıyalıkla yürütmekteydi. Amaçları; pusu kurarak Türk ahalie yönelik katliamlar gerçekleştirmek, Osmanlı askeriyle silahlı çatışmalarda bulunmak¹⁷⁸ İslam köylerine baskın yaparak İslam ahalisini bezdirmek, Osmanlı kurumlarını kundaklamak, devlet ricaline yönelik suikastlar¹⁷⁹ gibi faaliyetlerde bulunmuşlardı.¹⁸⁰ Makedonya'da gerçekleşen bu olaylar örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleşiyordu. Bölgede ulusal bir taban bulmuş örgütler, dernekler, komita veya çetecilik şeklinde organize oluyorlardı. Eylem planlama aşamasını komitacılar oluştururken; eylemi gerçekleştirme faaliyetini çeteciler üstleniyordu.¹⁸¹

¹⁷⁴ Mahir Aydın, 1986. “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri 1908-1923”, Osmanlı Araştırmaları VI, Haz.: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W Lovry, Uluslar arası Makedonya Etütleri Sempozyumu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988, s. 219.

¹⁷⁵ The Times Gazetesi, 26 Temmuz 1895, s. 3.

¹⁷⁶ Mülkiye Dergisi, 14 Mayıs 1911.

¹⁷⁷ Aydın, agm., s. 209.

¹⁷⁸ Tahsin Uzer hatıratında komitacılar Türk askeriyle çatışırken komitacıların “*Türkler Şam'a gidiniz*” diye bağırdıklarını ifade etmektedir. Bu sözleriyle Bulgar komitacıların Türklerin Avrupa'dan Asya'ya çekilmesini kastetmekteydi. Tahsin Uzer ayrıca Şam'ın İslamlar arasında son dayanak olarak kabul edildiğini dair yaygın bir görüş olduğunu belirterek komitacıların bu amaçla bunu dillendirdiğini belirtmekteydi. Uzer, age., s.131.

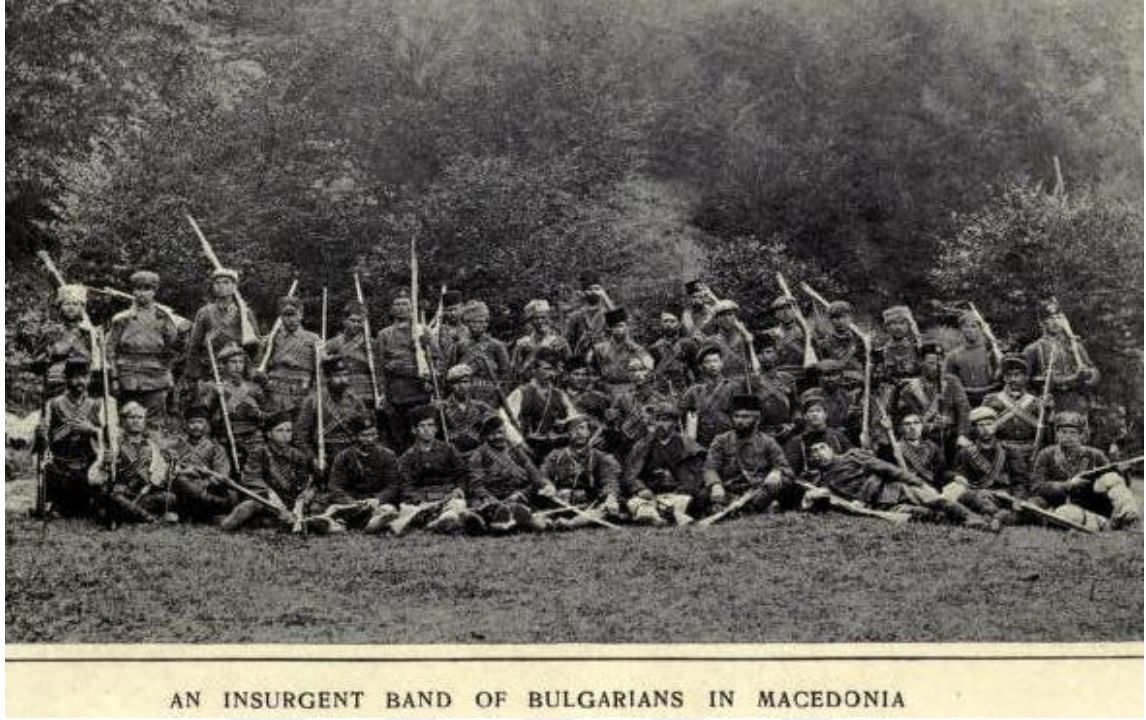
¹⁷⁹ Tahsin Uzer, Razlık Kaymakamlığı görevindeyken kendisine yönelik bir suikasttan bahseder. Razlık'ta bulunduğu süre içerisinde Bulgar komitacılara ait silahları toplayan Tahsin Bey, Bulgarları telaşa düşürmüş. Suikast olayından bahisle Tahsin Bey, akşam vakti iki jandarma eri ile Razlık'a doğru hareket ettiğini jandarma erlerinin yolu karıştırmasıyla pusuya düştüğünü bildiriyordu. Kendisine bir şey olmadığını ancak iki jandarmanın şehit olduğunu bildiren Tahsin Paşa, suikastçıların şehit jandarma üzerine bir not bıraktıklarını belirtir. Bulgarca yazan bu notta: “Kaymakam bu sefer de kurtuldu; fakat komitanın kararı er geç uygulanır denmekteydi.” Uzer, age., s. 129

¹⁸⁰ Uzer, age., s. 125-155.

¹⁸¹ Meltem Begüm Saatçi, 2005. “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü”, Haz.: Halil İnalçık, Uluslar arası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, Eskişehir, s. 119.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Görsel 5.3. Bulgar Komitacıları.¹⁸²

Bulgar komitacılar maksatlarını gerçekleştirme yolunda hem Makedonya'da hem de Avrupa'da bir propaganda hazırlığına girişerek Osmanlı Devleti'nin aciziyet içinde olduğunu ve Makedonya'daki huzurun sadece Bulgar Devleti ile gerçekleşeceği ile ilgili yaygaralar koparıyordu. Bulgar komitacıların diğer bir propaganda aracı ise miting ve nümayişlerdi. Komita üyeleri ve çeteler miting ve toplantılarda ne yapılması gerektiği hakkında planlar yaparak Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde eylemsel hazırlıklara girişiyordu.¹⁸³ Ayrıca Bulgar komitacılara Rus siyaset adamları ve Rus askerleri destek vermektedir. Çeşitli isimler altında kıyafetlerle köy köy dolaşan Rus menşeli kişiler "*Türk boyunduruğundan kurtulmak lüzumunu ve nasıl kurtarılacaklarını ve nasıl himaye göreceklerini*" anlatıyorlardı. Diğer tarafta ise Sofya mekteplerinde öğrenim görmüş Bulgarlı gençler köy mekteplerinde ihtilalci fikirlerle öğrencileri Türklere karşı kışkırtıyorlardı. Parolaları ise "*Makedonya Makedonyalılarındır*" idi.¹⁸⁴

Makedonya'da Bulgarlar tarafından gerçekleşen mitingler özellikle komitaların faaliyete geçtiği 1890'lı yıllardan sonra gerçekleşse de 1885 yılına ait mitinglerine de Hariciye Nezareti'nden alınan belgelerle ulaşmaktayız. 2 Şubat 1885'te Bulgaristan komiserliğinden gelen telgrafname Makedonya'da Makedonya Merhamet cemiyetinin Osmanlı Devleti aleyhine mitingler yapıldığıyla ilgiliydi.¹⁸⁵ 30 Mart 1885 tarihli telgrafta ise Makedonya'da ihtilalci komitaların tahrik amaçlı mitingler icra ederek Bulgarları Osmanlı aleyhine kışkırttıkları belirtilmekteydi.¹⁸⁶ Yine Makedonyalı

¹⁸²Fraser, age., s. 6.

¹⁸³Aydın, agm., s. 213.

¹⁸⁴Karabekir, age.,

¹⁸⁵ BOA.: HR.SYS., Defter No: 327, Gömlek No: 71.

¹⁸⁶ BOA.: HR.SYS., Defter No: 327, Gömlek No: 114.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

komitacıların faaliyetleri hakkında 3 Mart 1885 tarihli telgrafta, Bulgar ve Makedonya komitalarının miting icrasında bulunduklarıyla ilgiliydi.¹⁸⁷

Makedonya'daki Bulgar miting ve nümayişlerinin ve kanlı eylemlerinin hazırlanışı 1890'lı yıllarda kurulan komitalarla yoğunluk kazanmıştı. 11 Ekim 1894 tarihinde Makedonya ve Edirne çevresini ilhak etmek isteyen Bulgaristan bir miting gerçekleştirmişti. Miting kararları "*Makedonya Mitingleri*" başlığıyla Sofya'da Bulgar lisansı ile neşredilerek Rusçuk ve civar kasabalara dağıtılarak Bulgar ahaliye ulaştırılmıştı.¹⁸⁸ Yine Sofya'da ve Aydos'ta nümayişlerde bulunan Bulgarlar ellerinde Martini tüfeklerle caddelerde Müslümanlara hakaret ediyorlardı. Mahalli hükümet ise bu aşırılıklara göz yummaktaydı.¹⁸⁹

Osmanlı hükümeti, Makedonya'da sadece Bulgar çeteleri ve komitalarının eylemleri ile mücadele etmedi. Aynı zamanda gaflete düşen ve Makedonya'da bulunan Ermenilerle Bulgar komitalarının birleşerek birlikte yürüttüğü fesat hareketleriyle de mücadele etti. Sırf mevcut asayiş bozmak için Makedonya'da fesat hareketlerine girişen Bulgarlar ve Ermeniler 8 Nisan 1895'te halkı galeyana getirerek Osmanlı aleyhinde miting gerçekleştirmişti.¹⁹⁰ Bulgarlarla birlikte Ermeniler 9 Ocak 1895'te bir miting daha gerçekleştirmişlerdi. Miting konuşmalarında Bulgarlara destek veren Ermeniler, kendi menfaatlerini de unutmuyorlardı. Mitingde, Ermenilerle Bulgarların birlikte hareket etmesini ve bir ihtilal çıkartmanın teşebbüsünde bulunmaları gerekliliği üzerinde duruyorlardı.¹⁹¹

9 Haziran 1896'da Makedonya komitesi tarafından Rusçuk'ta ve bazı kasabalarda nümayişler yapıldı. Nümayişin önderliğini Nikolaif üstlenmişti. Mitinge elli altmış kişi katılmış, ancak zabıta tarafından engellenmesiyle çok büyük olaylar çıkmamıştı. Mitingin daha sonra bir daha toplanacağı haber alınmış ve yine zabıta tarafından mitingin toplanmasına engel olunmuştu.¹⁹²

Kırcaali kaymakamlığından gelen 22 Ocak 1899 tarihli bilgi, Hasköy kasabasında gece saatlerinde Bulgar ahalisinden üç bini aşkın kişinin toplanarak Osmanlı hükümeti aleyhinde nümayişler yaptıkları ile ilgiliydi. Bu nümayişlerde şikayetlerini sıralayan komitacılar, ağır vergilerden ve Osmanlı memurlarının tehditkar davranışlarını bahane göstererek artık tahammüllerinin kalmadığını bildiriyorlardı. Ayrıca kaymakamlık, Bulgar komitacıların gelecek hafta Pazar günü daha büyük bir nümayiş ve miting için hazırlık yapacaklarının haberini vermekteydi.¹⁹³

Makedonya'da örgütlü olayların başında bir takım aydınlar, öğretmenler, askeri okul öğrencileri ve papazlar yer alıyordu.¹⁹⁴ Halk nazarında prestij sahibi olan bu unvanlardaki kişiler nümayiş ve miting gibi eylemlerde cadde ve sokaklarda başı çekmekteydiler. Edirne Ordu müşiri Arif Bey de bu konuyla ilgili birtakım papazlar ve mektep şakirdanının Bulgar unsurların Karlova ve Hasköy kasabalarının çarşılarında muzıka eşliğinde dolaşarak Makedonya'nın kendilerine ait olduğunu duyurmaya çalıştıklarının bilgisini veriyordu.¹⁹⁵

Tabidir ki Bulgar komitalarının Ayastefanos Anlaşması'na yükledikleri anlam oldukça mühimdi. Yukarıda bahsi geçtiği üzere Ayastefanos kararları ile Makedonya

¹⁸⁷ BOA.: HR.SYS., Defter No: 327, Gömlek No: 99.

¹⁸⁸ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 180, Gömlek No: 53.

¹⁸⁹ The Times Gazetesi, 27 Temmuz 1895, s. 1.

¹⁹⁰ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 27, Gömlek No: 15.

¹⁹¹ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 26, Gömlek No: 153.

¹⁹² BOA.: HR. SFR. 04., Defter No: 752, Gömlek No: 50.

¹⁹³ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 60, Gömlek No: 57.

¹⁹⁴ Saatçi, agm., s. 119.

¹⁹⁵ BOA.: DH.ŞFR., Defter No: 260, Gömlek No: 7.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Bulgaristan'a verilmişti; ancak aynı yıl içerisinde 1878 Berlin kararlarıyla Makedonya Bulgarların elinden alınmıştı.¹⁹⁶ Bu yüzden "Büyük Bulgaristan" hayaline kavuşamayan Bulgarlar, yapmış oldukları hemen hemen her nümayiş ve mitingde Ayastefanos kararlarına atıfta bulunmaktaydı. Özellikle Ayastefanos'un yıl dönümlerinde yapılan nümayiş, miting ve gösterilerde Bulgar komitacılar başı çekmekteydi.¹⁹⁷

9 Mart 1901 tarihli Bulgaristan komiserliğinden gelen bilgide Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümünde Vidin'deki Makedonya komitesi tarafından nümayişler icra edildiği ve nümayişin tertipleycisinin Vidin metropolidi Gabriel Efendi ve mektep müdürü Boyacif olduğu ve her biri ayrı nutuklarla halka seslendiği bildiriliyordu. Vidin metropolidi nutkunda: "*Size sancak-ı şerifi veriyorum. Bu sancak ile nümayişlere devam ederek Ayastefanos'ta verilen büyük Bulgaristan'a nail olacağınızı cenab-ı Hak'tan niyaz ederim.*" diyerek sözünü bitirdi. Diğer konuşmacı Mektep müdürü Nikola Boyacif, nümayiş için toplanan Bulgar halkına: Bugün sadece serbest kalışımızın 23. senesi için toplanmadık. Bulgaristan komitasinin teşkilinin 95. yıl dönümünü kutlamak için toplandık. Boyacif, Ayastefanos Anlaşması'nda Büyük Bulgaristan emellerinde destekçisi olan Ruslara "*Kardeşlerimiz*" diyerek çeşitli iltifatlarla bulunurken; Berlin Anlaşması'na müdahil olan devletlere "*düşmanımız*" diyerek nutkuna devam etti. Nutkunun son bölümünde Boyacif, bugün biz kurtulduk, fakat bizim kardeşlerimiz bulunan Hristiyanlar Makedonya ve Edirne'de hala esarete bulunmaktadır diyerek nutkunu sonlandırdı.¹⁹⁸

Bulgarların en büyük destekçileri Rusya idi. Bu yüzden Bulgarlar yapılan her miting ve nümayişlerden sonra Rus Çarına şükranlarını iletmekteydi. 7 Mart 1901'de Rus generallerin Bulgar komitacılarını desteklediklerine dair *The Times* şu bilgileri vermekteydi. Rus generaller Makedonya'ya gelerek Bulgar komitacıların mitinglerinde destek verdiklerini, Bulgar halkını organize ederek Makedonya'nın çeşitli kasabalarında eylem yapmalarında ön ayak olduklarını iletmekteydi.¹⁹⁹

Vidin'de olduğu gibi Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde miting ve nümayişlerle Ayastefanos'un yıl dönümleri kutlanmaya devam etmekteydi. Komitacılar Ayastefanos'un 24. yıl dönümü için 6 Mart 1902'de Sofya Bulgaristan komiserliği başkatipli muavini Binbaşı Mehmet Ali Efendi Sofya'daki miting ve nümayişlerle ilgili bilgi vermekteydi. Sofya'da gerçekleşen mitingi Makedonya komitasının gerçekleştirdiği, mitingde bazı nümayişlerde bulunulduğu ve Osmanlı aleyhinde cüretini aşan ifadelerin yer aldığı belirtilmekteydi. Komitacıların bir kilisede dua ettikten sonra kendilerine ait kırmızı bir bayrakla Ruslar tarafından inşa edilen ve mukaddes olarak anlam yükledikleri bir heykelin önüne gelerek komita katibi Boris Antonof namında biri, heykelin önünde toplanan halka nutuk attı. Boris Antonos Ruslara duyulan derin hissi duygularını açıktan açığa ilettikten sonra şükranlarını ilettili. Boris'ten sonra nutuk için heykelin önüne gelen Kovacif ise Osmanlı'da yaşayan Bulgarların sözde çekmiş oldukları eza ve cefadan bahisle bunlara bir çare olunmasını istedi. Konuşmasında Kovacif, buradaki Bulgarları bir ihtilale teşvik edilmesinin gerekliliğine işaret etmekteydi. Konuşmadan sonra nümayişçiler komiserlik önünden geçerken bir nümayiş daha yapmak isteseler de zabıta kuvvetlerinden çekinerek nümayişe cesaret edemediler. Nümayişçiler aynı cadde üzerinde bulunan Rus konsoloshanesi önünde de Osmanlı Devleti aleyhinde nümayişlerde bulunmak istediler; fakat yine cesaret edememişlerdi. Daha sonra başka bir mahalde nümayişçiler her zamanki gibi Ayastefanos

¹⁹⁶ Bayur, age., s. 164.

¹⁹⁷ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 69, Gömlek No: 34.

¹⁹⁸ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 69, Gömlek No: 34.

¹⁹⁹ The Times Gazetesi, 7 Mart 1901, s. 5.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Anlaşması'nın tekrar yürürlüğe girmesini temenni ederek Berlin Anlaşması'na yönelik eleştirilerine devam ederek nutuklarını bitirdiler.²⁰⁰

Bulgar komitacılar daha öncesinde olduğu gibi Bulgaristan ihtilalinin 25. yılı kutlamaları için Sofya'da şenlikler tertip etti. Bu şenliklere Bulgaristan prensi Ferdinand'ın katılması olayı ilginç kılmaktaydı. Çünkü silahlı eylem ve asayişsizlik ortamın en büyük amili olan komitacıların düzenlediği şenliklere Bulgaristan prensliğince katılım eli kanlı komitacıların desteklendiğinin en açık örneğiydi. 25. yıl kutlamalarına Rus imparatoru II. Aleksandır namına Çar Liratorov da katılmıştı. Komitacıların Osmanlı aleyhindeki nümayişleri sürerken Prens Ferdinand, nutuk konuşmasında kendisinin ve veliahtı olan oğlunun canını feda edercesine çalışarak Bulgar haklarını koruyacaklarını bildiriyordu. Bulgar komitacıların tertip ettiği mitinge yaklaşık dört-beş bin kişi katılım göstermişti. Komitacılar nümayişlerinde kiraz ağacından yaptıkları maket topunu ortalarına alarak ve Osmanlı Devleti'ni, bir aslanın pençesi altına aldığını gösteren bir tasvir ile sergilemişlerdi. Bu tasvirlerin dışında "Hürriyet" yazılı bir pankartla sokak sokak gezen komitacıların Osmanlı Devleti aleyhinde ağza alınmayacak tahkirlerde bulunduklarını Bulgaristan komiserliğinden Necip Bey bildirmekteydi.²⁰¹ Bulgarlar Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümlerini kutlamayı 1908 yılında bağımsızlığını kazanmasına rağmen devam ettirdi. Hatta 1899'da miting ve kutlama yapılmayan Filibe ve Sofya'da Babıali neden yapılmadığına dair komiserlikten bilgi istemişti.²⁰² Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasına rağmen miting ve protestolara devam etmesi büyük Bulgaristan'ın henüz tesis edilmemiş olmasındandı. 3 Mart 1911'de yapılan mitingde yine Ayastefanos Anlaşması'na ithafen 700-800 kişilik miting gerçekleştirildi. Mitingde İspirkof ve Kolacif Osmanlı Devleti ve Almanya aleyhinde nutuklar attıktan sonra bölgenin huzur ve sükununu bu iki devletin bozduğunu iddia etmişlerdi.²⁰³ 3 Mart 1916'da yapılan mitingde ise resmi askeri geçit töreni ile birlikte ayin yapılarak müftünün davet edildiği bildirilmekteydi.²⁰⁴ Aktüel dönemlere ait Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümü kutlamaları 3 Mart 2017 ve 3 Mart 2018'de de resmi törenlerle kutlanıldığı ve bugünün resmi tatil edildiği bilinmektedir.²⁰⁵

Bulgar komitacılar komita reisleri ile birlikte Sofya'da ve diğer şehirlerde mitingler tertiplemeye devam etmekteydi. 23 Ekim 1901'de düzenlenen mitinglerde Osmanlı aleyhinde nutuklar atan komitacılar asayiş ihlaline de neden oluyorlardı. Bulgaristan emareti ise bu asayişsizlik ortamına kesinlikle müdahalede bulunmuyordu. Emaretin sorumluluğunda olan bu asayişsizlik durumuna müdahale edilmemesi Bulgar komitacıların şımarmasına neden oluyordu.²⁰⁶

Yukarıda da anlatıldığı üzere Bulgar prensi, komitacıların tertiplelediği ve Osmanlı Devleti'nin tahkir edildiği miting alanında yer aldığı gibi Bulgar halkını kışkırtıcı söylemlerden de kaçınmamıştı.²⁰⁷ Bulgaristan emareti komitacıları hem maddi yönden hem de manevi yönden destek verdiği açıktı.²⁰⁸ Hatta Prens Ferdinand'ın eli kanlı azılı komitaların başı olan Bulgar komitalarından Sandanski ve Mihalovski olarak ikiye bölünmesinden üzüntü duymuş olacak ki bu iki komitayı birleştirmek amacıyla

²⁰⁰ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 72, Gömlek No: 47.

²⁰¹ BOA.: Y.A. HUS., Defter No: 415, Gömlek No: 78.

²⁰² BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 61, Gömlek No: 18.

²⁰³ BOA.: HR.SFR (04), Defter No: 244. Gömlek No: 73.

²⁰⁴ BOA.: HR.SFR (04), Defter No: 274. Gömlek No: 42.

²⁰⁵ <http://bnr.bg/tr/post/101022049>, (18 Mayıs 2018).

²⁰⁶ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 72, Gömlek No: 55.

²⁰⁷ BOA.: Y.A. HUS., Defter No: 415, Gömlek No: 78.

²⁰⁸ Aydın, agm., s. 230.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

çok çaba harcadı. Ancak komitalar arasındaki çatışmanın sonlanmasında başarılı olamamıştı.²⁰⁹ Bulgar prensliği, komitacılara açık bir şekilde sempatiyle yaklaşmasına rağmen bunu inkar etmekten çekinmediler.²¹⁰ Osmanlı hükümetinin Bulgaristan emaretine mitinglerin derhal önüne geçilmesini ve bu gibi eylemlere neden tedbir alınmadığıyla ilgili bilgi istediğinde; Bulgar emareti mitinglerin tertibini birbirine muhalif komitaların gerçekleştirdiğini bildirmekteydi. Halbuki Prens Ferdinand, komitaları birbirine kaynaştırmak için çabaları ve miting meydanlarında boy göstermesini göz ardı etmekteydi.²¹¹

1 Ocak 1902 tarihli başka bir komita faaliyeti Sofya'da gerçekleşmişti. Makedonya komitasının tertip ettiği mitingde Osmanlı Devleti aleyhinde asayişe hiçe sayan bir toplantı düzenlenmişti. Yine Bulgar hükümeti, komitalar tarafından gerçekleştirilen mitinge yönelik hiçbir tedbir almamıştı.²¹²

Bulgar komitaları daima bir program hazırlığındaydı. Bu seferki planları Filibe'deydi. 13 Mart 1903 tarihinde komitacılar eylemlerinin başlangıç noktası olarak Filibe'de bir kiliseyi seçti. Kilisede toplanılması kararı bir ilanla ihtilalcılara duyuruldu. Gece saatlerinde kilisede toplanan Bulgar komitacıları ayin ve dua ettikten sonra ellerine birer bayrak alarak Filibe belediyesinin bahçesinde toplandılar. 500-600 kişilik bir grup oluşturan komitacılar, Bulgar milli marşı söyleyerek Filibe'nin sokaklarını dolaştılar. Filibe Kütüphanesi önüne gelen nümayişçiler Osmanlı aleyhine nümayişler yaptıktan sonra Rus konsoloshanesi önünde toplandılar. Rus konsoloshanesi önünde nutuklar atmaya başlayan komitacılar, Rus çarına yönelik uzun iltifatlardan sonra Makedonya sorununun çözümü için Rus çarından yardım talep ederek çarın bu sorunu çözeceğinden ümitli olduklarını bildirdiler.²¹³

Miting, nümayiş ve protesto gibi kitlesel hareketler 1908 öncesinde görülebilen eylem türlerindendi. Ancak boykot hareketi genel itibarıyla 1908 sonrası görülebilen bir eylemdi. Ama yine de Bulgaristan Emareti ile Osmanlı Devleti arasında Makedonya sorununun devam etmesi nedeniyle boykot karakterli eylemleri görebilmekteyiz. Bu konuda 26 Eylül 1903 tarihli belgede, Bulgaristan Emareti "gül" ve diğer bahçe fidanlarının Osmanlı Devleti'ne ihracını yasaklamıştı.²¹⁴ Gül ziraati Bulgaristan'da eskiden beri önemli bir ticari üründü. Son yirmi yıl içerisinde Bulgar topraklarının 4000 hektarı gül üretim işine ayrılarak Bulgar ekonomisini canlandırmaktaydı. Gül yetiştirmede söz sahibi olan Bulgarlar, gül yağı üretiminde de önemli bir paya sahipti.²¹⁵ Bulgaristan gül ve gül yağı ihracatını Osmanlı Devleti'ne yasaklamasına karşılık Osmanlı Devleti de Bulgaristan'a ihraç ettiği dut fidanlarının ihracatına engel olmuştu. Bulgaristan dut fidanlarının kendilerine olan gerekliliği sebebiyle Osmanlı Devleti'ne uyguladığı boykot hareketinden vazgeçerek gümrüklerden Osmanlı Devleti'ne gül ve diğer fidanların ihracatına kolaylık göstermişti.²¹⁶

²⁰⁹ Uzer, age., s. 118.

²¹⁰ Fraser, age., s. 213.

²¹¹ BOA.: Y.A. HUS., Defter No: 96, Gömlek No: 57.

²¹² BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 73, Gömlek No: 52.

²¹³ BOA.: HR.SFR. 04., Defter No: 423, Gömlek No: 1.

²¹⁴ BOA.: ŞD., Defter No: 532, Gömlek No: 33.

²¹⁵ Meram Dergisi, 14 Aralık 1908.

²¹⁶ BOA.: ŞD., Defter No: 532, Gömlek No: 33.

5.2. 1890 ve 1896 Yılları Arasında Ermeniler Tarafından Gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler

19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasında ciddi bir sorun yaşanmadı. Ermeniler millet sisteminin vermiş olduğu muhtariyetle hayatlarını rahat bir şekilde sürdürmekteydi.²¹⁷ Türk kültürü ile uyum içinde olan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin sadık tebası olarak anılmışlardı. Türklerin Ermenilere bu denli güvenmesi neticesinde diğer cemaatlerde olmadığı kadar yüksek kademelerde görev aldılar.²¹⁸ Ancak bu durum Ermenilerin Avrupa devletlerinin vaatlerine kanıp onların maşası haline gelmesiyle altı yüz yıla yakın dostluk son bulmuş oldu.²¹⁹

Türklerle Ermeniler arasındaki altı yüz yıla yakın bu dostluk 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrasında aksi bir yön izledi. Anadolu'nun kuzeydoğusunda Türk şehirlerini işgal eden Rusya, bu şehirlerde yaşayan Ermenilere istiklallerini vaat ederek Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenileri ayaklandırdı.²²⁰ Ermeni sorununun ortaya çıkışında baş aktör olarak karşımıza çıkan sadece Rusya değildi. Fransa, İngiltere, ABD ve Almanya gibi devletlerin de mesele üstünde parmakları vardı.²²¹ Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan bu devletler Osmanlı topraklarından paylarını alabilmek için Ermenilere yönelik politikalar oluşturdu.²²²

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin Osmanlı aleyhine olumsuz neticelenmesi ile Doğu Anadolu'da birçok şehri ele geçiren Rusya, İngiltere'yi telaşa düşürdü. Çünkü Rusya güneye inme politikasında başarılı olabilir ve Basra körfezinden İskenderun'a ulaşabilirdi. Bunu engellemek isteyen İngiltere, Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878'de Kıbrıs Anlaşması'nı imzalayarak Kıbrıs adasına yerleşti. İngiltere ayrıca Berlin Anlaşması'nda Ermeni sorununu kendi koruyuculuğuna alarak bunu İngiliz sorunu haline getirdi. Böylece Ermeni sorunu iki büyük devlet olan Rusya ve İngiltere'nin rekabeti arasında "Doğu Sorunu" kapsamı içinde yerini aldı.²²³

1878 Berlin Anlaşması'nın 61. maddesiyle Ermenilere yönelik ıslahat yapılmasını kabul ettiren Büyük devletler bunun uygulanmasının kontrolünü de üstlendiler.²²⁴ Böylece sorun olan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne dışarıdan müdahalenin önünün açılmasına ve büyük devletlerin de söz hakkı olduğu devletlerarası bir sorun haline getirildi.²²⁵

Büyük devletlerin koruyuculuğuna giren Ermeniler misyoner ve komitaların vermiş olduğu destekle bağımsızlık heyecanına kapıldılar. Berlin Anlaşması'nın 61. maddesi ile kazandıkları hakları teorik olarak uygulamaya geçirmek isteyen Ermeniler siyasi ve askeri olarak teşkilatlanmaya başladılar.²²⁶ Bu teşkilatlanmaları silahlı bir şekilde oluşturmaya çalışan Ermeniler, hürriyetlerini silahla kazanacaklarına inanıyorlardı. Bu amaçla 1880'li yıllardan itibaren silahlı terör örgütleri haline geldiler.

²¹⁷ Bayram Kodaman, 2003. "Ermeni Yanılgıları", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s. 16.

²¹⁸ Mehmet Saray, 2003. Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, İ.Ü. Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, s. 12-13.

²¹⁹ Bayram Kodaman, agm., s. 17.

²²⁰ Karal, age., s. 126.

²²¹ Şenol Kantarcı, 2003. "Tarih Boyutuyla Ermeni Sorunu", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s. 21.

²²² Kamer Kasım, 2003. "Uluslar arası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Sorunu", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s. 29.

²²³ Rıfat Uçarol, 2013. Siyasi Tarih, 1789-2012, Der Yayınları, İstanbul, s. 445.

²²⁴ Uçarol, age., s. 445.

²²⁵ Karal, age., s. 126.

²²⁶ Kodaman, agm., s. 18.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

²²⁷ Bu silahlı örgütlerin başlıcaları: 1887'de kurulan Hınçak komitesi ve 1890'da kurulan Taşnak komitesi oluşturdular. Bu komitelerin amaçları Doğu Anadolu'yu ele geçirerek burada bağımsız Ermenistan kurmaktı. ²²⁸ Bahsedilen komiteleri I. Dünya Savaşı'na kadar büyük devletler dini, diplomatik ve maddi açılarından destekleyerek içeride ve dışarıda Ermeni teşkilatlanmalarına ve buna bağlı olarak Müslüman katliamlarına ön ayak oldular. ²²⁹

Ermeniler Avrupa'nın dikkatlerini çekmek için çeşitli yol ve yöntemler deniyordu. Bu yöntemler içerisinde Osmanlı sınırları içerisinde kendi çıkarttıkları olayları Müslümanlar çıkartmış gibi göstererek bir kamuoyu oluşturmaktı. Ermenilerin amacı, Avrupa'nın dikkatini çekecek propagandalarla Ermeni sorunu varmış gibi göstermekti. Bu, Avrupalı büyük güçlere Ermeniler lehine kararlar almada ellerini güçlendirdi. ²³⁰ Nitekim Avrupalı büyük güçlere Osmanlı iç işlerine müdahale için küçük bir sorun dahi yeterliydi. Bu nedenle gerçekleşen her olay sonrasında konuyu kitlesel hareketlerle beslemeye çalışan Ermeniler, hem Osmanlı içinde yaşayan Ermenilerden taraftar topluyor hem de Avrupa'nın dikkatlerini üzerine çekiyordu. Kitlesel faaliyetlerini ise nümayiş ve mitinglerle gerçekleştiriyorlardı. ²³¹

Ermeniler tarafından yapılan kitlesel hareketler genel anlamda kendini 1890'lı yıllarda gösterdi. Bunun nedeni 1887'de Hınçak komitesi ve 1889'da kurulan Taşnak komitesine bağlamak isabetli olacaktır. Komiteler kurdukları örgütlerle eylemlerini bir program, bir plan dahilinde disiplin içerisinde gerçekleştirmesini kolaylaştırıyorlardı.

Kitlesel eylemler 1890'dan itibaren görülse de 1881 kayıtlarında da nümayiş hareketlerine rastlamaktayız. Bu konuda Ermeni hareketliliğinin ilk nüvesini teşkil eden olay 1881'de Sivas'ta bir nümayiş olarak kendini gösterdi. Sivas vilayetinden 11 Ekim 1881 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na ve Erzincan'daki Dördüncü orduya verilen bildiye; Sivas ahalisinden olan İskender adlı bir Ermeni'nin Sivas'a dokuz saat mesafede ölü bulunmuştu. Olayı tetkike giden memurlar gece saat on bir sularında hükümet konağının önüne maktulü getirmişti. Olayı duyan Ermeni topluluğu o sırada bir gürültü koparmaya çalıştılar. Vakit biraz ilerleyince beş yüzü aşkın bir Ermeni güruhu toplanarak hükümet konağı önünde Osmanlı Devleti aleyhinde nutuk attılar. Ermeni topluluğu gittikçe artmış ve sayıları bin beş yüzü bulmuştu. Vali bu nümayişlerin önüne geçmek istese de başarılı olamadı. Bu nümayiş ertesi gün akşam saat dokuz buçuğa kadar devam etmişti. Sivas valisi daha sonra tetkik ettirdiği bu nümayişin nedenini Sis katogikosu ile Sivas piskoposu ve Ermeni ileri gelenlerinin talimatıyla gerçekleştiğini itiraf etmekteydi. ²³²

Ermenilerin Sivas'taki nümayişten sonra önemli olarak değerlendirebileceğimiz Kumkapı nümayişleri, 15 Temmuz 1890'da gerçekleşti. Kumkapı nümayişinin amacı; Erzurum Olayı ve Musa Bey olaylarında Ermenilerin Avrupa devletlerinin dikkatini yeterince çekemediğini fark edince İstanbul'da Kumkapı'da kendi deyişlerine göre silahsız bir gösteri yapmaya karar verdiler. ²³³ Bu nümayişin düzenleyicisi Hınçak

²²⁷ Esat Uras, 1987. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, s. 191.

²²⁸ Uçarol, age., s. 446.

²²⁹ Azmi Süslü, 1990. Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Sistem Ofset, Ankara, s. 26.

²³⁰ Recep Karacakaya, 2004. "Belgelerle Türk Fransız Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış 1878-1914", Osmanlı Araştırmaları XXIV, Haz.: Halil İnalcık, İsmail Erünsal, Heat W. Louvry Feridun Emecen, Klaus Kreiser, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 184.

²³¹ Haluk Selvi, 2003. "Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s. 122-123.

²³² Osman Karabıyık, 1984. Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü, Hizmet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, s. 79-80.

²³³ Mehmet Hocaoglu, 1976. Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Er-tu Matbaası, İstanbul, s. 191-192.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

komitası olurken tertipleycisi Murat lakaplı Hamparsum Boyacıyan idi. Ayrıca Hınçak komitası bu nümayiş güya adalet istemekle yaptıklarını belirtiyorlardı.²³⁴ Halbuki Kumkapı nümayiş konusunda Ermeni Hanazadyon şunları söylüyordu:

“Erzurum'daki olaylardan sonra Avrupa devletlerinin konsolosları derhal olayı hükümetlerine aksettirecekler ve Ermeni meselesi de bu suretle hemen bir neticeye varmış olacaktı. Fakat olmayınca hepimizi bir hayret kapladı. İdare heyetimizde bu meseleyi müzakere ederek şu kanaate vardık. Avrupa büyük devletlerini uyarmak için Padişahın başşehrinde elçilerin burunlarının dibinde bir nümayiş tertip etmek” diyerek gerçek niyetlerini ortaya koyuyordu.²³⁵

Kumkapı nümayişleri Kumkapı'daki Ermeni kilisesinde başladı. Patrik Horen Aşıkyan Haç yortusu için toplanmış büyük bir kalabalığa hitap ediyordu. Parti üyelerinden Cangülyan, kilisede Ermeni ıslahatını savunan padişaha muhatap alarak Hınçak protestonamesini okudu. Patrikhane içerisindeki Türk armasını parçaladı. Ermeni patriği göstericilerle bir olmak istemese de komitacılar onu zorla padişaha birlikte gitmeye mecbur ettiler. Yıldız sarayına doğru göstericiler giderken askerlerin yolu kesmesiyle gösteri son buldu.²³⁶ Gösteriye katılacak Ermenilere komitacılar şu yazı metniyle sesleniyorlardı:

“Bugünkü gösteri ile sen bütün dünyaya isteklerinin neler olduğunu göstermek istiyorsun! Çok iyi bilirsin ki isteklerin kolayca gerçekleşemez. Her meşru ve haklı isteğinle hayatını tehlikelere karşı bırakıyorsun. Fakat artık yapacak başka şey kalmadı. Sen her türlü aşırı teşebbüslerde bulunarak sesini dünyaya duyurmaya ve haklı isteklerinle maksadına ulaşmaya mecbursun. İşte bugünkü gösterinin gayesi budur. İşimizi ileri götürmeyi, davamızı savunmayı, bunları en ağır ve pahalı değerlerle satın almasını bilelim.”

Kumkapı nümayiş Osmanlı hükümetini tedirgin etmiş bu nedenle kolluk kuvvetlerine bu gibi olayların yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti. Kumkapı nümayiş sonrası yine Kumkapı olayında olduğu gibi Beyoğlu ve Bakırköy'de benzer bir hareketliliğe hazırlık yapan Ermeniler, Zabtiye nezaretinden alınan ihbarlar üzerine yeni bir nümayişin önüne geçilmişti.²³⁷

Ermeniler seslerini duyurabilmek için her türlü fenalığı göze alıp gösteri ve nümayiş tertip ediyordu. Hatta bu uğurda kendi dindaşlarını dahi öldürmekten çekinmiyordu. Bunun için kendi başpapazlarını seçtiler. 26 Eylül 1890'da Zabtiye nazırının verdiği bilgide şunlar deniyordu. Ermeni patrikhanesi kilisesinde başpapazı öldüren Ermeniler bu olayı bir nümayiş çıkarmak amacıyla gerçekleştirdiğini ve jandarma ve polisin tetkikler sonucu başpapazın faillerinin Ermeniler olduğu sabitlendi dediği belirtilmekteydi. Ayrıca zabtiye nazırı Kumkapı'dan Samatya'ya kadar teftişe devam ettiklerini belirterek gelecek Pazar günü için de Ermeniler böyle bir nümayişte daha bulunacağını istihbar etmekteydi.²³⁸

Kumkapı nümayişinde görüldüğü üzere Ermeni patriği Osmanlı aleyhine bir ayaklanma olayına kalkışmayı reddetmişti. Ancak komitacılar patrik desteğinin halkta uyandıracağı etkiyi düşünerek patrikin de kendilerine destek çıkmasını istemekteydi. Patriğin Osmanlı aleyhinde hareket etmemesi üzerine Ermeniler patrik aleyhinde Kumkapı kilisesinde bir nümayiş düzenlediler. 29 Mart 1891 Pazar günü gerçekleşen nümayiş Osmanlı hükümeti ihtiyatlı davranarak zabtiye nezaretinden ve belediye

²³⁴Uras, age., s. 461.

²³⁵Karabıyık, age., s. 83.

²³⁶Kamuran Gürün, 1988. Ermeni Dosyası, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 186.

²³⁷BOA.: DH.MKT., Defter No: 1747, Gömlek No: 85.

²³⁸BOA. Y.PRK.ZB., Defter No: 6, Gömlek No: 22.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

memurlarından oluşan görevlileri, ahaliyi ve Babıali'yi tedirgin edecek bir durum yaşanmaması için görevlendirmişti. Alınan tedbirler neticesinde gösteri bir sorun yaşanmadan gerçekleşti.

Kumkapı nümayişleri Sivas nümayişlerini saymazsak Ermenilerin programlı olarak yapmış oldukları ilk önemli eylemdi. Osmanlı devlet yöneticilerinin de alışık olmadığı bu olaylar silsilesi devlet adamlarının dikkatini çekmiş ve Ermenilere karşı dikkatli olunmasını sağlamıştı. Ermeniler ise sesini duyurmanın aracı olarak kitlesel eylemleri devam ettirmede gördü. Osmanlı'nın yasak ettiği bu eylemleri ise Ermeniler, Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde yapmaya çalıştı. Oluşturdukları taraftar gruplarıyla ve dini liderler eşliğinde Londra, Münih, Atina, Varna, Tiflis ve Liverpool gibi Avrupa'nın birçok başkentinde ve büyük şehirlerinde hatta Müslümanların çoğunlukta yaşadığı Kalküta'da dahi miting ve nümayiş düzenlediler.

Ermenilerin Kumkapı nümayişine büyük önem attettikleri malumdu. Bu nedenle Kumkapı hadisesinin yıl dönümünde 17 Eylül 1891'de ilk önce Atina Ermeni komitesi tarafından daha sonra şark heyeti ittihadıyesinin himayesi altında Atina'da bir nümayiş daha düzenlediler.²³⁹ Zaten Ermenilerin programlarında Osmanlı Devleti içerisinde gerçekleşen olaylardan sonra ve bu olayların yıldönümlerinde mitingler tertip edilmesi söz konusuydu. 1893 Şubat ayında Kayseri ve Merzifon çevresinde meydana gelen olaylardan dolayı Newyork'ta Ermenilerden müteşekkil 200 kişi Osmanlı Devleti'ni protesto etmişti.²⁴⁰ İşte Kumkapı nümayişinin yıldönümü olan 17 Eylül 1891'de Atina'da gerçekleşen nümayişte de Kumkapı nümayişini hatırlatmaktı. Atina'daki nümayiş açık bir şekilde Yunanistan tarafınca olumsuz karşılanmamış ve desteklenmişti. Ermeni nümayişçiler umumi bir hastane bahçesinde rahatça nutuklarını atmaktaydılar. Yunan askeri ve polisi sadece büyük meydan ve caddelerde Ermenilerin yürüyüşüne engel oluyordu. Bunun dışında Yunanlılar ne Osmanlı aleyhindeki nutuklara ne de nümayişlere engel oluyordu. Ayrıca burada bulunan Giritli Rumların hemen hemen hepsi nümayişlere katılırken Atinalı Rumlardan birkaç yüz kişi de Ermenilerin yürütmüş olduğu nümayişe katıldılar. Nümayiş çeşitli dillerde nutuk atmalarla devam etti. Bu olaylar üzerine Sadrazam Kamil Paşa Yunan sefaretinden bilgi isteyerek böyle bir harekete nasıl müsamaha verildiğinin nedenlerini sordu.²⁴¹

Ermeniler Avrupa'nın birçok başkentinde eylemlerine devam etmekteydi. Özellikle İngiltere'yi miting ve nümayiş sahası olarak seçen Ermeniler, İngiltere'nin birçok eyaletinde kitlesel eylemlerini yürüttüler. Londra'da Ermeni cemiyeti himayesinde 1893'te gerçekleşen mitingde Ermeniler, sözde uğramış oldukları olumsuzlukları protesto etmek ve İngiliz hükümetinin müdahalesini sağlamak için miting kararı aldılar. Osmanlı'nın Londra sefiri Ermenilerin bu miting kararını öğrendiğini ve bu mitingin ihtivasını öğrenmek için oraya bir hafiye görevlendirdiğini bildirmekteydi. Ancak muhbirin verdiği raporda mitinge önem arz edecek sayıda kişinin katılmadığını toplam kişi sayısının 89 olduğunu ve bunların bir kısmının miting alanından ayrıldığını bildirmekteydi.²⁴² Başka bir miting ise 24 Haziran 1893'te Londra halkı tarafından düzenlenmiş idi. Mitingin amacı Ankara'da mahkum edilen öğretmen Tomayan ve Kayayan dışında on beş Ermeni'nin padişah tarafından affedilerek serbest

²³⁹ BOA. Y.PRK.ŞH., Defter No: 3, Gömlek No: 69.

²⁴⁰ Selvi, agm., s. 123.

²⁴¹ BOA.: Y.A.HUS., Defter No: 249, Gömlek No: 87 ve BOA.: HR.SYS., Defter No: 2778, Gömlek No: 17.

²⁴² BOA.: HR.SYS., Defter No: 2852, Gömlek No: 25.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

bırakılması içindi. Bu mitinge başkanlık eden İngiliz parlamentosundan üyesi Albert Spicer'dı.²⁴³

1894'te gerçekleşen Sason hadisesi sonrasında da Londra'da İngiliz Ermeni cemiyeti tarafından miting düzenlenmişti.²⁴⁴ Mitingler sadece Londra'da gerçekleşmiyordu. İngiltere'nin diğer eyaletlerinde de gerçekleşmekteydi. Worchester'da Ermeniler miting ve nümayişlerle sözde haklılıklarını duyurmaya ve İngilizlerden yardım talep etmekteydiler.²⁴⁵ Sason hadisesinden dolayı Newyork'ta gerçekleşen mitingi ise Mr. Varton Dilloyan gerçekleştirmekteydi. Miting nutkunda Sason'daki sözde katliamdan bahsederek buradaki Ermenilerin aç ve bitap şekilde kaldığını ve burası için bir fon kurulmasını istemekteydi.²⁴⁶

İngiltere'de Ermeniler tarafından gerçekleşen mitingler bazı gazeteler tarafından itibar görmediğini anlamaktayız. Bu konuda Münih'te yayın yapan *Allgemeine Zeitung* gazetesinin Londra'daki muhabirlerinden 11 Mayıs 1895 tarihli sayısında şunları kaydetmekteydi. Londra'daki Saint James Hall'da Ermeniler lehine yapılan mitingin önemli etkisi olmadığı bilgisini vererek sadece Mösyö Gladstone taraftarı birkaç gazete dışında, diğer gazeteler Ermeni mitinglerini sayfalarına taşımadığını bildirdiyordu. Nedenlerini ise; 17 yıl önceki İngilizlerin Bulgar girişimlerinde de bir sonuç çıkaramadığı gibi Ermeni sorununda da bir sonuç çıkaramayacağına olan inançlarındandı. Ayrıca Osmanlı lehine de yazılar kaleme alan Saint James, *Times* ve *Standard* gazeteleri İngiliz Ermeni komitesinin Osmanlı hükümetine karşı takip ettiği politikayı eleştirmektedir.²⁴⁷ Her ne kadar bazı gazeteler Ermeni konusunu Osmanlı'nın iç işleri olarak değerlendirip İngiliz hükümetini eleştirirken; İngiliz hükümeti ve bazı İngiliz vatandaşları sözde Ermeni sorununa müdahil olmaktan vazgeçmiyorlardı. İngiliz devlet adamları her platformda Ermeni savunuculuğu yapmış ve bunu 14 Nisan 1895'te düzenlenen mitingde Lord Kimberly bunun en açık örneğini göstermişti.

*"Osmanlı ülkesindeki Ermeni meselesi hakkında sadece bir söz söyleyeceğim. Hükümetin politikasını, düşünce ve niyetlerini zaten her yerde uzun uzadıya açıklıyorum. Şimdilik bu toplantı münasebetiyle zulüm ve baskıya uğramış olanlara şahsen büyük bir yakınlık ve sempati duyduğumu ifade etmekle yetiniyorum. Ben söz konusu meselede gerçekten Ermenilerin karşılaştıkları zorluklara çare olacak bazı tedbirler alınıp uygulanmasını yürekten arzu ediyorum. Bunu görüşmek için arkadaşlarıma inanıp güvenmelerini halktan isteyebilirim."*²⁴⁸

Ermeniler sadece İngiltere'de mitingler düzenlemiyordu. 20 Ocak 1890'da Varna'da Varna Ermeni komitesi tarafından tertip edilen mitingde Ermeniler, Avrupa'nın büyük güçlerinden yardım talep ediyordu. Bir nevi mağdur edebiyatı içerisinde geçen miting konuşmasında sözde hayırsever Avrupa devletlerinden yardım talep ederek 1878 Berlin Anlaşması'nın 61. maddesindeki gerekli reformların uygulanmasını istemekteydi.²⁴⁹ Ermenilerin her fırsatta gerçekleştirdiği miting karşısında Müslüman ahali de miting yapma kararı alıyordu. Çünkü gerçekleşen her miting ve protesto başka bir miting ve protestonun önünü açıyordu. Bu nedenle

²⁴³ Osmanlı Belgelerinde Ermeni İngiliz İlişkileri 1891-1893, 2004. C.II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 81.

²⁴⁴ BOA.: HR.SYS., Defter No:2852, Gömlek No: 25.

²⁴⁵ BOA.: HR.SYS., Defter No:2838, Gömlek No: 31.

²⁴⁶ J. Castell Hopkins, 1896. The Sword Islam Suffering Armenia: Annals of Turkish Power and the Eastern Question, The Bredley-Garetson, Brandford and Toronto, s. 330.

²⁴⁷ Osmanlı Belgelerinde Ermeni İngiliz İlişkileri 1894-1895, 2006. C.III, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 156.

²⁴⁸ Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1894-1895, age., s. 148.

²⁴⁹ BOA.: HR.SYS., Defter No: 2733, Gömlek No: 27.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Londra'da bulunan Müslüman ahali Ermeni yalanlarını protesto etmek ve Osmanlı hükümeti aleyhine yapılan çirkin saldırıları durdurmak için Londra'da bir miting düzenledi.²⁵⁰

1895-1896 yılları Anadolu'nun birçok ilinde Ermeni ayaklanmaları ile geçmişti. Bunları çoğu ise bir iki gün süren olaylar olarak sürmüştü. Ancak Babıali nümayişleri bu zamana kadar Ermenilerin en tertipli örgütlenmesi olarak gerçekleşmişti.²⁵¹ Ancak bir nümayiş kisvesinde düşünülen gösteri ince hesaplar içine giren komitacı Ermeniler tarafından silahlı bir baskın haline dönüştü.²⁵²

Babıali nümayişinin planını yine Hınçak komitası düzenledi. Nümayiş tertibi için Van, Muş gibi geneli saf cahil insanlar arasından seçilmiş Ermeniler oluşturmaktaydı. Nümayiş 18 Eylül 1895'te gerçekleşirken bu tarihten iki gün öncesinde altı büyük devletin elçilerine *"Ermenilerin ıslahatın uygulanmasını istemek amacıyla gürültüsüz bir gösteri yapacaklarını, hükümet tarafından asker, jandarma polis vasıtasıyla bu hareket önlenmediği takdirde, bundan dolayı doğacak sonuçların Osmanlı hükümetini bağlayacağını bildiriyorlardı."*²⁵³ Ayrıca bu bildiride dikkati çeken nokta yapılması planlanan nümayiş miting gibi hareketlerin Osmanlı sınırlarında yasak olmasına rağmen, Hınçak komitası izne dahi gerek duymadan gerçekleştirmeleri idi.²⁵⁴ Hariciye nazırı Rıfat Bey Ermeni dini liderlerini ve komitacı Ermenilere yönelik ihtarnamesinde Osmanlı kanunnamesinde kitlesel eylemlerin yasak olduğunu açık bir dille özetlemekteydi. Ayrıca nazır herkesin haklı haksız bir şikayeti olduğunda Osmanlı hükümet kapılarının açık olduğu ve bunu kanun dairesinde tebliğ etmesinin lazım geleceğini bildirmekteydi.²⁵⁵

Gerçekleşecek nümayiş için hükümet yetkilileri Patrik İzmirliyan'a komita reislerini çağırarak gösteri yapmamaları konusunda uyarmasını istedi. İzmirliyan bu konuda *"Ben ne mümkünse umutsuz halka söyledim. Bundan başka bir şey yapamam"* diyerek hükümetin talebini reddetti.²⁵⁶ Osmanlı hükümeti bu nümayişten tedirgindi. Çünkü Kumkapı nümayişinde de kiliseden çıkan halk taleplerini iletmek adına saraya doğru hareket etmiş ve askerler ve asiler arasında çatışmaya neden olmuştu. Ayrıca gerçekleşecek nümayiş Avrupa devletlerinin de müdahalesine neden oluyordu. Hazır bir şekilde müdahil olmayı bekleyen Avrupa devletleri ile yeni bir sorunun gündeme gelmesi Osmanlı hükümetinin hiç istemediği bir durumdu.²⁵⁷

Babıali nümayişi, Ermenilerin 18 Eylül 1895'te Kumkapı'daki patrikhane kilisesinde toplanmasıyla başladı. Yaklaşık üç-dört bin Ermeni'den oluşan nümayişçiler Kumkapı'dan Babıali'ye doğru ilerlemeye başladı. Yollarda sık sık silah sıkıp *"Yaşasın Ermenistan"* diye bağıryorlardı ve Galata ve Üsküdar'dan Ermeniler katılarak nümayişçiler git gide kalabalıklaşıyorlardı. Toplanan Ermenilerin sayısı yaklaşık olarak beş bini bulmuştu.²⁵⁸ Buna karşılık karşı bir nümayiş hareketi de Türklerden geldi. Sokaklarda çok sayıda Türk ellerinde sopalarla Ermenilere karşı harekette bulunmaya

²⁵⁰ BOA.: HR.SYS., Defter No:30, Gömlek No: 74.

²⁵¹ Gürün, age., s. 195.

²⁵² Hocaoglu, age., s. 215.

²⁵³ Uras, age., s. 478-479.

²⁵⁴ Gürün, age., s. 196.

²⁵⁵ Hüseyin Nazım Paşa, 1998. Ermeni Olayları Tarihi, C.1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 5, Ankara 1998, s. 75.

²⁵⁶ Uras, age., s. 480.

²⁵⁷ Hüseyin Nazım Paşa, age., s. 74.

²⁵⁸ Uras, age., s. 481.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

hazırlanıyorlardı. Polis ve askerin gayretli çabaları sonucunda emniyet ortamı sağlanmış, olaya karışan kişiler yakalanarak tutuklanmıştı.²⁵⁹

Görsel 5.4. Babıali Nümayişlerinin Tasviri.²⁶⁰

5.3. Kıbrıs'ın Yunanlılara Bırakılması için Rumlar Tarafından gerçekleştirilen Mitingler ve Nümayişler (1895)

Kıbrıs; Girit, Sicilya, Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in en büyük adasıdır. Adanın Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunması adanın stratejik değerinin daima gündemde kalmasını sağladı. Bu önemi nedeniyle Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi Kıbrıs adasının da fethedilmesi gerekliliğini doğurdu. Çünkü Mısır ile Kıbrıs arasında 370 km'lik mesafe vardı. Kıbrıs'ta başka bir devletin hakimiyeti Mısır ve Suriye'yi işgal tehlikesinde bırakabilirdi. Ayrıca Kıbrıs Akdeniz ülkelerine ulaşmanın ana üssüydü.²⁶¹

Yavuz Sultan Selim zamanında fethedilmesi planlanan Kıbrıs II. Selim döneminde fethedilebildi. 1570'te başlanan sefer hareketleri 1571'de Kıbrıs'ın tamamıyla ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle Kıbrıs'ta adalet ve hoşgörü hakim oldu. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kıbrıs, sömürgeci iki devlet olan İngiltere ve Rusya arasında rekabete sebep olduğundan bu durum adanın geleceğini belirsiz bir duruma sürükledi. Ada üzerinden Rusya sıcak denizlere inme planı yaparken; İngiltere sömürgelerini koruma planını yapmaktaydı.²⁶² Nitekim bu konuda Disraeli "*Kıbrıs'ı almamızdaki temel amaç Akdeniz değildir, Hindistandır*" diyerek İngiltere'nin Kıbrıs'taki amaçlarını özetliyordu.²⁶³

²⁵⁹Gürün, age., s. 199-200.

²⁶⁰(<http://www.faktor301.com/wp-content/uploads/2011/09/Bab-%C4%B1-Ali.jpg> Babıali Nümayişleri (Babıali Gösterileri) başlıklı yazı. (03.04.2017).

²⁶¹Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 39-48.

²⁶²Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, age., s. 56.

²⁶³Gürhan Yellice, 2012. "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", ÇTTAD, 12 (24), s. 15.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

İngiltere'nin Rus tehlikesini bahane ederek II. Abdülhamit'e yoğun baskısı sonrasında 4 Haziran 1878'de ikna edilerek Kıbrıs İngiltere'ye teslim edildi.²⁶⁴ Adanın İngiltere'ye teslimi Osmanlı Devleti'nce derin bir üzüntüye sebep olsa da bugün ya da yarın başka bir hakimiyete geçmesi muhakkaktı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin adayı ne muhafaza edecek ne de müdafa edecek bir kuvveti vardı.²⁶⁵ Adanın idaresini eline alan İngiltere ilk iş olarak Türkleri memuriyetlerden uzaklaştırarak yerlerine Rum memurları getirmek oldu.²⁶⁶ Kıbrıs'ın İngilizlerin eline geçmesi ve İngilizlerin Rumları destekler tavrı enosis taraftarı Rumları enosis'e ulaşma adımı olarak heyecanlandırdı. Ancak İngilizlerin planında bu yoktu. İngilizler için önemli olan Hindistan'a giden yolların ve Rus hareketlerini denetleyebilmektir.²⁶⁷ Ayrıca İngiltere için Kıbrıs, Hindistan'a gidecek cephane deposu görevini üstlenmekteydi ve bu coğrafya askeri techizat ve asker sevki konusunda İngiltere'ye oldukça hareket kabiliyeti sunuyordu.²⁶⁸ Bu konu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi tarafından da ele alınarak Kıbrıs'tan Hindistan'a giden askeri malzemelerden bahisle Hindistan'a giden yoğun miktarda askeri malzemelerin sevki İngiltere'nin işini kolaylaştırıyordu demekti.²⁶⁹

Kıbrıs'ta Rum nüfus, Türk nüfusuna göre azdı. Rumlar bu bahaneyle Kilise öncülüğünde 1878'den itibaren İngiltere'ye enosis yönünde baskı yapmaktaydı. Bir İngiliz generalin Kıbrıs ziyaretinde Girne piskoposu Kıbrıs'ın daha önce Yunan adaları örneğinde olduğu gibi Yunanistan'a verilmesi talebinde bulundu ve yeni sömürge idaresini ancak bu şekilde tanıyacaklarını ifade etti. Ancak bu talepler İngiltere tarafından reddedildi.²⁷⁰

Tunus'un 1882'de Fransa tarafından işgal edilmesi ve bölgede çıkan Arap isyanları İngiltere'nin Mısır'daki egemenliğini tehlikeye sürüklemekteydi. Bu nedenle Mısır'ı odak noktası olarak belirleyen İngiltere Kıbrıs adasını ikinci plana itmişti. Çünkü Mısır'da da kullanabileceği ve gelişmeye açık İskenderiye limanı vardı. Kıbrıs adasını yedek plana çeken İngiltere'nin adayı tahliye edeceği şayiası Rumları heyecanlandırmaktaydı. Ancak İngilizler adadan çekilme niyeti yoktu ve adayı yedek üs olarak ellerinde tutmak istiyorlardı. Lord Kimberly bu konuda "*Kıbrıs ceziresinin durumu hakkında hiçbir değişikliğe gidilmeyeceğini*" belirtmekteydi.²⁷¹ Kıbrıs'tan İngilizlerin çekileceği şayiası ile birlikte Rumlar mitingler, nümayişler ve isyan hareketleri ile bir kamuoyu oluşturmaya çalıştılar. Kıbrıs'ın farklı bölgelerinde yapmış oldukları mitinglerle, Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanması yönünde nutuklar atıldı. Daha da ileri giden Rumlar Giritlilere iase toplamak ve isyancılara yardım etmek üzere gönüllüler teşkil etmek için komisyonlar kurdular.²⁷²

Enosis için oldukça istekli olan Rumlar 1895 Nisan ayından itibaren nümayiş ve mitinglere başlamıştı. Kıbrıs adasının Nikozi ve diğer şehirlerinde Rumlar büyük bir miting hareketine giriştiler. Mitinglerde Müslümanları tahrik edici nutuklarda bulunan

²⁶⁴Yellice, agm., s. 15.

²⁶⁵ Servet-i Fünun Dergisi, 11 Kasım 1915.

²⁶⁶ Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", ÇTTAD, 8 (18-19), s. 163.

²⁶⁷Yellice, agm., s. 15.

²⁶⁸ The American Journal Of International Low, 1915. "Anexation of Cyprus by Great Britain", C.9, Cambridge University Press, s. 204-205.

²⁶⁹ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 25 Temmuz 1890.

²⁷⁰Yellice, agm., 16-17.

²⁷¹ BOA.: HR.SYS., Defter No: 902, Gömlek No: 10.

²⁷²Zekeriya Kurşun, 1998. "Buhran Yıllarında Kıbrıs'ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan'a İlhak Çabaları (1878-1914)", Haz.: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, İkinci Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kıbrıs 1998, s. 3.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

Rumlar, Yunanistan'a katılmak için taleplerde bulundular.²⁷³ Nisan ayında başlayan kitlesel hareketler Kıbrıs'ın çeşitli şehirlerine yayılarak miting ve nümayiş hareketlerine devam ettiler. 22 Nisan 1895'te Kıbrıslı Hristiyanlar toplanarak adanın Yunanistan'a ilhakı için büyük bir miting daha düzenlediler.²⁷⁴

The Times gazetesinin 25 Nisan 1895 tarihli yayınında Türklerle Rumlar arasındaki münasebetlerin eskisinden çok daha kötü olduğu ve son zamanlarda birçok suikastın düzenlendiği belirtilmekteydi. Adadaki asayişsizliğin sebebi olarak Türkleri gören Rumların Larnaka'da Türkleri adadan atmak için bir miting düzenlediği bildiriliyordu.²⁷⁵ 27 Nisan 1895'e gelindiğinde Kıbrıs Hristiyanları Larnaka'da yine miting yaparak adanın kendilerine ait olduğunu iddia ettiler.²⁷⁶

Rumlar yukarıda anlatıldığı üzere İngilizlerin 1878'de adaya gelmesiyle büyük sevinç yaşamışlardı. Fakat adayı işgal eden İngiltere Rum çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını düşünmekteydi. Ayrıca adanın fiili sahibi İngiltere ada halkını ağır vergilere tabi tutuyordu. Bu nedenle Rumlar oybirliği ile Nikozi ve Girne'de miting düzenleme kararı aldı. Rumların bu seferki mitingi Türklerle yönelik değildi. Çok güvendikleri İngiltere'ye karşı gerçekleşecekti. 30 Nisan 1895'te Nikozi ve Larnaka'da gerçekleşen mitingde ağır vergi koşullarından şikayet edilerek bu durumun Rum vatandaşları oldukça rahatsız ettiği aktarılmaktaydı. Nutkun devamında Rumlar İngilizlerin adayı boşaltmasını ve adanın Yunanistan'a bağlanmasını istediler.²⁷⁷

Miting eylemlerini Kıbrıs'ın tüm şehirlerine yaymayı düşünen Rumlar 5 Mayıs 1895'te Nikozi ve Kıbrıs'ın diğer şehirlerinde enosis fikrini geniş katılımlı miting ve gösterilerle yinelediler.²⁷⁸ Bu bilgiyi *The Times* gazetesi 6 Mayıs 1895 tarihli yayınında vermektedir. *The Times* gazetesi, Rumların Türkleri adadan atmak için Nikozi ve Girne'de bir miting düzenlediklerini, miting alanlarını Kıbrıs'ın geneline yaymak istediklerini aktarmaktaydı. Ayrıca Larnaka ve Paphos'ta da Rum komiteleri vasıtasıyla adadaki Rumların kışkırtıldıkları ve Türk aleyhtarlığı yaptıkları bildirilmekteydi.²⁷⁹

Enosis isteklerinin kabulü için kitlesel hareketlere yoğunlaştıran Rumlar 9 Mayıs 1895'te İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceği haberi ile Yunan bandıralarıyla ada çevresinde nümayiş yapmaya başladılar. Rum nümayişlerine karşılık Müslüman ahalinin de heyecan gelerek bu nümayişlere karşılık vermektedir. Bu nedenle Korvet reisi Hasan Ağa halkı teskin için görevlendirilmişti.²⁸⁰

10 Mayıs 1895'te Atina gazetelerinde Yunan hükümetinin Kıbrıs'taki Yunan komitesi tarafından aldıkları telgrafnamede; Lefkoşe ve Girne sancaklarında bulunan Ortodoks Hristiyanların Kıbrıs'ın İngiltere tarafından tahliye edildiği takdirde Yunanistan'a katılmasına yönelik bir miting düzenleneceği ile ilgili bilgi veriliyordu. Buna karşılık Osmanlı halkı Kıbrıs adasının Yunanistan'a katiyen bırakılmayacağını ve her türlü Yunan istilasına karşı bütün kudretiyle karşılık verileceği bildiriliyordu.²⁸¹ Kıbrıs'ta gerçekleşen miting ve nümayişlerden dolayı Osmanlı hükümeti Lord Kimberly ile görüşmesi için bir elçi göndermiş, Kimberly gerçekleşen miting ve nümayişlerin İngiltere hükümeti dışında olduğunu belirterek burada Osmanlı hükümeti

²⁷³ BOA.: HR.TH., Defter No: 119, Gömlek No: 37.

²⁷⁴ BOA.: HR.SYS., Defter No: 899, Gömlek No: 15.

²⁷⁵ *The Times* Gazetesi, 26 Nisan 1895, s. 7.

²⁷⁶ BOA.: HR.SYS., Defter No: 899, Gömlek No: 16.

²⁷⁷ *The Times* Gazetesi, 1 Mayıs 1895, s. 7.

²⁷⁸ BOA.: HR.SYS., Defter No: 902, Gömlek No: 17.

²⁷⁹ *The Times* Gazetesi, 3 Mayıs 1895, s. 5.

²⁸⁰ BOA.: A.MTZ.KB., Defter no: 2 Gömlek No: 16 ve BOA.: DH.ŞFR., Defter No: 173, Gömlek No: 82.

²⁸¹ BOA.: HR.SYS., Defter No: 902, Gömlek No: 8.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN ÖNCE GERÇEKLEŞEN... Ömer Fatih BAŞKAN

aleyhinde gerçekleşen kitlesel hareketlerde Osmanlı hükümetinin tarafında olduğunu belirtmişti.²⁸²

Lefkoşe'de Rumlar tarafından tertiplenen miting nutuklarında Rumlar, adanın kendi hakları olduğunu iddia ederek Müslümanların adayı terk etmesini ve Yunanistan'a bağlanma fikrini İngiltere hükümetinden talep etmekteydi. Ayrıca Rumlar Yunan bandıralarıyla adada Müslümanları kışkırtacak nümayişlerde bulunuyorlardı. Osmanlı hükümeti ise bu gayri meşru taleplerin asla kabul edilemeyeceğini ve Rumların bu istemkar hallerinden dolayı Müslüman halkın heyecana geldiği belirtilerek adanın idarecisi olan İngiltere'den konunun çözülmesini istemekteydi. Bu konunun dışında İngiltere'nin adadan çıkacağı şayiası Rumları heyecanlandırmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı hükümeti bahsi geçen konunun açıklığa kavuşmasını isteyerek kendisine cevap verilmesini talep etmekteydi.²⁸³

Kıbrıs adasındaki İngiliz işgali, Türk ve Rum unsurlar arasındaki çatışmayı öncesinden daha kötü hale getirdi. Kıbrıs'ta çoğunluğu oluşturan Türk ve Rumlar arasında münakaşalar ve Türkler aleyhinde yazılan olumsuz ve kötüleyici yayınlar arttı. Adada asayişin temin edemeyen İngilizler Rumların Yunanistan'a bağlanma fikri olan enosis'e sıkı sıkıya bağlanmasının önünü açtı.²⁸⁴ Rumların enosis taraftarlığı ve Türklerin buna karşı olması nedeniyle ortaya çıkan bu çatışmalar neticesinde İngiltere; Türk ve Rum ahali arasındaki husumetin dindirilmesi için miting, toplantı ve gösteri gibi tüm kitlesel faaliyetlere karşı resmi gazete bildirisiyle yasakladığını bildirdi.²⁸⁵

²⁸² BOA.: HR.SYS., Defter No: 902, Gömlek No: 10.

²⁸³ BOA.: İ.HUS., Defter No: 37, Gömlek No: 6.

²⁸⁴ BOA.: Y.PRK.MYD., Defter No: 16, Gömlek No: 36.

²⁸⁵ Yellice, agm., s. 17.

6. II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA İTTİHAT ve TERAKKİ DÖNEMİ PROTESTOLAR, MİTINGLER, NÜMAYİŞLER ve BOYKOTLAR (1908-1918)

6.1. Müslümanlar Tarafından Gerçekleştirilen Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar

II. Meşrutiyet'ten önce Osmanlı halkının kitlesel tepki örneklerine rastlamamaktayız. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı halkının hükümetçe uygulanan yasakçı uygulamalara riayet ettiğini anlamaktayız. Ancak II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra vatandaşlara tanınan bireysel hak ve özgürlükler kitlesel eylemler konusunda da özgür yaklaşımların oluşmasını sağladı. Toplum artık önceki dönemlerin aksine fikrini açıkça beyan ederken hükümetin politikalarını eleştirebilme ve sorgulayabilme hakkını kendinde görüyordu. Bununla birlikte toplum, yabancı bir devletin Osmanlı çıkarlarına aykırı davranışını meydanlarda miting, nümayiş ve protestolarla itiraz edebilirken; boykot uygulamasıyla ekonomik savaş ilan edebilmekteydi.

Osmanlı halkı kitlesel eylem tepkilerini genel olarak Osmanlı coğrafyasına yönelik işgal ve ilhaklara karşı gösterdi. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Yunanistan'ın Girit'i ilhak ettiğini ilan etmesi üzerine Osmanlı halkı Berlin Anlaşması hükümlerine uymayan bu devletleri protesto mitingleriyle uyardılar. Ayrıca bu devletlere karşı ekonomik savaş açılarak boykotaj uygulandı. Müslümanların yapmış olduğu diğer kitlesel eylem örnekleri ise; Girit'e atanan kadılara Giritli Rumların itiraz etmesine, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesine ve Balkan Savaşları'nın öncesinde savaşa iştirak edilmesi üzerinedir.

6.1.1. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İlhakı Üzerine Osmanlı Halkının Mitingleri, Protestoları ve Boykotları

Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güneydoğusunda, Balkan yarımadasının kuzeybatı köşesinde yer alır. Neretva nehrinin denize döküldüğü mevkide 20 kilometrelik bir toprak parçası ile denize ulaşır; ancak limanı yoktur. Kuzeyinde ve batısında Hırvatistan, doğusunda Sırbistan, Güneydoğusunda ise Karadağ ile çevrelenmiştir. Bu coğrafya içerisinde Bosna-Hersek 51.129 km² alana sahiptir.²⁸⁶

Bilindiği üzere 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı yenilgisi sonrası Osmanlı, çok ağır hükümler taşıyan; ancak uygulanmayan Ayastefanos Anlaşması'nı imzalamıştı. Anlaşmada; Osmanlı Devleti'ne bağlı sınırları kuzeyde Tuna nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Arnavutluk'a dayanan bir Bulgaristan kurulmasını ve Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın tam bağımsızlıklarını kapsıyordu.²⁸⁷ Ayastefanos'u değiştiren Berlin Anlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti siyasi, askeri ve iktisadi olarak iyice zayıflamıştı. Osmanlı Balkanlarda çok büyük toprak kayıplarına uğramış ve neredeyse tüm Balkanları kaybetmişti. Yunanistan'dan sonra Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarını elde etti, Bulgaristan'ın sınırları daraltılmışsa da özerk bir prenslik oldu Bosna-Hersek ise Avusturya'nın geçici işgali altına girdi.²⁸⁸

Avusturya-Macaristan 1878 Berlin Anlaşması hükmünce 1879'da Bosna-Hersek'i geçici olarak işgal etmişti. Nedenini ise Osmanlı Devleti'nin burada asayiş

²⁸⁶ Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919, age., s. 3.

²⁸⁷ Karal, age., s. 64.

²⁸⁸ Samiha Ayverdi, 1970. Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, s. 229.

sağlayamaması ve Avrupa'nın güvenliğini tehdit altında olması olarak gösterdi.²⁸⁹ Avusturya-Macaristan'ın gerçekteki amacı ise Bosna'nın Osmanlı Devleti ile olan bağlarını kesip kendine bağlamaktı. Ancak 20. yüzyılın başlarına kadar bunu başaramadı. Bir diğer hedefi ise Belgrat üzerinden Selanik'i²⁹⁰ ele geçirmektir.²⁹¹ II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Avusturya-Macaristan'ı tedirgin etti. Çünkü Bosna-Hersek hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu için Meclis'i Mebusan'a buradan milletvekili seçilebilecekti. Bu ise Bosna-Hersek'in Osmanlı ile bağlarının daha da kuvvetleneceği anlamına gelecekti.²⁹² Bu gelişmeler yaşanırken elini çabuk tutması gerektiğini düşünen Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etme kararı aldı. 4 Ekim 1908 günü de İngiliz *The Times* gazetesi Türkiye muhabiri, Sadrazam Kamil Paşa ve Hariciye Nazırı Tefik Paşa ile görüşerek Bosna-Hersek'in Avusturya Macaristan İmparatorluğu tarafından resmen işgal edileceğini ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan edeceğini bildirdi.²⁹³

Avusturya-Macaristan müttefiki Almanya'nın onayını aldıktan sonra, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini Berlin Anlaşması'nda imzası bulunan devletlere ve Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Babıalî ilhak kararına büyük tepki gösterdiyse de büyük devletlerin tutumu karşısında yalnız kaldığını anlayarak savaş ilan etmeyerek sadece protestoyla yetindi.²⁹⁴ Osmanlı'nın barış yolunu seçip harp ilan etmemesi Osmanlı'nın kritik döneminde isabetli bir karar oldu. Zira ileriki dönemlerde iktisadi harp Avusturya'ya karşı daha etkili bir önlem olacaktı. Avusturya-Macaristan İmparatoru, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek ilhakını protesto ettiği günde yani aynı tarihte ilhak kararını imzaladı. Yenipazar Sancağı ise tamamen Osmanlı'ya bırakıldı. Yusuf Hikmet Bayur, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i kaybetmesiyle fiilen bir şey kaybedilmediğini; çünkü buranın sözde kendisine bağlı kalmış bir yer olduğunu ifade eder.²⁹⁵

8 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan hükümetine verilen ve aynı zamanda büyük devletlere iletilen genelgeyle ilhak kararının Osmanlı Hükümeti tarafından protesto edildiği, ilhakın olmamış farz edileceği, Avusturya-Macaristan işgali ve geçici olarak idaresi altında bulunan Bosna-Hersek'in halen Osmanlı toprağı olduğu ve ahalisinin Osmanlı sayılacağı bildirildi.²⁹⁶ Avusturya tarafı ise ilhak kelimesinin ağırlığından kaçmak için ilhakı "*Serbest-i Hareket*" olarak ele alacağını belirtti.²⁹⁷ Diğer taraftan Osmanlı vatandaşları ilhak kararına karşı tepkisini göstermek için Avusturya-Macaristan mallarına karşı boykot uygulama kararı aldı. *Sırat-ı Mustakim* dergisi boykot hamlesi ile bizi vatanımızdan ayırarak ağlamaklı bırakan Avusturya'dan intikamımızı alacağız, boykot sayesinde Avusturya'dan tazminata hak kazandık ve oradaki Türk kardeşlerimizin az çok haklarını korumaya çalıştık. Elimizden gelen yegane şey bu idi diyerek açıklamaktaydı.²⁹⁸

31 Ekim 1908 tarihli *Bosna* gazetesi başyazarı Bosnalı Mehmet Nureddin gazetesinde; Bosna halkının durumunun vahim olduğu ve Avusturya hükümetinin

²⁸⁹ Çetinkaya, age., s. 98.

²⁹⁰ Avusturya'nın Selanik'i ele geçirmesinden sonra yürüteceği ilk hedef İstanbul'u işgal etmektir. Bknz. Ali Fuat Türkgeldi, 1987b. Mesail-i Mühimmiye C.2, Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yayınları Ankara, s.130.

²⁹¹ Uçarol, age., s. 498-499.

²⁹² Bosna Gazetesi, 31 Ekim 1908.

²⁹³ Uçarol, age., s. 501-502.

²⁹⁴ Bosna Gazetesi, 31 Ekim 1908.

²⁹⁵ Bayur, age., s. 113.

²⁹⁶ Bayur, age., s. 116.

²⁹⁷ Çetinkaya, age., s. 103.

²⁹⁸ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

baskılarının giderek artmakta olduğunu belirtti. Ayrıca Sırpların Bosnalı Müslümanların topraklarını almak için onların mallarına ve canlarına kastetmeye başladıklarını, bu durumda ise Osmanlı halkının elinden sadece onların mallarını boykot etmekten başka bir şey gelmediğini yazmaktaydı. Yazar, tüm olup bitenlere karşı sükunetlice tedbirli olmayı ve topraklarını terk etmemeleri gerektiğinin tembihini yapmaktaydı.²⁹⁹

Boykot için ilk gösteriler ilhaktan dört gün sonra 9 Ekim 1908 tarihinde başladı. Öğleden sonraya tekabül eden gösteriler, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde özellikle Eminönü ve Sultan Ahmet meydanlarında duvarlara afişler asılarak başlatılmak istendi.³⁰⁰ Afişlerde ayrıca Avusturya'ya ve destekçisi Almanya'ya yönelik emtiaların boykot edilme kararından da bahsediliyordu. Almanya'ya yapılan boykot Avusturya'ya yapılan boykot hareketi kadar olmasa da dönem dönem Almanya'nın Avusturya'ya verdiği destekten dolayı Almanya da bu boykot hareketinden nasibini alıyordu. Bu konuda Avusturya'ya yapılan boykot sırasında Yafa'ya gelen Alman *Levantini* kumpanyasına mensup *Galata* ve *Atlas* şirketine ait *Etna* namında vapurlarına boykotaj uygulandı.³⁰¹

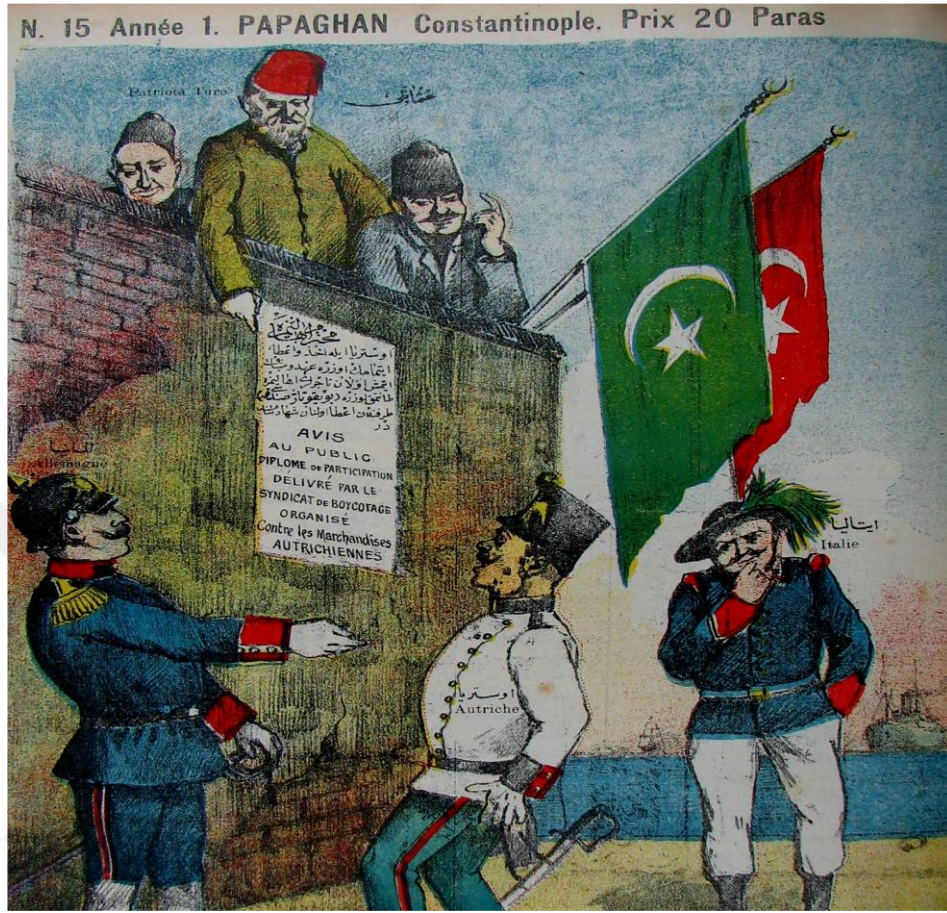
Aşağıdaki fotoğraf *Musavver Papağan* gazetesinin 3 Ocak 1909 tarihli nüshasından alınmış olup, fotoğraf karesinde Avusturya ve Almanya'nın hayrete düştüğü ve İtalya'nın düşünceli haline yer vermektedir. Fotoğraf karesinde bahsi geçen afiş örneklerinden birine yer verilmektedir.

²⁹⁹ Bosna Gazetesi, 31 Ekim 1908.

³⁰⁰ Yılmazata, age., s.186.

³⁰¹ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 83, Gömlek No: 64.

Görsel6.1. Boykotaj Komitesi Tarafından Avusturya ile Ticaret Yapılmamasını Telkin Eden Şehadetname.³⁰²

“Avusturya ile ahz ve ita etmemek üzere ahd ve yemin etmiş olan tacirlerin ahalimize dağıtmak üzere boykotaj sandıkları tarafından ita olunan şehadetname”

Boykot hareketi İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin öncülüğünde ve desteklemesiyle kısa sürede ülkenin geneline yayıldı. Özellikle Rumeli’de ve İstanbul’da iyi teşkilatlanmış İttihat ve Terakki üyeleri, arkalarına tüccarları da alarak boykot hareketinin bir numaralı tetikleyicisi oldular.³⁰³ İttihat ve Terakki üyelerinin egemenliği ile geçen bu dönemde boykot organizeli ve bilinçli bir şekilde tertipleniyordu. Bu konuda İttihatçılardan oldukça rahatsızlık duyan Pallaviçni, Jön Türklerin etkin olduğu bu dönemde boykot konusunda baskı yapmanın zor olduğu ve yeni rejimin kendilerine itaat etmelerinin basit olmayacağını ifade ediyordu. Konuşmasının devamında Pallaviçni, eski rejimde baskı yoluyla gerekli müzakereleri Osmanlı Devlet idarecilerine istedikleri şekilde zorlayabildiklerini ifade etmekteydi. Böylece yeni rejimin ilk başarılarından birini Pallaviçni kendi itiraf etmekteydi. Ayrıca Pallaviçni, Sadrazam Kamil Paşa ile görüşmesine değinerek Paşa’nın Avusturya’nın değişmediği sürece boykot konusunun görüşülmesinin imkansız olduğunu ve Avusturya’nın ilhak kararına ulusal olarak protestoya devam edeceklerini bildirdiğini aktardı.³⁰⁴

³⁰² Musavver Papağan Gazetesi, 3 Ocak 1909.

³⁰³ Emiroğlu, agm., s. 17.

³⁰⁴ The Times Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 7.

1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile basın özgürlüğü sağlanmış ve basın boykotun bir numaralı destekçisi ve davetçisi olmuştu. Artık Osmanlı'da çıkan gazeteler filtrelemelere uğramadan doğrudan halka ulaşabiliyordu. *The Times* bu konuda *Şuray-ı Ümmet* gazetesinin Osmanlı halkında uyandırdığı boykot bilincinin önemine dikkat çekmekteydi. Gazete, Jön Türkler öncülüğünde çıkan gazeteler vasıtasıyla Osmanlı halkının artık istemediği bir şeye karşı koyabildiği ve otokratik yönetimin geride kaldığını bildiriyordu. Gazetelerin çağrısına uyan Osmanlı halkı topraklarını işgal eden devletlere karşı silahını "boykot" la kullandı. Bu, ulusal kaynakların kullanımı gibi bir faydayı da ortaya çıkarttı.³⁰⁵

Rıhtım şirketlerinin liman işçilerine boyun eğdiği bu dönemde İttihat ve Terakki, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesini kullanarak liman işçilerinin bu huzursuz ortamını kendi lehinde kullanmasını bildi. Hamallar ve mavnacılarla yaptığı işbirliğini dışarıda Türk düşmanlarına karşı kullanırken; içerde de hükümete karşı bir baskı aracı olarak kullandı. Özellikle mal girişinin önemli miktarını gerçekleştiren İstanbul, İzmir, Trabzon, Selanik ve Yafa gibi liman şehirlerinde başlayan Avusturya boykotu liman ve demiryollarındaki hamalların gayretiyle şiddetlenmeye başladı.³⁰⁶ Boykot kavramıyla özdeşleşen hamallar, mavnacılar³⁰⁷ ve sandalcılar boykotaj hareketinin önemli uygulayıcılarıydı. Nitekim limanlara gelen malların karaya naklinde bu üç unsur görevli idi. Osmanlı Devleti'nin nazik zamanı olan bir başka deyişle yeni doğmuş rejimin sancıları devam ederken Avusturya, Bosna-Hersek'i işgal etmesi üzerine bu duruma karşı çıkan ilk kişilerin arasında bu liman işçileri başı çekti. İstanbul'da, Selanik'te, Kavala'da ve İzmir'de Avusturya malı olan en ufak bir eşya taşınmadığı gibi yolcuların dahi karaya çıkarılmasına engel olunuyordu. Boykotun sembolü haline gelen hamallar ve mavnacılar boykotaj vesilesiyle bir araya gelerek ellerinde bayraklarla memleketin her tarafında "*yaşasın Osmanlılar*" diye haykırırken halk da onlara mukabele ederek "*yaşasın hamallar, yaşasın mavnacılar yaşasın sandalcılar*" demektedir. Büyük bir etkileşimi sağlayan hamallar, memleketlerinden tüm dünya üzerindeki Müslümanlara seslerini duyurarak onların da boykot hareketinde yer almasını sağladılar.³⁰⁸

Boykotun desteklenmesinde önemli bir yeri olan *Şuray-ı Ümmet* gazetesi, Avusturya eşyasına karşı boykotajda bulunan Osmanlı hamallarını ve mavnacılarını hamiyetperver olarak anmaktaydı. 23 Kasım 1908'de Avusturya vapuru ile Haydar Paşa rıhtımına gelen eşyanın karaya çıkarımında Nevri Efendi'nin idaresindeki 160 kişilik hamal güruhunun eşyayı çıkarmak istememesini övünçle anlatmaktaydı.³⁰⁹ Avusturyalı tüccarlara ait malları taşımayan hamallar, Avusturyalı tüccarların zor durumda kalmasına ve eşyalarının limanda zarar görmesine neden oluyordu. Bu durumdan kurtulmak isteyen tüccarlar hamallara rüşvet teklif ediyorlardı; ancak hamallar bu çirkin teklifleri reddediyorlardı.³¹⁰ Halbuki hamallar taşıdıkları yüke göre ücret alarak geçimlerini sağlıyorlardı. Avusturya'ya uygulanan boykot hareketinde bilhassa

³⁰⁵ The Times Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 7.

³⁰⁶ Elmacı, s. 156.

³⁰⁷ Mavna: Limanı olmayan veyahut limanın var olup da limana sığmayacak kadar büyük vapurlardan karaya kadar eşyaların nakledilmesinde kullanılan bir araçtır. Aynı zamanda yolcu taşımaya da müsait olan mavnalar, bir nevi güvertesiz tekne görevini üstleniyordu. Kudret Emiroğlu, 1994. Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908, Toplumsal Tarih Dergisi, 8 (10), ss. 17-21.

³⁰⁸ Köylü Gazetesi, 30 Kasım 1908.

³⁰⁹ Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 23 Kasım 1908.

³¹⁰ The Times Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 7.

kendileri zarar görmekteydi. Zararlarını karşılayacak bir fon da bulunmadığı için boykot süresince en büyük zararı hamalların kendileri gördü. ³¹¹

Avusturyalı tüccarlar boykottan zararsız bir şekilde sıyrılmak için farklı yollar deniyorlardı. Bunlardan biri de lejyonier hamallardı. Avusturyalı tüccarlar İstanbul'a gelirken yanlarında hamallar getirmişler ve bu hamallarla 3 ile 4 yıl arasında çalışmak suretiyle anlaşma sağlamışlardı. ³¹² Avusturyalıların bir başka oyun stratejisi ise; güya Avusturya mağazalarına Osmanlı kıyafeti giydirilen kadın ve erkeklerin olduğunu ve böylece boykotun Osmanlılarca delindiğini göstermek gibi oyunlar içerisine girdi. ³¹³ Avusturya'nın rüşvet, lejyonier hamal ve Osmanlı elbisesi giydirilmiş Avusturyalılar gibi boykottan kurtulma çabalarını, Hersekli İsmail *Müjde* gazetesindeki makalesinde; Avusturya'nın boykot meselesinden dolayı her türlü icraati göze aldığını; ancak muhbirler vasıtasıyla bu oyunları önceden öğrendiğini bildirmekteydi. ³¹⁴

Basın, hamal ve mavnacıların boykotta gösterdikleri gayret ve çabaları hamiyetperver olarak değerlendirirken; boykotu delmeye çalışan Osmanlı vatandaşlarını hamiyetsiz olarak değerlendirmekteydi. Hersekli İsmail toplumda eğitimsiz olarak görülen ve avam takımı olarak adlandırılan hamalların selamet ve vatan için boykotajı bir silah gibi kullanabildiklerine değinmekteydi. Ancak Avusturya eşyasını taşıyan milli şuur bilincinden uzak bir grup vardı. Hersekli İsmail bunları milliyetçilik duygusundan uzak olduğunu ve milletin istiklalini çıkarlarıyla değiştirebilecek kadar ahlaksız olduklarını belirtiyordu. ³¹⁵ Hamallara yönelik övgüsüne devam eden Hersekli İsmail, Osmanlı ile Avusturya arasındaki münasebetimiz konusunda Meclis-i Mebusan'ın dahi net bir tavır koyamadığı günlerde hamallar ve sandalcılar Avusturya'ya karşı dik durarak onların vapurlarından bir parça eşya dahi çıkarılmasına izin vermediler demekteydi. ³¹⁶

Boykot hareketi merkezden uzak olması nedeniyle Rumeli'de kendini daha çok hissettirdi. İttihat ve Terakki üyelerinin Selanik ve İstanbul komitelerinden aldıkları talimatlarla Avusturya malları boykot edildi. Boykot sadece Osmanlı halkınca Avusturya mallarını almamakla yürütülmüyordu bunun yanı sıra Avusturya mallarının ülke içerisine sokmamakla da yürütülüyordu. 24 Kasım 1908 tarihli Selanik valisi Daniş Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; kayıkçıların Avusturya mallarını taşımadıklarını, taşıyalar bile bu sefer de hamalların karaya naklinde mukavemet gösterdiklerini belirtmekteydi. Daniş Bey her ne kadar vapurla gelen eşyanın Belçika malı olduğunu mavnacılar ve hamallara bildirildiğini söylese de gelen eşyanın Avusturya'ya ait *Lloyd* kumpanyası ile taşındığı için taşımayı reddettiklerini belirtmekteydi. Bu durum başka sorunları da gündeme getiriyordu. Başka bir devletin kargoculuğunu yapan Avusturya, hamallar ve mavnacıların Avusturya eşyasıdır diye eşyaları indirmede ve karaya nakletmede muhalefet etmekteydi. Bu durumda ise Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ticari ilişkisi yara almaktaydı. Bu konuda, eşyası taşınmayan Belçika konsolosu Koprese Osmanlı Devleti'ne sert girişimlerde bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti Belçika konsolosuna eşyanın nakli konusunda yanında getirmek istedikleri mavnacılara ve hamallara dahi halk tarafından engel olunacağını ve

³¹¹Emiroğlu, agm., s. 20.

³¹²The Times Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 7.

³¹³Musavver Papağan Gazetesi, 19 Ekim 1908.

³¹⁴Müjde Gazetesi, 3 Ocak 1909.

³¹⁵Müjde Gazetesi, 7 Ocak 1909.

³¹⁶Müjde Gazetesi, 3 Ocak 1909.

kendisinin bu işte hiçbir şekilde müdahil olmadığını bildirerek boykot hareketinin artık hükümeti dahi aştığını ifade etmekteydi.³¹⁷

Diğer yandan Rumeli'den alınan telgrafta; muhterem vatandaşlarımız Avusturya'nın murdar mallarını katiben almamağa Rumeliler olarak Osmanlıca ahd eylediklerini açıklıyorlardı. Ahdimizde sebat ettiğimizi açtığımız bu "iktisadi harb"ın Osmanlıların metanetini, ahlak ve efkarını ispat edecektir denmekteydi.³¹⁸

Görsel 6.2. Avusturyalı Bir Tüccarın Malını Taşımayan Müslüman Hamala Yalvarışı.
319

François: Aman kulun olayım Ali Ağa müsaade buyurunuz da şu mallarımı çıkarayım
Ali Ağa: Hayır olmaz, evvelden aklın nerde idi. Şimdi Ali Ağa'ya yalvaracaksın ki milletin kalbinibi yap da sonra

Boykot heyeti Avusturyalı esnaflardan eşya almak bir yana Avusturya eşyası satan Türk esnaflardan da yapılmamasını telkin etmekteydi.³²⁰ Boykot heyeti üyeleri bu konuda özellikle hamalları ön saflarda yer almasını sağlıyordu. Hamallar Avusturyalı dükkanlara girecek müşterilerin girmesine engel oluyorlardı. Ancak hamalların bu eylemi şiddet içermezdi. Avusturyalı esnafların kayıpları bu nedenle özellikle iş yoğunluğunun arttığı Ramazan ayında daha çok artmaktaydı. Boykotun bu şekilde devam etmesi Avusturyalı esnafların iflası ile sonuçlanması tahmin götürmez bir gerçektir.³²¹

³¹⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2677, Gömlek No: 54.

³¹⁸ Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1908.

³¹⁹ Kalem Gazetesi, 7 Ocak 1909.

³²⁰ Musavver Papağan Gazetesi, 19 Ekim 1908.

³²¹ The Times Gazetesi, 15 Ekim 1908, s. 5.

Görsel 6.3. İflas Eşiğinde Olan Avusturyalı Tüccar.

*-Böyle olacağını ümit etmiyordum boykotaj pek fena tesir etti..!*³²²

Boykota sade halkın dışında gümrük memurlarından oluşan katipler, muhasebeciler ve rusumat eminleri gibi memurlar da katılmaktaydı. İşkodra vali vekili Avusturya eşyalarının gümrükten geçirilmesi hususunda gümrük memurlarınca zorluk çıkartıldığını belirtmekteydi. Ayrıca halkın eşya nakliyatında kullanılmak üzere gerekli hayvanatı temin etmediği vurgulanarak yol güvenliğinin de Avusturya eşyası için inzibatça korunması gerektiğini bildirmekteydi.³²³ Boykot heyeti halk nazarından gördüğü teşvik ve destek sayesinde cesaret gerektiren adımlarla bir kurum gibi hareket etmekteydi. Bu konuyu Gelibolu Rusumat Emni Hayrullah Efendi şu şekilde aktarmaktaydı. Gelibolu gümrüğüne çıkarılıp muamelesi dahi yapılan ve tüccar mağazalarına nakil olunan eşyalar, gümrük haricinde boykotaj heyeti namına bazı kişiler tarafından muayeneye tabi tutuldu. Muayene olan eşyalar boykot heyeti tarafından Avusturya malı olduğu için tekrar gümrüğe iade edilmekteydi.³²⁴ Boykot sadece limanlarda karşılaşılan bir hareket değildi, şimendifer hatlarında da kendini göstermekteydi. Üsküp'te boykot heyeti tarafından trenle Avusturya'dan gelen eşyanın vagonlardan hamalların indirmediği, eşyaların indirilmemesi yüzünden gümrük memurlarının işini yapamadığı belirtilmekteydi.³²⁵

Osmanlı toplumunun Avusturya'ya tepkisi sadece boykotla gerçekleşmedi. Boykotun yanı sıra ahali Anadolu'nun birçok noktasında protesto mitinglerinde bir araya geldi. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını meydanlarda protesto eden halk aynı zamanda büyük devletlere hitaben yapılan ilhaka karşı sessiz kalınılmasını protesto etmekteydi. Bu protesto mitinglerinden biri de Bursa'da Avusturya sefaretine karşı ağır bildirilerle gerçekleşti. Ayvalık'ta toplanan binlerce kişi ellerine Osmanlı bayraklarıyla

³²² Geveze Gazetesi, 2 Aralık 1908.

³²³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2706, Gömlek No: 125.

³²⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2703, Gömlek No: 72.

³²⁵ BOA. TFR.I.KV., Defter No: 215, Gömlek No: 21452.

ve Hürriyet filamalarıyla Bazar mahalinde nümayişlerde bulundular. Ayvalık'ta yapılan nümayişten sonra Türkçe ve Rumca olarak hazırlanan beyannamelerin bir nüshası Fransa, İtalya ve Yunan konsoloshanelerine dağıtıldı.³²⁶ Adana'da Hürriyet bahçesinde toplanan çeşitli etnik unsurlar da nutuklar atarak Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını protesto etti. Yapılan protesto gösterilerinden sonra halk itidalli şekilde dağıldı.³²⁷

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesiyle yurdun hemen hemen her şehri protesto gösterilerine sahne oluyordu. *İttihat* gazetesi bu protesto telgraflarını yazılarına alarak bunları halka aktarıyordu. İzmir'de birçok kesimin toplanarak Avusturya tecavüzünü protesto ettiğini ve protesto metinlerinin büyük devletlerin hariciye nezaretlerine gönderildiğini belirtiyordu. Ayrıca okunan nutuklar sonrasında halkın taşkınlık yapmadan itidalli bir şekilde dağıldığı belirtiliyordu. İzmir'de Avusturya eşyasını almamak için kırk kişiden oluşan ve bunların içinde belediye reisi ve Rusumat Eminî'nin de bulunduğu belirtilmekteydi. Babıali bu konuda halkın istediği eşyayı alıp almamakta özgür olduğunu belirterek memurların bu işte tarafsız olmalarını nasihat etmişti.³²⁸ Kastamonu'dan gelen telgrafta ise kale kapısı civarındaki Cuma pazarı meydanında yaklaşık on bin kadar kişinin protesto mitingine katıldığını; Rum, Ermeni ve Süryanilerin ruhanileriyle haham başlarının hazır bulunduğu belirtiliyordu. Burada yapılan miting; Türkçe, Arapça ve Fransızca dillerinde Avusturya'nın tecavüzü izah edilmiş ve boykotun gerekliliği üzerinde durulmuştu.³²⁹ Kastamonu'ya bağlı İnebolu'da da ahali tarafından Avusturya postasının taşınmadığı haber alınmaktaydı.³³⁰ Trabzon şehrinin de bir liman şehri olması nedeniyle boykot ve protestoların en yoğun yaşandığı bölgelerden biriydi. Trabzon'dan gelen telgrafta ise Türkçe davetnameler üzerine Osmanlı unsuru birkaç bin kişi Hürriyet meydanında toplanmış ve her bir unsurun kendi lisanıyla nutuk yaptıklarından bahsedilmekteydi. Nutuk metinlerinin konsolosluklara da gönderildiği belirtilmekteydi.³³¹ Biga'da Doktor Arif Bey ahaliyi bir araya getirerek Avusturya aleyhine tahrik ve teşvik etmekteydi. Hükümet bu noktada ılımlı yaklaşımıyla halkın teskin olunmasını ve bu protestolarda heyecana kapılmamalarını tembih etmekteydi.³³² Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından ilhakına karşı İstanbul'da yaşayan Bosnalıların Avusturya'yı protesto etmek üzere 2 Aralık 1908 tarihinde Fatih Cami'nde toplandıklarını ve buradan Saray-ı Humayun'a yürüyeceklerine dair istihbar olunduğu bildirilmekteydi.³³³

Rumeli'de de Avusturya'ya karşı tepki devam etmekteydi. Anadolu'da olduğu gibi Rumeli halkı ilhakı takip eden günlerde dönem dönem protesto mitinglerinde bir araya geliyordu. Manastır'da Hürriyet meydanında toplanan halk nutuklarla Berlin Anlaşması'na alenen tecavüz edildiğini ve Osmanlı halkı olarak aleyhlerine olan bu kararlara karşı çıktıklarını belirtmekteydiler. Nutuklarının ikinci evresini büyük devletlere ithaf eden halk, adalet ve eşitlik çerçevesinde muamele görülmesini büyük devletlerden temenni etmekteydi.³³⁴ Belgrat sefaretinden gelen bir miting haberinde ise Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi üzerine Tiyatro meydanında Sırp gençlerden oluşan bir miting düzenlendiği üzerineydi. Belgrat sefaretine gelen gençler, yaşasın Devlet-i Ali'ye yaşasın İngiltere ve Sırbie demektedir ve yok olsun Avusturya nidalarıyla

³²⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2662, Gömlek No: 8.

³²⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2634, Gömlek No: 99.

³²⁸ İttihat Gazetesi, 28 Ekim 1908.

³²⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2651, Gömlek No: 87.

³³⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2648, Gömlek No: 65.

³³¹ İttihat Gazetesi, 31 Ekim 1908.

³³² BOA.: DH.MKT., Defter No: 2648, Gömlek No: 65.

³³³ BOA.: İ.HUS., Defter No: 171, Gömlek No: 20.

³³⁴ BOA.: TFR.I.MN., Defter No: 179, Gömlek No: 17841.

nümayiş yapmışlardı. ³³⁵ Sırbistan'ın Bosna-Hersek ilhaki üzerine yapmış olduğu nümayiş, miting ve boykot hareketleri Osmanlı Devleti'ne olan dostane bir tavrından ileri gelmiyordu. Bosna-Hersek ve Yenipazar Sancağı'ndaki emellerini Avusturya'ya kaptırmasından ileri geliyordu. ³³⁶ Avlonya'da Avusturya konsoloshanesi önünde bir nümayiş gerçekleştirilmiş ve bu nümayişte Avusturya aleyhine bazı protestolarda bulunulduğu bildirilmekteydi. Avusturya sefareti gerçekleştiren nümayişlerde Osmanlı Devleti'nin müsamahada bulunduğunu belirterek bu gibi eylemlerin önünün alınmasını talep etti. ³³⁷

Boykota Türk dünyası dışında İslam dünyasından da büyük tepki gelmekteydi. Özellikle Beyrut Limanı boykot hareketinin en yoğun yaşandığı bölge oldu. İlhaktan hemen sonra 20 Ekim 1908'de Beyrut ahalisinden Müslüman ve gayrimüslim beylerden oluşan bir grup Avusturya'nın hukuksuz işgaline tepki göstererek protestoda bulundular. Protestoda bulunan halk Avusturya eşyası kullandıkları için pişman olduklarını ve bundan sonra Beyrut Limanı'na hiçbir Avusturya gemisini yanaştırmayacaklarını, posta ve yolcularını sahile ayak basamayacaklarına dair tehditsel nutuklar atarak Osmanlı Devleti'ne bildiri yağdırıyordu. ³³⁸ Beyrut'ta devam eden boykota ticaret heyetleri de katılarak Avusturya'ya karşı yekvucut olduklarını bildiriyorlardı. Beyrut Ticaret-i Osmaniye Heyeti gönderdiği telgrafta: Beyrut tüccarları Avusturya'nın hareketinden duymuş oldukları müteessirliğini, Avusturya mallarını artık satmak istemediğini ve vermiş oldukları siparişleri kabul etmemekle bunlara karşı birlikte hareket edileceğini, vapurlarına yolcu veyahut eşya yüklememeğe ittifak eylediklerini bildirmekteydi. ³³⁹ Boykotun Beyrut halkı tarafından desteklenmesi Avusturya'yı oldukça tedirgin etti. Bu suretle boykota son verilmesi adına harp gemisiyle Beyrut'a gideceğini bildirdi. Bunun üzerine derhal harekete geçen İngiltere, eğer böyle bir durum gerçekleşirse donanmasıyla harekete geçeceğini bildirdi. ³⁴⁰

Avusturya hükümeti boykotun kaldırılmadığı takdirde Osmanlı hükümetine ait gümrük limanlarına savaş gemilerini göndereceğini bildiriyordu. İngiltere ise böyle bir olayın vuku bulması sonucunda kendisi de harp gemilerini Avusturya harb gemilerine yönelteceğini bildiriyordu. İngiltere'nin Osmanlı lehine bu hareketi bazı cemiyet grupları tarafından İngiltere'nin İstanbul sefareti önünde nümayiş gösterilerine sahne oldu. Toplanan cemiyet üyeleri yaşasın İngilizler, teşekkürler İngiltere diye nutuk attılar. ³⁴¹ *The Times* bu konu hakkında 24 Kasım 1908'de Acranthal'in boykot konusundaki taktiksel hataları olduğunu gazetesinde yansıtmıştı. Gazete, Avusturya'nın eğer boykotun önüne geçilmezse savaş gemileriyle harekete geçileceği gibi talihsiz bir ifadede bulunması boş bir lakırdıdan ibarettir demektedir. Gazete, Acranthal'in boykotla mücadele etmek için Türkiye'ye yönelik tedbir almak yerine yangına gider gibi gittiğini eleştirmektedir. Gazete yazısını Acranthal için "*savaş çığırtkanlığındaki enerjiliğinden vazgeçerse daha verimli olacağından*" bahis bir alaysı tavırla bitirmiştir. ³⁴² Ayrıca Beyrut valisi Nazım, İngiltere'nin Avusturya karşısı demeçlerinin Beyrut ahalisini onure ettiğini ve bu durum Beyrut ahalisini hissi heyecanına tesir

³³⁵ BOA.:Y.A.HUS., Defter No: 528, Gömlek No: 78.

³³⁶ Tanin Gazetesi, 14 Ekim 1908.

³³⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2658, Gömlek No: 91.

³³⁸ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2635, Gömlek No: 57.

³³⁹ Tanin Gazetesi, 10 Ekim 1908.

³⁴⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2672, Gömlek No: 55.

³⁴¹ İstışare Dergisi, 10 Aralık 1908.

³⁴² The Times Gazetesi, 25 Kasım 1908, s. 7.

ederek Avusturya aleyhinde ve İngiltere'nin lehinde olmak üzere nümayiş ve mitingler gerçekleştiğini aktarmaktaydı.³⁴³

Beyrut'ta Avusturya'ya karşı boykot hareketi boykot kavramının çok çok önüne geçerek 1909 yılının başlarında Avusturyalıları ait dükkan ve mağazalara fiili saldırılara kadar gitti. Bu konuyla ilgili olarak Beyrut halkından birkaç kişinin *Oster* ve *Oryantal* adlı Avusturya ticaret şirketinin bahçesinde yer alan levha üzerindeki kartal'ı kaçırmakla ayakları altında ezmişler ve Avusturya'ya yönelik tahkir edici nutuklar atmışlardı.³⁴⁴ Trablusgarp'ta da Beyrut'ta benzer olaylar gerçekleşmekteydi. 14 Şubat 1909'a ait telgrafnamede, boykotaj heyetinden birkaç kişinin Trablusgarp Avusturya konsoloshanesi kapısı üzerindeki armanın ezildiği ve konsolosa yönelik sözlü taciz edildiği bildiriliyordu. Tacizde bulunan kişi, vali tarafından hapsedilmişse de ahalinin tehdidinden dolayı şahsın tahliye edildiği bildirilmekteydi. Bu konuya bağlı olarak Ömer imzasıyla bir kişinin Trablusgarp'ta baş gösteren olayın bir İslami ayrılıkçı örgütün halkın heyecanına sebebiyet vermesinden kaynaklandığını ifade etmekteydi.³⁴⁵ Trablusgarp'ta gerçekleşen başka bir olayda, Trablusgarp Avusturya konsolosu 17 Ocak 1909'da hükümete gelerek boykotçulardan iki şahsın kendisiyle Avusturya imparatoru arasında görüş ayrılıkları olduğuna dair söylenti çıkarttığıyla ilgili şikayette bulunması idi. Yapılan tetkikte, boykotaj meselesinden dolayı İslam ahali ile Avusturya arasındaki gerilimin devamından kaynaklandığı anlaşıldı. Ayrıca aradaki gerginlikten dolayı Avusturya konsolosu, Avusturya konsoloshanesi caddesinden geçen iki Müslüman kişiye dinine ve peygamberine küfür ettiği tespit edilmişti. Ayrıca konsolos, oğluna elindeki bastonunu vererek iki İslam'dan birinin başını yardırmıştı.³⁴⁶ Trablusşam'da ise Avusturya postasının nakline izin verilmediği gibi halk şehirde Avusturyalıları karşı silahla mukavemet gösterdikleri belirtilerek boykotun ulaştığı boyutun şiddetini göstermekteydi.³⁴⁷

Avusturya'ya karşı boykot ve protesto Beyrut, Trablusşam ve Trablusgarp'ta olduğu gibi Yafa ve Kudüs'te de görülmekteydi. Kudüs'te Avusturya eşyasına yapılan boykotajda *Levantini* kumpanyasına mensup *Galata* ve *Atlas* şirketine ait *Etna* namındaki vapurlara da boykotaj uygulandı. Bu sebeple *Levantini* kumpanyası Yafa'da bir günden fazla tutulması Alman şirketin zararıyla neticelendi. Alman heyeti tarafından toplanan komisyon bir takdir ekibiyle birlikte zarar ziyana karşılık Osmanlı hükümetine beş bin Marklık bir bilanço çıkarttı. Osmanlı hükümetince yapılan tetkikte Yafa kaymakamının yanında altmış asker varken Alman eşyaları mavnacılar ve hamallar tarafından denize atılmış olduğu tespit edilerek bunun sebebinin araştırılması için bir heyet kurulmasına karar verdi.³⁴⁸

Osmanlı hükümet idarecileri gönüllü olarak boykot taraftarı değildi, çünkü boykot nedeniyle önemli miktarda gümrük gelirinden mahrum kalmaktaydı. Bu nedenle boykotun halkın tasarrufuyla kaldırılması düşüncesindeydi. Bu amaçla tüm valiliklere boykotun hafifletilmesi ve halkın teskin edilmesi için nasihat heyetleri göndermekteydi.³⁴⁹ Osmanlı hükümeti gümrük nazırlarına gönderdiği yazıda, gümrük hamallarının memur olduğu ve bu nedenle Osmanlı emir ve yasaklarına uyulması gerektiğini, hamalların görevinin yük taşımak olduğuna göre Avusturya mallarının taşınmasında

³⁴³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2672, Gömlek No: 55.

³⁴⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2700, Gömlek No: 45.

³⁴⁵ BOA.: BEO., Defter No: 3490, Gömlek No: 261750.

³⁴⁶ BOA.: BEO., Defter No: 3483, Gömlek No: 261158.

³⁴⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2648, Gömlek No: 65.

³⁴⁸ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 83, Gömlek No: 64.

³⁴⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2634, Gömlek No: 79.

engel olunmamalı demektedir. Osmanlı Devleti'nin bu kararı almasında Avusturya elçilerinin yoğun mesaisi etkili olmaktadır.³⁵⁰ Beyrut valisi Nazım Bey de Avusturya'nın Beyrut'ta boykot edilmesinin önünü alabilmek için limanlarda bizzat bulunarak ve yanlarına bekçiler alarak eşyanın limanlara sıhhatli bir şekilde taşınması görevini üstlenmekteydi.³⁵¹

Osmanlı Devleti boykot hareketinin şiddetinin azalması konusunda Sadrazam Kamil Paşa öncülüğünde bir dizi görüşmeler gerçekleştirdi. Paşa, boykot cemiyetlerini ve hamalları sadarete çağırarak nasihat vermek istedi. Ancak sadrazamın sözlerine kulak veren olmadı. Çünkü bu tavrı meşru idi ve hiçbir kanunsuzluğu içermiyordu.³⁵²

Diğer yandan Rumeli'den alınan telgrafta; muhterem vatandaşlarımız Avusturya'nın murdar mallarını katiben almamağa Osmanlıca ahd eylediklerini açıklıyorlardı. Ahdimizde sebat ettiğimizi açtığımız bu harb-i iktisadi Osmanlıların metanetini, ahlak ve efkarını ispat edecektir demektedirler.³⁵³ 24 Kasım 1908 tarihli Selanik valisi Daniş Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği mektupta kayıkçıların Avusturya mallarına karşı husumet gösterdiğini hamalların ve mavnacıların vapurdan eşyaları indirmediğine dair raporu bulunmaktaydı. Selanik valisi boykotun kaldırılması için hükümetten gerekli miktarda asker ve jandarma istediği belirtiliyordu. Ayrıca vali şikayetvari bir şekilde vapurdaki eşyanın Belçika malı olduğunu sadece Avusturya Lloyd vapuru ile taşındığını belirtse de boykotçuların bunu dinlemediğini bildiriyordu.³⁵⁴ İşkodra vilayetinde Hüseyin Efendi de Avusturya posta paketlerinin boykotaj komitesince yok edildiği, Avusturyalıların ihbarı ile posta sahipleri postalarını alamadıklarını bildirerek bu gibi şikayetlerin önüne geçilmesi için Babıali'den destek istemekteydi.³⁵⁵

Kayıkçı ve hamalların boykot konusundaki ısrarlı hareketleri sadece eşya taşıma ve posta paketleri üzerine olmayıp Avusturyalı bürokratlara yönelik de kendini göstermiştir. 21 Aralık 1908 tarihli Mersin Valisi Cevad Bey'in Dahiliye Nezareti'ne bildirdiği mektubunda: Avusturya konsolosu mösyö Povanet'in Mersin Limanı'nda sandaldan çıkacağı sırada bazı kayıkçılar ve hamallar tarafından karaya çıkmasına engel olunduğunu ve konsolosun tehdit edildiğini bildirmektedir. Konsolos karaya çıkartılmadığı gibi Avusturya tebaasından İtalya acentesi memurlarının ve vapurla getirilen eşyaların hamallar ve mavnacılar tarafından karaya taşınmadığı bildiriliyordu. Osmanlı Devleti bu olay hakkında Adana vilayetine gönderdiği telgrafta boykotaja hükümet olarak bir şey yapılamayacağını, ancak Avusturya tabasından şahıslara dokunulamayacağını bildirerek olayların tekrarlanmaması adına telkinde bulundu.³⁵⁶

Avusturya, Osmanlı halkının Avusturya'ya yapmış olduğu boykotun derhal kaldırılmasını istedi. Şikayetlerinde; Avusturya mallarına rağbet gösterilmemesine karşı hükümetçe müdahale edilmese de vapurlarla gelen eşyanın nakli ve ihracına hamalların muhalefet etmemesini, vapurdan nakledilmeyen malların çürümeye yüz tuttuğunu ve mümkün mertebe bu durumun ortadan kaldırılmasını istemekteydiler.³⁵⁷ Çünkü Avusturyalı tüccarlar boykotun şiddetiyle önemli oranda ticari kayba uğramaktaydı. Bu durumdan kurtulabilmek için ihraç ettikleri eşyayı kendi gemileri dışında başka ülkelere ait gemilerle taşıma yoluna gidiyordu. Ancak bu durum da Müslüman halk tarafından

³⁵⁰ Feyz Gazetesi, 8 Aralık 1908.

³⁵¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2634, Gömlek No: 79.

³⁵² Köylü Gazetesi, 8 Aralık 1908.

³⁵³ Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1908.

³⁵⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2677, Gömlek No: 54.

³⁵⁵ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2706, Gömlek No: 3.

³⁵⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2692, Gömlek No: 3.

³⁵⁷ BOA.: TFR.I.A., Defter No: 39, Gömlek No: 3877.

fark edilerek bu eşyaların geçişine engel oldular. Hatta daha da ileriye gidilerek hamallar tarafından taşınan eşyalar denize atılarak zararın boyutunu arttırdılar.³⁵⁸ Avusturya eşyasının naklini sağlayan hamallar boykotun önemli figürleri olarak yerlerini koruyorlardı. Avusturya tarafı sürekli olarak hamallara ve mavnacılara yönelik şikayetlerini Babıali'ye bildiriyordu. Mavnacıların ve hamalların yaptıklarını münasebetsizlik olarak dillendiren Avusturya, Osmanlı kolluk kuvvetlerinin bu kişilere yönelik yaptırım yapmalarını istemekteydi.³⁵⁹ Halbuki Osmanlı halkının Avusturya'ya karşı göstermiş olduğu iktisadi harbe karşı Osmanlı Devleti boykotun yapılmaması noktasında valiliklere gerekli önlemlerin alınmasını zaten bildirmekteydi. Hatta Osmanlı devlet yöneticileri boykotajın sonlanmasına yönelik ne yapılabileceği ve boykotajı savunan kişilerin akıbetlerini görüşmek üzere toplantılar düzenlenmekteydi.³⁶⁰

Boykot devam ederken boykotun en büyük destekçisi basın oldu. Gazetelerin boykot mesaisi bitmek bilmez bir şekilde devam ediyordu. *İttihat* Gazetesi'nin 27 Ekim 1908 tarihli yazısında, Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya'nın emtiasını almayalım. Avusturya'dan en fazla ithal edilen feslerin yerine Hereke fabrikalarının kaba feslerini, kalpağını hatta keçe külahını tercih edilmesini isteyerek halkın boykota katkı sağlamasını istedi.³⁶¹ Ayrıca boykotun net bir şekilde yürütülebilmesi için Avusturya'ya ait eşya ve zahirelerin tespit edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Avusturya malları listelenerek halk bu konuda bilgilendirilmiş ve Avusturya eşyalarının alınması engellenmek istenmişti.³⁶²

Aşağıdaki fotoğraf 31 Ekim 1908 tarihli *Dalkavuk* gazetesinde yer almış olup bir baba ve bir çocuğun masada yemek yiyen kadına bakarak acaba Avusturya'ya ait bir ürünü yiyip yemediğini merak ediyor.

Görsel 6.4. Bir Kadının Avusturya Ürünü Olan bir Yemeği Yiyip Yemediğini Merak Eden Bir Baba ve Bir Çocuğu.³⁶³

-Sakın bunlar da Avusturya malı olmasın.

³⁵⁸Yılmazata, age., s. 188-189.

³⁵⁹BOA.: DH.MKT., Defter No: 2677, Gömlek No: 54.

³⁶⁰BOA.: DH.MKT., Defter No: 2682, Gömlek No: 36.

³⁶¹İttihat Gazetesi, 27 Ekim 1908.

³⁶²Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 22 Kasım 1908.

³⁶³Dalkavuk Gazetesi, 31 Ekim 1908.

Basında ayrıca bayram dolayısıyla alışverişlerin Avusturya malları satan mağazalardan alınmaması önerilmemekle birlikte cam renginde olan toz şekerlerin Avusturya malı olduğu söylenilerek gönül rahatlığıyla İngiliz, Rusya ve Fransız mallarının alınması noktasında nasihat edilmektedir.³⁶⁴ Gazetelerdeki bu tavsiyeler, milli iktisat ruhunun Osmanlı halkı tarafından tam idrak edilmediğinin kanıtıdır. Toz şekerin Avusturya'dan değil de bahsi geçen üç devletten alınması tavsiyesi bunun en büyük kanıtıydı. Avusturya'nın ticari rakipleri de Avusturya'ya yapılan boykottan oldukça yararlandılar.³⁶⁵ Bu konuda *The Times*, Avusturya'ya yapılan boykot Avusturya ticaretini oldukça durağanlaştırdığını ve bunu avantaja çeviren rakip devletler Avusturya pazarına sokulmaya başladığını belirtmekteydi. Ayrıca Alman tüccarların Avusturya tüccarının elinde kalan malları ucuza kapattığını ve bu durumun Avusturya ekonomisini felç ettiğine işaret eder.³⁶⁶

Avusturya pazarının boykot nedeniyle oluşan boşluğu doldurmaya çalışan birçok devlet Osmanlı pazarına karşı ilgili olmaya başladığını yukarıda belirtmiştik. *The Times* bu konuda ilginç bir bilgi vermekteydi. İstanbul'da ticaretle uğraşan Macar halkı dahi Avusturyalı olmadıklarını beyan etme gereği hissederek kendilerine karşı boykot yapılmamasını istediler. Ayrıca Macarlar, Avusturya'ya yapılan boykotun son derece haklı bir tavır olarak gördüklerini açıkladılar. Bununla beraber Macarların İstanbul'da bir macun fabrikası kurmak istediklerini ve bu konuda Osmanlı hükümetinden ve halkından destek beklediklerini iletiler. Halbuki Avusturya ve Macaristan ortak bir devlet içerisinde yer almaktaydı.³⁶⁷

Avusturya ekonomisinin büyük hasar aldığı bu dönemlerde acil önlemler alınması gerektiğinin farkında olan Avusturyalı diplomatlar, Bakanlar kurulu toplantısında bir araya geldiler. Bakanlar kurulunun esas konusunu, boykot sebebiyle milyonlarca pound kaybetmeleri oluşturdu. Ayrıca Osmanlı ile ekonomik bağların kopmasının ticaret ağlarında büyük sıkıntılar yaratması ve buna bağlı olarak tüccarların yaşadıkları sorunlar toplantı gündemini meşgul eden başka bir konuydu. Boykotun etkisi Viyana borsasını da etkilemişti. Viyana borsası için 24 Kasım 1908 tarihini işaret eden *The Times*, bu günün sabahında Avusturya borsasının çok sıkıntı yaşadığı ve kapanmadan önce de bir iyileşme belirtisi göstermediği üzerineydi. Bakanlar kurulu toplantısının sonucunda alınan kararlarla; Osmanlı Devleti'ni yaptırımlarla köşeye sıkıştırmak amaçlandı. Alınan kararlar içerisinde; bu dönem içerisinde devam eden Bosna-Hersek meselesi ile ilgili Osmanlı-Avusturya müzakerelerinde Osmanlı Devleti ile pazarlık yapmama, Türkiye'ye vaat edilen tüm tavizlerin kaldırılacağı ve Avusturya tüccarlarının Türk limanlarına doğru yola çıktığında Avusturya kruvazörlerinin de yola çıkacağı idi. Ama yine de bu gibi yaptırımlar iş dünyasının rahatlamasına yetmedi; çünkü bu kritik dönem daha ılımlı çözümleri gerektiriyordu.³⁶⁸

Boykot konusu Avusturya'nın ciddi zararlarıyla sonuçlanıyordu. Viyana borsası alarm sinyalleri veriyordu. Viyana Borsası'nın tüm departmanları hareketsizliğini koruyordu. Fiyatlar ne yükselmekte ne de belirgin bir düşüşe sahipti. Statik olarak devam eden borsa Avusturya'yı düşündürmekteydi. Avusturya borsasının durağanlığının sebebi, Osmanlı'nın Avusturya'ya uyguladığı boykot ve Avusturya ile Sırbistan arasında devam eden kriz neticesinde Avusturya fonlarının düşmesiydi.³⁶⁹

³⁶⁴ İttihat Gazetesi, 27 Ekim 1908.

³⁶⁵ Yılmazata, age., 197

³⁶⁶ *The Times* Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 7.

³⁶⁷ *The Times* Gazetesi, 15 Ekim 1908, s. 5

³⁶⁸ *The Times* Gazetesi, 24 Kasım 1908, s. 5

³⁶⁹ *The Times* Gazetesi, 23 Kasım 1908, s. 5

Görsel 6.5. *The Times* Gazetesinde Avusturya Borsasının Hareketliliğini Gösteren Tablo.³⁷⁰

VIENNA, Nov. 23.			
4 p.c. Austrian Gold Rente ..	114'80	114'80	
4 p.c. Austrian Crown Rente ..	95'40	95'50	
5 p.c. Austrian Silver Rente ..	95'25	95'30	
5 p.c. Austrian Paper Rente ..	95'25	95'40	
4 p.c. Hungarian Gold Rente ..	109'75	109'90	
4 p.c. Hungarian Crown Rente ..	91'40	91'40	
6 p.c. Bulgarian Loan ..	117'75	118'	
Lombardo-Venotian Railway Shares	111'	115'	
Lemberg-Czernowitz Railway Shares	545'	545'	
Anglo-Austrian Bank Shares ..	289'	290'	
Creditanstalt ..	625'	627'	
Exchange on London, slight ..	239'57½	239'55	
Sovereigns ..	23'97	23'97	
Napoleons ..	19'14	19'14	
Private discount ..	3¾%	3¾%	
Short Money ..	4¾%	4¾%	

23 Kasım 1908 tarihli Avusturya borsası tabloda görüldüğü gibi durağan bir seyir izlemekteydi. Fonlar bir önceki günle küçük değişikliklerle hareket etmekte ya da hiç değişmemekteydi. *The Times* Avusturya borsasının bu statik durumunu Osmanlı Devleti ile giriştiği boykot hareketine bağlamaktaydı.³⁷¹

Tanin 18 Kasım 1908 tarihli haberinde yapılan boykotlar sayesinde Avusturya fabrikalarının kapanmaya başladığını belirterek Avusturya şeker fabrikaları ile ilgili bilgi verir. Fabrikalarda şeker fiyatının 430 Florinden 110 Florine düşürüldüğünden bahsederek ve bu iktisadi harbe devam edildiği müddetçe Avusturya darbe üstüne darbe yemeye devam edecektir denmekteydi. Gazete yazısını “*Yaşasın Boykotaj*” olarak bitirmekteydi.³⁷² *Ahenk* gazetesinin boykotla ilgili 28 Ekim 1908 nüshasında, muhterem vatandaşlar Avusturya’nın çürük mallarını almayınız, yerli eşyaya itibar edin ki tüccarımız esnafımız kazansın ve böylece paramız elimizde kalsın demekteydi. Gazetenin devamında bayram geliyor elbise ve feslerimizin Hereke, Karamürsel ve Feshane’den temin edilmesini istiyordu.³⁷³ Fes II. Mahmut döneminden itibaren Osmanlı toplumunda önemli bir sembol olarak değer kazanmıştı. Fes ithalinin tamamına yakını ise Avusturya’dan gerçekleşmesi Avusturya’nın bu sektörden iktisadi yönden büyük yara almasına neden olacaktı. Bu yönüyle fes ithalinin yasaklanması boykot için çok önemliydi.³⁷⁴ Aynı gazetenin 29 Ekim nüshasında sigara kağıtlarının yüzde doksanın Avusturya malı olduğu belirtilerek Fransız sigara kağıtlarına rağbet edilmesi istenmekteydi.³⁷⁵ Burada da Osmanlı halkı “milli iktisat” konusunda yerli malı

³⁷⁰ *The Times* Gazetesi, 23 Kasım 1908, s. 5

³⁷¹ *The Times* Gazetesi, 23 Kasım 1908, s. 5

³⁷² *Tanin* Gazetesi, 18 Kasım 1908.

³⁷³ *Ahenk* Gazetesi, 28 Ekim 1908.

³⁷⁴ Yılmazata, age., s. 191.

³⁷⁵ *Ahenk* Gazetesi, 29 Ekim 1908.

kullanımının çiğnenmesinin bir örneğini bir daha göstermekteydi. Osmanlı vatandaşları o anda hasmani tavır takındığı Avusturya'ya boykot konusunda odaklanırken; yüzyıllarca kendisinin kuyusunu kazın büyük devletlerin yaptıklarını unutup onlarla ticari ilişkilerini arttırmaktaydı. 29 Ekim 1908 tarihli *Kalem* gazetesinden alınan fotoğrafta Avusturya mallarının Avusturya malı satan esnafa geri dönüşü resmedilmektedir.

Görsel 6.6. Boykotaj Sebebiyle Satılmayan Avusturya Eşyalarının Geri Gelmesi.³⁷⁶

-Avusturya mallarının satanlara avdeti

- _____ - Kimdir o ?

-Eşyalar- Biz geldik.

Osmanlı halkı tarafından gerçekleştirilen sert boykot kararlarına Avusturyalılar tepki vermeye devam ediyorlardı. İstanbul Avusturya büyükelçisi Pallaviçni, Osmanlı hükümetine protesto metni sunarak, Avusturya gemilerinden yük indirmeme girişimlerine son verilmesini; aksi takdirde Osmanlı Devleti'nden maddi tazminat talep edileceğini belirtmekteydi.³⁷⁷ Avusturya bir an evvel boykotun kaldırılması niyetindeydi. Çünkü Rusya ve Sırbistan tarafından savaş krizi patlak verebilirdi. Aradaki sorunları hızlı bir şekilde çözüme kavuşturmak isteyen Avusturya dış ilişkiler bakanı Acranthal İstanbul sefiri Pallaviçni'ye Avusturya'nın Osmanlı Devletince uğratıldığı zarar bilançosunun tazminini istedi. Pallaviçni bunun Osmanlı hükümetince kabul

³⁷⁶ Kalem Gazetesi, 29 Ekim 1908.

³⁷⁷ Yılmazata, age., s. 191.

edilmeyeceğini ve hatta boykotu yapanlar için bir moral kaynağı olacağını bildirdi.³⁷⁸ Avusturya ayrıca İngiltere'nin de Osmanlı halkını boykot konusunda kışkırttığını ve Avusturya'nın pazarını da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakla suçlamaktaydı.³⁷⁹

Avusturya boykot hareketini Osmanlı Devleti'nin tasarrufunda gerçekleştiğine inanıyor ve bu yüzden Dersaadet sefiri Pallaviçni sürekli Babıali'ye resmi notalarla başvuruyordu.³⁸⁰ Çünkü Avusturya boykotun bu denli bir tepkiyi doğuracağına inanmıyordu ve gerçekleşen boykotajdan dolayı şaşkındı. Şaşkındı çünkü nasıl bir politika izleyeceğini kendileri de kestiremiyordu. Bir yandan Bosna-Hersek mevzusu için tazminat vermeye yanaşırken; diğer yandan Osmanlı'ya karşı savaş tehdidinde bulunabiliyordu. Bazen de Osmanlı idaresinden boykotun kaldırılması için yalvarışlardaydı. Avusturya elçileri sadrazamla görüşmeye geliyordu. Sadrazamın boykotun kaldırılması konusundaki bir göz kırpması dahi onları heyecanlandırıyordu. Ancak bu, Osmanlı halkını boykot kararlılığında bir adım daha ileriye götürüyordu. Çünkü bu hükümetin karışabileceği bir iş değildi. Bu, Osmanlı milliyetçilerinin vatani ve selameti için gerçekleştirdiği meşru bir eylemdi.³⁸¹

Avusturya mallarına yönelik ilan edilen boykot, Osmanlı halkına yönelik zararları da içinde barındırmaktaydı. Bu durumu izah eden *Tanin* gazetesi: Bazı Osmanlı tüccarları Almanya üzerinden Osmanlı'ya eşya naklinde Avusturya vapurlarını kullanmaktaydı. Avusturya vapurlarına yönelik boykottan dolayı gelen eşyanın karaya nakline engel olunması Osmanlı tüccarlarının zararına neden oluyor demektedir. Bu sorunun çözümüne de değinen gazete, ticaret yollarının değiştirilmesini önererek; Avusturya'ya yönelik boykotun devamında ısrar edeceklerini bildirmektedir.³⁸²

Sonuç olarak boykot konusunda anlaşmak üzere Avusturya ve Osmanlı Devleti, 26 Şubat 1909'da Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa konağında Hüseyin Hilmi Paşa ve Gabriel Efendi ile Avusturya'nın İstanbul sefiri Pallaviçni bir araya gelerek boykotun kaldırılması konusunda kısmen bir anlaşmaya vardılar. Çünkü iki tarafın da birçok konuda hoşnutsuzluğu mevcuttu. Anlaşma sonrası boykot cemiyetleri ve boykotun baş aktörlerinden hamalların Avusturya eşyalarını taşımacılığı yönünde talepte bulunuldu.³⁸³ Ancak yine de ileride Avusturya tarafı anlaşmayı delmeye yönelik faaliyette yer aldılar. Örneğin, boykotajın sonlanması noktasında anlaşma gereğince beş kiloya denk kolilerin Beyrut Limanı'na geçiş yapabileceği üzerineydi. Ancak Avusturya tarafı, bu kuralı ihlal etti. Bu konuda ilk başlarda riayet eden Avusturya daha sonra istediği gibi elli, yüz ve yüz elli kilogramlık koliler çıkartmaya başlaması ile mavnacılar gemilerden kolileri çıkarmaya tekrardan muhalefet ettiler.³⁸⁴ Boykot konusu hukuki olarak 26 Şubat'ta son bulmuş; sadece bazı çevreler tarafından sürdürülmeye çalışılsa da çok önem arz etmemiştir. Nitekim anlaşma tarihinden itibaren basın organları boykotajı destekleyen veya boykotaj için çağrıda bulunma gibi eylemlerine rastlamamaktayız.

³⁷⁸ Çetinkaya, age., s. 113.

³⁷⁹ The Times Gazetesi, 9 Ocak 1909, s. 5

³⁸⁰ Mehmet Salih, 1908. İcmal-i Harici (Avusturya Hükümeti Boykot Tahrikatına Memurin Devletin İştirak Etmesi Esbabına Tevessül Etmesi), İstisare Dergisi, 1 (13), s. 320.

³⁸¹ Köylü Gazetesi, 8 Aralık 1908.

³⁸² Tanin Gazetesi, 18 Kasım 1908.

³⁸³ The Times Gazetesi, 27 Şubat 1909, s. 7.

³⁸⁴ BOA.: BEO. Defter No: 2503, Gömlek No: 262654.

6.1.2.Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi Üzerine Osmanlı Halkının Protestoları, Mitingleri ve Boykotları

Bulgaristan,1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Anlaşması ile Osmanlı'ya vergi veren özerk bir prenslik olarak kuruldu. Bağımsızlığını ilan edeceği tarihe kadar otuz yıllık dönemde de fiilen bağımsız bir devlet gibi hareket etti. 1878 Berlin Anlaşması'yla ortaya çıkan Bulgar Prenslığı her şeyden önce Rusya'nın eseri idi. ³⁸⁵ İstiklallerini kazanmış bir ülke olarak kendi ismini taşıyan vesayetsiz bir ülke konumuna yükselmek isteyen Bulgarlar, Makedonya bölgesinde Büyük Bulgaristan'ı tesis etmeye çalıştı. Ancak Ayastefanos kararlarıyla kendine tahsis edilen Makedonya bölgesi, anlaşmazlıkları tetikleyince Berlin Anlaşması'nı gündeme getirmişti. Ayastefanos'taki avantajlarını Berlin Anlaşması ile kaybeden Bulgaristan, içinde ukde olarak kalan Makedonya'yı ele geçirebilmek için çetecilik ve komitacılık hareketlerinde yer aldı. ³⁸⁶ Bulgaristan bağımsızlığını kazanana kadar örgütçülük faaliyetleriyle Makedonya bölgesinde İslam ahalisine zulüm etti. İslam ahalisinin yok edilmesi karşısında Bulgaristan emaretiyle Osmanlı Devleti'nin arası 19. yüzyılın sonunda ve yeni yüzyılın ilk yıllarında gergin bir havadaydı. ³⁸⁷

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet de Bulgarları tatmin etmemişti. Aksine İstanbul'daki yeni yönetimin bu prenslik üzerindeki egemenlik haklarını artıracığı düşüncesi Bulgarları endişelendirdi. ³⁸⁸ Bulgaristan'ın endişesi Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı'da merkezi iktidarın güçleneceği üzerineydi. Bu nedenle Makedonya bölgesindeki nüfuzunu kaybetmemek için 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etti. Bulgaristan'ın bağımsızlığından önce zaten bağımsızlık senaryoları hazırды. Öncelikle kriz ortamları oluşturan Bulgaristan, istiklallerini tasarladığı kaotik yapıda aradı. Bu kaotik ortamı ise 1908 yılı Eylül ayının ortalarında "Geşov Olayı" ile ortaya çıkardı. 12 Eylül 1908 günü padişah II. Abdülhamit doğum günü şerefine yabancı devlet elçilerine resmi bir ziyafet vermiş; ancak Bulgaristan İstanbul temsilcisi (Kapı Kethüdası) Geşov çağırılmamıştı. Bunun üzerine Geşov bu durumu protesto ederek 13 Eylül 1908 günü İstanbul'u terk ederek Sofya'ya gitti. "Geşov Olayı" halledilmeden Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında bir de "Şark Şimendiferleri Krizi" çıkmış ve ilişkiler iyice çıkmaza girmişti. ³⁸⁹ Şark Şimendiferleri konusunda Bulgaristan'da bulunan Osmanlı demiryollarında 1908 Eylül'ünde işçiler grev yapmış ve bunu bahane eden Bulgar hükümeti de bu demiryollarını askerlerle işgal etmişti. Grevler sona erdikten sonra Bulgaristan demiryollarındaki askerini geri çekmemesi ve demiryollarını şirkete iade etmemesi bu gerginliklerin başlıca sebebi oldu. ³⁹⁰ İki ülke arasındaki bu gergin ilişkiler sürerken 5 Ekim 1908 günü Bulgaristan Prensi ve Şarki Rumeli Valisi Ferdinand Bulgaristan'ın bağımsızlığını ve çarlığını ilan etmişti. Osmanlı hükümetine de bir telgraf göndererek Bulgaristan ahalisinin birleşerek kraliyetini ilan ettiğini ve Osmanlı hükümetinin bunu kabule mecbur olduğunu bildirdi. ³⁹¹

Bulgaristan'a yönelik protesto, miting ve nümayiş Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmeden önce de Türk halkı tarafından gösterilen tavırlar içindeydi. Nitekim Makedonya, özellikle komitaların 1890'dan itibaren hortlamasıyla bu bölge Türk ahali

³⁸⁵ Armaoğlu, age., s. 625.

³⁸⁶ Türkgeldi, 1987b. age., s.202.

³⁸⁷ BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 174, Gömlek No: 68.

³⁸⁸ Tobias Heinzelman, Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914, Çev.: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 28.

³⁸⁹ Çetinkaya, age., s. 100.

³⁹⁰ Armaoğlu, age., s. 626.

³⁹¹ Çetinkaya, age., s. 101.

için yaşanmaz bir bölge haline gelmişti. Tabidir ki ırkdaşlarına yapılan bu katliama sessiz kalmayan Türk halkı; protesto, miting ve nümayişlerle Bulgarlara karşı tavır almışlardı. Protesto, miting ve nümayiş II. Meşrutiyet öncesinde merkeze uzak ve otoritenin sağlanamadığı bölgelerde sık sık olmasa da görülebilen eylemlerdi. Ancak bu kitlesel eylemler içerisinde boykot özellikle 1908 sonrasında sık sık karşılaşılan bir terimdi ve bir başka devleti “iktisadi terbiye” etme anlamında kullanılmaktaydı. “Boykot” özellikle Meşrutiyet’in ilanı ve İttihat ve Terakkicilerin boykotajın gerekliliğini telkin eden örgütlenmeleriyle Osmanlı sosyal ve siyasal hayatına giren bir kavram oldu.

Osmanlı halkı her ne kadar boykot hareketini İttihat ve Terakki önderliğinde II. Meşrutiyet ile tanımış olsa da Bulgaristan Avrupa’dan taklitle öğrendikleri boykot hareketini Osmanlı halkından önce tatbik etmekteydi.³⁹² Ancak Osmanlı Devleti Bulgaristan’ın bağımsızlığına kadar kayda değer bir faaliyette bulunmadı. Zira Osmanlı Devleti ve halkı Bulgaristan’ı kendinden görmekteydi, bu yüzden Bulgaristan’a karşı boykot vb. eylemlerde bulunmamaktaydı.³⁹³

Bulgaristan’ın bağımsızlıklarından önceki eylemlerine göz attığımızda Bulgaristan komiseri Ferit Bey 2 Temmuz 1906’da Hariciye nezaretine çektiği telgrafta şunları söylüyordu. Osmanlı ticaretini sekteye uğratmak isteyen Bulgar memurların Varna’dan Kavarna’ya gitmekte olan “*çalı süpürgeleri*”nden gümrük vergisi alabilmek için “burası Bulgaristan”dır resmi dilimiz Bulgarca’dır diyerek 400 kuruş gümrük vergisi aldıklarından bahsetmekteydi. Görüldüğü üzere Osmanlı ticaretini sabote etmeye çalışan Bulgarlar, daha bağımsızlığını kazanmadan bir devlet gibi hareket etmeye çalışmaktaydı.³⁹⁴

Bulgaristan her ne kadar Makedonya’da Osmanlı Devleti’ni maddi ve manevi olarak yıpratırsa da Osmanlı Devleti Bulgaristan’ı daima kendinden görmüştü. Bu nedenle Bulgaristan’dan Osmanlı sınırlarına ulaşan eşyalara ithal gözüyle bakmamaktaydı. Osmanlı halkı da Bulgaristan’dan gelen eşyalara rağbet gösteren bir eğilimdeydi ve bu nedenle Bulgaristan’dan gelen eşyaları ithal gözüyle görmüyordu. Zira Osmanlı Devleti ve Osmanlı halkı, Bulgaristan’dan gelen mallara yapılan boykot uygulamasından dolayı olarak burada yaşanan Türk unsurların da etkilendiğine inanıyordu. Çünkü burada yoğun Türk nüfusu yaşamaktaydı. Bu nedenle Osmanlı halkı, Bulgaristan’a bağımsızlığını ilan edene kadar boykotaj kararı almadı. Bulgaristan’ın bağımsız olmasıyla Bulgaristan’a boykot kararı alınmış; ancak bu karar ağır boykot yaptırımlarına ulaşmamıştı. Bunu dönemin istatistiksel verilerinden de çıkarabilmekteyiz.³⁹⁵

15 Aralık 1910’da *Servet-i Fünun* dergisi Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki 1900 yılı ile 1909 yılı arasındaki ticaret rakamlarını vermektedir. Tabloya baktığımızda bunu açıkça görmekteyiz.

³⁹² BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 141, Gömlek No: 48.

³⁹³ *Servet-i Fünun* Dergisi, 15 Aralık 1910.

³⁹⁴ BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 143, Gömlek No: 45.

³⁹⁵ *Servet-i Fünun* Dergisi, 15 Aralık 1910.

Tablo 6.1. 1900-1909 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Arasındaki Toplam İhracat ve İthalat Rakamları.³⁹⁶

1900	5 milyon Frank
1901	10 milyon Frank
1902	11 milyon Frank
1903	13 milyon Frank
1904	16 milyon Frank
1905	16 milyon Frank
1906	18 milyon Frank
1907	17 milyon Frank
1908	19 milyon Frank
1909	21 milyon Frank

Tablo incelendiğinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında ticari ilişkiler genel itibariyle artış yönünde olmuş ve özellikle 1908 yılının Ekim ayında başlatılan boykot hareketinin ekonomik etkisi sınırlı kalmıştı. Bulgaristan'a karşı gerçekleşen boykotun olmaması durumunda ise tablo rakamlarının çok daha yüksek olacağını işaret etmektedir. Nitekim uygulanan boykota rağmen ticaret hacmi boykot uygulanan yıllarda dahi artış göstermektedir.

Bulgaristan'a yönelik boykot Avusturya'ya yapılan boykot kadar şiddetli yaşanmamıştı. Bu konuda Ebuz-ziya, *İstişare* dergisinde şu bilgileri aktarır. Bulgaristan senelerden beri Makedonya bölgesinde gerçekleştirmiş oldukları eylemlerle burada ne maksadı olduğunu biliyorduk. Bu nedenle Bulgarların bağımsızlıklarını ilan etmesine Osmanlılarca çok şaşırılmadığını vurguluyordu. Ayrıca Ebuz-Ziya, Sırlarla Bulgarlar arasında meydana gelen savaşta Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kalması Bulgaristan'ı bir devlet kisvesinde hareket etmesine neden oldu demektedir. ³⁹⁷ Boykotun Bulgaristan'a karşı daha hafif geçmesinin bir diğer nedeni ise, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği tarihin aynı olması idi. Bu itibarla boykot eğilimi daha büyük düşman rolünde olan Avusturya-Macaristan'a yoğunlaşmasına neden olurken; Bulgaristan'ın perde arkasında kalarak boykotajdan hafif yaralı çıkmasını sağladı. ³⁹⁸

Bulgaristan'a karşı Osmanlı halkınca gerçekleştirilen miting, protesto ve boykot hareketleri sadece Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile ilişkilendirilmemelidir. Ahali tarafından yapılan bu eylemlerde, Bulgaristan'da bulunan Türk ve Müslüman ahaliyi Bulgaristan'dan göndermek için zulme ulaşan davranışların da etkili olduğunu görmekteyiz. Bu suretle İstanbul'da Bulgarlar tarafından Türk ve Müslüman ahaliye yapılan sürgün etme amaçlı zorba davranışlara son verilmesi için mitingler yapılmaktaydı. Yapılan mitinglerin sureti Meclis'e gönderilerek katliamların önüne geçilmesi istenmekteydi. ³⁹⁹ Bulgaristan'ın yapmış oldukları mezalime yönelik başka bir protesto mitingi ise Atina'da gerçekleşti. Bulgaristan'da bulunan Türkleri katleden Bulgarlara karşı halk, hükümetten bir adım atılması için talepte bulunuyordu. Protesto mitinglerine geniş katılımı birlikte Darülfünun talebeleri de eşlik ederek Bulgarların mezalimine son verilmesi istenmekteydi. ⁴⁰⁰

Osmanlı halkınca Bulgarlara yönelik protesto mitingleri yükselirken; Bulgar unsurlar da zaman zaman meydanlarda toplanarak Osmanlı iradesinin kendilerine zulüm

³⁹⁶ Servet-i Fünun Dergisi, 15 Aralık 1910

³⁹⁷ İstişare Dergisi, 17 Eylül 1908.

³⁹⁸ Çetinkaya, age., s. 99.

³⁹⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2800, Gömlek No: 82.

⁴⁰⁰ BOA.: Y.A.HUS., Defter No: 516, Gömlek No: 153.

yaptıklarına dair iddialarla meydanlarda toplanıyorlardı. Bulgarlar özerkliğini kazanması ile Ayastefanos Anlaşması'nın yıl dönümlerinde Sofya'da geniş katılımlı mitingler de yapmaktaydı. Sofya'da yapılan mitinglerde bağımsızlıklarının önünü açacak protestolara yer vererek büyük devletlerin dikkatini çekmeye çalıştılar. Yedi sekiz yüz kişilik Sofya meydanlarını dolduran Bulgar halk, Osmanlı idaresi ile birlikte Avusturya ve Almanya'ya aleyhine de protestoda bulundular. Nutuklarında Türklerle birlikte Sırp ve Rumların Bulgar unsurunu mahvetmek üzere birleşmeleri, Almanya ve Avusturya'nın ise Bulgarlara yönelik kışkırtmaları desteklemeleri nedeniyle protesto edilmekteydi. Bu kışkırtmalar neticesinde Bulgarlar, Bulgar unsurun zarar gördüğü iddiasıyla bölgeye Hristiyan bir vali tayin olunmasını büyük devletlerden talep etmekteydi.⁴⁰¹ Ayrıca bu miting gösterisinde Darülfünun profesörlerinden Bulgar bir kişi şu konuşmayı yapmaktaydı. *“Berlin muahedesi tarihinde ne kadar siyah bir nokta ise Ayastefanos muahedesi bir o kadar parlak bir tarihtir ki bunun etrafında Bulgarların toplanması ve düşünmesi gerektiğinden”* bahsetmekteydi.⁴⁰²

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı ile birlikte Manastır'da 21 Ekim 1908 tarihiyle Hürriyet meydanında toplanan Türk halkı *“ittifak”* adı altında nutuklar attı. *“Vatandaşlar”* diye başlayan nutuk suretinde şu ibareler geçmekteydi: Bulgaristan'ın idaresinde bulunan Rumeli bizim kadim memleketimizdir. Malum olan Berlin muahedesi hükmünce Bulgaristan, Osmanlı'ya tabi bir emaretimizdir. Rum ili ise doğrudan doğruya Osmanlı Rusumat mahsusası dairesinde idare olunur. Bu bizim vilayetimizdir. Bulgaristan'ın istiklalini ilan etmesi bizim hukuk-ı meşruamızı ihlal etmektir. Biz komşularımızla daima hoş geçinerek bütün kuvvetimizi bütün vatandaşlarımızın hürriyet ve musavvat dairesinde temin etmeye mecburuz. Nutkun sonunda sağduyulu ve nasihat verici sözlere yer verilerek; memleketimizde makamı olan ve seyahat etmekte olan misafirlerimizi asla rencide etmemeliyiz. Muhalif harekette bulunanlar hissi ihanete malik sayılırlar. Ümit ederiz ki komşularımız haksızlığı bundan ilerisine götürmezler. Nutukta vatandaşların ılımlı olmasını telkin edilerek ihlal olunan hukukun muhafazası ve temini için gerekli makamların sadece protesto edilmesi önerilmişti. Yapılan nutuk Türkçe, Arnavutça, Rumca, Bulgarca, Sırpça, Ulahça ve İspanyolca dillerinde okundu. Nutuk için toplanan mitingde Bulgar cemaati de mevcuttu. Bulgarların yanısıra Rum idadi muallimleri ile birlikte Hürriyet idadi müdürü de bulundu.⁴⁰³

Bulgaristan'ın bağımsızlık haberi Edirne ahalisinin de hissi duygularının açığa çıkmasına neden oldu. Bu nedenle 27 Ekim 1908 tarihinde Edirne'de bir miting akd edildi. Mitingde Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhakı protesto edilerek yapılan bu ilhakın Berlin Anlaşması hükümlerine tecavüz olduğu beyan edildi. Edirne halkı bu duruma bütün kuvvetiyle karşı geleceğini ve yapılan haksızlıkların büyük devletlerce halledilmesini arz etti. Miting sonlanırken adaletin tecelli edene kadar ve son raddeye kadar uğraşmaktan çekinmeyeceklerini ilan ettiklerini bildirdiler.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 164, Gömlek No: 11.

⁴⁰² BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 164, Gömlek No: 11.

⁴⁰³ BOA.: TFR.I.MN., Defter No: 179, Gömlek No: 17841.

⁴⁰⁴ BOA.: Y.A.HUS., Defter No: 525, Gömlek No: 76.

Görsel 6.7. Fatih Cami Önünde Bulgaristan'ın Bağımsızlığına Yönelik Nümayiş. ⁴⁰⁵

Geçen hafta Fatih Cami-i şerif havalisinde Bulgaristan'ın hareket-i telakkiyesine karşı icra edilen nümayiş.

Mitingler Edirne'nin Taşsaray civarındaki meydanlıkta İslam, Rum ve Ermenilerden oluşan gruplarla devam etmekteydi. Yaklaşık 3.000 kişinin katıldığı mitingde, nutuklar okunduktan sonra nutukların bir sureti büyük devletlerin konsolosluklarına sunuldu. ⁴⁰⁶ Yine Edirne'nin Taşsaray bölgesinde 10 Ekim 1908'de muhtelif cemaatlerden oluşan bir miting kararı alındı. Taşsaray meydanlarında daha önce belirtilen tarihte sabah saat sekiz civarında toplanan ve çeşitli cemaatlerden oluşan 25 bin kişi Bulgaristan'ın bağımsızlığını protesto etti. Ayrıca mitingi oluşturan kalabalık Rumeli'de bulunan tren hattını da zabt etti. ⁴⁰⁷

15 Ekim 1908 tarihinde Sadrazam Kamil Paşa'nın padişaha gönderdiği telgrafta; Bosna'nın Avusturya tarafından ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı üzerine Belgrat'ta Tiyatro meydanında gençlerden oluşan bir miting akd olunduğu ve ne surette nümayiş icra edildiğine dair Belgrat sefaretinden bilgi aldığını bildirmekteydi. Kamil Paşa yapılan mitingde; "yaşasın İngiltere ve Sırbie yok olsun Avusturya ve Bulgaristan" sedalarıyla nümayişte bulunduklarını, nümayişleri selamlamak için defalarca balkona çıkmak mecburiyetinde bulunduğunu nakletmekteydi. ⁴⁰⁸

Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti; ancak Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını hukuki olarak tanımamaktaydı. Emaret seviyesinde olan Bulgaristan,

⁴⁰⁵ Musavver Muhit Gazetesi, 4 Kasım 1908.

⁴⁰⁶ BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 171, Gömlek No: 47.

⁴⁰⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2761, Gömlek No: 45.

⁴⁰⁸ BOA.: Y.A.HUS., Defter No: 525, Gömlek No: 78.

Osmanlı hükümetine gönderdiği mektuplarda Çarlık pulu ile işlem yapabilmekteydi. Çünkü Bulgaristan devlet olarak kabul görmemekteydi ve bu nedenle posta nezaretinde kaydı yoktu. Posta nezaretinde kaydı olmayan devletler için ise normal fiyatından iki kat daha fazla para tahsil edilmekteydi. Bu nedenle Bulgaristan, devlet olarak Osmanlı hükümetince tanınmaması nedeniyle Osmanlı Devleti, Bulgar mektuplarından iki kat para alınmasını posta nezaretine bildirdi.⁴⁰⁹

19 Ekim 1908'de ise Ayvalık'ta toplanan halk Bulgaristan emaretinin bağımsızlığını kabul etmediğine ve buranın Osmanlı Devleti'ne ait olduğuna dair miting yaptı.⁴¹⁰ Miting ve protestolar Anadolu'nun muhtelif yerlerine sıçramış Adana, Mersin ve Bursa gibi bölgelere kadar ulaşmıştı. Adana ve Mersin'de çeşitli etnik unsurlar Bulgarlara yönelik hep birlikte nutuk attılar.⁴¹¹ 10 Ekim 1908'de Trabzon İttihat ve Terakki Cemiyeti de Bulgaristan istiklaline sessiz kalmayarak Berlin hükümlerini ihlal eden Bulgaristan'a karşı tepkisini düzenlenen mitingde protesto etti. Trabzon Hürriyet meydanında toplanan cemiyet taraftarları, büyük devletlere ithafen Osmanlı Devleti'ne yönelik haksızlıkların giderilmesini talep ettiler.⁴¹²

Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve aynı tarihlerde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı konuları için Hariciye Nazırı Tevfik Paşa *İkdam* Gazetesi muhabirine verdiği röportajda şunları söyledi: Avusturya ve Bulgaristan'ı protesto ettiğini ve Berlin Anlaşması'nı imzalayan devletler ile bir kongre yapılması gerektiğini önerdiklerini belirtmişti.⁴¹³

Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Avusturya Macaristan'ın Bosna'yı ilhakı Osmanlı Devletinin muhtelif bölgelerinde tepki gösterilerinin artarak büyümesine neden oldu. Meydanlarda ve sokaklarda yürüyen kalabalıklar iki devletin hareketlerini protesto ediyorlardı. Bu eylemlerle birlikte Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a karşı iktisadi boykot da ilan ediliyordu. Boykotun ilanında ve devamında merkezi konumda basın yer aldı. Gazete ve dergi başlıkları boykot konusunda sloganlaşmış ifadelerle kitleleri duygusal galeyana getirmeyi çalıştı.⁴¹⁴

Bulgaristan'a yönelik boykotta gazetelerde şu haberler yer almaktaydı. Bulgaristan'a vurulacak en büyük darbenin Bulgar emtiasının elimize evimize almamaktır. Şimdiye kadar Bulgar vapurlarına Yunanlılarla ekseriya Rum vatandaşlarımız binmekten çekinirlerdi. Bu vapurların en ziyade yolcularını Türkler teşkil ediyordu. Fakat şimdi öyle zannediyoruz ki Osmanlı vatandaşı taşıyan Bulgar vapuru bulmak çok zordur. Bulgaristan'ın Türkiye'ye en büyük ihracatı olan kaşar peyniriydi. Ancak Bulgaristan bilmelidir ki bundan sonra kaşar peynirini Osmanlı sınırlarına sokamayacaktır. Böylece yapmış olduğu kaşarları denize atmaktan başka çaresi kalmayacaktır. Avusturya ve Bulgaristan'ın çürük mallarını katiyen almayalım. Onları parasızlık cezasına çarptıralım. Yerli mamulatımıza rağbet ederek onları terakki ettirmemeye çalışalım haberleri yer almaktaydı.⁴¹⁵

Boykotun tertiplenmesi ve halkın bilinçlenmesi noktasında şüphesiz basın önemli bir görevi üstleniyordu. Yazıların hür bir şekilde kaleme alınması ve Osmanlı'ya ait olan toprakların kaybedilişini yayınlarında iyi işleyen yazarlar, Osmanlı halkının his duvarlarına değinmeye çalıştılar. Basın faktörü iyi kullanılarak harbin illa ki silahla

⁴⁰⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2761, Gömlek No: 45.

⁴¹⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2662, Gömlek No:8.

⁴¹¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2634, Gömlek No: 99.

⁴¹² BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 171, Gömlek No: 47.

⁴¹³ *İkdam* Gazetesi, 7 Ekim 1908.

⁴¹⁴ Çetinkaya, age., s. 102-103.

⁴¹⁵ Şule Sevinç Kişi, 1996. "İzmir'de 1908 Boykotu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 26 (152), s. 69.

olmayacağını; bunu iktisadi harple de yapılacağını vurguladılar. Böylece boykot kavramının Osmanlı halkında yer etmesini sağladılar. Ayrıca basının diğer bir işlevi ise milli varlıklara rağbet gösterilmesinin milli iktisadımızı geliştireceğine dair faydalı yayınları gazetelerine taşımalarıydı.

Boykot kararı Osmanlı halkı için iki seçeneği işaret ediyordu: Boykot yapılan ülkelerden alınmayacak eşyalar ya başka bir ülkeden temin edilecekti ya da kendi imkan ve becerileri ile kendi üretimini kendileri gerçekleştireceklerdi. İkinci seçenek Osmanlı halkının yerli malı kullanılmasını özendirilmesi noktasında ve milli iktisat açısından önemli bir konuyu gündeme getiriyordu. Ancak Osmanlı halkı yerli mal üretimi konusunda “*milli olabilme*” duyarlılığına henüz hazır değildi. Bunu, daha önce değinilen Avusturya konusunda görmüştük.⁴¹⁶ İlerlemenin koşulu olarak kendi öz varlığının kullanımını destekleyen yayınlar milli iktisat bilinçliliğiyle halka ulaştırılmaya çalışılıyordu. Makale ve risalelerde boykot konusunu işleyen yazarlar gazetenin ilan kısmı için ayrılan küçük bölümünü dahi “*yerli malı*” kullanımına vurgu yapmaktaydılar.

Ahenk Gazetesi'nin Bulgaristan'dan alınan ihraç mallarına değinerek M. Ragıp şu istatistikleri vermektedir. 19 aylık dönemde yapılan ithalat 3,423,460 kuruş olup bu ithalatın başlıcasını peynir oluşturur. Şu halde Bulgaristan'dan gelen peynirlerin alınmaması sonucunda Bulgarların ekonomilerinin alt-üst olacağı bilgisine dikkat çekmekteydi. M. Ragıp yazısını bu harb-i iktisadi ile sükun ve itidal dairesinde tamamlayalım fazla nümayişe gerek yoktur biz vazifemize bakalım. İtidal itidal.... diyerek bitirir.⁴¹⁷ Bulgar eşyasına yönelik boykot devam etmekteydi. Varna'dan hareketle İstanbul'a yola çıkan Bulgar vapuru; beş bin çuval un, bir miktar kaşar peyniri ve şayaklar vapurdan indirilmemişti. Bu sebeple Bulgar idarecileri boykotun hemen kaldırılmasını; aksi takdirde bu durumun tehlike boyutunun çeşitli hallere dönüşeceğine dair tehditsel ifadelerde bulunmuşlardı.⁴¹⁸ İlk tehdit uygulamaları ise Osmanlı Devleti'ne yönelik boykot hareketi oldu. *The Times* gazetesi *Reuters* aracılığıyla sunduğu 30 Aralık 1908 yayınlı haberinde: Eğer Osmanlı Devleti Bulgaristan'a yönelik boykota devam edecek olursa misilleme olarak Bulgaristan hükümetinin de Osmanlı emtiasına boykot yapılacağı haberini veriyordu.⁴¹⁹

Bulgaristan her fırsatta Osmanlı Devleti'ni boykotu kaldırmamasından dolayı tehdit etmekteydi. Yukarıda da değinildiği üzere kendileri de misilleme olarak Osmanlı'ya yönelik boykot kararı almaktaydı. Ancak bu durumdan kendilerinin zararlı çıkacağı açıktı ve bu durum Bulgar tüccarları arasında tartışmalara neden olmaktaydı. Osmanlı'nın Bulgar eşyasına uyguladığı boykottan dolayı 14 Ocak 1909'da Varna ticaret odası bir toplantı düzenleyerek bir zarar bilançosu ortaya çıkardılar. Osmanlı limanlarına yük alıp indirememekten hayıflanarak bir vapurun limandan eli boş dönmesinin zararını 5 bin Frank olduğunu belirttiler. Bu nedenle yüzlerce vapurun zarara uğratıldığını artık bu zarara dayanacak güçlerinin kalmadığını ve seferlerini iptal edeceklerinin söz konusu olduğu bildiriyorlardı. Ayrıca 13 Ocak 1909 tarihini işaret ederek, daha dün *Varna* isimli vapurunun İstanbul'a yükünü indirmeden Varna Limanı'na geri döndüğü belirtilerek acil çözüm yollarının bulunulması istenmekteydi.

420

⁴¹⁶ İttihat Gazetesi, 27 Ekim 1908.

⁴¹⁷ *Ahenk* Gazetesi, 28 Kasım 1908.

⁴¹⁸ BOA.: BEO. Defter No: 3825, Gömlek No: 286874.

⁴¹⁹ *The Times* Gazetesi, 30 Aralık 1908, s. 4.

⁴²⁰ BOA.: HR.SFR., Defter No: 257, Gömlek No: 29.

Varna ticaret odası mensupları, bulundukları vahim durumdan dolayı Osmanlı Devleti'nin boykotajına mukabele etmek için ve özellikle de İstanbul halkını cezalandırmak için bundan böyle İstanbul'a hiçbir eşya, zahire ve dakik⁴²¹ gönderilmemesine karar vermişti. Fakat görüşmede Osmanlı Devleti'nden Bulgaristan'a ithal edilen eşyaya yönelik bir boykottan bahsedilmemişti. Çünkü Bulgaristan'ın Osmanlı'dan gelecek eşyaya ihtiyacı vardı.⁴²² Bulgarların bu kararı kendi bindiği dalı kesmek olarak tabir edilse yanlış olmayacaktır. Çünkü ihracatının büyük çoğunluğunu Osmanlı Devleti'ne yapan Bulgaristan üretmiş olduğu eşyayı kime satacağı? Halkının yüzde % 70'i ziraatla uğraşmaktaydı. Ziraatta büyük oranda un üretmekte ve üretmiş oldukları unun büyük meblağını Osmanlı Devleti'ne ihraç etmekteydi. Aşağıdaki tabloda 1906'da Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği ürünler gösterilmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında Bulgaristan'ın sadece Osmanlı Devleti'ne ihracatı yasaklaması tüm ülkelere yapmış olduğu ihracatın 3/1'ini kaybetmesi anlamına gelecekti. Bulgaristan 1906'da bu rakamlarla Osmanlı Devleti'ne yapılan ihracat miktarlarını; 1908 sonrasında kaybetmek gibi bir hataya düşmek istemeyerek boykot uygulama konusunda kararsız kalmışlardı.⁴²³

Tablo 6.2. 1906 yılında Bulgaristan'ın Avrupa ülkeleriyle Yaptığı İhracat ve İthalat Rakamları.⁴²⁴

Ülkeler	İthalat Miktarları	İhracat Miktarları
İtalya	5,5 milyon Frank	3 milyon Frank
Belçika	3.1 milyon Frank	20.1 milyon Frank
Fransa	5.4 milyon Frank	9 milyon Frank
Almanya	16.2 milyon Frank	10.4 milyon Frank
İngiltere	19.6 milyon Frank	10 milyon Frank
Avusturya-Macaristan	27.8 milyon Frank	8.2 milyon Frank
Osmanlı Devleti	18 milyon Frank	31.7 milyon Frank

Görülmektedir ki Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği ürünlerin meblağı diğer devletlere oranla oldukça yüksekti. Tablo verileriyle hareket edildiğinde Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne uygulamak istediği boykot kararını tekrar gözden geçirmesine neden olmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Ticaret odası mensupları, Bulgaristan için Osmanlı ile ticaretin hayati bir öneme sahip olduğunun bilincindeydiler. Ticaret odası üyelerinin aralarında gerçekleştirdikleri toplantıda; Osmanlı'ya ihraç etmeyeceğimiz un, şeker ve kaşar peyniri gibi eşyaları Avrupa'ya satamayacakları toplantı üyelerinin genel görüşüydü. Bunun nedenini ise Avrupa halkının zahire ihtiyacını kendi içinde temin ettikleri ve yerli un kullandıkları için unlarını kendi yerli fabrikalarından sağladıklarına dayandırıyorlardı. Ayrıca Ticaret odası üyeleri şu tespit de bulunarak: Avrupa'ya un satacak olursak yerli fabrika sahipleri unları kendi menfaatleri doğrultusunda ucuza mal ediyorlar. Osmanlı Devleti'ne ise birkaç Frank daha pahalıya satarak büyük oranda kar ediyoruz demekteydiler. Bu nedenle toplantının genel görüşü, Bulgaristan ticareti için Osmanlı Devleti ile ticaretin devam etmesinin elzem olduğu üzerineydi.⁴²⁵ Hatta

⁴²¹ Dakik: Toz haline getirilmiş, un.

⁴²² BOA.: HR.SFR., Defter No: 257, Gömlek No: 29.

⁴²³ Servet-i Fünun Dergisi, 9 Şubat 1911.

⁴²⁴ Servet-i Fünun Dergisi, 9 Şubat 1911.

⁴²⁵ BOA.: HR.SFR., Defter No: 257, Gömlek No: 29.

Osmanlı halkını cezalandırmak için boykotta bulunan bazı Bulgar liman şirketlerini, Bulgaristan Ticaret odası mensupları Bulgaristan hükümetine şikayet etmekteydi. Ayrıca ticaret odası mensupları, ihraç edilen eşyaların limandan geçmesini engelleyen liman şirketlerinden zararlarını tazmin etmelerini istemişti.⁴²⁶

Osmanlı halkınca yapılan boykotun kaldırılması için Bulgaristan'ın sadarete gönderdiği yazıda, boykottan her iki devletin iktisadi manada zarar gördüğünü ve bu sebeple derhal boykotun kaldırılması isteğini yinelemekteydi.⁴²⁷ Boykottan özellikle Bulgaristan zarar görmekteydi. Nitekim yeni kurulan bir devletti ve komşuları ile arasında Makedonya meselesi mevcuttu. Komşuları ile olan sıkıntılar Bulgarları ticaret konusunda Osmanlı Devleti'ne mahkum bırakıyordu. Bu konuda *The Times*, Bulgaristan'ın Osmanlı halkınca uygulanan boykot karşısında çaresiz kaldığını ve boykotun kış ayına denk gelmesiyle Bulgar tüccarların yüksek miktarda mali kayıplar yaşadığından bahsetmekteydi. Bu nedenle Bulgaristan'ın Osmanlı yöneticileri ile görüşerek bir çözüm bulunmasını istediği ve boykotun kaldırılmasını talep ettiklerini bildirmekteydi.⁴²⁸ Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın boykotun kaldırılması taleplerine verdiği cevapta; ahali, muhtaç ve beyan etmediği üzere istediği emtiayı satın almaya ve nakletmeye muhtardır diyerek ahalinin bir malı almağa ya da almamağa hükümetçe bir müdahale edemeyeceğine dair cevap veriyordu. Ayrıca hükümetin müdahil olacağı noktalara da değinen belgede, hükümetin sadece ahali tarafından gerçekleştirilecek tecavüzat ve tariz gibi konularda müdahale edilebileceğini belirtti.⁴²⁹

Bulgaristan sürekli olarak boykotun kaldırılmasını Osmanlı Devleti'nden talep ediyordu. Osmanlı Devleti her ne kadar boykot kararında halka müdahale edemeyeceğini belirtse de Bulgaristan boykotun kaldırılması hususunda baskılarını arttırmaktaydı. Yine Bulgar mallarının Osmanlı acenteleri tarafından kabul edilmemesi Bulgaristan'ı Osmanlı idaresine başvurmaya neden oldu. Osmanlı idaresi ise Osmanlı memurlarının gelen eşyaya yönelik bir engellemesinin mümkün olmadığı boykotu yapanları acente kiracılarının olduğunu vurgulayarak ellerinden bir şey gelmeyeceğini bildirdiler.⁴³⁰ Hatta Bulgar şikayetlerinin artması üzerine 23 Aralık 1908'de Bulgaristan sefaretine gönderilen şifreli telgrafta, Bulgar eşyasına boykot muamelesi Avusturya eşyasına olduğu kadar şiddetli olmadığı belirtilmekteydi. Bulgaristan eşyasına yapılan boykotun kaldırılması için hükümetçe çok uğraşılsa da mümkün olmadığı belirtilmekteydi.⁴³¹ Bulgaristan, boykotun kaldırılması için koruyucusu Rusya'dan da gerekli desteği görmekteydi. Rus sefiri Osmanlı hükümet idarecileri ile görüşerek iki taraf arasındaki husumetin kaldırılarak boykota son verilmesini istedi.⁴³² Rus politikasında Bulgarların önemli bir yeri vardı. Mösyö Molinof'un Rusya'nın yarı resmi gazetesi olan *Novia Veramia*'daki makalesinde "*Bulgarlar evvela Bulgar, sonra Slav olmalıdır*" diyerek Bulgarlara olan ilgisini açıkça göstermekteydi.⁴³³

21 Ocak 1909 tarihli Bulgaristan'a ait Tiriyeste'den İstanbul'a gönderilen ve üzerinde emanete ait oldukları yazıldığı halde hamallar ve mavnacılar eşyayı taşımaya yanaşmamışlardı. Limana yanaşan vapurda 2725 fiçı yağ bulunmaktaydı; ancak hiçbir hamal yağları karaya çıkarmamıştı. Bu nedenle tüccarlar başka hamallar tedarik ederek yağları karaya çıkarmaya çalışmışlardı. Bu durumu Osmanlı hükümetine şikayet eden

⁴²⁶ The Times Gazetesi, 25 Aralık 1908, s. 5.

⁴²⁷ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴²⁸ The Times Gazetesi, 8 Aralık 1908, s. 5.

⁴²⁹ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴³⁰ BOA.: BEO., Defter No: 3825, Gömlek No: 286874.

⁴³¹ BOA.: BEO., Defter No: 3825, Gömlek No: 2686872.

⁴³² BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 173, Gömlek No: 38.

⁴³³ Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 23 Kasım 1908.

Bulgarlar, boykotun iki devlet arasındaki ticarete derin zararlar verdiğini ve bunun derhal çözüme ulaştırılmasını istiyorlardı. Osmanlı Devleti ise Bulgaristan'a eşyayı taşımak ve taşımamak hamalların tasarrufunda olduğunu ve bu boykot kararını boykotaj heyetinin yürüttüğü cevabını verdi.⁴³⁴ Osmanlı Devleti, Bulgar tarafına defaatlerce boykotta parmağı olmadığını bildirmesine rağmen Bulgar gazeteleri sürekli olarak gazete yayınlarında Osmanlı'nın boykotaj konusunda müdahil olduğunu yinelemekteydi. Bulgar tarafının gazetelerinde bu gibi haberlere yer vermesi Bulgar halkına Osmanlı aleyhtarlığı aşılama istemesiyle açıklanabilir. Bu konuyla ilgili olarak *Balkan* gazetesinin Bulgar gazetelerinden aktardığı bilgide; boykot konusunda Osmanlı sınırlarında Bulgar mallarının sınırlara sokulmamasında başta İttihat ve Terakkicilerin gayretinin olduğu ve Osmanlı hükümetinin de boykot konusunda yardım ettiği hususunu hiddetli sözlerle aktarmaktaydı.⁴³⁵

4 Şubat 1909 tarihli Bulgaristan Hariciye nezaretinden gönderilen yazıda, Osmanlı sınırları içerisindeki esnafların Bulgaristan mallarına karşı boykot uyguladığını, Osmanlı sınırlarına ulaşan emtianın tekrar iade edildiğini şikayet etmekteydi.⁴³⁶ Bulgaristan emtiasına yapılan boykotaja reis-i nazar mösyö Molinof, Osmanlı hükümetine başvurarak boykotun menı ve ilgasının istemişti. Eğer boykot kaldırılmaz ise Bulgaristan'ın zarar ve ziyanının mesuliyetini Osmanlı hükümetinin karşılayacağına dair tehditkar ifadelerde bulundu.⁴³⁷

Sofya komiserliğinden 1 Şubat 1909 tarihiyle gelen telgrafta; bir müddetten beri Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir husumet meydana geldiği ve bu nedenle Bulgar mallarının Osmanlı limanlarında kabul edilmediği belirtilmekteydi. Aşağıdaki tabloda İstanbul'da boykotaj heyeti tarafından kabul edilmeyip tekrar gönderilen Bulgar eşyalarının listesini veren Sofya komiserliği şu istatistikleri vermektedir.⁴³⁸

Tablo 6.3. Osmanlı Devleti'ne İhraç Edilen; Fakat Osmanlı Gümrüklerince Kabul Edilmeyen Bulgar Ürünlerinin Listesi.⁴³⁹

Nereye	Tarih	Ürün
Burgaz'a	11 Aralık 1908	7 sandık sabun
Burgaz'a	12 Aralık 1908	47 sandık peynir
Burgaz'a	7 Aralık 1908	5 bin çuval un
Burgaz'a	7 Aralık 1908	10 Balya gaytan ⁴⁴⁰
Burgaz'a	15 Aralık 1908	44 Balya şayak ⁴⁴¹
Varna'ya	7 Ocak 1909	277 kilogram gaytan
Varnaya	7 Ocak 1909	249 kilogram gaytan

Sofya komiserliğinin vermiş olduğu başka bir bilgide ise; Edirne boykot komitesinin belli bir süre zarfında Bulgaristan'a ağır bir boykotta bulunmadığıyla ilgiliydi. Bunun nedenine değinen komiserlik, yaklaşan Kurban bayramı ile bağlantılı

⁴³⁴ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴³⁵ Balkan Gazetesi, 11 Aralık 1908.

⁴³⁶ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴³⁷ BOA.: A.}MTZ. (04)., Defter No: 173, Gömlek No: 60.

⁴³⁸ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴³⁹ BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴⁴⁰ Gaytan: Kemer, bağ gibi ürünlerin yakasına yapılan süsleme.

⁴⁴¹ Şayak: Kalın yün kumaş.

olduğunu bildirmekteydi. Çünkü kurban bayramında halkın kurbanlık için koyuna ihtiyacı vardı ve koyun sadece Bulgaristan'dan ithal ediliyordu.⁴⁴²

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden hemen birkaç gün sonra Osmanlı halkınca Bulgaristan'a ve Avusturya'ya karşı boykot kararı alınmıştı. Boykot, Bulgaristan'dan çok Avusturya'yı zor duruma düşürmüş ve zaman zaman Osmanlı Devleti ile boykotun kaldırılması adına bir dizi görüşme gerçekleştirmişlerdi ve Şubat 1909 sonunda boykotun kaldırılması noktasında anlaşmaya varmışlardı.⁴⁴³ Yaklaşık beş ay süren boykot Bulgaristan ve Avusturya ticaretini oldukça baltalamış ve Bulgarlar ile Avusturya tarafının bir daha Osmanlı ile ticaretini sekteye uğratabilecek hamlelerden kaçınmasını sağlamıştı. *Sırat-ı Mustakim* gazetesi ise; üzerimize saldırıp vatan toprağımızı elimizden alan Bulgarlardan intikamımızı boykotajla aldık diyordu.⁴⁴⁴

Görsel 6.8. Bulgaristan Heyetinin Boykot Uygulamasının Kalkmasından Sonraki Toplantıları.⁴⁴⁵

Malinof: *Zat-ı haşmetpenahileri ne fikirde bulunurlar. Rusya'nın teklifini kabul etmeli mi etmemeli mi?*

Jozef: *Doğrusu anlamam! Kimin ne hali var ise görsün. Ben şimdi boykotajdan yakamı güç ile sıyırdım. Artık öyle işlere karışamam!*

Bulgaristan'a karşı yapılan miting ve protestolar, sonraki dönemlerde şekil değiştirmiştir. Yapılan kitlesel eylemler bağımsızlık yönünde olmayıp Bulgaristan'da ve Şarkı Rum ilinde kalan Müslüman ahaliye yapılan olan mezalimlere yönelik olmaya da başlamıştır. Sadrazam Ferit Paşa'nın padişaha sunduğu telgrafta; Bulgarların cinayetlerine karşılık Atina'da bulunan Rumeli vilayetinde Darülfünun talebelerinin de katıldığı bir miting akd edildiği, Bulgarların bitmek bilmez katliamlarına karşılık

⁴⁴² BOA.: BEO., Defter No: 3473, Gömlek No: 260457.

⁴⁴³ The Times Gazetesi, 26 Şubat 1909, s. 7.

⁴⁴⁴ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

⁴⁴⁵ Geveze Gazetesi, 15 Şubat 1909.

şiddetli protestolar yapıldığı ve Bulgarların ne derecede aleyhte davrandığından bahsetmektedir.⁴⁴⁶

Esas itibarıyla 1908 boykotları denildiğinde Bulgaristan'dan daha çok Avusturya'ya yapılan boykotlar ön plana çıkar. Çünkü Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi varlığı Bulgaristan ile karşılaştırılamazdı. Özellikle boykot hareketi tüketici olarak ahaliyi harekete geçirmeyi hedeflediğinden Avusturya iktisadi bir varlık olarak Bulgaristan'a kıyasla daha görünür bir somut hedefti.⁴⁴⁷ Bu nedenle boykot söz konusu olduğunda Avusturya-Osmanlı ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Bulgaristan'a yapılan boykot daha hafif geçmekteydi; nitekim bunu ihracat ve ithalat miktarları doğrulamaktadır. Ayrıca gazete yayınları ve Osmanlı belgeleri incelendiğinde boykot uygulamasında daha çok Avusturya'ya karşı olduğu açıktır.

Bulgaristan'ın bağımsızlığına bir tavır olarak Osmanlı halkınca gösterilen boykot, Bulgaristan ekonomisinin gelişme göstermesine engeldi. Bunun bilincinde olan Bulgar delegeleri, 1909'dan itibaren Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerin tekrardan yara almaması için İstanbul'a zaman zaman gelerek Osmanlı-Bulgaristan ticaret mukaveleleri imzalamak istediler.⁴⁴⁸

6.1.3. Yunanistan'ın Girit'i İlhak Ettiğini İlan Etmesi Üzerine Osmanlı Halkının Mitingleri, Nümayişleri ve Boykotları

Girit adası 250 kilometre uzunluğu ve 8168 km² genişliği ile Kıbrıs'tan sonra Doğu Akdeniz'de bulunan adaların en büyüğüdür. Arazisi dağlıktır. Akdeniz ile Adalar Denizi'nin ayırım noktası üzerinde bulunması ile Girit; Cebelitarık, Beyrut, Malta ve Kıbrıs'tan sonra stratejik ve siyasi açıdan değerli bir konumu üstlenmekteydi.⁴⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin Girit ile ilgilenmeleri Yıldırım Beyazıt (1389-1402) zamanında başladı. Girit, Osmanlı Devleti'nin batı yönlü seferlerinde stratejik konumu vasıtasıyla göz konulan bir coğrafyaydı. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde Girit'i fethetmeye yönelik hamlelerde bulunuldu. Girit'e Fatih'ten sonra Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim döneminde de ganimet amaçlı taarruzlar yapıldı. Akdeniz hakimiyetinin gerçekleşmesinin önemli bir ayağı olan Girit'in ele geçirilmesi elzemdi. XVII. yüzyıl ortalarında Venediklilerle mücadeleye girişen Osmanlı Devleti, yaklaşık 25 yıllık çabanın ardından 1669'da adayı ele geçirdi. Osmanlı hakimiyetine giren Girit, merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet oldu.⁴⁵⁰ Adada Osmanlı idaresi altında can, namus ve mal güvenliği sağlandığı gibi yerli ahalinin dini işlerine de müdahale edilmedi. Fethinden 150 yıl sonrasına kadar da Girit'te bir karışıklık ortamı yaşanmadı. Ancak Mora isyanı başlamasıyla isyanın kıvılcımları Girit'te de kendini gösterdi. Girit'te çıkan isyanın temel nedenlerinde Rus tahrikleri, Fransız İhtilali'nin fikir dünyasında yarattığı milliyetçilik fikri ve Rumlarca kurulan Etnik-i Eterya Cemiyetinin faaliyetleri etkili oldu.⁴⁵¹

Yunanistan stratejik değeri olan Girit'i elde edebilmek ve buna bağlı olarak “*Büyük Yunanistan*” inşa etme hayalleri içinde, adayı Osmanlılardan koparabilmenin

⁴⁴⁶ BOA.: Y.A.HUS., Defter No: 516, Gömlek No: 153.

⁴⁴⁷ Çetinkaya, age., s. 102-103.

⁴⁴⁸ Servet-i Fünun Dergisi, 15 Aralık 1910.

⁴⁴⁹ Bilal Karabulut, 2008. “Osmanlı'nın Zor Sınavı: Fransa'nın Tutarsızlık Ekseninde Girit İsyanı (1866-1869)”, Karadeniz Araştırmaları, (16), s. 78.

⁴⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1988. Osmanlı Tarihi XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonlarına Kadar, III/II, TTK Yayınları, Ankara, s. 216.

⁴⁵¹ Ayşe Nühket Adıyeke, 2000. Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), TTK Yayınları, Ankara, s. 13-14.

planları içine girdi. Bunu gerçekleştirebilmek için ise Girit Rum halkını ayaklanmaya itiyordu. Bu amaçla Yunanistan, adaya para, silah ve savaş malzemeleri gönderiyordu. Bunun önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti, Girit adasını abluka altına aldı. 20 Kasım 1866'da Yunanistan'a mülteci götüren *Arkadi* adlı Yunan gemisinin Osmanlı kuvvetlerince batırılması ise Yunanlılarda manevi bir etki yarattı. *Arkadi* adı, bu olaydan sonra Yunanlıların her isyanında sembol isim oldu.⁴⁵²

1877-1878 Osmanlı Rus harbinin Osmanlı aleyhine sonuçlanmasıyla Girit Rumları ayaklanma ve Yunanistan'a katılma isteklerini kabarttı. Ancak Berlin'de devletler arası bir kongre düzenlenmesi ayaklanmayı engelledi. Kongrede Yunan temsilciler "Megali İdea'yı ilk kez uluslar arası bir platformda dillendirme fırsatı buldular. Ayrıca Girit halkının ihtiyaçlarını karşılayacak mahalli iyileştirmeler yapılması kararı alındı. Ancak ada içindeki Rumlar, Berlin'de alınan iyileştirmelerin bir an önce gündeme gelmesini isteyerek Osmanlı Devleti'nden koparacağı tavizleri bir yazılı metne dökmek istediler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Girit için kurulacak komisyona Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı görevlendirdi. Hanya yakınlarında Halepa'da gerçekleşen müzakerede Rum temsilcileri ile Babiali temsilcileri 25 Ekim 1878'de bir sözleşme imzaladı. Bu itibarla sözleşme tarihe "*Halepa Sözleşmesi*" olarak geçti.⁴⁵³ Sözleşme esasları ise; Girit valisi beş yıl süreyle atanacaktı. Valinin bir yardımcısı bulunacaktı. Vali Müslüman ise yardımcısı Hristiyan; Hristiyan ise yardımcısı Müslüman olacaktı. Hristiyan kaymakamlar, Müslüman kaymakamlardan sayıca fazla olacaktı. Girit'te Türkçe'nin yanı sıra Rumca da resmi dil olması kararlaştırılmıştı. Halepa sözleşmesi ile Girit Hristiyanları muhtar bir idareye kavuşmuş oldular.⁴⁵⁴

Yunanlılar Halepa sözleşmesi ile kazandıkları imtiyazları daha ileri bir boyuta götürmek ve Yunanistan'a bağlanmak için 1885'ten itibaren adada gerçekleşen isyanlara ön ayak oldular.⁴⁵⁵ 1885'te Bulgaristan emaretinin Doğu Rumeli vilayetleri ile birleşmesini fırsat bilen Giritli Hristiyanlar, Yunanistan'dan aldıkları destekle 1897'de yeniden isyan ettiler. Yunanlı komutanın 16 Şubat 1897'de adayı Yunanistan kralı adına zapt ettiğine dair bir beyanname neşretti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Yunanistan'a karşı savaş açtı. Büyük Avrupa devletleri Yunanistan'ın bu hamlesine engel olmak için Girit'i abluka altına aldılar. Büyük Avrupa devletlerinin araya girip adanın idaresiyle ilgili olarak Osmanlı Devleti'ne bazı teklifler sunarak Osmanlı Devleti'nin Girit'teki hükümlerlik haklarına riayet edeceklerini; ancak adadan Türk askerinin çekilmesini istediler. Böylece ada dört koruyucu devletin Yunan lehine karar vermesiyle Girit'teki Osmanlı varlığı fiilen sona ermiş oluyordu.⁴⁵⁶

Girit'te 1897'den itibaren Yunan olağanüstü komiserleri valilik etmekteydi; ancak adada Osmanlı egemenliği ve İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus işgali vardı. Girit'in durumu Bosna-Hersek'te görülen durumla benzerdi. Girit, şekil olarak Osmanlı Devleti'ne bağlıydı.⁴⁵⁷

Girit'te 1899'da Giritli bir hukukçu olan Venizelos tarafından hazırlanan Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koydu. Bu anayasaya göre; Girit'in resmi dili Rumca olacaktı. Giritliler hangi dine bağlı olurlarsa olsunlar kanun karşısında eşit haklara sahip

⁴⁵²Adıyeke, age., s. 21-22.

⁴⁵³Adıyeke, age., s. 27-29.

⁴⁵⁴Uçarol, age., s. 430-431.

⁴⁵⁵Uçarol, age., s.429.

⁴⁵⁶Karagöz, agm., s. 48.

⁴⁵⁷Akşin, age., s. 91.

olacaklar ve dini telkin yasaktı. Eğitim ve öğretim serbest olup kanun koruması altındadır.⁴⁵⁸

Görüldüğü gibi bu anayasa ile Girit adası tam bir muhtariyet kazanmaktaydı. Bu anayasanın ilanı ile birlikte adanın Yunanistan'a tamamıyla ilhak çabaları yoğunluk kazandı ve 6 Ekim 1908'de anayasa ile oluşturulan meclis adanın Yunanistan'a ilhakını kabul etti.⁴⁵⁹ Girit Adası; İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya devletlerinin işgali altında ve resmen Osmanlı hakimiyetinde muhtariyet şeklindeydi. 23 Temmuz'da ilan edilen Meşrutiyet'ten sonraki gün bekçi vaziyetindeki devletler askerlerini çekip Girit'i tahliye başlanmışlardır. Girit'in asker bakımından tahliyesi ise Yunanistan'ın Girit'e egemen olması anlamına gelmekteydi.⁴⁶⁰ 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve aynı tarihte Bulgaristan emaretinin bağımsızlığını ilan etmesi Girit Hristiyanlarını cesaretlendirmiş ve aynı tarihlere tekabül eden günlerde Girit Hristiyanları Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilan ettiler. Ancak büyük Avrupa devletleri Girit'in bu kararına taraftar olmadılar. Sonuç olarak büyük devletlerin olumsuz tavrı nedeniyle Girit meclisinin ilhak yönündeki kararları gerçekleşmedi.⁴⁶¹ Ancak Girit'in Yunanistan'a katılması için büyük çaba harcayan Yunanlılar, Girit Hristiyanlarına maddi destek sağlamak için Rumlardan para ve eşya toplamaktaydı. Para toplama işini Manastır vilayetinin metropolid vekili üstlendi. Metropolid, Rum köyleri dolaşarak bazı köylerden bir lira ve bazı köylerden daha ziyade para toplamıştı. Paranın büyük kısmını, Rumların yoğun olduğu Kozana kasabasından toplandı. Hedeflenen para 600-700 lira kadar para olsa da Rum halkın bu yüksek meblağı vermekte tereddüt ettiği haber alındı.⁴⁶² Girit'in ilhakını başta İstanbul basını olmak üzere Tüm Anadolu gazeteleri protesto etti. Yunanistan ise; büyük devletlerin ilhakı kabul etmesini beklemekte ve bu yolda girişimlerde bulunmakta idi. İstanbul ve Anadolu menşei gazetelerde Girit'in yıllar evvel Türk hakimiyetinden çıktığını, Osmanlı Devleti'nin ada üzerinde artık hiçbir hakimiyeti kalmadığını ve Yunanistan'a duyulan öfkeyi ortaya koyarak kamuoyunu ateşlendiriyordu.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Ayşe Nükhet Adıyeke, 1991. "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması 1908-1913", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1 (1), s. 51.

⁴⁵⁹ Süreyya Şahin, 1980. Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 161.

⁴⁶⁰ Danişmend, age., s. 506.

⁴⁶¹ Karagöz, agm., s. 49.

⁴⁶² BOA.: DH.MKT., Defter No: 2708, Gömlek No: 95.

⁴⁶³ Emin Ünsal, 2009. Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, s. 99-100.

Görsel 6.9. Yunanistan’ın Girit Adasını Bir Çengelle Kendine Doğru Çektiğini Gösteren Bir Kare.⁴⁶⁴

“Çengeli taktık ama akışı kuvvetli”

Yunanistan’ın Girit’i ilhak etmesini açıklamasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti ilhakı protesto etmek amacıyla Yunan ticaretine karşı genel bir boykot uygulama kararı aldı. İttihatçıların boykottan yararlanabileceği diğer bir amacı da Türkler arasında siyasi ve milli bilinci yükseltmekti. Zamanla bu etken ilk amaçtan daha önemli hale geldi.⁴⁶⁵

Bir davetiye olarak adlandırabileceğimiz gazeteler kamuoyunu bilinçlendirme görevi üstlenmişti. Gazeteler, Osmanlı halkının hissiyatına seslenerek ilhakın nümayişlerle mitinglerle ve boykotlarla protesto edilmesi telkininde bulundu. Çağrıya kulak veren Osmanlı halkı Girit için meydanlara indi. *Tanin* gazetesi “*Girit için Büyük Miting*” başlığıyla Sultan Ahmet meydanındaki miting hakkında hareket planını çiziyordu. İlk olarak mitingde ne yapılacağı hakkında bilgi veren gazete, Sultan Ahmet Meydanı’nda toplanılarak nutuklar atılacağını, ikinci olarak Meclis-i Mebusan’ın önüne yürünüleceğini, üçüncü olarak Sokak Çeşme’den Babıali kapısından girilerek Babıali’ye gelineceğini ve orada zikredilen protestonamelerin sadarete verilmesini öngörüyordu. Son olarak ise herkesin sükunetle dağılacağı bildirilmekteydi. Atılan nutuklarda mitingin Girit’in Yunanistan’a ilhakı aleyhine gerçekleştiği ve Osmanlı hükümetine karşı itirazları bildirmektir. Bu mitingde şahsiyet katiyen söz konusu değildir. Osmanlılık şanına ve milli terbiyemize layık bir sükun ve intizamla hareket edebilmektir denilmektedir.⁴⁶⁶ Bu ve benzeri kitlesel hareketlerde Osmanlı halkı

⁴⁶⁴ Kalem Gazetesi, 19 Aralık 1908.

⁴⁶⁵ Ahmad, age., s. 105.

⁴⁶⁶ Tanin Gazetesi, 1 Ocak 1909.

Girit'in Osmanlı topraklarında kalmasını ve bunun temini için ne yapılması gerekiyorsa yapmaktan çekinmeyeceklerini belirten birçok beyanat bulunmaktadır.⁴⁶⁷

İttihat ve Terakki önderliğinde hareket eden boykotaj heyetleri, Yunanlılara karşı uygulanacak boykot karakteri hakkında bilgi veriyordu. Boykotu bir silah gibi kullanılabilecek tek unsurun millet olduğu vurgulanarak boykotajda hükümetin hiçbir dahlinin olmadığı açıklandı. Bu nedenle boykota katılacak vatandaşların belli bir nizamda hareket etmesi istenerek Osmanlı Devleti'nin şanının büyük Avrupa devletlerine karşı müşkülata düşürülmemesi istenmekteydi. Her şehirde, kasabada, nahiyede bir nevi Yunanlılarla alakası bulunan her bölgede boykotaj komisyonlarının desteklenmesi istendi. Buralarda bulunan boykotaj komisyonları aralarındaki irtibatları mektuplarla telgraflarla işbirliği içinde uyumlu bir şekilde yürüteceklerdi.⁴⁶⁸

Girit meclisinin adayı Yunanistan'a ilhakını ilan etmesi bütün Osmanlı sınırları içerisindeki halkın yoğun tepkisine neden oldu. Giritli Hristiyanlar adanın Yunanistan'a ait olduğunu kabul ettirmek ve bu algıyı oluşturabilmek için Girit adasına ait pulların üzerine Yunan kraliyet mührünü yapıştırmaktaydı. Ancak posta ve telgraf nezareti bu mektupları kabul edemeyeceklerini bildirerek ret etmekteydi.⁴⁶⁹ Bu gibi olaylar üzerine olması muhtemeldir ki boykot cemiyetleri posta ve mektuplara yönelik boykot kararı aldı. Bu konuyla ilgili olarak Yunanistan *Destani* kumpanyasına ait bir vapura Dersaadet Posta nezaretinden verilmiş olan iki çuval posta boykot sebebiyle vapura taşınmamış idi.⁴⁷⁰ Bu olaylar üzerine Babıali, Girit'e ait posta pulları üzerine Yunan kelimesi ve Yunana işareti konulmasının caiz olmadığını bildirerek işaretin kaldırılması gerektiğini bildirdi.⁴⁷¹

Girit'teki Müslüman ahali ise yüzyıllardır yaşadıkları toprakların Yunanistan'a terk edilemeyeceği düşüncesiyle çeşitli zamanlarda toplantılarda buluşarak ne yapabileceklerini tartışıyorlardı. Yine yapılan toplantıların birinde 7 Ocak 1909'da Giritliler hukuk mektebinde toplanmıştı. Hazine-i Hassa nazırı Nuri Bey, Girit ileri gelenlerini ve devlet adamlarını bir araya getirdi ve Girit Müslümanlarının seslerini mitingler vasıtasıyla duyurabileceğini belirterek miting yapma kararı aldı. Ayrıca toplantıda alınan kararlar içinde, Girit'in Yunanistan'a ilhakını önlemek için büyük devletlere bir heyet gönderilmesi ele alındı. Alınan bu karar doğrultusunda bu heyetin başkanlığına Hazine-i Hassa nazırı Nuri Bey başkan olmak üzere 24 kişilik bir heyet oluşturuldu. Toplantının son ortak kararı ise Yunanlılara ait eşyalara boykotaj uygulanması idi.⁴⁷² Yunanlılara ve Yunan eşyasına karşı boykot hareketi İttihat ve Terakki önderliğinde geniş kesimlerce karşılık bulmuştu. Ancak boykot adı altında örgütlenmeden önce Osmanlı halkı, miting ve protestolarla Yunanistan'ın Girit ilhakından vazgeçmelerini istiyorlardı. Anlaşılan o ki miting ve protestodan istenilen amaca ulaşamaması nedeniyle Osmanlı halkı, miting ve protestodan daha etkili gördüğü boykot kararını aldı. Fakat bu girişilmek istenen mücadele bir meydan muharebesinden çok daha güçlü. Örneğin İzmir gibi 70 bin Rum'un bulunduğu bir şehirde boykotu tatbik etmek oldukça zordu. Çünkü yerli Türk ahalisi ile Rumların birbirleriyle olan ticari bağları önem arz etmekteydi. Boykotun maksadı Yunanlıları güç duruma sokmaktı, yerli Osmanlı Rumlarının zarara sokmak değildi. Zira Osmanlı Rumlarını Türk ahalisiyle sıkı bağları vardı. Hatta aralarında kız alıp vermeyle akrabalık

⁴⁶⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2885, Gömlek No: 49.

⁴⁶⁸ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

⁴⁶⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2691, Gömlek No: 90.

⁴⁷⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2912, Gömlek No: 23.

⁴⁷¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2700, Gömlek No: 88.

⁴⁷² BOA.: DH.MKT., Defter No: 2701, Gömlek No: 46.

bağları da kurulmuştu. Ayrıca Rumlar büyük şirketlerde, ticarethanelerde, acentelerde, bankalarda ve şimendifer kumpanyalarında memurlukları bulunmaktaydı. Daha da önemlisi ekseri konsoloshanelerin katiplik ve tercümanlık işlerini Rumlar üstlenmekteydi. Bu nedenle dikkatli olunması Osmanlı'nın yararına olacaktır. Çünkü konsoloshanede çalışan memurlar Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışabilir ve bu durum hükümeti zor duruma düşürüp siyasi krizlere yol açabilirdi.⁴⁷³

Osmanlı halkının bu dönemi 18 Ocak 1909 tarihli *Tanin* Gazetesinde Hüseyin Cahid'in makalesine şöyle yansımıştır: Hükümetin sessiz kalmasına rağmen Osmanlı halkının Girit meselesine olan ilgisi son günlerde çok güzel bir şekilde meydana çıkıyor. İstanbul'da Girit'in Yunanistan'a ilhakı nedeniyle büyük bir miting ve nümayişe hazırlanıyor. Bu kitlesel hareketler diğer vilayetlerde de kabul görüyor. Her taraftan aldığımız sayısız telgraflar Osmanlı halkının hissiyatının büyük bir galeyana geldiğine işaret ediyor.⁴⁷⁴

Görsel 6.10. Sultan Ahmet Meydan'ında Girit için gerçekleşen mitingden üç resim.⁴⁷⁵

“Girit'in Yunanistan'a ilhakı şayiasını protesto etmek üzere Sultan Ahmet Meydanı'nda akd olunan miting manazaraları”

Yunanistan'a karşı gerçekleştirilen mitingler, gösteriler ve protestolar 1909 yılının Temmuz ve Ağustos ayında şiddetlendiğini görmekteyiz. Yunanlıların Girit'i ilhak ettiğini ilan etmesi üzerine Osmanlı halkı meydanlara inerek Yunanlılara ve büyük devletlere hitaben mitinglerde buluşuyordu. Bozöyük ahalisi namına 27 Temmuz 1909'da Belediye reisi Ali Bey ve İttihat ve Terakki Cemiyeti reisi namına Hüseyin Bey, Bozöyük ahalisiyle birlikte her türlü fedakarlığa girişmekten çekinmeyeceklerine dair bir yemin metnini Babıali'ye gönderdi.⁴⁷⁶ Yine 27 Temmuz 1909'da Erzincan, Kastamonu ve Debre'de çeşitli unsurların bir araya geldiği mitingler tertip edildi ve mitingde Yunanistan'ın ilhak kararından vazgeçilmesi istendi.⁴⁷⁷ Temmuz ayına tekabül eden başka bir miting haberi ise İnebolu'dan geliyordu. Burada düzenlenen

⁴⁷³ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 30 Kasım 1912.

⁴⁷⁴ Tanin Gazetesi, 18 Ocak 1909.

⁴⁷⁵ Musavver Muhit Gazetesi, 18 Ocak 1909.

⁴⁷⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2885, Gömlek No: 49.

⁴⁷⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2885, Gömlek No: 46.

mitingde, büyük devletlerin Yunan taraftarlığı yaptığı gerekçesiyle 1000 kişiyi bulan kalabalıkla protesto edildi. Mitingde alınan kararlar Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'a olmak üzere birer sureti gönderildi.⁴⁷⁸

Denizli'de gerçekleştirilen 2 Ağustos 1909 tarihli mitingde binlerce ahali meydanlarda toplandı. Miting heyeti reisleri toplanan kalabalığı hükümet dairelerine götürerek Girit adası üzerindeki hukukun çiğnendiği, ada için Denizli halkının her türlü fedakarlığa hazır ve amade olduklarını bildirdiler. Kula, Çeşme ve Garbi karaağaç kazalarının merkezlerinde de miting yapıldı. Buradaki mitinglerde de Girit'in Osmanlı muhafazası altında kalınması istendi.⁴⁷⁹

5 Ağustos 1909'da Kırşehir sancağıyla Avanos, Aziziye ve Sarayköy kazalarında, İslam ve Hristiyan beylerce bir miting yapma kararı alındı. Miting'de Girit adası üzerindeki Osmanlı hakimiyetinin devamı için mallarıyla ve canlarıyla hazır olduğunu dile getiren yöre halkı, Girit için ihtiyaç duyulduğunda gönüllü asker olarak hareket etmeye de hazır olduklarını bildirdiler.⁴⁸⁰

Mitingler sadece Anadolu'da gerçekleşmiyordu. Selanik'te gerçekleşecek miting Pazar gününe denk getirilerek genel bir katılım sağlanması istendi. Miting komisyonunun reisi Tahsin Bey'di, üyeleri ise Necip, Necati, Mehmet ve Hayati Beylerdi. 10 Temmuz meydanında akşam saat onda düzenlenecek mitingin konusu Girit'ti. Giritli Hristiyanların Yunanistan'a bağlanmak istemesi Müslüman halkın tepkisini çekiyordu. Bu nedenle zaman zaman miting meydanlarında buluşan Müslüman ahali Yunanistan'ı ve büyük devletleri protesto ediyordu.⁴⁸¹

Osmanlı halkının meydanlarda miting, gösteri ve nümayiş gibi kitlesel eylemlerde bulunulmasının engellenmesi konusunda Osmanlı hükümeti yerel idarecilere daima telkinde bulunmaktaydı. Ancak Girit'te bulunan Giritli Hristiyanlar, Müslüman ahaliyi kızdırtacak her türlü hamleden geri durmuyordu. Bunlardan birisi de 5 Ağustos 1909'da Girit'te bulunan Hanya kalesine Yunan bayrağını dikmeleri ve Girit'in Yunanistan'a bağlanmasıyla ilgili söz sarf etmeleri idi. Tüm bunlar Müslüman ahalinin nefretine neden olmaktaydı. Hanya kalesine dikilen bayrak nedeniyle Ayaş ve Kalecik'te protesto mitingleri yapılarak Osmanlı Devleti'nin adada kalıcı olması temenni edildi.⁴⁸²

Yunanistan'ın Girit'i ilhak ettiğine dair ilanı özellikle matbuatlar tarafından üzerinde fazlaca durulan bir konu oldu. Gazete ve dergiler Yunanistan aleyhine kampanya başlattılar. Halk teşvik edilerek nümayişler yapıldı. Gençler feslerine “*Ya Girit Ya Ölüm!*” diye yaftalar yapıştırarak meydanlarda “*Girit Bizim Canımız, Feda Olsun Kanımız*” diye bağıştılar.⁴⁸³

Mitingler, nümayişler ve protestolar gibi eylemlerin dışında ve daha öncesinde Ekim 1908'de başlayıp 1909 ilk çeyreğine kadar Avusturya ve Bulgaristan devletlerine karşı yapılan boykot, şimdi de Yunanlılara karşı yapılmak isteniyordu. Yine toprak kaybı söz konusuydu ve diğer kavramlara göre boykot, yaptırımı daha güçlü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bir diğer ifadeyle harb-i iktisat olarak da anılan boykot kavramı, sorun yaşanan herhangi bir ülkeye karşı bir ekonomik tavır almaktı. Nitekim Avusturya ve Bulgaristan boykotaj konusunda oldukça muzdarip olmuş ve boykotajın ortadan kalkması için Babıali'yi sıkıştırmıştı. Miting ve protestolardan bir sonuç elde

⁴⁷⁸ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2888, Gömlek No: 69.

⁴⁷⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2889, Gömlek No: 52.

⁴⁸⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2892, Gömlek No: 22.

⁴⁸¹ BOA.: TFR.I.SL., Defter No: 215, Gömlek No: 21406..

⁴⁸² BOA.: DH.MKT., Defter No: 2892, Gömlek No: 48.

⁴⁸³ Ünal, age.,s. 386.

edemeyen İttihat ve Terakki liderleri daha öncesinde tecrübe etmiş oldukları boykotajı Yunanistan'a uygulama kararı aldı. Boykotaj kararının Balkanlarda Anadolu'da ve Orta Doğu'da destek görmesi halkın Girit'e olan derin alakası ve buralarda iyi organize olabilen İttihat ve Terakkicilerin etkin siyasetinden ileri gelmekteydi.

Boykotaj kararı ile birlikte Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a karşı yapılan boykotta olduğu gibi sandalcılar ve mavnacılar yine boykotun bir numaralı yürütücüleri idi. 9 Ağustos 1909'da Tekirdağ sandalcıları Yunan vapurlarını boykot ederek Yunan vapurlarından eşya naklinde çalışmayı reddettiler.⁴⁸⁴ Boykotla ilgili Selanik Polis Müdüriyeti Osmanlı halkının Yunan vapurlarına ve Yunan eşyalarına uygulanan boykottan dolayı limana gelen Yunan bandıralı *Destani* vapurunun eşya indirilmesine mani olanları şikayet etmekteydi.⁴⁸⁵

13 Ağustos 1909'da İzmit'te ilan edilen boykot, İzmit Rum ahalisine yönelikti. Boykot kararı İzmit halkınca 13 Ağustos'ta ilan edilir edilmez 14 Ağustos gecesinde imzasız birtakım ilanlar yazılarak ilave suretleriyle birlikte şehrin meydan ve sokaklarında afişe edildi. Afişlerde Rumlara uygulanması istenen boykot konularından bahsedilmekteydi. Babıali bu eylemin Rum vatandaşlarına yönelik olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirterek gerekli tedbirlerin alınması noktasında komiserliği uyardı.⁴⁸⁶

Gelibolu'da Yunanistan'a karşı ilan edilen 10 Ağustos 1909 tarihli boykot, birkaç gün içinde tesirini göstermiş ve Gelibolu'daki Rum ahalinin ticaret hacmini durma noktasına getirmişti. Bu iktisadi harp Kale-i Sultaniye bölgesine de sirayet etmişti. Buradaki boykot oldukça ağır ve şiddetli geçmekteydi. Kale-i Sultaniye'de gerçekleşen boykotta, ahaliden birkaç kişi boykotajı şiddetlendirmek ve yaygınlaşması için Yunanlı tüccarlarla ticarete bulunulmamasına yönelik bir varaka tertip edip geceleyin vapurlara asmışlardı. Varaka içeriğiyle ilgili olarak, varakanın kaba bir dille yazıldığından ve Yunanlıların ilhak ile ilgili ilanını onaylayanlara mühim yaptırımlardan bahsediliyordu. Ayrıca Yunan vapurlarından eşya naklini ve Yunan eşya alımını yasaklayan ibareler de mevcuttu. Ancak zabıta konuyu tetkik ettikten sonra failleri yakalanmış ve sabahleyin Yunan vapurlarından eşyaların limana taşınmasında bir sorun yaşanmamıştı.⁴⁸⁷ Gelibolu'da gerçekleşen boykotun bölgenin ticari hayatını sekteye uğratması nedeniyle ahali tarafından 20 Ağustos 1909'da kaldırıldığı ilan edildi.⁴⁸⁸

Cezair-i Bahr-i Sefid'den Girit'e gönderilmek istenen at ve kısrak gibi hayvanatın Yunanlılara ilan edilen boykot nedeniyle gönderilip gönderilmemesi tereddüdü yaşanmaktaydı. Yöre halkı bu nedenle at ve kısrak nakline izin verilip verilmeyeceği konusunu Dahiliye Nezareti'ne sormaktaydı.⁴⁸⁹ Cezair-i Bahr-i Sefid sınırları içerisinde olan Rodos ve Limni'de Yunan vapurlarına karşı kayıkçı ve mavnacılar tarafından boykot uygulandığı bildirilmekteydi. Adalarda boykotun bitirilmesi için mücadele edilse de boykotaj aksi yönde geniş kesimlere yayılmaktaydı. Ayrıca Rodos ve Limni'de de yaşayan Müslümanların Yunan vapurlarına binmemekte ısrarcı oldukları haber edilmekteydi. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti sorunun çözümü için Cezair-i Bahr-i Sefid valiliğini uyardı.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2895, Gömlek No: 58.

⁴⁸⁵ BOA.: TFR.I.SL., Defter No: 216, Gömlek No: 21539.

⁴⁸⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2900, Gömlek No: 1.

⁴⁸⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2896, Gömlek No: 65.

⁴⁸⁸ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2905, Gömlek No: 70.

⁴⁸⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2909, Gömlek No: 2.

⁴⁹⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2905, Gömlek No: 73.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Orta Doğu topraklarında da Yunanistan'a karşı boykot ilan edildi. 2 Ağustos 1909'da Beyrut valisi Ethem Bey'den gelen telgrafnamede, Lazkiye'de bu sabah Yunan aleyhinde galeyana gelen halkın boykotaja rağbet ettiği ve boykotajın sürekliliğinin söz konusu olabileceğini bildirmekteydi.⁴⁹¹ Bir başka boykot haberi ise Akka'dan gelmekteydi. 12 Ağustos 1909 tarihinde sabah saat yedide Akka'nın İslam, Hristiyan ve Yahudilerden oluşan binlerce kişi ellerine Osmanlı bayrağı alarak hükümet dairesinin önünde toplandı. Ahali beş yüz yıllık Girit adasının ellerinden çıkmasını protesto ediyordu. Ahali, Osmanlı kanlarıyla yoğrulmuş Girit adasına taşınacak silah ithaline teşebbüs eden Yunan emtiası ve eşyası almamaya, vapurlarına yük verilmemesine ve kesin bir şekilde Yunanlılarla hiçbir münasebette bulunmayacaklarına yemin ettiler. Ecdatlarının savaşlarla kazandığı bu toprağı Osmanlı hukukunu çiğneyerek Yunanlılar tarafından ilhaka kalkışılması Akka ahalisini derinden üzmüştür denilerek Girit adası için maddi ve manevi fedakarlığa hazır olduklarını bildirdiler.⁴⁹² Musul'da gerçekleşen mitinge geniş katılım sağlanarak çeşitli unsurları bir araya gelmişti. Musul halkı Girit'in Osmanlı Devleti'nde kalmasını istediklerini aksi durumun söz konusu olamayacağını meydanlarda haykırıyorlardı.⁴⁹³

Boykot uygulamasına liman kent konumundaki şehirlerimizde, Girit meselesinden dolayı oldukça hissiyatlı davranmış ve Yunanistan vapurlarına ve eşyalarına tesirli bir boykotaj hareketine girişti. 11 Ağustos 1909'da *Destani* isimli Yunan kumpanyasına ait bir vapura Rize'de ve Trabzon'da boykotaj uygulandı. Babıali halkın boykotaj hamlesine karşı bir şey diyememekteydi. Zira halk istediği malı alıp almam özgürlüğüne sahipti. Ancak olayların şiddet derecesi ve fiziki muamelelere mahal verebileceği endişesiyle vilayetlere ve kazalara temkinli olunması talimatı verilmekteydi.⁴⁹⁴ Ayrıca Osmanlı Devleti, büyük devletlerin kendilerinden yana tavır koyduğu bir dönemde boykotaj hareketi bizi müşkül duruma düşürür endişesi taşıyordu. Çünkü Girit'e dikilen Yunan bayrağı, büyük devletler aracılığıyla Yunanistan'a verilen nota ile indirilmişti. Rüzgarın kendilerine estiği bu dönemde aksi bir durum yaşamak istemeyen Osmanlı Devleti, Trabzon ahalisinin boykottan vazgeçmesi için nasihat heyetleri göndermekteydi.⁴⁹⁵ Boykotaj, Karadeniz liman kentlerinden Giresun limanında da kendini gösterdi. Müslüman ve Hristiyan kayıkçılar iki haftadan beri Giresun'a gelen Yunan emtialarını ve eşyalarını taşımaktan imtina ediyorlardı.⁴⁹⁶ İskenderun limanında yapılan boykot ise, *Morg* adında bir ticarethaneye ait petrol yüklü Yunan vapuruna uygulanmaktaydı. Vapurun Yunan menşeli olması nedeniyle hamallar petrol yüklü vapuru boşaltmaya yanaşmadı.⁴⁹⁷

Boykotun önem arz ettiği en önemli liman kentlerimizden biri olan ve Rum ahalinin diğer bölgelere kısmen fazla olduğu İzmir'de, 20 Ağustos 1909'dan itibaren boykot cemiyetlerince Yunan emtiasına ve diğer Yunan nakliye işlemlerine boykot uygulanma kararı gazetelerde neşredilmişti.⁴⁹⁸ İzmir boykot komisyonu İzmir Reji idaresinde amelelik yapan Yunanlıların işten uzaklaşmasını, aksi takdirde Reji idaresine karşı boykot yapacakları haberini iletiler. Hükümet ise bu şekilde boykotun caiz olmayacağını bildirerek Aydın vilayetine bu konuda tedbirli olunmasını istedi.

⁴⁹¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2896, Gömlek No: 65.

⁴⁹² BOA.: DH.MKT., Defter No: 2898, Gömlek No: 91.

⁴⁹³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2909, Gömlek No: 45.

⁴⁹⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2896, Gömlek No: 81.

⁴⁹⁵ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2905, Gömlek No: 73.

⁴⁹⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2901, Gömlek No: 35.

⁴⁹⁷ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 1/1, Gömlek No: 62.

⁴⁹⁸ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2905, Gömlek No: 70.

⁴⁹⁹ İzmir’de boykot komisyonunun etkinliği oldukça kuvvetliydi. Bir başka boykot konusu ise İzmir’de bağ bozumu işine engel olan boykotçulara yönelikti. Bağ bozumuna engel olunması dolayısıyla şarap üretimini de sekteye uğratmaktaydı. Bu nedenle Müskirat Cemiyeti, boykotaj komisyonunu, Babıali’ye şikayet ediyordu. Şarap üretimini elinde bulunduran İzmir Müskirat Cemiyeti bu durumu Duyun-ı Umumiye de şikayet ederek boykotun sona erdirilmesini istedi. ⁵⁰⁰ Duyun-u Umumiye’ye bir başka serzeniş de 29 Ağustos 1909’da Foçateyn kazasından geldi. Çünkü Foçateyn Boykot Cemiyeti, Yunanlılara karşı yürütülen boykot hareketi nedeniyle Yunan gemilerine tuz taşınmamasını ve Yunan bandıralı hiçbir vapurdan eşya indirilmemesini telkin etmekteydi. Foçateyn’de bulunan Rumlar ise Babıali’den konunun çözümünü; aksi takdirde bu durumu Duyun-u Umumiye’ye taşıyacaklarını bildirdi. ⁵⁰¹

Dikkat edilirse Duyun-u Umumiye şikayet konusu olan iki konu: Alkollü içecekler ve tuz konusu üzerineydi. Diğer boykot konularında Duyun-u Umumiye’ye şikayet söz konusu olmamaktaydı. Bunun nedeni, 1881’de Duyun-u Umumiye idaresini kuran anlaşma ile bu idareye, Osmanlı devlet borçlarının idaresini karşılayacak özel gelirler tahsis etmeyi kabul etmişti. Bu gelirler altı kalem olduğu için bunlara “*Rusumu Sitte=Altı Vergi*” denirdi. Bu altı vergi:

- 1.Tuz tekeli gelirleri,
- 2.Tütün tekeli vergi gelirleri,
- 3.Damga resmi pul gelirleri,
- 4.İçkiler üzerinden alınan vergiler,
- 5.Balık avı vergileri,
- 6.Bazı vilayetlerden alınan ipek aşarı vergi gelirleri idi. ⁵⁰²

Görüleceği üzere Rum idareciler boykot konusunun hallini Duyun-u Umumiye’de kararlaştırılmış maddeler üzerinden çözmeye çalıştılar. 1. ve 4. maddeler Duyun-u Umumiye idaresince garanti altına alınması, Rum idarecilerin Duyun-u Umumiye müracaat tehdidinde neden oluyordu.

Bu arada Yunan eşyalarına konulan boykotajı fırsat bilen Bulgar ve Ulahlar da boykotaja destek vermektedir. Çünkü Bulgar ve Ulahlar ile Rumlar arasında yıllardır devam eden kiliseler ve mektepler meselesi yüzünden tartışma sürüp gitmekteydi. Bunu fırsat bilen Bulgar ve Ulah komitacılar, Horpeşte’de köprü ve yolları tutarak pazara gelmekte olan Rum ahaliyi tehdit etmekteydi. Osmanlı Rum tüccarından ve Rum ahaliyle hiçbir ticari ilişki içinde bulunmamalarını ve bunu Bulgar ve Ulahlar güya hükümetten gelen emirle yaptıklarını iddia ettiler. Ayrıca Bulgar ve Ulahlar, Rum dükkanlarına girerek Osmanlı bayrağı astıkları haber alındı. Bunlarla da yetinmeyen Bulgar ve Ulahlar, Bulgar ve Ulahlar dışında hiçbir Osmanlı Rum dükkanlarına girilmemesi konusunda pazarcı ve müşterileri tehdit ettiği ve pazarda Rumlardan satın alınan eşyaları geri vermelerini istemiş. Bu durum karşısında ise Rumlar dükkanlarını kapatıp gittikleri haber alındı. ⁵⁰³

Boykot konusunda Osmanlı Devleti itidalli yaklaşarak halk tarafından gerçekleştirilen boykotajdan rahatsız olduğu anlaşılabilmektedir. Bu konuda haklı

⁴⁹⁹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2910, Gömlek No: 96.

⁵⁰⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2913, Gömlek No: 5.

⁵⁰¹ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2913, Gömlek No: 22.

⁵⁰² Bedri Gürsoy, 1984. “Yüzüncü Yılında Duyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 40 (1-4), s. 21.

⁵⁰³ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2902, Gömlek No: 25.

gerekçeleri olan hükümetin Yunanlılara karşı yapılan boykotun mahalli ticareti zarara uğratacağı sebebiyle ilgili mutasarrıflıkların bu konuda gereken önlemleri almasını tavsiye etmekteydi.⁵⁰⁴ Hükümetin başka bir belgede, boykot uygulamasının devamında devletçe müşkülata düşürülmesine neden olabileceğini boykotun menî için gerekli tedbirlerin alınmasından yana olduğu bildirilmekteydi. Ayrıca nasihat heyetleri kurularak boykot uygulayanlara gerekli nasihatlerde bulunulmasını ve boykotajın ülke üzerindeki zararlarının giderilmesi istenmişti.⁵⁰⁵ Ayrıca Yunanistan'a uygulanan boykot nedeniyle başka unsurlar da bundan zarar görebilmekteydi. 31 Ağustos 1909'da Tekirdağ'da Ermeni Tekador kilisesinin 3 günlük sürecek panayır vesilesiyle Tekirdağ'a birçok Ermeni gelmekteydi. O gün için İstanbul limanına gelemeyen Osmanlı bandıralı vapurlar Ermeni yolcuları nakletememişti. Bu nedenle Yunan vapurlarına binen Ermeniler, Yunanistan'a uygulanan boykot nedeniyle karaya çıkmalarına boykot komisyonu tarafından engel olundu. Bu durumun sonradan anlaşılması ile sorun çözüme ulaşabilmişti.⁵⁰⁶ Bu gibi olumsuzlukların ortadan kalkması için Osmanlı hükümeti, vilayet ve kazalara tedbirli olunması ve boykot hareketinin bitmesini istemekteydi. Ancak mahalli idarecilerin boykotu kaldırma teşebbüsleri iyi organize olmuş boykot cemiyetlerini yıldıramıyordu. Bu konuyla ilgili olarak Sarışaban kaymakamının kendisine yazılmış bir kağıt hakkında şu bilgileri veriyordu: Bahsi geçen kağıtın hanesinin kapısına asıldığını ve Sarışaban Boykot Cemiyeti mührü taşıdığını bildiriyordu. Ayrıca kağıtta kaymakamın Rumlara yönelik boykotun kaldırılmasına yönelik çalışmaktan vazgeçmesi gerektiği yazıyordu.⁵⁰⁷

Osmanlı halkınca gösterilen boykot kararının uzun süreli olarak devam etmesinde Yunanlıların Osmanlı halkını kışkırtmasının da büyük payı vardı. Nitekim Girit, Yunanistan'a hukuken daha katılmamıştı. Ancak Yunanlı memurlar tarafından İzmir'den ve birçok yerlerden gelen şehadetname ile gönderilen eşya dökümanının arkasına yapıştırılan pullar üzerine Yunan hükümeti ibaresi ile mühürlendiğini bazı pullarda ise Yunan veliahtların resimleri konulduğu görülmüştü.

⁵⁰⁴ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2895, Gömlek No: 58.

⁵⁰⁵ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2906, Gömlek No: 68.

⁵⁰⁶ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2914, Gömlek No: 92.

⁵⁰⁷ BOA.: TFR.I.SL., Defter No: 218, Gömlek No: 21773.

Görsel 6.11. Yunan Velihtlarının Pul Üzerindeki Resimleri. ⁵⁰⁸

1910 yılına gelindiğinde Yunanistan'ın Girit'i ilhak çabaları yoğunlaştı. Adayı ilhak etmek için öncelikle Yunanistan'dan çeşitli görevler için adaya memurlar gönderildi. Bunun yanı sıra Yunanistan 1908'de Girit'i ilhak ettiğini ilan etmiş ve Yunanlı memurlar Yunan kralı adına yemin etmişlerdi. ⁵⁰⁹ Mayıs 1909'a gelindiğinde Girit milli meclisi bir kez daha Helenlerin Kralı adına açıldı ve mebuslar Yunan kralı adına yemin etti. Girit Hristiyanların bu hareketi, Girit ilhakını oldu-bitti ile sonuçlandırmaktı. Ancak bu gibi algı hareketleri Müslümanlar nezdinde tepki ile karşılık bulmaktaydı. Osmanlı halkı, Girit Hristiyanlarının bu eylemine başta boykot olmak üzere miting ve protestolarla tavrı aldı. ⁵¹⁰

Müslümanların Girit meselesiyle ilgili olarak Hristiyan unsurlara başlattığı kitlesel hareketlerin olumsuz neticelere mahal verebileceği endişesiyle Osmanlı hükümeti, yerel idarecilere dikkatli olunması talimatını verdi. Ayrıca ahalinin ileri gelenlerinin nasihatleri ve gazete yayınlarıyla ahali teskin edilmeye çalışılarak olumsuz bir durumun önüne geçilmeye çalışıldı. Fakat daha sonraki günlerde Avrupa devletlerinin Girit meselesi üzerinde Osmanlı aleyhine bir görüşü savunması ve basında çıkan Giritle ilgili aleyhte haberler, tüm memleket çapında bir hareketliliği ortaya çıkardı. ⁵¹¹

⁵⁰⁸ BOA.: BEO., Defter No: 3681, Gömlek No: 276005.

⁵⁰⁹ Ahenk Gazetesi, 4 Mayıs 1910.

⁵¹⁰ Karagöz, agm., s. 50.

⁵¹¹ Karagöz, agm., s. 51

Osmanlı memleketlerinde görülen hareketlenmelerde nasıl ki halkı teskin eden önderler varsa aynı zamanda halkı galeyana getiren ahali önderleri de bulunmaktaydı. 20 Haziran'da 1910'da Mustafa Sabri Bey Sivas'ta gerçekleştirilen mitingde halka hitaben şu konuşmayı yapıyordu: Vatan denilince Anadolu'sunu, Rumeli'sini, Arabistan'ı ve Adalar dahil olmak üzere bir vücuttur. Vücudun bir parçasını kesilirse, isterse en ufak parçası olsun diğer azaların hepsi birden sızlar ve acışır, ölürse hepsi bir ölür, yaşarsa hepsi bir yaşar. Malumdur ki noksan aza ile yaşamak ölmekten daha fenadır. İşte Osmanlı vatanının bir mühim uzvu da Girit'tir. Bugün Girit'e taarruz olunuyor. Girit giderse yarın bir uzvumuz daha gider. Bugün Girit'te Müslümanlara edilen hakaret bize değil midir diyerek halkı, Girit üzerinde düşünceye gark etmekteydi.⁵¹²

Memleketin tamamı Girit meselesine alaka gösterip meselenin çözümü üzerinde birlik olmuştu. Meselenin çözümü için meydanlara inen halk, Babıali'yi ve büyük Avrupa devletlerini göreve davet ediyordu. Gelibolu'daki miting 19 Mayıs 1910'da Girit'te Osmanlı aleyhinde işleyen süreci protesto etmek üzere toplanmıştı. Miting heyeti Girit sorununun çözümü için Meclis-i Ayan'dan ve Meclis-i Mebusan'dan Girit'i vatandan ayrılmayacağına dair kararlı olduklarını belirterek içeriği hakkında bilgi edinemediğimiz bir kırmızı kitabın neşrini istemekteydi.⁵¹³

İstanbul'da gerçekleşmesi düşünülen mitingin planını çizen *Tercüman-ı Hakikat* başyazarı Hüseyin Kazım Bey'in izin isteği hükümetçe kabul edilmedi. Hüseyin Kazım Bey, vatanımızın en mukaddes topraklarından biri olan Girit'e göz diken Yunanlılara karşı boş durulmaması gerektiğini belirtiyordu. Girit Hıristiyanları küstah bir şekilde padişahımızın adını zikretmeyerek Yunan kralının ismi üzerine yemin ettiler. Mukaddes vatanımızı asla Yunan'a vermeyeceğiz. Bu amaçla Cuma günü namaza müteakip Sultan Ahmet Cami önünde toplanacağız. Mitingde sadece nutuklar atılacağını ve hiçbir devlet aleyhinde konuşulmayacağını ve sadece Girit konusuna değinilmesine dikkat edilecektir demektedir.⁵¹⁴

İstanbul'da gerçekleştirilen 29 Kasım 1910 tarihli miting diğerlerinden farklı olarak şiddet eğilimli olmuştu. Tertip edilen miting gece saat 9'da Gümüşsuyu yoluyla Saray-ı Humayun'a, oradan Taksim'deki Bulgaristan konsolosluğuna saldırıyla başladı. Bulgar konsolosluğuna saldıran eylemciler, polis ve jandarmanın tüm engellemelerine rağmen konsolosluğun pencerelerini kırdılar. Buradan Beyoğlu'na geçen kalabalık, Yunan konsoloshanesi önünde nümayişlerde bulundular. Bulgar sefarethanesinde olduğu gibi burada da ceplerinde sakladıkları taşlarla Yunan konsoloshanesini taşlamakla beraber polis ve jandarma ile tartıştılar. Ayrıca buradan Tepebaşı bölgesine doğru ilerlerken İtalya konsoloshanesine ve Fransız postahanesine taş atıldılar.⁵¹⁵

Mihaliçcik'ta 17 Haziran 1910'da miting reisi Necip Bey etrafında toplanan ahali, Yunan kralının Girit'e sahip çıkması üzerine "*Girit'imizi vermeyiz*" nidalarıyla Girit'e uzanmak isteyen elleri kırmak için silaha sarılmaya yemin ederek Mihaliçcik'ta gönüllü askerlik için kayda başlamışlar ve ufacık bir hareketle harbe iştirak etmek için gözümüzü kırpmadan harbe atılırız demektedirler.⁵¹⁶ 17 Haziran 1910'da Girit meselesi nedeniyle gönüllü askerlik için miting alanında toplanan bir başka şehir de Trabzon'du. Trabzon'da Gönüllü Cemiyeti reisi Ahmet imzasıyla belediyeye bir telgrafname gönderildi. Telgrafta, Girit meselesi için Salı günü 30 bin kişilik miting

⁵¹² Beyan-ül Hak Gazetesi, 20 Haziran 1910.

⁵¹³ BOA.: BEO., Defter No: 3752, Gömlek No: 281343.

⁵¹⁴ BOA.: DH.EUM.THR., Defter No: 33, Gömlek No: 2.

⁵¹⁵ BOA.: DH.SYS., Defter No: 112/7A, Gömlek No: 7.

⁵¹⁶ BOA.: DH.MUI., Defter No: 103/1, Gömlek No: 23.

tertip edileceği ve bu mitingde gönüllü askerlik için başvuruda bulunacakları ifade ediliyordu. Eğer Girit'e asker gidecekse Trabzon halkı bütün unsuruyla vatan için ölmeğe hazır olduğunu, eğer askere gerek yoksa Girit için nümayişlerle Girit üzerindeki hassasiyetimiz devam edecek deniliyordu.⁵¹⁷

Aydın vilayetine bağlı Kula'da gerçekleşen mitingde konuşan ahali, toprağının her zerresinde ecdadımızın kanı ile yoğrulmuş Girit'i Yunanlılara vermeyeceklerini haykırıyordu.⁵¹⁸ Kula'nın yanı sıra Konya ve merkez kazalarında da Yunan kralının Girit'in ilhakına dair söylemlerini protesto mitinglerinde eleştirdiler.⁵¹⁹

Görsel 6.12. Girit Müslümanlarının Mitingi.⁵²⁰

“Girit’te bir miting”

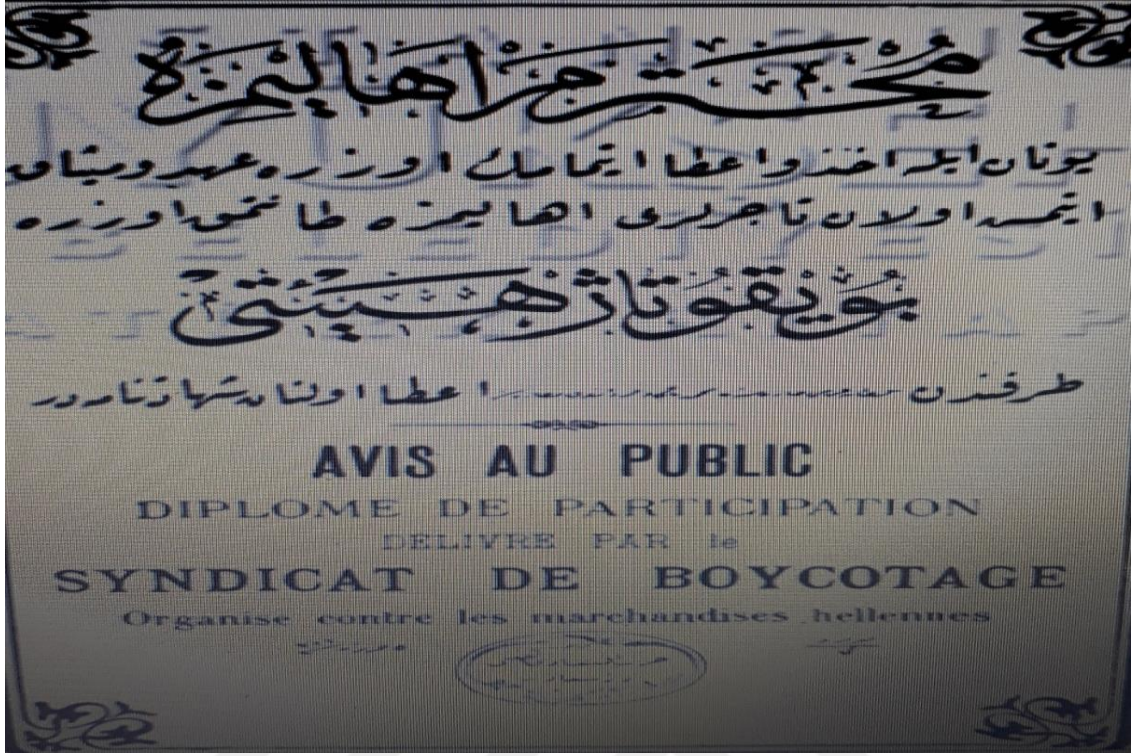
Yunanlılara karşı miting ve protesto hareketleriyle birlikte 1910 yılında gerçekleşen boykot hareketleri 1909 yılında olduğu gibi devam etmiş, hatta bazen şiddet derecesini de artırmış görüyoruz. Boykot cemiyetlerince belirli bir disiplin içerisinde işleyen boykot, ahali tarafından kabul ve destek görmekteydi. Boykot cemiyetlerinin en büyük destekçileri ise gazete ve dergi gibi neşriyatlardı. Boykotun memleketin her köşesine ulaşabilmesi neşriyatlarla sağlanmaktaydı. Gazeteleri bir davetiye aracı olarak kullanan boykotaj cemiyetleri, halkı bazen meydanlara miting ve protestoya davet ederken; bazen de boykota iştirak edilmesi için kullanıyordu. Bu konuyla ilgili olarak aşağıda bir gazete ilanı bunu en iyi şekilde yansıtmaktadır.

⁵¹⁷ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 100/2, Gömlek No: 8.

⁵¹⁸ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 104/1, Gömlek No: 21.

⁵¹⁹ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 102/1, Gömlek No: 38.

⁵²⁰ Şehbal Gazetesi, 28 Temmuz 1910.

Görsel 6.13. *Sırat-ı Mustakim* Gazetesinin Nisan 1910 Tarihine Ait Boykotaj İlanı. ⁵²¹

“Muhterem ahalimiz

Yunan ile ahz ve ita etmemek üzere ahd ve misak etmiş olan tacirleri ahalimize tanıtmak üzere boykotaj heyeti tarafından ita olunan şehadetnamedir.”

Nisan 1910’da boykotaj cemiyetlerinin halkı örgütlemesiyle ilan edilen boykot, ülkenin muhtelif bölgelerinde karşılık buldu. Boykot hareketinin idare edildiği bölge İstanbul’du. Bu itibarla Yunanlılara uygulanan boykotun ağırlık merkezi de dolayısıyla İstanbul olmaktaydı. 12 Mayıs 1910’da Yunanlılara karşı ilan olunan boykota destek veren bazı kişiler, sokaklarda dolaşarak Yunan tebasına ait dükkan ve mağazaların önüne gelerek tehditler savurdular. Dükkan ve mağazalara girmek isteyen müşterilerin içeri girmesini engel oldukları gibi içerde bulunan müşterileri dışarı çıkartıyordu. İstanbul’da gerçekleşen başka bir olay ise Beşiktaş’ta gerçekleşiyordu. Beşiktaş’taki büyük caddede kunduracı Dimitri’nin kendisine ait iki dükkanının kapatılmasına mecbur edildiği ve başka bir şarap satan Rum esnafın da dükkanına müşteri girmesine izin verilmediği üzerineydi. Bu nedenle Rum esnafın dükkanlarını kapatmak zorunda kaldığı belirtiliyordu. ⁵²²

Osmanlı halkınca Yunanlılara karşı yapılan boykot tek taraflı değildi. Bu durumdan muzdarip olduğunu ve bundan dolayı Babıali’ye ve Duyun-u Umumiye’ye boykotun kaldırılmasını sürekli telkin eden Rumlar, aynı şekilde boykot uygulamasını kendileri de Müslümanlara yapmaktaydı. *Sırat-ı Mustakim* gazetesi Nisan 1910 tarihli yayınında Girit Rumlarının boykotajı başlığıyla Rumların boykotu hakkında bilgi veriyordu. Gazete, Girit Rumlarının İslamlara karşı uyguladığı mezalim yetmez gibi şimdi de Müslüman ahaliye boykotaj ilan ettiler. Aynı gazete Girit’te Müslüman

⁵²¹ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, Nisan 1910.

⁵²² BOA.: DH.EUM.THR., Defter No: 49, Gömlek No: 40.

vatandaşlarımıza yapılan boykotun nedenini, Müslümanları aç bırakarak Girit'ten göndermek olarak değerlendiriyordu.⁵²³

Osmanlı halkınca sürdürülen boykot kararlı bir şekilde devam ediyordu. 4 Haziran 1910'da Varna'dan gelen eşyalar mavnacı ve sandalcılar tarafından boşaltılmadı. Vapurun bağlı olduğu kumpanya Yunan bandıralı bir istimbot bularak yolcu ve eşyaları karaya çıkartmak zorunda kaldı. Silivri'ye ve Pire'ye giden iki Yunan vapuru da yolcusuz ve yüksüz olarak limandan hareket etmek zorunda kaldı.⁵²⁴

25 Haziran 1910'da İstanbul'da Haliç Dersaadet İdaresi'nin kiralık olarak kullandığı istimbotlar Yunan kumpanyasına aitti. Boykot ilan edilmesiyle idare zarara uğratılmamak için 15 gün içinde istimbotların değiştirilmesini, aksi halde boykot uygulanacağı bildirilmişti. Ancak Eyüp Sultan tarafında boykot heyetinin konuyla ilgili beyanlarına rağmen istimbotlar değiştirilmeyince idareye karşı boykota başlandı. Halkın Haliç'ten gelip geçmesi için kayıklar temin edildi. Halkın boykota rağbet etmesiyle Yunanlı kayıkçılar iş yapamaz oldular. Ayrıca İstanbul'da Yunanlılara ait dükkanlardan alışveriş kesildi. Çaresiz kalan Yunanlı esnafın büyük kısmı dükkanlarını kapatmak zorunda kaldı. Aynı şekilde *Destani* kumpanyası da vapurlarının iş bulamaması üzerine Osmanlı iskeleleri arasında çalışan vapurlarının seferlerini iptal etti.⁵²⁵ Aynı tarihe ait bir boykotaj haberi de Dedeağaç'tan gelmekteydi. Dedeağaç'ta boykota maruz kalan Pertev Papa un fabrikası sahipleri boykottan dolayı endişelerini dile getiriyordu. Sahiplerinin Rum olması nedeniyle karaya naklini yapmayan hamallar ticarete sekteye uğrattığı nedeniyle Babıali'ye başvuruyorlardı. Fabrika sahipleri Pertev Papa un fabrikasının bir Osmanlı şirketi olduğu ve unların Osmanlı vapuruyla taşındığını; ancak yine de hamalların un çuvallarını taşımadıklarını belirtiyordu. Ayrıca bu boykotajın kendilerine büyük zarar verdiğini, eğer böyle devam ederse fabrikalarını kapatmak zorunda kalacaklarını ifade ediyorlardı.⁵²⁶

Boykotajdan büyük darbe alan Yunan hükümeti, boykotun kaldırılması noktasında büyük devletlerin araya girerek boykotajın engellenmesini istiyordu. Ayrıca Rum tüccarların iki yıldır yeterince zarara maruz kaldığını ve Müslüman nüfusun gösterdiği heyecanın teskin edilmesini talep ediyorlardı.⁵²⁷ Rum patrikliği de bir an evvel boykotajın kaldırılmasını istiyordu. Manisa'nın Akhisar kasabasında boykotaj heyeti ve İttihat ve Terakki Cemiyetince Rum tebaya karşı ilan edilen boykottan tüccarlarının zarar uğradığını ve bunun böyle devam etmesi halinde Rum esnafın dükkanını ve mağazasını kapatmak zorunda kalacağını bildirdi.⁵²⁸

Yunan hükümeti boykotun kaldırılması ve Osmanlı ahalisinin teskin olmasını istiyordu; ama kendi tarafında bunu sağlayacak hiçbir adım atılmıyordu. *The Times*, boykotun kaldırılmasıyla ilgili olarak Atina'dan aldığı bilgiyi okuyucularıyla şu şekilde paylaşıyordu. Boykot komitelerinin aldığı kararla Girit sorunu çözülene kadar boykotun devam edeceği ve Türklerin boykotu baskı aracı olarak kullandıkları belirtiliyordu.⁵²⁹

27 Haziran'da 1910'da bazı Girit muhacirleri, Antalya'da Yunan esnafının dükkanlarına girerek dükkanlarını açmamaları tehdidinde bulundular. Bu eylemleri gerçekleştirenlerin yüz kişiyi aşan bir grupla yaptıkları haber alınarak devriye kollarından olumsuz olaylara mahal verilmemesi istendi.⁵³⁰ Akdeniz bölgesinde

⁵²³ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, Nisan 1910.

⁵²⁴ Karagöz, agm., s. 53.

⁵²⁵ Karagöz, agm., s. 53.

⁵²⁶ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 104/1, Gömlek No: 46.

⁵²⁷ The Times Gazetesi, 20 Haziran 1910, s. 7.

⁵²⁸ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 110, Gömlek No: 38.

⁵²⁹ The Times Gazetesi, 4 Ağustos 1910, s. 5.

⁵³⁰ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 108/1, Gömlek No: 9.

gerçekleştirilen başka bir boykot haberi ise Mersin'den geliyordu. Mersin boykotaj heyeti Osmanlı Bankası'na çektiği telgrafta şu bilgiler yer alıyordu. Mersin Osmanlı Bankası şubesindeki Yunanlı memurların Girit meselesinden dolayı işten atılmalarını talep ediyordu. Boykot heyeti isteklerinin gerçekleşmediği takdirde bankanın boykot edileceği ve hiçbir işlemin gerçekleştirilmeyeceğini bildiriyorlardı.⁵³¹

Yunanlı memur çalıştırdığı gerekçesiyle boykota tabi tutulan bir başka şehrimiz de İzmir'di. İzmir boykot cemiyeti, İzmir Reji idaresine ithafen; eğer boykotun kaldırılması isteniyorsa Reji idaresinden Yunanlı memurların işten çıkarılmasıyla mümkün olacağını bildiriyordu. Reji idaresi ise cüzi ücretlerle hizmet etmiş olmaları ve Rum çalışanlarının azlığına işaret etmiş ve Yunanlı memurların işten çıkarılmasının hakkaniyetle bağdaşmayacağını bildirmişti. Buna karşılık İzmir boykot cemiyeti ise ahaliye şehir içinde kaçak tütün satarak boykota farklı bir boyut kazandırdı.⁵³²

Boykot uygulamasının tesir ettiği bölgelerden olan İzmir halkının bu sefer ki hedefi Singer dikiş makineleri kumpanyasına idi. Boykot sebebiyle İngiliz ve Amerika devletlerine Babıali'yi şikayet eden Yunanistan, büyük devletlerden boykotun kaldırılması konusunda yardım talep etti. Ayrıca Yunanistan tarafı, boykotu yöneten boykot komitesine gerekli nasihatler verilmesini ve bu durumun bir daha yaşanmasını istememekteydi.⁵³³

Yunanlıların boykot hareketinden dolayı sıkıntı çektiği açıktı. Büyük devletlerin araya girmesini isteyen Yunanistan, ticaret ağında büyük yara almaktaydı. Çünkü Rumlar Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinde ticareti ellerinde bulunduruyorlardı.⁵³⁴ *Tanin* gazetesi, boykot münasebetiyle Yunanlıların belirttiğine göre, Yunan tarafının zararının yüz elli bin İngiliz lirası olduğu üzerineydi. Ancak gazete bu rakamın sahil olmadığını belki o kadar daha üstüne konursa gerçek rakamın ortaya çıkacağını savunuyordu.⁵³⁵

1910 yılına ait boykotajlarda dikkat çeken başka bir nokta ise limanlara gelen vapurlara kömür verilmemesi üzerineydi. Birçok belgede karşılaştığımız bu durum, yine Yunan ticaretini baltalamak üzere gerçekleştirilen bir eylemdi. 30 Haziran 1910 tarihinde bir Fransız kumpanyası tarafından sigorta ettirilen *Filorino* namındaki Yunan vapuruna boykotaj nedeniyle kömür verilmediği bildiriliyordu. Bu konuyla ilgili olarak Osmanlı hükümeti, Fransız sefaretince uyarıldı. Osmanlı hükümeti ise, bir fırtına hasıl olduğunda vapur kömürsüzlükten tehlikeye uğrayabilir ve bu kritik dönemimizde ikili ilişkilerimizi yaralayabilir diyerek konunun çözülmesini istedi.⁵³⁶

28 Haziran 1910'da Bolu'da gerçekleşen boykot ise *Providancia* isimli Avusturya kumpanyasına yönelikti. Bu tarihlerde Ereğli limanında bulunan Yunan bandıralı bir geminin boykot sebebiyle kendisine kömür verilmediği hususunda Avusturya sefaretine şikayet etti. Avusturya sefaretine ise bu konuda Hariciye nezaretine başvurarak meselenin çözümü ve adı geçen gemiye kömür verilmesi için yerel yöneticilerin uyarılmasını istedi. Bunun üzerine hükümet devletler arası münasebete tesir edebilecek bu kömür vermeme olayının çözüme kavuşturulması için başta Bolu mutasarrıflığına olmak üzere ilgililere yazılı talimat verdi.⁵³⁷

⁵³¹ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 108/1, Gömlek No: 46.

⁵³² BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 7.

⁵³³ BOA.: BEO., Defter No: 3837, Gömlek No: 287728.

⁵³⁴ The Times Gazetesi, 4 Ağustos 1910, s. 5.

⁵³⁵ Tanin Gazetesi, 30 Temmuz 1910.

⁵³⁶ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 108/1, Gömlek No: 38.

⁵³⁷ Karagöz, agm., s. 55.

3 Ekim 1910'da Bükreş'teki *Etval* namı Rum petrol şirketinin Yunan bayrağı asılı *Ekaterini* vapuruna yüklenen dört bin sandık petrol ve iki bin teneke eşya ile Dedeağaç'a ihraç etmesine yerel hamallar tarafından engel olunarak karaya nakledilmediği belirtiliyordu. Romanya sefaretı Yunan vapuruna yükleme yapmalarının nedenini, başka bir vapur bulunamadığı için mecburen Yunan vapuruyla taşındığını bildirerek bu konuda iltimas beklediklerini ilettiler.⁵³⁸

Yunanlılara karşı gerçekleştirilen boykottan zararını gördüğümüz konular da bulunmaktaydı. Yunan gemilerine uygulanan boykot Zonguldak ve Ereğli'deki maden ocaklarının kapanmasına neden oldu. Çünkü kömür nakliyesinde sıkıntı çeken şirket-i Osmani, üretimi durdurmak zorunda kaldı. Bolu mutasarrıfı boykot nedeniyle madende çalışan yaklaşık beş bin kişinin işsiz kaldığı, bunun yanı sıra boykota destek veren kayıkçı ve hamal grubunun da işsiz kaldığı açıkladı. Mutasarrıf, şehirde işsiz sayısının çoğalmasının hırsızlık ve asayiş bozucu olaylara sebebiyet vereceği değerlendirmesinde bulunuyordu.⁵³⁹

Diğer ülkelere uygulanan boykot uygulamalarında olduğu gibi Yunanistan'a karşı yapılan boykota da Beyrut ahalisi destek vermektedir. 7 Temmuz 1910'da Marsilya'dan sipariş verilen eşya, Yunan vapuru *Aktimus* ile Beyrut'a gelmişti. Beyrutlu kayıkçılar ve hamallar Yunan eşyasıdır diyerek eşyanın karaya naklini reddettiler. Ayrıca bütün kayıkçı ve hamalların müttefik bir şekilde hareket ettikleri, karaya çıkartılmayan elzem ihtiyaçların karşılanamadığı ve esnafların büyük sıkıntı çektiği belirtiliyordu.⁵⁴⁰

1911'de yeniden toplanan Girit Milli Meclisi yine Yunan kralı adına yemin ile göreve başladı. Osmanlı Devleti yemin olayı nedeniyle büyük devletler nezdinde konuyu protesto etti.⁵⁴¹ Bu durum Osmanlı halkının tekrardan heyecanlanmasına ve 1909 ve 1910 yıllarında olduğu gibi Yunanistan'a karşı yürütülen boykot uygulamasının 1911 yılında da kaldığı yerden devam etmesine neden oldu.

1911 yılında Yunanistan'a karşı yürütülen boykot tüm hızıyla devam etmekteydi. Rumların yoğun olduğu yerde daha çok hissedilen boykot uygulamasının bu sefer ki adresi Emirdabat nahiyesi idi. 9 Ocak 1911'de Mosyö Trikopı'nın zeytin mahsulatını Ayvalık ahalisi toplamaktan imtina etmekteydi. Zeytin toplanılmasına karşı çıkıldığı gibi halkı galeyana getiren yaklaşık beş yüz kişi toplanan zeytinin hayvanat ve kayıklarla taşınmasına da engel oluyordu.⁵⁴² 22 Şubat 1911'de yine zeytin toplanılması ile ilgili olarak bir başka şikayet Burhaniye'den gelmekteydi. Yunan sefaretı, zeytin toplamaya gelen amelenin boykot endişesiyle zeytini toplamaktan korktuğunu belirtiyordu. Seferathane, Yunan tebanın kanunen hukukunu korumak hükümetin görevi olduğunu ve şer'ın da bunun caiz olmadığını belirterek bu konuda bir çözüm bulunmasını istedi.⁵⁴³ Ayvalık Yunan tebası da Ayvalık ahalisinin zeytinlerini toplamadıklarını ve zeytinlerinin nakliyesinde ne hayvanlarını ne sandallarını kullandırmadıkları üzerine Babıali'ye şikayetlerini sunuyordu.⁵⁴⁴

Edremit'ten gelen 12 Ocak 1911 tarihli bilgide ise; Edremit'te deri tüccarlığı yapan Yunan Alekson'a ait mağazanın geçen yıl olduğu gibi bu yıl da boykotçular tarafından zorla kapattırılarak O'nun ticaret yapmasına engel olunduğu bildiriliyordu.

⁵³⁸ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 4.

⁵³⁹ Karagöz, agm., s. 55.

⁵⁴⁰ BOA.: DH.MUİ., Defter No: 108/2, Gömlek No: 3.

⁵⁴¹ Ahenk Gazetesi, 7 Ocak 1911.

⁵⁴² BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/2, Gömlek No: 5.

⁵⁴³ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/2, Gömlek No: 1.

⁵⁴⁴ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 10.

Bunun üzerine Yunan konsolosluğu bu konuda parmağı olan kişilerin cezalandırılması istedi.⁵⁴⁵

Rumlara karşı ilan edilen boykot konusu *The Times* gazetesinin de gündemindeydi. İzmir'de yerel komiteler tarafından Rum karşıtı boykot yapıldığını anlatan gazete, Osmanlı halkı boykotu benimsedi demektedir. Rum mallarına erişimi engelleyen Osmanlı ahalisi, Yunan gemilerini limanlardan eli boş gönderiyor demektedir. Kargolarını boşaltamayan Yunanlıların ticaret hacminde büyük zarar gördüğünü ve boykot uygulamasının şiddetini günden güne arttırdığını yazıyordu. Osmanlı ahalisi boykota o denli odaklanmışlar ki sağlık konusunda dahi Yunanlı doktorlara tedavi olmayı bırakmışlardı. Bu nedenle Rum doktorlar geçim sıkıntısı içine düştü. *The Times* ayrıca boykotun halk üzerindeki derin etkisini, İttihat ve Terakkicilerle alakalı olduğunu yazmaktaydı.⁵⁴⁶

İzmir, boykotaj heyetlerinin en etkili olduğu alanlardan biriydi. İzmir'de Fransız asıllı Mösyö Kifre'nin idaresindeki nakliye şirketinin iki Yunanlı çalıştırması nedeniyle boykotaj yapılmak istendiği belirtiliyordu.⁵⁴⁷ İzmir'de gerçekleşen ve bazen ikili siyasi ilişkilere zarar veren boykot uygulamalarıyla da karşılaşmaktayız. Bu konuda İtalyan tebasına mensup Antonio'nun 12 kıta mavna ve 3 sandalın Yunanlılara ait olduğu düşüncesiyle boykot uygulandı. İtalyan Antonio bu durumu İtalyan konsolosluğuna bildirmesine ve vali tarafından verilen teminata rağmen mavna ve sandalların ilerlemesi engellenmesine devam edildiğini bildiriyordu. Bu konu Dahiliye nezaretince şiddetle eleştirilmiş olup İtalya konsolosluğunun iltimasından bahsedilerek durumun düzeltilmesini istedi.⁵⁴⁸ Bu olaya benzer başka bir olay ise Beyrut'ta yaşandı. Bükreş'te *Etudal Rumin* isimindeki petrol ihraç etmekte olan şirket, Beyrut'a 25.500 sandık petrol yükünü *Panolop* namı Yunan bandıralı vapura yüklemişti. Beyrut limanına ulaşan vapur Yunan bandıralı olması nedeniyle karaya çıkartılmamıştı. Halbuki vapur içindeki petrol Rus şirketine aitti. Hamalların muhalefeti nedeni ile Beyrut askerince petrolün karaya nakli sağlanmıştı. Bu konuda hükümet karaya naklinde engel olunan malların gecikme süresince masraflarının Osmanlı hükümeti tarafından ödendiği belirtilerek boykotçulardan dikkatli olunmasını istedi.⁵⁴⁹

Boykottan büyük oranda zarar gören Yunanlı tüccarlar boykottan kurtulmak için çeşitli oyunlar içinde yer almışlardı. Rodos'ta, *Destani* kumpanyasına mensup *Argostani* namındaki vapur Yunanlılar aitti. Kale-i Sultani'ye ulaşmak üzere yol çıkacak bu vapur, boykottan kurtulmak için vapura Rus sancağı çekmişti. Ancak durum sandalcılar tarafından anlaşılması ile ne sandalcılar ne de hamallar yolcu ve eşya taşımayı reddettiler. Rusya ise acente sandallarıyla yolcu ve eşyaları karaya nakletmişti. Ancak bu durum başka bir sorunu ortaya çıkarıyordu. Rus sancaklı vapurlara artık güven duymayan sandalcılar ve hamallar gerçekten Rus eşyası geldiğinde vapurlara boykot uygulayıp uygulamayacağı idi. Nitekim bu sıralarda Kale-i Sultaniye'ye gelmekte olan bir Rus vapuru vardı.⁵⁵⁰

Ayvalık tebasından mösyö Puston, Ayvalık'ta ikamet eden bir Yunanlı'dan oldukça yüksek miktarda zeytin yağı satın almak istese de boykotaj nedeniyle tereddütte olduğu, zeytin yağını aldığı takdirde hükümetin zeytin yağının sevkinde kolaylık

⁵⁴⁵ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 9.

⁵⁴⁶ *The Times* Gazetesi, 13 Nisan 1911, s. 5.

⁵⁴⁷ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 14.

⁵⁴⁸ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 11.

⁵⁴⁹ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 16.

⁵⁵⁰ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 17.

gösterip göstermeyeceğini Babıali'ye İtalyan konsoloshanesi aracılığıyla sordurmaktaydı.⁵⁵¹

Başta Yunanistan ve büyük devletler boykottan vazgeçilmesi konusunda Osmanlı kabinesine baskı yapmaktaydı. Nitekim bu konuda Osmanlı hükümeti de boykot taraftarı değildi. Bu nedenle vilayetlere ve kazalara yazı göndererek boykot konusunda talepleri şu şekildeydi. Herkes istediği eşyayı almakta özgürdür, Rumlardan alış veriş etmek istemeyenlere kesinlikle bir şey denilemez. Bu itibarla yapılan boykota hükümet dahil hiç kimse itiraz edemez. Ancak hiç kimse Yunanlı tebaa diye onun dükkanına ve mağazasına girerek tecavüz edemez ve Yunanlılara ait malların alınmaması için gazetelere ilan verilmesi kabul edilemez. Bu gibi durumlara mahal verilmesi hükümetimizi zor durumda bırakmaktadır diyerek halkı teskin etmeye çalışmaktaydı.⁵⁵²

Boykot heyetleri, Osmanlı hükümetinin çağrılarına kulak asmayarak Yunanlılara yönelik boykotaja halkı davet etmeye devam etti. İstanbul Galata'da kağıt fabrikası müdürü Anastasia, İzmir sigara kağıt fabrikasında imal edilen sigara kağıtlarına boykotaj heyetleri tarafından İzmir'e gönderilmesine engel olunduğunu bildirmekteydi. Ancak sigara kağıt fabrikasının sahibi bir Osmanlı olduğu anlaşıncı boykotun kaldırılmıştı.⁵⁵³

Sırat-ı Mustakim gazetesi, Yunanlılara karşı tatbik edilen boykot sayesinde vapurlarda çalışan Rumların gönderilerek yerlerine Osmanlı amelelerin yerleştiğini belirtiyordu. Ayrıca şehirlerde, kasabalarda ve nahiyelede Yunanlıların elinde bulunan fırıncılık, kasaplık ve bakkallık gibi birçok esnaflığın Osmanlı Türklerinin eline geçtiğini ifade ediyordu. Kendi memleketimizin ve kendi ormanımızda yetişen ağaçlarımızın kerestesi ve bütün mahsulatı Yunan vapurlarıyla düşük fiyatlara satılırken artık Osmanlı ahalisine geçen bu ticaretle halkımız fakirlikten ve zavallılıktan kurtulduğunu vurgulamaktaydı. Milli değerlerini elinde tutan milletlerin milli iktisatla kalkınabileceğini ifade eden gazete bunu boykotajla halkımıza kısmen öğretebildik demektedir.⁵⁵⁴

Girit meselesi 1908 yılın son çeyreğinde Osmanlı hükümetinin ve halkının gündemine girmiş ve 1913 yılı Atina Anlaşması'na kadar devam etmiş ve sonucunda Osmanlı aleyhine sonuçlanmıştı. Yunanlılara uygulanan boykot uygulaması 1909'da en yoğun dönemini yaşamış ve 1910 ve 1911'de de devam etmişti. Ancak 1912 ve 1913 yıllarında boykot uygulamasının bir konu oluşturacak boyutta olmadığını görmekteyiz.

Boykotun sonlandırılmasında Girit'in koruyuculuğunu yapan dört devletin Osmanlı Devleti'ne olan başvuruları etkili oldu. Bunun yanısıra Osmanlı hükümetinin merkezi yöneticilerine boykotun kaldırılmasına yönelik telkinleri, Yunan tüccarında olduğu gibi Osmanlı tüccarlarının da zararlar karşılığında karşıya kalması, boykotta Yunanlıların dışında diğer devletlerin de zarar görmesi ve ikili siyasi ilişkilere zararın söz konusu olması nedeniyle boykot uygulamasına son verildi.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/1, Gömlek No: 18.

⁵⁵² BOA.: (A.)MKT.MHM., Defter No: 735, Gömlek No: 12.

⁵⁵³ BOA.: DH.SYS., Defter No: 22/2, Gömlek No: 1.

⁵⁵⁴ *Sırat-ı Mustakim* Gazetesi, 30 Kasım 1912.

⁵⁵⁵ Karagöz, agm., s. 66-67.

6.1.4. Girit'e Atanan Kadıları Kabul Etmeyen Giritli Rumlara Karşı Osmanlı Halkının Gerçekleştirdiği Mitingler ve Protestolar

Girit'te yemin etme meselesinin dışında kadı tayini sorunu da önemli boyutlara ulaşmıştı. Osmanlı Devleti, 1911'de Kandiye, Hanya ve Resmo'ya kadı tayin etmek isteyince Hristiyan halk bu atamaya tepki gösterdi.⁵⁵⁶ Babıali'nin Girit'e kadı ataması kararı Girit Hristiyanlarını sokaklara dökmüştü. Girit Hristiyanları arasında büyük heyecana neden olan bu atamaya itiraz için mitingler tertip etti. Hatta daha da ileri giden Giritli Hristiyanlar adaya gelecek kadıları adaya sokmayacaklarını ve kadılara yönelik türlü tehditkar ifadelerde bulundular. Osmanlı Devleti'nin Girit'e kadı atamasının dört büyük devletin onaylanmış anayasasına aykırı olduğunu savunan Girit Hristiyanları kadı tayininin önüne geçmek istediler.⁵⁵⁷

Kadı tayininin Giritli Rumlarca kabul edilmesi, Osmanlı Devleti'nin adada egemenliğinin devam etmesi gibi bir anlamı taşıyacaktı. Bunu sindiremeyen Girit Hristiyanları, küstah tehditlerini adada yayınlanan Türkçe ve Rumca gazetelere de yansıtmışlardı. Giritli Hristiyanların gazetelere verdiği açık tehdit ilanları, Müslüman ahalinin hem Girit'te hem de Müslüman dünyasında geniş tepkiye neden oldu. Hanya, Resmo ve Kandiye'de mitingler düzenleyen Müslüman halk, kadıların Osmanlı hükümetince atanmasının hukuksal bir güvence ve Osmanlı Devleti'nin adadaki egemenliğine yönelik son sembolü olduğuna dikkat çekiyordu.⁵⁵⁸

Osmanlı Devleti'nin Girit meselesi hallolmadan kadı gönderme kararının adayı karıştırması üzerine İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Osmanlı Devleti'nden kadı tayinini ertelemesini istedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında müzakereler başladı. Kadı tayini problemi için devletlerin müzakerelere başladığı tarihlerde gerek Girit'teki Rumlar gerekse Osmanlı kamuoyu, düzenledikleri miting ve protestolarla alınacak kararların kendi lehlerinde çözümlenmesi için meydanlardaydı.⁵⁵⁹

Girit'e kadı ataması sorunu, 1911 Mart ayında Kandiye kadısının vefat etmesi ve yerine Müslüman cemaatçe seçilen Mehmet Kazım Efendi'nin atanmasıyla nüksetmişti. Bu tarihten bir iki ay sonra Müslümanlar ve Rumlar her fırsatta miting alanlarında yerlerini alıyorlardı.⁵⁶⁰ Girit'te 25 Mayıs 1911'de Müslümanlar tarafından bir miting tertip edildi. Miting konusu bu tarihlerde gündemi işgal eden Girit'e atanacak kadılar meselesiydi. Miting heyeti, kadılar meselesinin çözümü için dört büyük devletle müzakereye oturulması gerektiğini ve adada Osmanlı hukukunun muhafazasının devamını Babıali'den talep etmekteydi. Osmanlı hükümeti ise bu isteklere; kadı atamasını engellemek isteyen Yunanistan'ın böyle bir yetkisinin olmadığını, eğer böyle bir durum vuku bulduğunda kanlarının son damlasına kadar adayı savunacaklarını ve vatanın en küçük parçasını müdafaa etmek için her türlü fedakârlığa katlanacağını bildirdi.⁵⁶¹ Aynı güne tekabül eden bir başka miting de Üsküp'te gerçekleşiyordu. Muhtelif unsurların Üsküp meydanında toplanmalarıyla başlayan miting nutuklar eşliğinde devam etti. Üsküp ahalisi, Girit'e atanan kadıları Yunanistan'ın kabul etmemesinin adadaki Osmanlı egemenliğini inkar etmek olduğunu savunuyordu.⁵⁶²

⁵⁵⁶ Melek Öksüz, 2010. "Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları 1908-1913", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (25), s. 107.

⁵⁵⁷ Tanin Gazetesi, 12 Mayıs 1911.

⁵⁵⁸ Adıyeke, age., s. 290.

⁵⁵⁹ Ünsal, agt., s. 105.

⁵⁶⁰ Öksüz, agm., s. 108.

⁵⁶¹ BOA.: BEO., Defter No: 3897, Gömlek No: 292273.

⁵⁶² BOA.: BEO., Defter No: 3837, Gömlek No: 292273.

Kadı sorununun çözümsüz kalması gün geçtikçe Osmanlı vatandaşlarını galeyana getiriyordu. 28 Mayıs 1911'de Ohri, Aydonat, Filat Margiliç ve Yanya halkı meydanlarda toplanarak Yunanlılara karşı protesto mitingi düzenliyordu. Mehmet ve Safvet imzalarıyla kabineye mektup gönderen belde ahalileri, mukaddes toprağımızın en önemli uzvu olan Girit'imizi Yunanistan'a vermemiz düşünülemez. Osmanlı hukukunu hiçe sayan Yunanistan'a karşı muhterem kabinemizden bu sorunu çözümünü isteriz. Girit için gözümüzü kırpmadan atılacağımızı hükümetimiz bilsin denmekteydi.⁵⁶³

31 Mayıs 1911'de Cuma-i Bala, Kavala ve Razlık'tan gelen miting haberinde konu yine kadılar meselesi üzerineydi. Muhtelif unsurların katıldığı mitingde, Belediye reisi Ali Rıza Bey, belde müftüsü Reşit Bey ve Metropolit vekili Papa Nikola miting heyetini oluşturanlardı. Mitingde atılan nutuklar mukaddes vatan toprağı Girit ve Girit'e gönderilecek kadılar konusuydu. Vatanımızın kıymetli bir adası olan ve her zerresinde ecdadımızın kanı ile yoğrulmuş Girit'e Yunanistan hükümetinin karışmasının münasip olmadığı belirtilmekteydi. Ayrıca Girit'e gönderilecek kadıları kabul etmeme cüretini gösteren Yunanistan'a öfke kusularak vatan toprağından koparılmaya çalışan Girit'i kanları pahasına korumaya devam edeceklerini haykırdılar. Belde ahalilerinin gösterdiği bu tepkiyi Osmanlı hükümeti taktirle karşılamış; ancak büyük olaylara meydan verecek hamlelerden kaçınmalarını da tembihlemişti.⁵⁶⁴ 3 Haziran 1911'de Petriç'te Hürriyet meydanında gerçekleşen miting, yine Girit Hristiyanlarını protesto etmeye yönelikti. Petriç ahalisi, Girit Hristiyanlarını sorgulayan bir tavırla *Girit'te yaşayan Müslümanların din işlerine kim bakacak* sorusunu yöneltiyordu. Girit'e kadıların atanmasına engel çıkartan Giritlilerin bu tavrına Petriç ahalisi itiraz ediyordu.⁵⁶⁵

Osmanlı Devleti, kendi ahalisine teskin olmasını telkin ederken; Girit'e gönderilecek kadıların kabul edilmemesi için Girit Hristiyanları, adadaki Müslümanları tehditlerle kışkırtmaya devam ediyordu. Mahalli Hristiyanların Müslümanları tehdit etmesi bütün Osmanlıları yeniden heyecanlandırdı. Bu nedenle 7 Haziran 1911'de Rodos'ta Tersane meydanında Osmanlılar bir miting gerçekleştirdi. Mitingde, her bir karış bin cana bedel olan Girit'imizin bir taşından vazgeçilmesi düşünülemez. Adadaki Müslümanların şer'i işlerini gerçekleştirecek kadıların gitmesi zorunludur denilmekteydi.⁵⁶⁶ Girit'te yayın yapan *Ümid* gazetesi 24 Mayıs 1911 yayınında bu konuya şu şekilde açıklık getirmekteydi. Müslümanların şer-i işlerini yürütmek ancak Müslüman cemaatin içerisinde bir kadının atanması ile gerçekleştirilebilir. Ayrıca bugün için Girit'te 40 bin İslam nüfusu vardır. Bu İslamların vasiyet, evlenme, talak vb. işlerini bir nizam içinde yürütmek için bir kadıya ihtiyaç olduğunu vurgular.⁵⁶⁷

Anadolu'nun birçok yerinde derin üzüntüye neden olan kadılar meselesinin çözülmesi için birçok yerde mitingler düzenlendi. 31 Mayıs 1911'de Ankara'da gerçekleşen mitingde, mukaddes toprağımıza, kendi vatan toprağımıza kadı tayinine muhalefet eden Girit Hristiyanlarının böyle bir hakkı nereden aldıkları soruluyordu. Birçok Ankaralının fedai olarak hazır olduğunu bildiren kalabalık, Yunanistan'ın bu davranışının adadaki egemenliğini, Osmanlı vatandaşına kabul ettirme çabası olarak geçtiğini görmekteyiz.⁵⁶⁸ Ordu'da gerçekleşen mitingde ise Ankara'daki mitinge göre daha heyecanlı geçmişti. Ordu ahalisi, Girit'imizdeki hakimiyetimiz ve bağlılığımız,

⁵⁶³ BOA.: BEO., Defter No: 3898, Gömlek No: 292321.

⁵⁶⁴ BOA.: BEO., Defter No: 3900, Gömlek No: 292345.

⁵⁶⁵ BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292505.

⁵⁶⁶ BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292548.

⁵⁶⁷ Ümid Gazetesi, 24 Mayıs 1911.

⁵⁶⁸ BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292504.

kadı atamalarını kabul etmeyen Girit Hristiyanlarınca engellendiği hususunda fikir birliğine varmıştı. Girit'teki çıkarlarımız bir bir kayboluyor artık bu durum tahammül sınırını geçti. Bu uğurda namusumuz üzerine yemin ederek gönüllü olarak askerliğe yazılan halkımız her türlü fedakarlığa gireceğinden şüpheniz olmasın denmekteydi. Miting heyecanı yüksek bir ritimde devam etmiş ve “*Girit Osmanlıların hayatı ve namusudur. Girit'e uzanan her hain eli kıracağız. Bütün Osmanlı düşmanları bilsinler ki vatanımıza reva görülen her tecavüzata karşı koymaya hazırız*” nutuklarıyla miting sonlandı.⁵⁶⁹

Ordu'da gerçekleşen heyecanlı miting, yerini Konya Hürriyet meydanında ılımlı bir miting havasına bırakıyordu. On beş bin kişilik bir kalabalık oluşturan Konya halkı, Yunanistan'ın Girit'e kadı atanmasına engel olmasını protesto ederek itidalli bir şekilde dağıldı.⁵⁷⁰ *Ümid* gazetesi, Yunanistan'ın Girit'e kabul edilmeyen kadılar meselesinin siyasi olduğunu vurguluyordu. Nitekim adada egemenliğini perçinlemek ve ada yönetiminde tek söz sahibi olmak Yunan hedefleri arasındaydı. Ancak hedeflenen siyasi bir amaç da olsa adada yaşayan Müslüman unsurunun varlığı göz ardı edilemezdi. Müslüman cemaatinin dini işlerinin gerçekleştirilmesi ise Müslümanlarca seçilen kadılarla idare edilmeliydi. Ayrıca Girit adasına atanan metropolitler ve din görevlileri nasıl ki İstanbul Rum patrikhanesinden atanıyorsa; Müslüman vatandaşların da dini işlerinin yürütülmesi şeyhülislam tarafından atanan kadılara bağlıydı.⁵⁷¹

Mitinglerin değişmez şehri İzmir, 31 Mayıs 1911'de çeşitli unsurların katılımıyla 10 bin kişilik bir sayıyla yine meydanlardaydı. Girit Hristiyanlarının kadı atamasına engel olmasını eleştiren İzmir ahalisi, biz içimizde barındırdığımız milletlerin hiçbir din ve mezhep ayırt etmeksizin inançlarına saygı duyduk. Hiçbir ayinlerini engelleme ve karşı durma gibi eylemlerde yer almadık. Ancak Girit adasının sahibi olan Müslümanların şer-i işlerini yürütmekle görevli kadı atamalarını, Girit Hristiyanlarının neden engellediklerini anlayamadıklarını sorguluyordu. On bin kişilik İzmir ahalisi, “*Girit için kanımız feda sloganıyla*” birlikte dört büyük devletten mevzu bahis olan kadı sorununun bir an evvel çözülmesini istedi.⁵⁷² 21 Haziran 1911'de İzmir'de yapılan bir başka miting ise Hürriyet meydanında elli bin kişilik bir toplulukla gerçekleşti. Girit Hristiyanlarını şiddetli bir dille protesto eden İzmir halkı, mukaddes toprağımız Girit için gözlerini kırpmaksızın kanlarını feda edeceklerini haykırıyordu.⁵⁷³

Heyecanlı mitinglerin bir diğer adresi Antep'te 26 Haziran 1911'de muhtelif unsurların katılımıyla on bin kişilik bir kalabalık Hürriyet meydanında toplandı. Miting heyetinin reisliğini aynı zamanda Belediye başkanı olan Mustafa Nuri Bey üstlendi. Ayrıca müftü vekili Mustafa Bey, Protestan kilisesi adına Manuk Efendi ve Ermeni murahhis vekili Artin Efendi katıldı. Girit Hristiyanlarının kadı atanmasına karşı çıkmasıyla meydanlara inen Antep halkı, Girit Hristiyanlarının Girit'te gerçekleştirdikleri mezalimin canavarları korkutacak seviyede olduğunu dile getirdi. Kadı atamasına engel olan Girit Hristiyanlarının, Müslümanların hayatını zehir edecek bir karara imza attıklarını ve Müslüman hukukunu hiçe saydıklarını ifade etti. Antep halkı, bu durumun yaşanmasının Müslümanlar için yüz kızartıcı bir durum olarak addetmekteydi. Antep ahalisi, Girit için hazır olduklarını ve adaya atanan muhterem

⁵⁶⁹ BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292504.

⁵⁷⁰ BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292548.

⁵⁷¹ *Ümid* Gazetesi, 24 Mayıs 1911.

⁵⁷² BOA.: BEO., Defter No: 3901, Gömlek No: 292504.

⁵⁷³ BOA.: BEO., Defter No: 3907, Gömlek No: 292956.

kadılarımızın bir an evvel adaya ulaşarak Müslüman ahalinin şer-i işlerini çözmelerini ivedilikle isteyerek miting sonlandırdı.⁵⁷⁴

Kadı tayini sorunu Anadolu ve Balkan coğrafyası dışında Osmanlı toprağı olan bölgelerde de miting ve nümayişler tertip edildi. Bu nümayişlerden bir tanesi 8 Haziran 1911'de Beyrut'ta gerçekleştirilmişti. Beyrut'taki ABD konsolosluğunu tarafından ABD Dışişleri bakanlığına gönderilen 13 Haziran 1911 tarihli mektupta, kadıların Girit'e atanması hususunda Beyrut'ta yapılan nümayişlere değinilmekteydi. Beyrut halkının 8 Haziran'da Beyrut meydanında buluşarak çeşitli nutuklar attıkları ve nutuklarında kadıların Girit'e gönderilmesi hususunda Osmanlı Devleti'nin kararlılığını desteklediklerinden bahsedilmekteydi. Ayrıca topluluğun Osmanlı hükümetine destek telgrafı çekmek için aralarında oylama yaptıkları ve seçilen heyetin telgraf ofisine doğru yola çıktığı; ancak ofise ulaşıldığında kalabalığın azaldığı ve gönderilecek telgraflar için ödenecek paranın yokluğundan bahsediliyordu. Mektubun devamında göstericilerin elebaşlarının hükümet bürolarına giderek genel sekreterden telgraf parasının ödenmesini istedikleri ve görevlinin de bu isteğe razı olduğu ifade edilmekteydi.⁵⁷⁵

Kadı tayini meselesi nedeniyle miting ve nümayişler 14 Haziran 1911'de Hayfa'da da meydana gelmişti. Beyrut'taki ABD Konsolosluğu'nun Dışişleri bakanlığına gönderilen 15 Haziran 1911 tarihli mektubunda bu miting ve nümayişlerden bahsedilir. Mektupta, daha evvel Beyrut'ta yapılan nümayişlere benzer bir gösterinin bu defa 14 Haziran'da Hayfa'da gerçekleştiği üzerineydi. Nümayişlerde hedef olarak hem Girit hem de Yunanistan yönetimi hedef alınmıştı. Ayrıca nümayişlerle ilgili olarak kamu düzenini bozucu herhangi bir olay meydana gelmeden protestonun sonlandırıldığı belirtilmektedir.⁵⁷⁶

Kadı tayini sorunu nedeniyle bir tepki de Şam halkından geldi. Girit'e kadı atamasını engelleyen Yunan hükümetine itirazlarda bulunan Şam halkı, derin bir coşkuyla meydanlarda yerini aldı. Tepkisini protesto mitingleriyle gösteren Şam halkının bu davranışını, Osmanlı hükümeti şayan-ı takdir ile karşılayarak halka sükunetli davranmaları telkininde bulundu.⁵⁷⁷

1911 yılında ortaya çıkan kadı meselesi tırmanmaya devam etmesi üzerine dört büyük devlet bir araya gelerek aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda, kadıların Girit Müslümanlarınca seçilmesini ve Girit hükümetince yemin ettirilmeksizin görevlendirilmesi noktasında anlaştılar. Alınan kararları da Girit hükümetine tebliğ ettiler. Böylece kadıların atanması sorunu ortadan kalkmış oldu.⁵⁷⁸

Osmanlı halkınca Yunanistan'a karşı yürütülen miting ve protestolara karşılık Yunanlılar da Osmanlı'yı hedef alan miting ve protestolarda bulunuyorlardı. Yunanlılar bu kitlesel hareketlerini özellikle büyük devletlerin desteğini alabilmek için yurt dışında gerçekleştiriyorlardı. Girit'in Yunanistan'a bağlanabilmesi ve ada idaresinin tamamıyla kendi iradelerine bırakılması için çeşitli siyasi girişimlerde bulunuyorlardı.⁵⁷⁹ Bu siyasi girişimleri özellikle ABD'de kendini gösteriyordu. Zaten öteden beri Avrupa'da Yunanlılara karşı var olan sempati adanın Yunanistan'a katılması sırasında da kendini gösterdi. ABD, Girit'in Yunanistan'a ilhakını önemli ölçüde desteklemişti. Newyork'ta 22 Ocak 1911 tarihinde Yunan asıllı ABD vatandaşları Pan-Hellenik birliğinin öncülüğünde toplantı yaparak alınan kararları ABD Başkanı olan William Thaf'a

⁵⁷⁴ BOA.: BEO., Defter No: 3908, Gömlek No: 293042.

⁵⁷⁵ Öksüz, agm., s. 108.

⁵⁷⁶ Öksüz, agm., s. 108.

⁵⁷⁷ BOA.: BEO., Defter No: 3907, Gömlek No: 292971.

⁵⁷⁸ Tanin Gazetesi 12 Mayıs 1911.

⁵⁷⁹ New York Times Gazetesi, 23 Haziran 2011, s. 4.

göndermişlerdi. Gönderilen yazıda “*Hristiyanlık, adalet ve uygarlık için yüzyıllardır halkları ve bağımsızlıkları için savaşan ezik Giritliler için en iyisini yapmanızı umut ediyoruz*” denilmekteydi.⁵⁸⁰

Yine Pan-Hellenic birliğine bağlı yedi yüz kişilik grup Newyork'ta bir miting düzenledi. 22 Haziran 1911 günü öğleden sonra Webster Hall'ın on birinci caddesinde toplanan Rumlar Osmanlı aleyhinde nutuklar attı. Atılan nutuklarda, Türklere yönelik ağır ve tahkir edici bir üslup kullanılmaktaydı. Girit'in kendi hakları olduğunu iddia etmek gibi altı boş bir ifade kullanan Yunan miting heyeti, Büyük Avrupa devletlerine seslenmiş ve Türk yönetiminin ikna edilerek Girit'i Yunanistan'a vermelerini talep ettiler. Ayrıca büyük güçlerin Girit'i kendilerine vereceklerine dair 2 yıl önce söz verdikleri gibi bir açıklama yapan miting heyeti, büyük Avrupa devletlerinin Yunanistan lehinde çalıştığını ifşa etmekteydi. İlk konuşmacı William N. Loew avukat ve yazardı. Berlin Anlaşması'ndan beri Girit ile oyuncak ayı gibi oynandığını belirten Loew, Girit'in Yunanistan'a ilhakının onaylanmasını istiyordu. Bir başka konuşmacı olan Profesör Theodore, Boston üniversitesinde profesör olup aynı zamanda Pan-Hellenic birliğin başkanlığını üstlenmekteydi. Mitingin amacının büyük Avrupa devletlerinin verdikleri sözü hatırlatmak olarak söze başlamaktaydı. Ayrıca Theodore, gerçekleştirilen mitingın sadece Osmanlılara karşı yapılmadığını aynı zamanda büyük Avrupa devletlerine karşı yapıldığını belirterek bu devletlerin verdikleri sözün tecellisini görmek istediklerini belirtti.⁵⁸¹

Girit adasında büyük Avrupa devletlerinin şımartmasıyla Hanya'da miting tertip eden Giritli Hristiyanlar, adanın Yunanistan'a bağlanması için toplandılar. Hanya'nın Paçonarya mevkiinde büyük bir silahlı miting gösterisine Rum ahalinin yanı sıra Girit Meclisi Rum üyeleri, politikacılar, Venizelos'un danışmanı, Girit'i Yunanistan'a katmak isteyen asi Rum eşkıyaları da katıldı. Miting bitiminde Rum eşkıyalar, Hanya'da Müslümanların oturdukları yerlere giderek gözdağı vermek amacıyla havaya binlerce kurşun sıktılar.⁵⁸²

Büyük Avrupa devletlerinin Yunanistan safında yer alması ve Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın başlaması Osmanlı hükümetinin Girit ile ilgilenmesini engelledi. Balkan Savaşları'nın Osmanlı aleyhinde sonuçlanması sonrasında toplanan Londra Konferansı'na Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti'nin yanı sıra büyük devletler de katıldılar. Anlaşmada Girit'le ilgili maddede; Türkiye, Girit Adası üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek ifadesi yer almaktaydı.⁵⁸³ Görüşmeler esnasında Osmanlı Devleti temsilcisi Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin “...*Girit üzerindeki bütün haklarımızdan vazgeçiyoruz. Şu şartla ki, bizden başka bir Ege adasının bırakılması istenmesin*” şeklinde ifade etti.⁵⁸⁴ 14 Kasım 1913 tarihinde ise Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında Atina Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla her iki ülke, kendi sınırları içinde kalan topraklardaki azınlıkların dinsel ve sosyal haklarını teminat altına aldılar.⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ Öksüz, agm., s. 103.

⁵⁸¹ New York Times Gazetesi, 23 Haziran 1911, s. 4.

⁵⁸² Ünsal, agt., s. 105-106.

⁵⁸³ Armaoğlu, age., s. 579.

⁵⁸⁴ Öksüz, agm., s. 112.

⁵⁸⁵ Adıyeke, agm., s. 63.

6.1.5. İtalya'nın Trablusgarp İşgaline Karşı Osmanlı Halkının Gösterdiği Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar

Bilindiği gibi büyük devlet olabilmenin temel şartı sömürge topraklarına sahip olmaktan geçiyordu. Akdeniz'de henüz birliğini tamamlamış İtalya'nın büyük bir güç olarak kendini gösterebilmesi için ya Adriyatik'te söz sahibi olması ya da Osmanlı Afrika'sında söz sahibi olması gerekiyordu. Bu ise İtalya'nın boğazlar ve Süveyş Kanalı üzerinde etkin olmasını gerektiriyordu.⁵⁸⁶ Amaçları üzerine hareket etmeye başlayan İtalya, 1881'de Tunus'u işgal etmek istemiş, ancak Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesiyle yönünü Mısır'a çevirmişti. Fakat Mısır'ı da 1882'de İngilizler işgal edince yönünü Osmanlı Devleti'nin diğer bir toprağı olan Trablusgarp ve Bingazi'ye çevirdi.⁵⁸⁷

1881'den sonra İtalya'nın dış politikasında Trablusgarp önemli bir konu haline geldi. Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki niyetlerini gizlemeyen İtalya, bu bölgeleri ele geçirebilmek için ve diğer devletlerin olurlarını alabilmek için yoğun bir politik döneme girdi.⁵⁸⁸ II. Abdülhamit, saltanatı döneminde İtalya'nın Bingazi'ye sahip olabilmek için çevirdiği entrikaların hududu yoktu demektedir. Bingazi ile ilgili 1902 yılına ait hatıralarında II. Abdülhamit, İtalyanlar buradaki yatırım imkanlarını ve buranın himayesini kendilerine terk etmemiz karşılığında 54 milyon liralık ödemeni teklif ediyorlar. Bu teklifi tetkik etmeye fayda vardır; çünkü buradan vazgeçmek suretiyle başımız dinç olacaktır. Elimize diğer meselelerimizi halletmeye medar olacak dolgunca bir para geçecektir, üstelik de bu daha sonra elimizden zorla çıkarmaya mecbur kalmaktan daha iyidir demektedir.⁵⁸⁹

İtalyanlar, gizli olarak yaptıkları ikili anlaşmalarla Trablusgarp'ta kendisine rakip bir devlet istemiyordu.⁵⁹⁰ İtalyanlar yaptıkları gizli anlaşmalarla Avrupa devletlerine Trablusgarp üzerindeki hakimiyet isteklerini kabul ettirdiler. 1910 yılı başından itibaren de İtalya hükümeti, basın vasıtasıyla Trablusgarp'a olan ilgilerinden bahsetmeye başladılar. İtalyan dışişleri bakanı 1910 yılı Şubat ayında parlamentoda yaptığı bir konuşmasında "*Kuzey Afrika'daki Osmanlı vilayetleri bizim için Akdeniz'de denge bakımından birinci derecede önemlidir.*" diyerek Trablusgarpla ilgilerini açıkça ortaya koydu.⁵⁹¹

İtalya 1910'da diplomatik hazırlıklarını tamamlamış bulunuyordu. İtalyan basını ve hükümeti İtalya'nın Trablusgarp'a yerleşme düşüncesine zemin hazırlıyordu. İtalyan hükümetinin ve basınının bu kumpanyası ise Osmanlı Devleti tarafından tepkiyle karşılandı. Babıali bu durumu 4 Ağustos 1911 tarihinde Roma'ya verdiği bir notayla şiddetle protesto etti ve İtalyan gazetelerin Türkiye hakkında kullandıkları üslubu değiştirmesini istedi.⁵⁹²

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etme sebeplerine baktığımızda yukarıda bahsi geçtiği üzere İtalya'nın büyük devlet olma arzusu ilk neden olarak karşımıza çıkmaktaydı.⁵⁹³ İkinci olarak; İtalya'nın Trablusgarp geri kalmışlığından kurtararak çağdaş seviyelere ulaştıracağı iddiasıydı. İtalya bu amaçla Trablusgarp ahalisine sevimli görünmek için ülkenin mühim bölgelerine hastane, dispanser ve postane açtı.

⁵⁸⁶ İsmail Kurtcephe, 1995. Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), TTK Yayınları, Ankara, s. 9-11.

⁵⁸⁷ Uçarol, age., s. 518-519.

⁵⁸⁸ Kurtcephe, age., s. 11.

⁵⁸⁹ II. Abdülhamit, age., s. 118-119.

⁵⁹⁰ Hale Şıvgın, 1989. Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan İlişkileri, TTK Yayınları, Ankara, s. 38.

⁵⁹¹ Armaoğlu, age., s. 634-635.

⁵⁹² Uçarol, age., s. 523.

⁵⁹³ Kurtcephe, age., s. 9.

⁵⁹⁴ İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesindeki son gerekçesi ise burada bulunan İtalyanlara kötü muamele edildiği idi. ⁵⁹⁵

İtalya, 26 Eylül 1911'de gerekli koşulları sağladıktan sonra Osmanlı hükümetine 24 saatlik bir ultimatom vererek Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal edeceğini bu yerlerin boşaltılmasını istedi. ⁵⁹⁶ Bu dönemde Osmanlı hükümetini yönetmekle görevli Hakkı Paşa vardı ve İtalya'nın savaş açacağına ihtimal vermiyordu. Bu nedenle hiçbir hazırlık içinde değildi. Hatta Hakkı Paşa, İtalya'nın savaş açacağı ultimatomunda dahi kanaati değişmemiş olası bir savaşın ise büyük devletlerin araya girmesiyle sulhla çözeceğine inanıyordu. ⁵⁹⁷ İtalya'nın da amacı bu idi. İtalya son ana kadar savaş yanlısı olmadığı izlenimi vererek Osmanlı hükümetinin bir hazırlık girişimine engel olmak istedi ve bu konuda Hakkı Paşa kabinesini inandırmayı başarmıştı. Hakkı Paşa, İtalyan notasını aldıktan sonra kendi tedbirsizliği için şu sözleri söylemişti. “*Eski zamanlarda benim vaziyetime düşen sadrazamların kafasını padişah binek taşında kestirirdi; ben o haldeyim.*” diyerek Trablusgarp savaşındaki ihmalkarlığını itiraf ediyordu. ⁵⁹⁸ Hakkı Paşa'nın ihmalkarlığı o kadar açıktı ki savaş ultimatomundan üç gün önce Meclis'te kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta, Türk-İtalyan ilişkilerinin dostane bir şekilde devam ettiğini ve kesinlikle İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali gibi kötü bir niyet taşımadığını söylemişti. ⁵⁹⁹

Trablusgarp gibi bir yeri savunmak donanma gücünün gerekliliğini ön plana çıkarmaktaydı. Ancak Osmanlı hükümetinin elinde ne donanma gücü⁶⁰⁰ ne de gerekli asker sayısı vardı. ⁶⁰¹ Donanma gücü olmadığı gibi denizcilik konusunda yetişmiş kalifiye bir unsurumuz da yok denecek kadar azdı. Bu nedenle 1910-1911 yıllarında İngiltere'ye 25 kadar Türk deniz subayı gönderildi. Yüzbaşı ve teğmen rütbelerindeki bu subaylar İngiliz gemilerinde, tersanelerinde ve denizcilik ile ilgili okullarda kısa süreli eğitim aldılar. Ama bu subaylardan Osmanlı donanması pek yararlanamadı. Çünkü Osmanlı-İtalyan savaşı başladığında İngiltere, eğitimlerini tamamlamış olan Türk deniz subaylarını geri göndermedi ve geri dönebilenlerin de aktif görevlerde kullanılmasını istemedi. Gerekçe olarak da İngiltere'nin bu savaşta tarafsız olduğunu öne sürdü. ⁶⁰²

Donanmanın eksikliği ve donanmada kalifiye eleman eksikliği bir tarafa Osmanlı-İtalya savaşı başladığı zaman Osmanlı Devleti insan mevcudunu sefer planı esasına göre de tamamlayamamıştı. Subay mevcudu noksandı. Toplam kuvvet sayısı Trablusgarp'ta 4568 iken Bingazi'de 2950 idi. İtalya askeri birliği ise Trablusgarp savaşı için ilk etapta 40000 iken sonradan bu sayıyı 100.000'e çıkarmıştı. Ayrıca İtalya kuvvetleri bol mühimmat ve silahlara sahipti. Savaş için araç ve gereçlere tam

⁵⁹⁴ Müge Orhan, 2010. Osmanlı Arşive Belgelerine Göre Trablusgarp Harbi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s. 30.

⁵⁹⁵ Nurdan İpek Şeber, 2011. “Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşının Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaya Yansımaları”, İSAM (38), s. 238.

⁵⁹⁶ Tanin Gazetesi, 28 Eylül 1911.

⁵⁹⁷ Barbaros Gazetesi, 13 Ekim 1911.

⁵⁹⁸ Şıvgın, age., s. 39-45

⁵⁹⁹ Kurtcephe, age., s. 69.

⁶⁰⁰ Abdülhamit döneminde Osmanlı donanması Haliç'te 30 yıl bakımsız ve talimsiz bırakılmıştı. Bunun sebebi ise Abdülaziz'in öldürülmesi sırasında donanmanın mühim rolünden ileri geliyordu. Abdülhamit bu olayın kendi başına da gelebileceği endişesiyle donanmayı Haliç'e ve Çanakkale'ye çekerek zaruri onarımlarını dahi onarmamıştı. Bknz. Hale Şıvgın, 1989. Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan İlişkileri, TTK Yayınları, Ankara, s.47.

⁶⁰¹ Hamdi Ertuna, 1985. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Haz.: Genel Kurmay Akeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 25.

⁶⁰² Bilal N. Şimşir, 1989. Ege Sorunu 1912-1913, C.1, TTK Yayınları, Ankara, s. LI.

donanımlı bir şekilde hazır olan İtalya Osmanlı'nın aksine çok iyi bir donanmaya da sahipti.⁶⁰³

Osmanlı Harbiyesi ise; yaklaşan savaş tehlikesinden telaşlı bir şekilde kıvranmakta olup sorunun çözümü için büyük devletlere başvuruyordu. Ancak işgal hazırlıklarını tamamlayan İtalya'nın bu savaştan çekilmesi düşünülemezdi. Bu nedenle hükümetin siyasi girişimleri sonuçsuz kalacaktı. Nitekim hiçbir devlet de arabuluculuk pozisyonuna girmekten yana değildi.⁶⁰⁴ Hatta Osmanlı Devleti, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal emellerinden vazgeçtiği takdirde burada kendilerine iktisadi faaliyetlerinin genişlemesine ve bayındırlık işlemlerine izin verileceği bildiriliyordu.⁶⁰⁵

Görsel 6.14. Osmanlı ve İtalya Kuvvetleri Arasındaki Silahsal Donanım Farkını Gösteren Resim⁶⁰⁶

“-Babahimmet, Bu kadar son sistem alet ve edavat-ı harbiyeye karşı Trablusgarp mukavemet edebilecek mi dersiniz?

-Valinin de muavenet kolyesi inzınam eylerse kuvvetin ne hükmü kalır? Ba husus Trablusgarplıların sadakatlerinin kuvve-i te'yidiyesi böyle dikenler olursa her taarruz def edebilirler değil mi?”

⁶⁰³Ertuna, age., s. 25-29.

⁶⁰⁴Kurtcephe, age., s. 89.

⁶⁰⁵Şeber, agm., s. 239

⁶⁰⁶ Babahimmet Gazetesi, 12 Eylül 1911.

Osmanlı Devleti'nin İtalya savaşında techizat sorunu çektiğini *Tanin* gazetesi de doğrulamaktaydı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırdığı vakit, bölgenin savunma araçları hiç de iyi değildi. Burada ne bizlerin İtalya donanmasına karşı durabilecek istihkamlarımız ne de kendimizi savunacak savunma araçlarımız vardı demektedir. ⁶⁰⁷ Ali Rıza Seyfi'nin *Donanma* dergisinde yazdığı makalede “*Trablus donanmasızlıktan yanyor*” başlıklı bir yazı kaleme alıyordu. Bu makalede dört yüz yıl öncesindeki donanma gücümüzün parlaklığına değinen Ali Rıza Seyfi, şimdilerde ise donanmasızlıktan dolayı vatan topraklarımızın elimizden bir bir çıktığına işaret ediyordu. ⁶⁰⁸

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal hazırlığından genel olarak Osmanlı kamuoyunun haberdar olduğu söylenemez. Osmanlı kamuoyu İtalyanların Trablusgarp'a saldırısını, iktidarda bulunan Hakkı Paşa Hükümeti'nin gazetelere gönderdiği resmi beyannameden öğrenmişti. ⁶⁰⁹ İtalyan saldırısının duyulması üzerine halk sokaklara dökülmüş, şehir meydanlarında ve hükümet binaları çevresinde toplanarak gösteri ve mitinglerle saldırıyı kınayıp protesto etmeye başlamıştı. Protestolarda kapitülasyonların kaldırılması ve İtalya'ya ait hiçbir eşyanın alınmaması telkin ediliyordu. ⁶¹⁰ *Tercüman-ı Hakikat* Gazetesi ise İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmeye başlamasıyla birlikte sayılarının her başlığında “*İtalyanlar Ebedi Düşmanımız*” yazısıyla yayın yapmaya başladı. ⁶¹¹ *The Times* ise İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali haberi üzerine Jön Türklerin harekete geçerek İtalya ile diplomatik ilişkilerin askıya alındığını ve İtalya'ya karşı genel boykot kararı aldığını yazmaktaydı. ⁶¹² Türk-İtalyan savaşının başlamasına müteakip Osmanlı Devleti İtalya ile ticaretini askıya alarak İtalya'dan keten ve pamuk alımını durdurdu. Osmanlı Devleti bu ithalatını Bohemya'dan sağlama yoluna gitti. Fakat bu çok sürmeyerek İtalya ile tekrardan ticarete başladı. ⁶¹³

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesiyle hükümetin ve Osmanlı halkının İtalya'ya karşı göstermesi gereken tepkiyi sıralayan *Tanin* gazetesi 1-2 Ekim 1911'de şu konu maddelerini yayınına taşımıştı: İtalya'ya karşı ilk tepki olarak:

- 1.İtalya veya İtalya'ya ait eşya taşıyan vapurların kıymetleri üzerinden yüzde 80'e kadar gümrük vergisi alınması,
- 2.İtalya'dan Osmanlı'ya gelen eşyada dahi aynı surette vergi alınması
- 3.Türkiye'de yer alan İtalya postahanelerinin kapatılması,
- 4.İtalya konsoloshanelerin kapatılması için ihtar verilmesi,
- 5.İtalyanlara ait gayrimenkulün müsadere edilmesi,
- 6.İtalyan mallarına karşı boykotaj uygulanarak onlara harbi iktisadının uygulanması, konularında kararlar talep edildi. ⁶¹⁴

⁶⁰⁷ Tanin Gazetesi 11 Mart 1911.

⁶⁰⁸ Donanma Dergisi, 13 Temmuz 1911.

⁶⁰⁹ Kurtcephe, age., s. 72-73.

⁶¹⁰ W.K. Mc Clure, 1913. Italy in Northy Africa, Constable and Company LTD., London, s. 21.

⁶¹¹ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 1911-1912.

⁶¹² The Times Gazetesi, 26 Eylül 1911, s. 5.

⁶¹³ The Times Gazetesi, 19 Mart 1913, s. 20.

⁶¹⁴ Tanin Gazetesi, 1-2 Ekim 1911.

Bahsi geçen maddeler uygulanan maddeler olmayıp *Tanin* gazetesinin İtalya'ya karşı yapılması gerekenleri savunduğu konulardı.

Gazeteler, 1912 yılı Ekim ayından itibaren İtalyan mallarına yönelik boykotajı iyiden iyiye savunmaya başladılar. Nitekim Avusturya, Bulgaristan ve Yunanlılara yapılan boykotajdan dolayı oldukça deneyim kazanmışlardı. Gazeteler yayınlarını “*harb-i iktisadi*” başlığıyla veriyorlardı. Bunlardan biri olan *Barbaros* gazetesi, Müslümanların genel olarak göstereceği boykotajın İtalya'yı terbiye edeceğini bildiriyordu. Trablusgarp'ı işgal etmeyi bir bardak su içmek kadar kolay zanneden İtalya'nın boykotaj sayesinde geri çekilmeye mecbur kalacağını ve pişmanlık içinde geri çekileceğini iddia ediyordu.⁶¹⁵

Osmanlı halkı ve İslam coğrafyalarında gazetelerin telkinleriyle ahali İtalya'ya karşı miting, protesto ve boykot hareketinde bir araya geldiler. Bunlardan biri de İzmir'de 12 Ekim 1912'de gerçekleşti. İzmir Rusumat müdürü, İtalyan eşyalarının limana geldiği; ancak sahiplerine teslim edilmeden gümrükte zabt edildiği ve zabt edilen malların gönderildiği belirtiliyordu.⁶¹⁶ Aynı tarihe ait Meclis-i Mebusan'da kabul edilen kanun hükmü ile de İtalya'dan Osmanlı Devleti sınırlarına gelen eşyanın kıymeti üzerinden yüzde yüz gümrük vergisi alınması kabul edilmişti. Ancak bu hükmün 18 Mayıs 1912'de geçici olarak değiştirilmesi düşünüldü.⁶¹⁷ 1 Aralık 1911'de ise İtalya menşeli ticari eşyalarda bir tek koli bulunduğu takdirde İtalyan eşyasına uygulanan boykotaj bütün yüke uğranacağı üzerineydi. Ancak bu tebligat 1 Aralık 1911 tarihiyle sadece İtalyan mallarına boykotaj uygulanacak olarak değiştirildi.⁶¹⁸ Çünkü bu hüküm tarafsız devlet vatandaşlarının zarara uğramasına meydan verebilirdi. Bu nedenle boykotaj sadece İtalyan malına yönelik yürütülmesine karar verildi.

Muharebenin başlamasıyla birlikte liman ve körfezlerde İtalyan gemileri Osmanlı halkınca el konuldu. El konulan İtalyan bahriye gemileri ve mavnaların sayısı 45'i bulmuştu. Gemi sahipleri Alman konsolosluğuna başvurarak Osmanlı hükümetinin yapmış olduğu bu durumun hukuksuz olduğunu bildirerek protestoda bulundu. *Barbaros* gazetesi, ilk zabt edilen İtalyan gemisinin Roma romorkörü olduğu ve bu romorkörün liman dairesinin işine yaradığını yazmaktaydı. Mısırdaki zabt edilen bu gemi kükürt yüklüydü ve liman dairesinin işini görecekti miktardaydı diye aktarmaktaydı.⁶¹⁹

İtalya'dan 18 Nisan 1912'de İtalyan mamülü olan kibrit kutuları Osmanlı limanına gelmişti. Yoğun miktarda ithal edilen kibrit kutularından bir numune alınarak tetkik edilmişti. Kibrit kutusunun iki tarafında İtalya kralının resmi olup bunların etrafında, Viktor Emanuel'in mührü bulunduğu ve ortasında kırmızı renkteki tasvirin İtalya'nın Trablusgarp'ı kendi imparatorluğuna ilhakını işaret ettiği anlaşılmıştı. Bu sebeple Osmanlı hükümeti kibrit kutularının gümrüklerce reddedilmesi gerektiğini ve Polis müdüriyetine bu konuyu bildirerek daha önceden alınan kibrit kutularının toplanılmasını istedi.⁶²⁰

İtalya'ya uygulanan boykot konusuna yabancı basın da ilgi göstererek Osmanlı lehinde yayımlar yapmaktaydı. *The Times* İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini Türk halkının insani bir protestosu olarak lanse etmekteydi. Bu işgal devam ettiği sürece Türkiye'deki İtalyanlar barbar bir ulusun üyesi olarak kabul görecekti demek ve İslam dünyasının bu çirkin işgali İtalyan malı almayarak boykot etmesinin gayet doğal bir durum olduğunu

⁶¹⁵ Barbaros Gazetesi 14 Ekim 1911.

⁶¹⁶ Barbaros Gazetesi 12 Ekim 1911.

⁶¹⁷ BOA.: MV., Defter No: 231, Gömlek No: 11.

⁶¹⁸ BOA.: BEO., Defter No: 3957, Gömlek No: 298726.

⁶¹⁹ Barbaros Gazetesi 12 Ekim 1911.

⁶²⁰ BOA.: DH.SYS., Defter No: 75, Gömlek No: 8.

paylaşmaktaydı.⁶²¹ Boykot hareketinin Osmanlı padişahı tarafından da desteklendiğini bildiren gazete padişah halifeliğin gücünü kullanarak İslam ahalisini boykota davet ettiğini ve camilerde Trablusgarp için dualar edilmesini istediğini bildiriyordu. Ayrıca gazete 6 Ocak 1912'de İtalyan malı taşıyan İngiliz gemilerinin limana sokulmadığını da bildiriyordu.⁶²²

İtalya'ya boykot uygulayan diğer bir ilimiz Tekirdağ idi. Tekirdağ limanı hamalları bir İtalyan vatandaşa ait olduğunu bildikleri buğdayı, bulunduğu depodan rıhtıma taşımak için piyasanın dört katı fiyat istemişler, istedikleri paranın verileceği söylenince de taşımaktan vazgeçip direnişe geçmişlerdir. Rıhtıma yanaştırılması tasarlanan buğdayı açıkta bulunan büyük tonajlı gemiye taşınması gereken mavnacı ve kayıkçılar da aynı tavrı göstererek buğdayı gemiye taşımayacaklarını bildirmişlerdir.⁶²³ Boykotajdan zarar görmek istemeyen İtalyanlar ise kendi bandıralarını kullanmayıp Alman bandıralarını kullanmaktaydı.⁶²⁴

Tanin gazetesi İtalya'ya karşı boykotaj kararını desteklemekle beraber temkinli olunmasına da dikkat çekmekteydi. *Tanin*'e göre boykotaj: “*Boykotaj bir kılıncıdır, fakat iki tarafı keskin bir kılıncıdır*” diye tanımlamaktaydı. Boykotajın dikkatli bir şekilde yürütülmesini telkin eden gazete, “*Boykotajla düşmanı yaralamak isterken bazen bir millet kendisini keser*” olarak ifade etmekteydi.⁶²⁵

Tanin, İtalya'ya karşı ihtiyatlı bir boykot hareketinin daha doğru bir tavır olacağı düşüncesindeydi. İtalya'nın ticari hayatında Osmanlı Devleti'ne olan ihtiyacı şüphesiz önemliydi; ancak Osmanlı Devleti için de aynı durum söz konusuydu. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 1909 yılında Osmanlı Devleti İtalya'ya 56 milyon Franklık bir ihracatı söz konusuydu. *Tanin* bu 56 milyon Franklık meblağın birden bire ihmal edilmemesi gerektiğinin altını çiziyordu.⁶²⁶

İtalya Osmanlı Devleti'nden yaprak tütün, zeytin yağı, parafin koza, ham ipek, ham pamuk, yün yaprağı, boya maddeleri, odun, meyve, hayvan derileri ve bakliyat ürünleri ihraç etmekteydi. İtalya'dan ithal ettiğimiz ürünler ise; şarap, sülfatolar, pamuk iplik çeşitleri, pamuk mensucat, demir eşya, şamili kibrit, hamur işi, patates ve ipek mensucat gibi ürünlerdi. Ancak yine *Tanin* gazetesi İtalya'nın bizden aldığı eşyanın hemen hemen hepsinin ham eşya olduğunu ve bu eşyaların sanayilerinde kullanmaya muhtaç olduğunu ve İtalya'nın ihtiyaç duyduğu eşyayı başka bir ülkeden alması hem güç hem de pahalıya mal olduğunu bildiriyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nin İtalya'dan ithal ettiği malzemeyi başka bir ülkeden alması zor olmayacak denmekteydi. Bu nedenle boykotaj Osmanlı'dan çok İtalya ticaretini baltalayacağını savunuyordu.⁶²⁷

⁶²¹ The Times Gazetesi, 31 Ekim 1911, s. 8.

⁶²² The Times Gazetesi, 6 Ocak 1912, s. 6.

⁶²³ Ahmet Öğreten, 2012. “İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumu”, Tarih ve Medeniyetler Tarihi C.5, AYK, Ankara, s. 2291-2292.

⁶²⁴ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 13 Ekim 1911.

⁶²⁵ Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1911.

⁶²⁶ Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1911.

⁶²⁷ Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1911.

Tablo 6.4. 1892-1909 Yılları Arasında Osmanlı Devleti ve İtalya Arasındaki İhracat ve İthalat Rakamları.⁶²⁸

Yıllar	Memalik-i Osmaniye'den İtalya'ya İhracat Milyon Frank	İtalya'dan Memalik-i Osmaniye'ye İthalat Milyon Frank
1892	60	27
1893	55	30
1894	52	32
1895	47	35
1896	45	37
1897	41	36
1898	39	40
1899	37	42
1900	41	48
1901	42	50
1902	41	54
1903	47	56
1904	46	57
1905	52	63
1906	49	69
1907	53	71
1908	54	73
1909	56	79

Tabloyu analiz ettiğimizde Osmanlı Devleti'nin ticari hayatı hakkında önemli ipuçları vermektedir. 1892'de Osmanlı Devleti, İtalya'ya yaklaşık olarak 2,5 kat daha fazla eşya ihraç ederken bu durum seneler geçtikçe Osmanlı aleyhine azalmıştır. Büyük devlet olma koşullarını gerçekleştiren İtalya ise 1892'den itibaren ithalat oranını azaltırken ihracatını arttırdığı görülmektedir. 1892'den 1909'a gelindiğinde İtalya'dan ithalatımız tam üç kat artarken ihracatımız genel anlamda azalma seyri göstermiştir.

Tanin gazetesinin verdiği bilgiler eşliğinde Osmanlı-İtalya arasındaki ekonomi ilişkilerini analiz edebilme şansını yakalamaktayız. Verilen istatistikler değerlendirildiğinde ve *Tanin* gazetesinin neşriyatından Osmanlı sanayisinin yok denecek ölçüde olduğunu tahmin edebilmekteyiz. Bu konuda Osmanlı'dan ham madde temin eden İtalya'nın fabrikalaşmasıyla ham madde ihtiyacının arttığını ve fabrikalaşma sürecini henüz giremeyen Osmanlı'ya muhtaç olduğunu bildirirken Osmanlı sanyileşmesinin zayıflığını ayan beyan ortaya koyuyordu.⁶²⁹ Bu konuyla ilgili olarak, Osmanlı'dan ham madde alan İtalya bu ham maddeleri fabrikalarında işleyerek tekrardan Osmanlı pazarına sürmekteydi. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse, Osmanlı Devleti İtalya'ya *ham pamuk*, *ham ipek* ve *odun* ihraç ederken; İtalya'dan *pamuk iplikleri*, *ipek mensucat* ve *kağıt* aldığımızı görmekteyiz. Dikkat edilirse bu eşyaların ham maddesi bize ait olup İtalya'nın işlem sürecinden sonra tekrardan bize satıldığını görmekteyiz.

Tanin gibi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi de yayınlarında boykotaj konusuna geniş yer vermektedir. Gazete, İtalya emtiasına karşı ilan etmiş olduğumuz harbi iktisadi sayesinde birçok İtalyan fabrikatörlerin iflas edeceğinden bahsediyordu. Türkiye milyonlarca İtalyalıyı besliyor ve harbi iktisadi ile onların diğer bir felaketini oluşturacak deniliyordu. Boykot birçok fabrikaları kapatacak milyonlarca ameleli işsiz bırakacaktı. Bu durum İtalya'yı müthiş bir buhranlı iktisat dönemine sokacak haberleri

⁶²⁸ *Tanin* Gazetesi, 12 Ekim 1911.

⁶²⁹ *Tanin* Gazetesi, 12 Ekim 1911.

yayınlanıyordu. Boykotaj sonunda ameleler ayaklanacak ve bu İtalya'nın felaketine sebep olacak ve bu işçiler hükümetlerinden intikam alacaklardır denilmekteydi. İtalya hükümeti bu boykottan o derece etkilenmiştir ki harbi iktisadiye son vermek için Adalar denizinde deniz nümayişleri icra etmeye karar vererek bu suretle bizi tehdit etmek istemektedir diyerek yazısını bitirmektedir.⁶³⁰

Tercümanı Hakikat gazetesinin aynı tarihli yayınında,

*İtalyanların donanma güçleri sayesinde Trablusgarb sahilini ele geçirdi. Ancak Arap halkı topraklarına karşı tecavüz eden İtalyan askerine asla karşı koymada tereddüt etmedi. Gazete, Trablusgarb ahalisinin sırf kendi kuvveti ve iktidar dairesinde İtalya'ya mukavemet edip hariçten hiçbir muavenet görmediğini fakat bundan sonra yalnız kalmayacaklarına dair bilgiler verir. Her gün Mısır'dan Tunus'tan yardım kuvvetleri yetişmektedir. Malum olduğu üzere İtalya'nın hareketi ve tecavüzü bütün İslam halkının düşmanlığını doğurdu. İntikam için her taraftan protestoya giriştiler. Ana vatana yardım için Osmanlı'nın namus ve haysiyeti için her yerden İslamlar gelmektedir. Yalnızca Mısır'dan bir iki hafta içinde 60.000 lira toplandı. Fakat Mısırlılar verdikleri para dışında İtalyanlara karşı çekinmeksizin her gün binlerce Mısırlı Trablus'a geçiyor. Zannetmeyiniz ki İngiliz hükümeti Mısırlıları huduttan geçirsın. Ancak Mısır sınırı o kadar geniş ki İngiltere'nin her önlemine karşı Mısırlılar yardıma koşuyordu.*⁶³¹

İtalya'nın Trablusgarp'a tecavüz girişimi neticesinde boykot heyetleri halkı İtalya karşıtlığı üzerinde disipline ederek kampanyanın yürütücüleri oldular. Çağrı metinlerinde: *İtalyanlar bizim ebedi düşmanımızdır! Trablusgarp toprağında bir İtalyan neferi bulunduğu sürece Osmanlı milleti intikam almaksızın durmayacaktır. Bütün Osmanlılar İtalya'ya düşmanlık etmek ve İtalya'dan intikam almak fikrinde birleşmelidir* denilmektedir.

Bahsedilen intikamı almak için aşağıda sıralanan maddelerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu maddeleri belli bir disiplin içinde yürütülebilmesi için ise "*İttihad-ı Husumet Cemiyeti*" namında bir cemiyet teşkil edildi. Bu cemiyet içerisinde yer alan üyelere hayatları boyunca bu maddelere sadık kalmaları için yemin ettirildikten sonra bu maddeleri kabul ettiklerine dair üyelere imza atırıldı.⁶³²

Hükümetin dışında Müslüman ahalinin teşebbüsü ile İtalya'ya karşı her Osmanlı'nın yoğun bir mesai harcanması öngören cemiyet İtalya'ya karşı neler yapılması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şu kararları aldı:

1. Bir İtalyalı ile zerre kadar alışveriş etmemek,
2. Bir İtalya malına ve mahsulatına hiçbir zaman rağbet edilmeyecek,
3. İtalyan vapurlarına binmemek,
4. İtalyanca konuşmamak,
5. İtalyan mekteplerine çocuklarını göndermemek,
6. İtalyan postasına mektup vermemek,

⁶³⁰ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 29 Ekim 1911.

⁶³¹ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 29 Ekim 1911.

⁶³² Tanin Gazetesi, 13 Ekim 1911.

7. İtalyan hizmetçi ve amele kullanmamak,
8. Hiçbir İtalyalıya ahlaki ve insani durumlar dışında yardımcı olmamak,
9. Çocuklarını İtalyanlılara karşı düşmanlık hissiyle büyötmek,
10. Ahlaki değerler dışına çıkmadan İtalyanları mümkün olduğu kadar zarar ve ziyanına çalışmak.⁶³³

Ayrıca *İttihad-ı Husumet Cemiyeti*'nin tüzüğünde şu konulara da yer verilmişti. Cemiyet aldığı kararlar içerisinde, her sene İtalya'nın harbe başladığı günde umumi bir kongre düzenleyerek bir yıl boyunca İtalya'ya gösterilen hasmani tavırların tetkik edilmesi, Osmanlı sınırları içerisinde mitingler düzenlenerek İtalya'ya intikam fikrinin beslenilmesi ve mekteplerde çocuklara İtalya'ya karşı bir husumet fikrinin aşılması kararları alındı.⁶³⁴

Trablusgarp'ın işgali halkta derin üzüntü yaşatmış olacak ki halktan gazetelere çeşitli teklifler gelmekteydi. Bu tekliflerin bir kısmı maddi yardım teklifi; bir kısmı ise savaşa gönüllü olarak katılma teklifleriydi. Yurdun muhtelif bölgelerinde orduya yardım cemiyetleri kurulmuştu. Ayrıca yurt içinde ve dışında İtalyan işgalini protesto eden mitingler düzenlenmekteydi.⁶³⁵ 25 Kasım 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'ye hucum eden düşmana karşı kahramanlıkla mücadele eden mücahitlere erzak ve mühimmat tedariki için İstanbul Veznecilerde *Trablusgarp ve Bingazi Mücahidin Yardım Cemiyeti* kuruldu. Kurulan cemiyetle ülkenin her yerinden yardım toplanması amaçlandı.⁶³⁶

İtalya'ya karşı tepkiler miting ve protestolarla devam etmekteydi. İtalya'nın ilhakına karşı Trablusgarp İslam ahalisinin İtalya hakimiyetini kabul etmeyerek mücadele etmesi Osmanlı hükümetince olumlu karşılandı. Burada yapılan miting gösterilerinde her zaman Osmanlı kalacaklarını ifade eden Afrika Müslümanlarından hükümet bu konuda memnun kalmaktaydı.⁶³⁷ Nitekim Osmanlı Devleti 1 Nisan 1912'de Trablusgarp ahalisinin İtalya'ya karşı mücadeleden vazgeçmemesi için nasihat heyetleri göndermişti.⁶³⁸ Ayrıca Trablusgarp yerli ahalisinin miting ve protestolarından başka İtalya mallarına yönelik boykotaj kararı aldığı haber ediliyordu.⁶³⁹ Ajanslara gelen telgrafta, yerli halkın Trablusgarp'taki Türkler ile birlikte vatan müdafaası için çalıştıkları haber edilmekteydi.⁶⁴⁰ Trablusgarp'ta yerli ahalinin İtalyanlara karşı düşmanca tavırlarda bulunması, İtalyan mühendislerin çalışmasına zorluklar çıkarılması ve bölge halkının mitinglerle İtalya'yı protesto etmesi İtalya hükümetini rahatsız etti.⁶⁴¹

Bingazi'ye gelen İtalya harp kumandanının liman müdürü tarafından vizitesi kabul edilmemişti, bunun üzerine sınırlanan İtalyan kumandan Osmanlı kumandanlığını yürüten Paşa'nın yanına giderek kendisine vizite verilmesini isteyerek Paşa'ya uygunsuz hakaretlerde bulunmuştu. Oysa ki Osmanlı Paşa'sı İtalyan kumandanı mızıka eşliğinde karşılamıştı. Ayrıca Bingazi mutasarrıflığı kumandanın kendilerine

⁶³³ Tanin Gazetesi, 13 Ekim 1911.

⁶³⁴ Tanin Gazetesi, 13 Ekim 1911.

⁶³⁵ Orhan, agt., s. 41.

⁶³⁶ BOA.: DH.MB.HPS.M., Defter No: 2, Gömlek No: 83.

⁶³⁷ BOA.: HR.SFR. (3)., Defter No: 649, Gömlek No: 7.

⁶³⁸ BOA.: (A.)MTZ. (04)., Defter No: 175, Gömlek No: 14.

⁶³⁹ BOA.: DH.SYS. Defter No: 75, Gömlek No: 15/1/2.

⁶⁴⁰ Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 16 Ekim 1912.

⁶⁴¹ Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp, 2013. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013, s. 432.

bildirmeden İtalyan bandıralı gemiye gidip gelmesini, memurlarının ve halkın nazarında küçük düşürücü olduğunu belirtiyordu. Bu durumun ise İtalya'yı şımarttığını ve İtalyan bahriyesinin serbestçe nümayişler icra etmesine neden olduğu belirtiliyordu. Bu nedenle Bingazi mutasarrıflığı Babıali'ye başvurarak kumandanın yerine başkasının gelmesini talep etti.⁶⁴²

Görsel 6.15.Beyrut Limanı'ndaki İtalyan Donanmalarının Nümayişleri.⁶⁴³

“İtalya donanmalarının Beyrut Limanı'nda bir nümayişi
Harb-i hazırda ve Osmanlı-İtalya muharebesinde donanmaların hareketine dair
birkaç resim.”

Trablusgarp'ta Müslüman halk, İtalya egemenliğini miting, protesto ve boykotlarla istemediğini İtalya'ya hissettirmektedir. Trablusgarp'ta mücadeleden vazgeçilmemesi adına nasihat heyetleri gönderen Osmanlı hükümetine, Trablusgarp halkı kulak vermiş vatan ve millet adına İtalya'ya karşı mücadele etmişti. İtalya, vatan vazifesi ile harbe katılan yerli halkı, ya esir etmekteydi ya da kendilerine karşı savaştıkları için idam etmekteydi. Bu durum üzerine Harbiye Nezareti harbe katılmanın insani bir durum olduğunu ve bu durumun protesto edilmesini İtalya sefaretine bildirdi.⁶⁴⁴ İtalya katliamları *The Times* gazetesinde de doğrulanıyordu. Gazete, Halil Halit Bey'in aktarımıyla Trablusgarp Savaşı'nda Arap esirlerin ve askerlerin idam edildiğini, bu acımasız İtalyanların vahşeti bu şekilde devam ederse İslam dünyası İtalya'ya ebediyen boykot yapmaya devam edecektir demektedir.⁶⁴⁵ Aynı zamanda İtalyanların bu vahşet haberlerini ve hukuksuz eylemlerini İngiliz ordusuna mensup Montagu da İtalya'nın Trablusgarp'ta Müslümanlara zulüm ettiğini, haksız ithamlarla cezalandırdığını doğrulamaktaydı.⁶⁴⁶

⁶⁴² BOA.: BEO., Defter No: 3312, Gömlek No: 248383.

⁶⁴³ Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912.

⁶⁴⁴ BOA.: BEO., Defter No: 3958, Gömlek No: 296781.

⁶⁴⁵ *The Times* Gazetesi, 30 Ekim 1911, s. 8.

⁶⁴⁶ BOA.: HR.SFR. (3)., Defter No: 655, Gömlek No: 11.

İtalya'nın Trablusgarp'taki katliama ulaşan davranışları Osmanlı vatandaşı ve İslam ahalisini derin bir üzüntüye sevk etmekteydi. Ancak İtalyan zulmünün ulaştığı boyut o kadar çirkinleşmişti ki İngiliz asıllı teğmen olan Montagu'yu⁶⁴⁷ dahi rahatsız etti. Bu durum O'nun Trablusgarp savaşlarında Osmanlı askeriyle birlikte savaşa iştirak etmesine neden oldu. ⁶⁴⁸ Trablusgarp'taki İtalyan mezalimine karşı Montagu, 16 Ocak 1912'de Trablusgarp'ta büyük bir miting hazırlığına girdi. Bu miting için büyük bir salon kiralayan Montagu 150 İngiliz lirası masraf ederek İtalyanların hukuksuz işgalini protesto etti. ⁶⁴⁹ Montagu, sadece kitlesel eylemlerle Osmanlı Devleti'ne destek vermiyordu, aynı zamanda İtalya'nın Trablusgarp'taki zulmünü matbuat vasıtasıyla Avrupa yayınlarında buluşturdu. Bu yayınlar, Avrupa'da karşılık bulmuş ve İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa devleti, İtalya'yı Trablusgarp işgalinden dolayı lanetledi. Montagu ayrıca techizat sıkıntısı çeken Osmanlı askerine önemli denecek miktarda silah sevkiyatı gerçekleştirmesini sağladı. Bunlarla da yetinmeyen Montagu, İtalya aleyhinde miting ve nümayişlerle protestolar tertip etmiş ve Trablusgarp'ta fosfat madenlerini işletme imtiyazını da Trablusgarp'a kazandırmıştı. ⁶⁵⁰ Montagu gibi Trablusgarp'taki İtalya mezalimine karşı İngiliz matbualarını bilgilendiren kişiler sayesinde Avrupa, Osmanlı'ya karşı sempati ile bakmaya başladı. Londra'da çıkan makalelerde İtalya aleyhine yayınlar yapılmaya başlanarak İtalya zulmü protesto ediliyordu. ⁶⁵¹ Montagu gibi İtalya zalimliğini gözler önüne seren Mr. McCullagh adında bir gazeteci daha vardı. McCullagh, objektif ve önyargısız haberciliği ile tanınmaktaydı. Bu yönüyle Dünya'da prestij kazanan bir haberciydi. O da Trablusgarp savaşı ile ilgili yazılarında İtalyan katliamlarını Avrupa'ya taşımıştı. ⁶⁵²

Avrupa'ya ulaşan Trablusgarp mezalimi kamuoyunda geniş bir yer tuttu. İtalya barbarlığına karşı hükümetler tavır alarak İtalya'yı gayet insani bir durum olan boykotla cezalandırmayı düşündüler. Bu konuda dört maddelik boykot planı hazırlayan devletler şu konularda karar aldılar.

- 1.İtalya'ya ait hiçbir eşya satın alınmayacak,
- 2.İtalyan şarapları, yiyecekleri, ipekleri ve giysileri kısacası İtalya'ya ait hiçbir eşya satın alınmayacak,
- 3.İtalya'ya seyahat edilmeyecek ve İtalya vapurundan yolcu ya da eşya indirilmeyecek,
- 4.Kesinlikle İtalyanca bir yazı yazılmayacak ve konuşulmayacak. Bu durum İtalya'nın suçlu olduğunu kabul edene kadar sürecek.

⁶⁴⁷Herbert Gerard Montagu: İngiliz asıllı bir teğmen olup Trablusgarp'taki İtalya zulmüne karşı İngiliz ordusundaki rütbesinden feragat ederek Trablusgarp'ta Osmanlı askeriyle birlikte İtalyan askerlerine karşı mücadele etti. Osmanlı askerine bildiği teknikleri çağdaş ilkelerle aktardı. İngiltere'ye döndüğünde İtalya'nın Trablusgarp'taki barbarlığını İngiliz kamuoyuyla paylaştı. Bknz. Memet Yetişgin ve Ömer Fatih Başkan, 2018. "Trablusgarp Savaşı'nda İngiliz Teğmen Herbert Gerald Montagu'nun Faaliyetleri", İTOBIAD, 7 (3), ss. 1536-1553.

⁶⁴⁸ Ernest N. Bennet, 1912. With The Turks in Tripoli (Being Some Experience in The Turco Italian War of 1911-1912), Methuen LTD., London, 134s.

⁶⁴⁹ BOA.: BEO., Defter No: 4190, Gömlek No: 314188.

⁶⁵⁰ BOA.: HR.SFR. (3)., Defter No: 655, Gömlek No: 11.

⁶⁵¹Şeber, agm., s. 541.

⁶⁵² W.T. Stead, 1911. Tripoli and The Treaties (Britain's Duty in This War), Bank Buildings, London 1911, s. 64.

Bahsi geçen maddelerin uygulanması konusunda her ülke vatandaşının ciddiye aldığı bir şekilde sürdürdüğü takdirde İtalya hükümetinin dize getirebileceği belirtildi.⁶⁵³

Osmanlı lehine Avrupa'da oluşan kamuoyunu kullanmak isteyen Osmanlı Devleti, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi bombardımanından dolayı büyük devletler nezdinde protesto edilmesine devam edilmesini istedi. Çünkü hiçbir devletin bombardıman konusunu göz ardı edip kayıtsız kalmayacağına inanıyordu.⁶⁵⁴ Nitekim büyük devletlerden Rusya ve İngiltere, İtalya donanmasının Adalar Denizi'ndeki icrasını protesto ederek bu işgalci hareketin Osmanlı Türkiyesi'ne olmadığını aynı zamanda uluslar arası ticareti ihlal eden mahiyette olduğunu bildiriyorlardı.⁶⁵⁵

Trablusgarp işgali sadece Anadolu'da ve Trablusgarp'ta tepkiye neden olmamıştı. Dünya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan Müslüman ahalisi Osmanlı'ya destek vermek için çeşitli nümayiş gösterilerinde ve mitinglerde bir araya geliyorlardı. Mısır halkının ileri gelenlerinden Mehmet Şerif, Salih Muhlis, Mithat Sami Mehmet Bedri ve Şekip Arslan Trablusgarp işgaline karşı ne yapılması gerekiyorsa hazır beklediklerini ifade ettiler. Mukaddes vatanları için canlarını vermekten geri durmayacaklarını Babıali'ye gönderdikleri telgraflarla belirttiler.⁶⁵⁶

Mısır'dan başka Lefkoşe halkı da Trablusgarp'ta vuku bulan tecavüze karşı içerlendiklerini, bu tecavüze yönelik mitinglerle işgali protesto ettiklerini ifade etti. Miting reisi Şevket Bey miting kararnamesini Kıbrıs'ın Londra sefaretine de bir nüshasının verileceğini bildirdi. Lefkoşe halkı Osmanlı hukukunun korunması için zaman zaman nümayişlerde bulunacağını ve her zaman Osmanlı hükümetinin yanında yer alacaklarını ifade ettiler.⁶⁵⁷ Lefkoşe Müslüman ahalisinin yapmış olduğu başka bir miting haberi ise *The Times* 15 Ekim 1911 tarihli yayınında verilmekteydi. Pazar gününe tekabül eden günde toplanan halk Lefkoşe mahkemesine gelerek merkez komiserlik dairesi kapısının önünde, İtalya'nın Trablusgarp işgalini protesto etti.⁶⁵⁸

Suriye'de bulunan Müslüman vatandaşlarımız da sokaklara çıkarak Trablusgarp işgalini nümayişlerle protesto etmekteydi.

⁶⁵³ Memet Yetişgin ve Ömer Fatih Başkan, 2018. "Trablusgarp Savaşı'nda İngiliz Teğmen Herbert Gerald Montagu'nun Faaliyetleri", ITOBİAD, 7 (3), s. 1547.

⁶⁵⁴ BOA.: BEO., Defter No: 4087, Gömlek No: 306466.

⁶⁵⁵ Cihad Gazetesi, 23 Şubat 1912.

⁶⁵⁶ BOA.: (A.)MTZ. (05)., Defter No: 25, Gömlek No: 17.

⁶⁵⁷ BOA.: HR.SFR. (3)., Defter No: 638, Gömlek No: 69.

⁶⁵⁸ The Times Gazetesi, 15 Ekim 1911, s. 8.

Görsel 6.16.Trablusgarp Savaşı’nda Suriye Ahalisinin Nümayişleri. ⁶⁵⁹

“-Suriyeli vatandaşlarımızın diğer bir nümayiş-i vatanperanesi.”

İtalya’nın Trablusgarp ve Bingazi’yi işgal sürecinde özellikle Hindistan Müslümanlarının tepkisi dikkati çekmektedir. Yoğun bir şekilde Hindistan şehirlerinde yapılan miting ve protestolarda, İtalya’nın işgali eleştirilerek Avrupa devletlerinin dikkati çekilmek istendi. Hindistan’ın *Bombay Cuma Mescidi Mütevelli Heyeti* idaresinin miting düzenlendiği ve İtalya’nın tecavüzlerine karşı nefret duygularını Bombay kadısı Şerif Mehmet Salih’in gönderdiği telgrafta belirtilmişti. ⁶⁶⁰ Aynı şekilde Bombay’da düzenlenen başka bir mitingde İtalyanların haksız işgali protesto edilmişti. Sir Keim Behoy İbrahim’in İngiltere’nin dost devlet sıfatıyla yanımızda yer aldığı, savaşta şehit düşen ve yaralanan aileler için yardım toplandığına dair gönderdiği telgrafta mevcuttu. ⁶⁶¹ Bombay’da devam eden miting gösterilerinde Müslüman ahali samimi duygularla İslam devletlerinin muhafazası için protestolara devam edileceğini eğer bu miting ve protestoların bir faydası olmayacaksa gerekirse savaşa katılmaktan çekinmeyeceklerini bildiriyorlardı. ⁶⁶² Hindistan’da İtalya işgaline karşı Osmanlı hükümetine destek hemen hemen bütün cemiyetlerce destekleniyordu. Hindistan’ın Kalküta şehri Hilal-i Ahmer Cemiyeti veznedarı Abdüllatif Efendi tarafından gönderilen bin yedi yüz İngiliz lirası harbiye nezareti veznesince teslim alınmıştı. ⁶⁶³

⁶⁵⁹ Servet-i Fünun Dergisi, 16 Kasım 1911.

⁶⁶⁰ BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 75.

⁶⁶¹ BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 154.

⁶⁶² BOA.: HR.TO., Defter No: 543, Gömlek No: 135.

⁶⁶³ Tanin Gazetesi, 17 Aralık 1912.

Bombay'da İtalya'ya karşı nefret mitingleri devam etmekteydi. 27 Ekim 1911'de Bombay Müslümanları İtalya işgalinin hukuki olmadığını protesto gösterileriyle duyurup işgali lanetlemekteydi. Osmanlı Devleti'ne çağrıda bulunan Bombay Müslümanları, Osmanlı Devleti'nin düşmüş olduğu bu müşkülâtı dost bir devlet olan İngiltere ile birlik olarak bertaraf edilebileceğini iletliyordu. Bu talepleri ile birlikte harp esnasında yaralanan ve şehit olan Müslümanların ailelerine verilmek üzere para toplanılmasına karar verildi. ⁶⁶⁴ Hind İslam Cemiyeti de Osmanlı Devleti lehine bir miting tertipleyerek Trablusgarp'taki Müslüman ahalinin müdafa ve muhafazası için protestoda bulundular. Mitingde Osmanlı vatandaşlarının önce Allah'ın inayetiyle daha sonra halifenin gücüyle İtalya işgalinin bertaraf edileceğine inandıklarını bildiriyorlardı. ⁶⁶⁵ Hintli Müslümanların Trablusgarp savaşı nedeniyle İtalya'ya karşı tavrını İngilizler şaşkınlıkla izlediklerini belirtmekteydi. İngilizler, Hintliler için genelde savaş konularında sadece protesto ile yetinirlerdi. Ancak Trablusgarp savaşında İtalyan mallarını boykot etmeleri ve İngiltere'den bu konuda yardım talep etmelerini şaşırtıcı bulduklarını ifade ediyorlardı. İngilizlerin daha da şaşırtıcı buldukları ise Hintlilerle Müslümanların birbirine sempati ile yaklaşarak İtalya'yı ortak düşmanları olarak görmeleriydi. ⁶⁶⁶

İşgal öncesi İtalya'nın Hindistan'a önemli bir ihracat payı vardı. Burada bulunan Hintliler İtalyan mallarına rağbet göstermekteydi. İtalya büyük devlet olma yolunda İngilizlerin icazet vermesiyle burada önemli bir ticaret ağı oluşturan İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesiyle Hint Müslümanlarının düşmanı haline geldi. Özellikle Hindistan'daki Müslümanlar giydikleri ceketlerin astarları İtalyan üretimi idi. Bu işgal sonrasında Hintli Müslümanlar İtalyan mağazalarını boykot ederek alışverişi kestiler. Ayrıca İtalyan vapurlarından hiçbir eşya kabul edilmediği gibi bu vapurlara yolcu ve eşya yüklemesi de yapılmamaktaydı. Bu nedenle Hindistan'da bulunan İtalyanlar Hint Müslümanlarının nefretinden ve öfkesinden kaçmak zorunda kaldılar. Verilere göre İtalyanların buradaki zararı yaklaşık 5 milyon İngiliz lirasını bulmuştu. ⁶⁶⁷

Hindistan'da olduğu gibi Güney Afrika'da da İtalya işgaline karşı protesto ve mitinglerle karşılık verilmeye başlandı. *Natal Müslüman Heyeti* Trablusgarp'taki işgal nedeniyle İtalya'ya yönelik protesto mitingi düzenledi. Mitingde İslam aleminin itibarını korumak ve yaşatmak için ne yapılması gerekirse yapacaklarını belirterek ve İtalya'ya nefret kusan söylemlerle mitinge son verdiler. ⁶⁶⁸ Moris adasında Port Lui şehrinde 23 Kasım 1911'de *Endokavorsele* gazetesi Osmanlı-İtalya harbi nedeniyle Müslümanlar tarafından miting düzenlendiği belirtiliyordu. Müslümanlar sabah 8 civarında Port Lui tiyatrosunda belediye vekili C. Mehmet İshak'ın önderliğinde toplanmıştı. Miting reisi olarak Ebubekir Mehmet Tahir seçildi. Takriben üç bin kişinin bulunduğu mitingde ve hislere dokunan bir söylemle İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı tecavüzatını şiddetle protesto edildi. Burada şehit ve yaralılar için para toplanılmasına karar verilmiş ve gazeteye göre yaklaşık olarak 10 bin Rupi toplanmıştı. ⁶⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki müşkülâtına Avrupa'da yaşayan Türk ahali ve sosyalist Hristiyanlardan da destek gelmekteydi. Londra'da Sulh Cemiyeti

⁶⁶⁴ BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 66.

⁶⁶⁵ BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 164.

⁶⁶⁶ Stead, age., s. 95-96.

⁶⁶⁷ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 4 Temmuz 1912.

⁶⁶⁸ BOA.: HR.SFR. (4), Defter No: 680, Gömlek No: 49.

⁶⁶⁹ BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 154.

İtalyanları barbar olarak itham ederek Trablusgarp işgalini protesto etmekteydi.⁶⁷⁰ Varna'da sosyalistler tarafından düzenlenen miting, 14 Kasım 1911'de sabahleyin saat onda Varna belediyesi önünde gerçekleşti. Mitinge takriben 3 bin kişi katılmış ve mitingi Avukat Kıracif, avukat Popof ve Harbiyeli Milan Vargidiç düzenlemişti. Miting nutkunda Fransızlar tarafından Fas'ın işgali ve bazı Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarına yönelik işgalci tavırları tenkit edildi. Mitingde Trablusgarp'ı işgal eden İtalya'nın çeşitli desiselerle Trablusgarp'a asker göndererek bu bölgenin asayişini bozduğundan bahsedildi. Buradaki gayri insani duruma değinen miting heyeti, İslam unsurlarının ya tutuklandığı ya da idam olduklarını şiddetle eleştirdiler.⁶⁷¹

İtalya, İslam dünyasından gelen boykot, miting ve protesto hareketlerinin cebri olarak çözebileceğine inanıyordu. Bu konuda 7 Mart 1912'de Sofya sefiri Nabi Bey, İtalya'nın Bulgaristan harbiyesi ile İtalya ateşemiliterinin birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ni cebren sulhe zorlayacaklarını bildiriyordu.⁶⁷² Çünkü İtalya Trablusgarp'ta bir çıkmaza girmişti. Trablusgarp'tan kısa zamanda galip olarak ayrılacağını düşünen İtalya, Türk kuvvetlerinin İtalyanları kıyıda içeriye sokmaması nedeniyle büyük bir prestij kaybına uğramıştı. Bu nedenle büyük devletlerin aracılığını sağlamak için birçok siyasi teşebbüslere girişti.⁶⁷³

İtalya Trablusgarp'taki yerli halkın mücadele hırsını kırmak için çeşitli desiselere başvurmakta idi. İtalyan gazetelerinden alınan bilgilere göre İtalyan askeri Trablusgarp ve Bingazi'ye çıkar çıkmaz zengin ya da nüfuzlu Arapların hanelerine beyaz bayrak astıklarını iddia etmekteydiler. *Barbaros* gazetesi bunun yalan olduğunu ve hiçbir Arab'ın İtalya askerine boyun eğecek olmadığını aktarmakta idi. İtalya'nın buradaki amacı yerli halkın mücadele hırsını kırabilmek olarak konuya açıklık getiriyordu.⁶⁷⁴

Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya karşı yürüttüğü boykot, miting ve protesto tavırları savaşın başlamasıyla kendini göstermiş ve İtalya ile yapılan Uşi Anlaşması'na kadar sürmüştü. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar ve Balkanlardaki karmaşa İtalya ile masaya oturmak zorunda kalmasına neden oldu. 18 Ekim 1912'de imzalan Uşi Anlaşması ile taraflar arasında anlaşmaya varıldı. 23 Ekim 1912'de de İtalyan mallarına uygulanan yüzde yüz gümrük vergisi kaldırılarak savaş öncesindeki vergi rakamlarına dönülmesi sağlandı.⁶⁷⁵

6.1.6. Balkan Savaşlarının Öncesinde ve Sonrasında Osmanlı Halkının Düzenlediği Mitingler ve Nümayişler

Sultan II. Abdülhamit hatıratında, Avrupa'daki kudretimizin Balkan devletlerinin birbirleriyle anlaşamamaları üzerinde kurulduğunu söylemekteydi. Bu konuda II. Abdülhamit; Sırplarla Bulgarlar birbirini sevmezler, Bulgarlar da Romenlerden nefret ederler. Romenler, Bulgaristan ve Yunanistan birbirleri aralarında ezeli bir düşmanlık vardır diyerek Balkan ittifakının zorluğuna işaret etmekteydi.⁶⁷⁶ Fakat bu zor görünen ittifak Osmanlı Devleti'nin iç politikadaki bunalımları ve Trablusgarp Savaşı'nda askeri ve mali yönlerden zor duruma düşmesi, bir araya gelmesi zor görünen ve aralarında çıkar hesapları dönen Balkan ülkelerinin 1910'dan itibaren

⁶⁷⁰ Cihad Gazetesi, 16 Şubat 1912.

⁶⁷¹ BOA.: HR.SFR. (4), Defer No: 858, Gömlek No: 12.

⁶⁷² BOA.: (A.)MTZ. (04), Defer No: 175, Gömlek No: 14.

⁶⁷³ Karal, age., s. 283-284.

⁶⁷⁴ Barbaros Gazetesi, 12 Ekim 1911.

⁶⁷⁵ Şeber, agm., s. 260.

⁶⁷⁶ II. Abdülhamit, age., s. 125.

Rusya'nın da bu devletler arasındaki pürüzleri gidermesiyle bir ittifak içinde buluşmasına neden oldu.⁶⁷⁷ F. Sacid'in şiirinde dediği gibi “*Bu kavmin bedeninde hayat bulan mikroplar*” şimdi Osmanlı Devleti'nin parçalanması için ittifak içindeydiler.⁶⁷⁸

Balkan ittifakı; Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ arasında kuruldu. 8 Ekim 1912'de Karadağ Hükümeti'nin Balkan hükümetlerine ön ayak olarak harp ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlamıştı.⁶⁷⁹ Karadağ'ın harp ilan etmesiyle Osmanlı Devleti, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın da harbe girmelerinin kaçınılmaz olduğu düşüncesiyle bu devletlere karşı gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti.⁶⁸⁰ Nitekim de öyle oldu Karadağ'ın arkasından Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmişlerdi.⁶⁸¹

Balkan Savaşları'nın nedenlerini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Makedonya'nın Bulgaristan'ın sınırları içine katılması, Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını genişletmek istemesi ve sonrasında Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak istemesi bu savaşın sebepleri arasındadır. Bu nedenler dışında Rusya'nın Balkan Slavlarını kışkırtmasını da eklemek mümkündür.⁶⁸²

Osmanlı Hükümeti, Balkan Devletleri arasındaki yapılan ittifakları sezmede geç kalmıştı. Osmanlı hükümeti Trablusgarp Savaşı'nda olduğu gibi Avrupa'daki gelişmeleri ve Balkan devletleri arasındaki ittifak sürecini izleyemediği gibi basını da göz ardı etmişti.⁶⁸³ Ali İhsan Sabis hatırasında Trablus'u elden kaçırmayalım derken Balkan ittifakını gözden kaçırdıklarını ve dahası Rumeli'yi de kaybettiklerini kaydederken Balkan Savaşı'nın getirdiği yıkımların da cabası olduğunu söylemekteydi.⁶⁸⁴ Balkan devletlerinin birleşerek Osmanlı Devleti'ne savaş açacağı ve İngiltere'nin de bu savaşta Balkan devletlerine destek vereceği daha 1911 yılının Şubat ayında İngiliz gazetelerinde yazılmıştı. Dahası bu haberler Osmanlı kamuoyuna da yansımıştı. Ancak bu haberlere itibar etmeyen Osmanlı hükümeti, Pall Mall gazetesine ve İngiliz gazetelerine ithafen: “*Bizim Bulgar ve Yunan ordusuna beş paralık bile kıymet vermediğimizi ne zaman anlayacaklar*” diyerek savaştan habersiz meydan okunmuştu.⁶⁸⁵ Ayrıca harbe karşı kayıtsızlıkla ilgili Ömer Seyfettin, Balkan harbi için şöyle demektedir: Sofya elçiliğinden Hariciye nazırlığına getirilen Asım Bey, 15 Temmuz 1912'de Meclis-i Mebusan'da yapmış olduğu konuşmada “*Balkanlardan imanı kadar emin olduğunu ve burada Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifakın kurulamayacağını*” söylemekteydi.⁶⁸⁶

Balkan hükümetlerinin (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ) seferberlik ilan etmeleriyle Osmanlı hükümeti de seferberlik ilan ederek Osmanlı askerlerinin de

⁶⁷⁷Uçarol, age., s. 529.

⁶⁷⁸F. Sacid, 17 Ekim 1912, Türk Yurdu Dergisi, C. 3 (24).

⁶⁷⁹Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 14 Ekim 1912.

⁶⁸⁰BOA.: BEO., Defter No: 4094, Gömlek No: 306985.

⁶⁸¹Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 14 Ekim 1912.

⁶⁸²TASAV, 2012. Balkan Savaşlarının Yüzüncü Yıl Dönümünde Balkan Tecrübeleri, Dış Politika Araştırma Merkezi, s. 7.

⁶⁸³Mehmet Okur, 2012. “The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Yaklaşımı”, XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkanlar Tarihi, XIV. Askeri Tarihi Kongresi Bildirileri 1, İstanbul 3-7 Aralık 2012, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, s. 187-188.

⁶⁸⁴Ali İhsan Sabis, 2014. Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk, Haz.: Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 198.

⁶⁸⁵Okur, agm., s. 187-188.

⁶⁸⁶Ömer Seyfettin, 2011. Balkan Harbi Hatıraları, Haz.: Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, s. 49.

harbe sevk olunması için harekete geçti. ⁶⁸⁷Fakat 8 Ekim'de toplanan Osmanlı askeri heyeti, Osmanlı ordusunun değil taarruz, savunma yeteneğini sağlamasının dahi güç olduğu kararına varmışlardı. Rumeli kıtasında bulunan fazla kuvvetlerimizden yüz yirmi tabur askerimizi terhis etmemiz de Osmanlı için ayrı bir gaflet olmuştur. ⁶⁸⁸Ayrıca Halaskaran hareketiyle orduda birbirine muhalif iki grubun çıkmasıyla ast üst ilişkisi, disiplin, itaat, savaş kabiliyeti ve moral bakımından Osmanlı ordusu mühim bir zaaf içindeydi. ⁶⁸⁹

Yaklaşık sekiz ay süren savaş; Batı'da Arnavutluk kıyılarından, Doğu'da İstanbul'un 32 km. yakınına, Makedonya'nın en kuzeyinden Orta Yunanistan'dan Teselya'ya kadar 170.000 kilometrelik bir alanda cereyan etmiş. Ve bu sınırlar içinde yaşayan her unsur savaşın acı yüzünü görmüştür. ⁶⁹⁰

Balkan Savaşı'nın artık gündeme oturmasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkan hükümetlerinin savaş hazırlıklarına karşı Osmanlı halkının aydınlatılmasının en iyi yolunun mitingler olduğunu düşündü. Bu amaçla İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kara Kemal ve Doktor Nazım Beyler tarafından miting için izin istenmiş ve bu izin İstanbul Polis Müdüriyeti tarafından verilmiştir. Mitingde konuşma yapacak kişiler ise şu isimlerden ibaretti: Naci Bey, (Kırklareli Milletvekili), Abidah Efendi (Aydın Milletvekili), Emanüelidi Efendi, Paçaduruf Efendi (Manastır Milletvekili), Agop Boyacıyan Efendi, Ayandan Basarya Efendiler idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti mitinge bütün halkı davet etmiştir. Mitinge Darülfünun gençleri de tezkere ile davet edilmişlerdir. Mitingin yapıldığı gün Cuma ve tatil olması nedeniyle bu tezkere tebliğ edilememiş, miting heyetinin daveti üzerine öğrenciler mitinge katılmışlardır. ⁶⁹¹Osmanlı Devleti'nin savaşa karar verişinde, Ekim 1912'de İstanbul ve taşrada cereyan eden harp mitinglerinin etkili olduğu bilinmektedir. ⁶⁹²Ancak Osmanlı hükümeti harpten yana değildi; ancak hükümet bundan kaçındığı takdirde hıyanetle suçlanabilirdi. Ayrıca halkın harbe karşı hiçbir istek duymadığı, birtakım particilerin kendine pay çıkarmak isteyerek halkı miting ve nümayişler yapmalarını ve savaş lehine propagandada bulunmalarını istiyordu. Böylece halkın harp isteğinde olduğu görüntüsü çizilmeye çalışıldığı gibi görüşler de bulunmaktadır. ⁶⁹³Bu konuyu destekleyecek bir görüş de Yusuf Akçura'nın *Türk Yurdu* adlı dergisindeki yazısından gelmekteydi. "Asırlarca devam eden uykumuza son üç dört sene önce kabul edilen Meşrutiyet, yeni bir uyutucu oldu. Meydanlarda başıboş bağırıp çağırarak ve matbuatta serbestçe bir diğerini sevip sayabilince, artık Osmanlı Devleti bütün kaza ve belalardan kurtulduk zannına kapıldı. Lüzum görüldükçe, hatta bazen lüzumu görülmeden bile inkılap sayesinde Makedonya'nın yalnız Makedonya'nın da değil bütün Rumeli'nin ilelebet kurtarıldığını söyleyip durduk. Hiç düşünmüyorduk, düşünemiyorduk ki, tarihin akımına kof nutuklar, sahte nümayişler set olamazdı" diyerek miting ve nümayişlerin samimi bir içtenlikle değil de yönlendirilme yoluyla yapıldığını ifade etmekteydi. Yazısının devamında Akçura, üzerine nikel paralarla gördüğümüz gibi iyi düsturlar yazılmış nutuk nazırlarımızın hitabelerinde işittiğimiz gibi hoş manzaralar resmolunmuş bir perde nazarımızdaydı. İçimizden biri çıkıp da o perdenin bir ucunu kaldırarak,

⁶⁸⁷ BOA.: DH.SYS., Defter No: 112/1 Gömlek No: ¼.

⁶⁸⁸ Ali Fuat Türkgeldi, 1987a. Görüp İştiklerim, TTK Yayınları, Ankara, s. 57.

⁶⁸⁹ Ahmet Turan Alkan, 1992. İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Cedit Matbaası, Ankara, s. 156.

⁶⁹⁰ Alkan, age., s. 192.

⁶⁹¹ Aydın, age., s.309-310.

⁶⁹² TASAV, age., s. 10.

⁶⁹³ Zeki Arıkan, 1989. "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", Dördünü Askeri Tarih Semineri, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 169-171.

ötesinde yaşayan gerçek hakikati gösteremiyordu. Fakat harbin sert eli o perdeyi birden bire yırttı ve arkasından gerçeğin kanlı ve acımasız yüzünü meydana çıkardı. Şimdi artık öğrenmişizdir ki hayalle lafla bir neticeye ulaşmak zordur. Halkın şeraitine tevafuk etmeyen maksatlar tahakkuk etmemeye mahkumdur. Binlerce senelerden beri kelimelerin mucizelerine inanmış şarkta bile, düsturların kuvveti kalmamıştır. “Açıl” demekle “*Susam*” artık açılmıyor diye açıklamaktaydı.⁶⁹⁴

Mitinglerde ve nümayişlerde geniş halk kesimlerince katılım gösterilmesinde gazete ve dergi yazarlarının büyük payları olduğu açıktır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bu yazar ve şairlerin çıkar amaçlı olmadığı, sadece vatan toprağının kaybedilişinin verdiği elemle samimi hislerin kağıda dökülmesiydi. Şair ve yazarların kaleme alarak hislere dokunan yazıları halkı derinden etkilemiş ve kendilerini meydan ve sokaklarda miting ve nümayişler yaparken bulmuşlardır. Bu, kendini; kimi zaman Balkan ittifakını kuran ülkelere, kimi zaman büyük devletlere ve kimi zaman da mevcut hükümeti protesto ederek ortaya çıkıyordu. İster çıkar amaçlı propagandalar ve yönlendirilmelerle olsun ister samimi duygularla olsun İstanbul’da ve Anadolu’da on binlerce kişi Balkan harbi için miting ve nümayişlerde yer aldı. Ayrıca mitingler ve nümayişler İstanbul ve Anadolu ile sınırlı kalmamıştı. Balkanlarda, Orta Doğu’da ve Hindistan’da da gerçekleşti. Özellikle Hindistanlı Müslümanlar Balkan Savaşları dolayısıyla yapmış olduğu miting ve nümayişleri, sayısal olarak baktığımızda abartısızca Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen kitlesel eylemler kadar olduğunu söyleyebiliriz.

Görsel 6.17. 1912’de Harp Taraftarlarının Meydanlarda Toplanması.⁶⁹⁵

İttihat ve Terakki taraftarları Balkan devletlerine karşı Rumeli kıtasının elimizde kalmasının reçetesini, Balkan Devletlerine karşı harbe girmekle görmekteydi. Harbe girme teşebbüsleri ise basın başta olmak üzere birçok kişi ve kuruluşların katılımı gerekliydi. İttihat ve Terakki yönetimi harbe katılımının özellikle Darülfünun talebelerini teşvik ile gerçekleştirebileceklerine inanıyorlardı. Bu sebeple öğrencilere

⁶⁹⁴ Yusuf Akçura, 14 Kasım 1912, Türk Yurdu Dergisi, C. 3, (26).

⁶⁹⁵ Özer Özbozdağı, 2005. İttihat ve Terakki’nin Balkan Siyaseti, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, s. 198.

Babıali önünde harpten yana nümayişler yapılması üzerinde durdu.⁶⁹⁶ 1912 yılının Ekim ayının birinci günü nümayişlerin gerçekleşmesinde Darülfünun öğrencileri ve gazeteciler bulunmaktaydı. Miting alanına doğru yürürken kafileye her adımda halktan kişiler katılıyordu. Öğrenciler Babıali'ye gelince parmaklıklardan atlayıp avluya girdiler. Sadrazamı isteriz sesleri arasında bastonlarla camları kırdılar. Babıali'yi korumaya memur iki tabur asker de silahları ile halkın arasına karışmış olayı seyrediyordu. Taşkınlıklar mukavemetle karşılaşmıyordu. Halaskar Zabitan grubundan Rosinyol Hüsnü Bey adında bir subayın kumandası altında askeri bir birlik geldi. Hüsnü Bey ilkin sert davranmak istedi. Fakat öğrenciler ve genç gazeteciler Hüsnü Bey'in atının dizginlerine yapışarak bizi nasıl süngülersiniz? Biz vatanımız için çırpınıyoruz feryatları karşısında o da yumuşadı. Bunun üzerine Hüsnü Bey askerini toplu halde bulundurmamakla yetindi. Sadrazamı görmek istediklerini beyan eden kalabalığın isteği üzerine içerden haber gelerek nümayişçilerden üç-beş kişilik temsilci ile içeri girebilecekleri bildirildi. Kalabalıktan *"olmaz arkadaşlar bunlar elebaşısıdır denip içerde tutuklamak isteyeceklerdir"* sesleri yükseldi.⁶⁹⁷ Darülfünun öğrencilerinin nümayişi 4 Ekim 1912'de *The Times*'ta da konu olmuş ve bu nümayişlere yaklaşık 4000 öğrencinin sarayın önünde toplandığını, öğrencilerin savaş isteriz sloganlarını, Sultan'ın pencereden memnun bir ifadeyle selamladığını aktarmaktaydı.⁶⁹⁸ Bu toplanan kalabalığa şahit olan Cemil Topuzlu ise gördüklerini şu şekilde aktarıyordu:

*"Bu arada iki kişi gözüme çarptı. Talat Bey ile mebus Halaçyan Efendi. Her ikisinin ortasında uzun bir direğe takılmış Osmanlı Bayrağı vardı. Bayrağın sağ tarafında duran Talat Bey, sol eliyle, sol tarafta duran Halaçyan Efendi sağ eliyle direği tutuyordu. İki de bir direği bayrağı sallıyorlar ve avazı çıktığı kadar Harp isteriz, harp, diye bağırıyorlardı."*⁶⁹⁹

Darülfünun talebeleri 14 Ekim 1912'de Babıali karşısında bir nümayiş daha gerçekleştirdi. Nümayiş tertip ve teşvik eden birkaç kişi ve aralarında *Tanin* gazetesi yazarlarından olan iki kişi tutuklanmıştı.⁷⁰⁰ Darülfünun talebeleri Balkan Savaşı öncesinde, harbe girilmesi konusundaki isteklerini sokaklarda ve meydanlarda sık sık nümayiş yaparak göstermekteydi. Bunlardan birisini de 28 Ekim 1912'de yine Babıali önünde gerçekleştirdiler.

⁶⁹⁶Türkgeldi, age., s. 57.

⁶⁹⁷ Muammer Taylak, 1969. Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, Başnur Matbaası, İstanbul, s. 79-80.

⁶⁹⁸ The Times, 4 Ekim 1912, s. 6. ve Onur Taylak, age., s. 85.

⁶⁹⁹Taylak, age., s. 85-86.

⁷⁰⁰ Sırat-ı Mustakim Gazetesi, 14 Ekim 1912.

Görsel 6.18. Darülfünun Öğrencilerinin Babıali Önündeki Nümayişi. ⁷⁰¹

“Şebab-ı münevverimizin muharebe lehinde nümayişleri: Darülfünun talebeleri Babıali önünde”

Darülfünun öğrencileri Balkan Savaşları lehinde miting ve nümayiş yaparken aynı zamanda halktan kişilerin de harpten yana istemlerle miting meydanlarına doluştuğunu görmekteyiz. Özellikle miting ve nümayişler için kendilerine Sultan Ahmet meydanını seçiyorlardı. ⁷⁰²Tanin gazetesi Sultanahmet meydanında toplanan halk için: “Gösteri yapan vatandaşlarımızı Balkan Hükümetleri görseler Osmanlıların savaşın çıkmasından ne kadar memnun olduklarını görecektir. Meydanda toplananlar yalnız bir amaç için gelmişlerdir. Düşmanı ezmek arzusunu istiyorlar” diye aktarmaktaydı.” Mitingde Hasan Fehmi Efendi bir dua okumuş ve konuşma yapmıştır. Basarya Efendi ve Aydın eski milletvekili Abidah Efendi de konuşma yapmışlardır. Daha sonra Osmanlı Taşnak Sütyun Cemiyeti adına Sivas eski milletvekili Paşayan Efendi, Emanüelidi Efendi, Tekirdağ eski milletvekili Boyacıyan ve İzmir milletvekili Nesim Mazalyaç Efendiler konuşmuşlardır. Mitingde Osmanlı Devleti’ne muhalif olan etnik gruplardan da konuşmalar yapılmıştı. Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı halkının birlik ve beraberlik içinde olduğu imajı uyandırılmaya çalışılmıştır. ⁷⁰³

⁷⁰¹ Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912.

⁷⁰² Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912.

⁷⁰³ Aydın, age., s. 310-311.

Görsel 6.19. Balkan Savaşları Öncesinde Savaş Lehinde Gösteri Yapmak İçin Sultan Ahmet Meydanında Yapılan Mitingler.⁷⁰⁴

“İstanbul halkının fevran-ı hamiyeti: Sultan Ahmet meydanı miting menazarası”

Görsel 6.20. Balkan Savaşları Öncesinde Savaş Lehinde Gösteri Yapmak İçin Sultan Ahmet Meydanında Yapılan Mitingler.⁷⁰⁵

“Payitaht-ı Osmani’nin muharebe hakkındaki fikri: Sultan Ahmet meydanında akd olunan ikinci miting intibatından Balkan muharebesinin arefe-i zuhurunda İstanbul.”

⁷⁰⁴ Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912.

⁷⁰⁵ Şehbal Gazetesi, 28 Ekim 1912.

Mitingler ve nümayişler İstanbul ile sınırlı kalmadı. Anadolu'da da geniş halk kitleleri Balkan savaşı öncesi meydanlarda toplanmaktaydı. 5 Ekim 1912'de Kayseri mutasarrıflığı önünde toplanan halk: "*Yaşasın Osmanlılık! Yaşasın vatan! Yaşasın Harp!*" diyerek bağışmışlardı. Yine Kayseri'de yapılan harp lehine mitinglerde, Kayseri hükümet konağı önünde 18 Ekim 1912'de farklı etnik unsurlardan olmak üzere toplamda 50.000 kişi katılmış ve mitingde bazı kararlar alınmıştı. Bunlar, sulhun temini için düşmana haddini bildirmek ve bu savaşın bir İslam ve Hristiyan savaşı olmadığı, haklı haksız savaşı olduğu belirtilmekteydi.⁷⁰⁶

Konya ilinde gerçekleşen 7 Ekim 1912 tarihli mitingde, Konya'daki siyasi partiler birleştiği görülmüştü. Hükümet konağı önünde yaptıkları mitingde düşmanın hukuksuz işgaline karşı can ve mallarını feda etmeye hazır olduklarını ve bu yolda hiçbir şekilde çekinmeyeceklerini ifade ettiler. Mitingde din adamları dualar okuyarak on binlerce kişi harp lehinde naralar attılar.⁷⁰⁷

Osmanlı Devleti'ne reva görülen haksızlıklara karşı tepkisini çekinmeden gösteren İzmir halkı, Balkan savaşlarına katılma konusunda yine meydanlardaydı. İzmir'de gerçekleşen ilk miting, 6 Ekim 1912'de Arnavutlardan ve işçilerden geldi. Miting toplanma alanı Hisar Camisiydi. Yaklaşık 500-600 Arnavut vatandaşımız namazdan sonra savaş lehinde tezahüratta bulundu. Konuşma yapan Mahmut Nedim Efendi, Arnavutça olarak vatan ve din uğrunda kanlarının son damlalarına kadar fedakarlıkta bulunacaklarını haykırdı. İzmir'de gerçekleşen ikinci miting bir önceki mitingden daha çok kişinin katılımıyla gerçekleşti. 11 Ekim 1912'de gerçekleşen bu miting İzmir belediye binasının önünde toplandı. Sanayi Mektebinin Muzika heyeti de burada hazır bulunuyordu. Kalabalık, belediye binası önünden hükümet konağına doğru yürüyüşe çıkmış, yoldaki katılımlarla kişi sayısı artmıştı. Mitingde toplanan konuşmacılar, mukaddes vatanımızın hiçbir noktasında istiklalimizin elimizden alınamayacağını ve bu uğurda şerefle ölebileceklerini ifade etmişler ve bu konuşmaları Sadaret'e telgrafla göndermişlerdi.⁷⁰⁸

Miting ve nümayişlerin tertipçisi İttihat ve Terakki Cemiyeti, harp lehine İzmir'de bir miting yapmak istedi. 13 Ekim 1912'de Pazar'a tekabül eden günde, kışlanın dış avlusunda saat kulesi önünde bir miting yapma kararı alındı. Bu miting, 11 Ekim 1912'de yapılan mitingden daha görkemli ve daha parlaktı. Mitingde, vatanın tüm parçalarının korunması, milletin şeref ve namusunu muhafaza edilmesi ve yekvucut olan Osmanlı ahalisinin düşmana korku verecek mahşeri kalabalığı işlendi. Mitinge ırk fark etmeksizin birçok etnik unsurun katıldığı ve miting konuşmalarının Sadaret'e telgrafla bildirildiği ve Balkan hükümetlerinin tecavüzlerine karşı harpten yana tavrın ifade edildiği belirtildi.⁷⁰⁹

Balkan Savaşı tepki Anadolu'nun birçok ilinde de mitinglerle karşılık bulmaya devam ediyordu. Adapazarı'nda ziraat mühendisi İbrahim Hakkı 5 bin kişilik bir miting düzenledi. Kastamonu'da Nasrullah meydanında toplanan 10 bin kişi hem nakdi yardımda bulunmuş hem de gönüllü askerlik için başvuruda bulunmuştu. Bolu halkı gerçekleşen geniş katılımlı mitingde 30 bin kişi toplanmıştı. Osmanlı Devleti'nin bekası için hem nakden hem bedenen fedakarlıktan kaçınmayacaklarını belirtiyorlardı. Mitingler; Bartın, Şam, Sandıklı, Antalya, Konya, Denizli, Karaman, Debre, İzmir,

⁷⁰⁶ BOA.: DH.MUI., Defter No: 163, Gömlek No: 16.

⁷⁰⁷ BOA.: DH.MUI., Defter No: 163, Gömlek No: 16.

⁷⁰⁸ Arıkan, age., s. 173-174.

⁷⁰⁹ Arıkan, age., s. 174.

Erzurum ve Bursa gibi birçok şehirde İttihat ve Terakki ve Hürriyet İtilaf Fırkalarının ortaklaşa düzenledikleri mitinglerdi.⁷¹⁰

İstanbul ve Anadolu dışında Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Hindistan'da yaşayan Müslümanlar, Balkan savaşları nedeniyle Müslüman kardeşlerine yardım edebilmek için bulundukları bölgelerde miting ve nümayişlerde bulundular. Özellikle Hint Müslümanları Hindistan'ın birçok şehrinde kitlesel eylemlerde bulunurken aynı zamanda nakdi yardımlar için fonlar oluşturdular. Mitingde ayrıca büyük devletlere hitaben Balkanlarda oluşan şer odaklarının hukuksuzluğuna işaret ediyorlardı.⁷¹¹ Hint Müslümanları dışında Beyrutlu Müslümanlar da meydanlarda toplanarak Balkan müttefiklerinin mütecaviz hareketlerini protesto etmekteydiler.⁷¹² *Balkan* gazetesi, Beyrutlu ve Mısırlı Müslümanların Osmanlı Devleti'nde cereyan eden olayları endişe ile izlediklerini; ancak bu duruma duyarsız kalmayarak Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edeceklerini aktarıyordu.⁷¹³

Balkan Savaşları için meydanlarda toplanan Beyrut halkı da Balkan ittifakını oluşturan ülkeleri protesto mitingi tertip ederek Osmanlı Devleti'ne destek çıkmaktaydı.

Görsel 6.21.Balkan Savaşları İçin Beyrut Meydanlarında Toplanan Kalabalık.⁷¹⁴

“Beyrut'ta harp mitingi”

Balkanlarda yapılan mitinglerden biri de 4 Ekim 1912'de Üsküp'te yapıldı. Mitinge hemen hemen 40 bin kişilik bir katılım vardı. Üsküp hükümet binası önünde toplanan halk “yaşasın harp harp” diye haykırmışlardı. Halk daha sonra Osmanlı Devleti'ne savaş açacak Balkan hükümetlerinin sefaretlerinin önüne giderek slogan attılar. Aynı şekilde Priştine ve civardaki beldelerde 15 yaşından 75 yaşına kadar olan

⁷¹⁰Aydın, age., s. 315.

⁷¹¹BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 730, Gömlek No: 44.

⁷¹²İbrahim Hilmi, *Balkan Muhaberat-ı Tesaviri* (Avrupa-i Osmani, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Kütüphane-i İslami ve Askeri, Dersaadet 1912, sayfa yok).

⁷¹³Balkan Gazetesi, 2 Ağustos 1913.

⁷¹⁴İbrahim Hilmi, age., sayfa yok.

halkın hepsi savaşa katılmak için gönüllülük esasıyla askere yazılma talebinde bulundular.⁷¹⁵

Avrupa'da olan Müslümanlar da Balkan Savaşlarına kayıtsız kalmadı. 7 Kasım 1912 tarihli Londra sefaretinden gelen bilgide, Balkan muharebeleri münasebetiyle Londra İslam Cemiyeti adına Hindistanlı Şarklılar ve Türkiye Sempatizanları Komitesi tarafından Türkiye lehinde ve İngiliz hükümetini etkilemek maksadı ile Londra'da bir miting düzenlendiğini bildirmekteydi.⁷¹⁶ 29 Kasım 1912 tarihli Londra sefaretinden gelen bir başka miting haberinde ise şiddet ve öfkeyle Balkan ülkelerinin kınandığı ve Türk halkının acımasızca öldürüldüğü haykırılıyordu.⁷¹⁷

Balkan Savaşları'ndan önce, Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında Osmanlı Devleti'ne meydanlarda büyük destek veren Hintli Müslümanlar her fırsatta meydanlara çıkarak Balkan ülkelere nefretlerini kusmuşlardı. Hindistan'daki Müslümanlar Osmanlı Devleti için birlik olmanın önemine değinerek Müslüman dayanışması için halkı yardıma çağırıyordu.⁷¹⁸ Balkan Savaşları öncesi Hintli Müslümanlar Madras'ta 25 Temmuz 1912'de bir miting tertip etti. Miting hakkında Başşehbender Cafer Bey, Madras Müslümanlarının mitingde Osmanlı kardeşlerine çağrıda bulunarak mevcut tehlike konusunda, Müslümanlar dışında başka devletlere güvenmemek gerektiğini ve ne yapılacaksa Müslümanlar dışında hiç kimseden yardım almadan yapılması gerektiğiyle ilgili mitingden alıntılarını vermektedir.⁷¹⁹

Hindistan'da gerçekleşen 10 Ekim 1912 tarihli ve Hall Ground Federasyonu'nun düzenlediği miting için gazete kupürleri "*Müslümanların Toplu Buluşması*" başlığıyla vermektedir. Aşırı soğuğa rağmen düzenlenen miting 10 Ekim öğleden sonra yaklaşık 15-20 bin kişinin katımlıyla gerçekleşmişti. Bu sayı içerisinde biraz da olsa Hindular da bulunuyordu. Bu, Müslümanlara gösterilen sempatinin en büyük göstergesiydi. Mitinge katılan Müslümanlar kırmızı ve yeşil afişler kullandı. Mitinge katılanlar Allah en büyüktür nidalarıyla ortalığı inletiyorlardı. Miting konuşmacıları arasında Mr. G.H., C. Arif, Dr. Abdullah Almamun Suhrwardy, Maid-ül İslam, Maulvi Abdul Rauf ve birçok Kalkütalı Müslümanlar vardı. Mitingde yaklaşık iki saat geçmişti ki yağmur çiselemeye başladı. Ancak bu da kalabalığın dağılmasına engel olamadı. Miting konuşması İngilizce ve Urduca yapıldı. Miting görüntüsü dışında mitingde konuşulanlar Müslüman kardeşliği üzerineydi. Dünya'nın her neresinde olursa olsun acı çeken Müslümanlara yardım yapılması gerektiği vurgulandı. Maulvi Abdul Rauf miting konuşmasında, Hristiyanlar birleşerek Müslümanları katlediyor ve Müslüman kardeşlerimiz de bizim yardımlarımızı bekliyor demekteydi. Müslümanlar dinamik ve canlılığını büyük güçlere gösterirse o zaman saygı duyulacak bir ülke olacaktır demekteydi.⁷²⁰ Yine Kalkütalı Müslümanların 13 Ocak 1913 tarihli mitinginde Balkan Savaşı'nın sulhüne dair bir miting tertip ettiler. Miting reisi Arif Bey konuşmasında, Kalkütalı Müslümanlar Osmanlı Devleti'nin müdafaası için şan ve şerefleri uğruna ittifak içinde olacaklarını bildirdi.⁷²¹

Miting alanı için Bombay Town Hall'da uygun bir sahada Müslümanlar 10 Kasım 1912 Pazar günü belediye binası önünde miting tertip etti. Mitingde Balkan devletleri ile Osmanlı arasındaki savaşa ilişkin olarak mitinge katılanlardan alınan

⁷¹⁵Aydın, age., s. 312.

⁷¹⁶BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 663, Gömlek No: 53.

⁷¹⁷BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 731, Gömlek No: 2.

⁷¹⁸Balkan Gazetesi, 2 Ağustos 1913.

⁷¹⁹BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 671, Gömlek No: 34.

⁷²⁰BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 730, Gömlek No: 44.

⁷²¹BOA.: HR.TO., Defter No: 542, Gömlek No: 75.

taleplerin bir kopyasını Sultan'a iletmek istediler. Toplanan Müslümanlar, şehit ve yaralı Türk askerlerinin dul ve yetimine bir nebze acılarını hafifletmek için bir komite kurulacağını ve bu komite bir fon oluşturarak gerekli adımların atılacağı bildirildi.⁷²²

Sünni ve Şii Müslümanlarının 8 Kasım 1912'deki miting adresi Bombay'dı. Bombaylı Müslümanlar Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin büyük destekçileri arasındaydı. Buradaki mitingde Osmanlı Devleti için oluşturulacak yardım fonları hakkında bilgi verildi. Toplanan paraların 4 taksit halinde gönderileceği bildirilerek Türk askerinin başarısı için dua ettiklerini ve önünde sonunda Türk askerinin başarı kazanacağını eklediler. Ayrıca mitingde dört konuya daha değinildi.

1.Balkan hükümetlerinin haksız bir şekilde Türk kuvvetleriyle çarpışmaktadır.

2.Bu mitingde Balkan Savaşlarında yaralıların iyileştirilmesi için bir komite kurulmasını ve Müslümanların abone olarak bir fon oluşturularak para toplanılması kararı alındı. Komiteye bir başkan atanarak bir görev komitesi tayin edileceği ve bu komitenin görevi toplanan paraları yaralıların iyileştirilmesi için Osmanlı Devleti'ne sunarak paranın uygun bölgelere gönderilmesi kararlaştırıldı.

3.Bu mitingde Hindistan'daki tüm gayrimüslim komitelerin sempati ile yaklaşımları miting heyeti tarafından saygıyla karşılandı.

4.Bu mitingde alınan kararların bir nüshasını İngiltere hükümetine, Surat ve Bombay hükümetine ve Türk konsolosu vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne gönderilecek.⁷²³

Bombay Müslümanlarının bir başka toplantısında, Türk hükümetine ve insanlarına karşı en samimi anlayış duygusuyla yanlarında olduklarını iletmektedirler. Ayrıca bu savaşa zorla çekilen Osmanlı Devleti'nin hukukunu hiçe sayan Balkan müttefiklerinden savaşın derhal sonlanmasını istemektedirler.⁷²⁴ Bombay Müslümanları Osmanlı Hükümetine para yardımı yapabilmek için Bombay'da Encümen-i Sanaiyü'l İslam'ın himayesinde büyük bir miting düzenledi.⁷²⁵ Şunu da belirtelim ki Hindistan'da harp masrafları ve levazımlar için toplanan paraların Osmanlı Devleti'ne gönderilirken Hintli Müslümanlar İngilizlerden çekinmekteydi. Bu konuda izin almadan toplanan paraların gönderilmesinde tereddüde düşmekteydiler.⁷²⁶ Halbuki bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bu toplanan paralara ihtiyacı vardı. Bu gibi yardımları memnuniyetle karşılıyordu. Nitekim Babialı de harp nedeniyle yardım toplanılması ve dağıtılması için bir iane komisyonu kurulması kararı almıştı.⁷²⁷

Hindistan'da gerçekleşen bir başka mitingin adresi bu sefer Rander'di. 15 Kasım 1912'de gerçekleşen mitingde Osmanlı lehine sloganlarda bulunuldu. Gerçekleşen mitingden Osmanlı hükümeti oldukça memnun kalmıştı.⁷²⁸

⁷²² BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 664, Gömlek No: 1.

⁷²³ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 730, Gömlek No: 56.

⁷²⁴ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 664, Gömlek No: 1.

⁷²⁵ BOA.: BEO., Defter No: 4153, Gömlek No: 311429.

⁷²⁶ BOA.: BEO., Defter No: 4108, Gömlek No: 308060.

⁷²⁷ BOA.: BEO., Defter No: 4106, Gömlek No: 307935.

⁷²⁸ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 664, Gömlek No: 3.

Afrika Müslümanları da Trablusgarp Savaşı'nda olduğu gibi Balkan Savaşları'nda da Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Afrika'da gerçekleşen mitingler hakkında bilgi veren Johannesburg Konsolosu Ohannes Bey, Osmanlı Devleti'nin yanında olduklarını Müslümanların şan ve şerefini korumak adına her türlü yardıma hazır olduklarını bildiriyordu.⁷²⁹

Osmanlı halkınca tertip edilen miting ve nümayişlerle beraber, Sırbistan ve Bulgaristan'da da her gün mitingler gerçekleştirildiği bilgisi veriliyordu. Bu bilgilerin ise bu bölgelerde ticaret yapan bir tüccardan öğrenildiği, Kosova vilayetinden bildiriliyordu.⁷³⁰ Ayrıca Rumlar da boş durmayarak özellikle İslam mahallerinde miting ve nümayişlerde bulunuyorlardı. Müftülük kayıtlarından alınan bilgiye göre; Rumların Yunan askeri kıyafeti giyerek gösteriler düzenledikleri ve bu gösterileri de özellikle İslam mahallerini seçtiği ve bu durumun İslam ahalisinin hissiyatına dokunduğu belirtiliyordu. Ayrıca bu gibi olayların devam etmesi daha vahim sonuçları doğuracağı belirtilerek gerekli önlemlerin alınması istenmekteydi.⁷³¹ Rumların mitingi Newyork'ta da kendini göstermişti. Newyork'ta yaşayan Rumlar yaklaşan Balkan Savaşları için 6 Ekim 1912'de 44. caddedeki Amsterdam Opera evinde öğleden sonra miting için toplanmışlardı. Yaklaşık 5.000 den fazla kişinin toplandığı mitingde yaklaşık 1.000 kişi de dışarıda kaldı. Mitingin eğlenceli bir şekilde seyrettiği ve çok az konuşma yapıldığı belirtilmekteydi. Mitingde genel itibarıyla Rumlar sadece kahrolsun Türkler diyebilmekteydi.⁷³² Zira haklı olsalardı ağızları bir dolu laf ederek medeniyet ve insanlıktan bahsedebilirlerdi.

6 Ekim 1912'deki mitingde, Mr. Papamilopulus, Yunanistan'ın asker ihtiyacını karşılamak adına Rumları gönüllü askere yazılmaları için teşvik etti ve maddi yardım taleplerinde bulundu. Mitingde toplanan Rumlar 20.000 dolar yardımda bulundu. Pan-Hellenic Birliği ise tek başına 15.000 dolar yardımda bulundu.⁷³³

Balkan Harbi'ne karşı sadece mitinglerle ve nümayişlerle tepki gösterilmeyip iktisadi anlamda da tavır alınmıştı. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan Osmanlı'ya getirilen eşya ve emtia kıymetleri üzerinden yüzde yüz gümrük vergisi alınmaya başlanmıştır. Bu kanun Meclis-i Mebusanca oy çokluğuyla kabul edilmişti.⁷³⁴ Ayrıca savaşın getirdiği mali külfet savaşa iştirak eden Balkan ülkelerini oldukça etkiledi. Yıllık ortalama sadece Avusturya'dan alınan 95 milyon kronluk ithalat miktarı bıçak gibi kesilmişti. Sırbistan'ın Avusturya'dan ithal ettiği 40 milyon kron, Bulgaristan'ın 36 milyon kron, Yunanistan'ın 16 milyon kron ve Karadağ'ın ise 3 milyon kronluk ithalatını kesmek zorunda kalmıştı. Darboğazda kalan bu ülkelere Osmanlı Devleti'nin de iktisadi tepki vermesi Balkanlardaki genel ticareti oldukça etkiledi.⁷³⁵ Osmanlı Devleti de bu dönemde Balkanlardan hububat ithalini de yasaklamıştı.⁷³⁶

⁷²⁹ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 680, Gömlek No: 10.

⁷³⁰ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 2076, Gömlek No: 19.

⁷³¹ BOA.: KB.MAA.FE., Defter No: 1, Gömlek No: 7841.

⁷³² Newyork Times Gazetesi, 7 Ekim 1912, s. 4.

⁷³³ Newyork Times Gazetesi, 7 Ekim 1912, s. 4.

⁷³⁴ BOA.: A.DVN.MKL., Defter No: 58A, Gömlek No: 26.

⁷³⁵ The Times Gazetesi, 19 Mart 2013, s. 20.

⁷³⁶ BOA.: HR.SFR. (3), Defter No: 663, Gömlek No: 44.

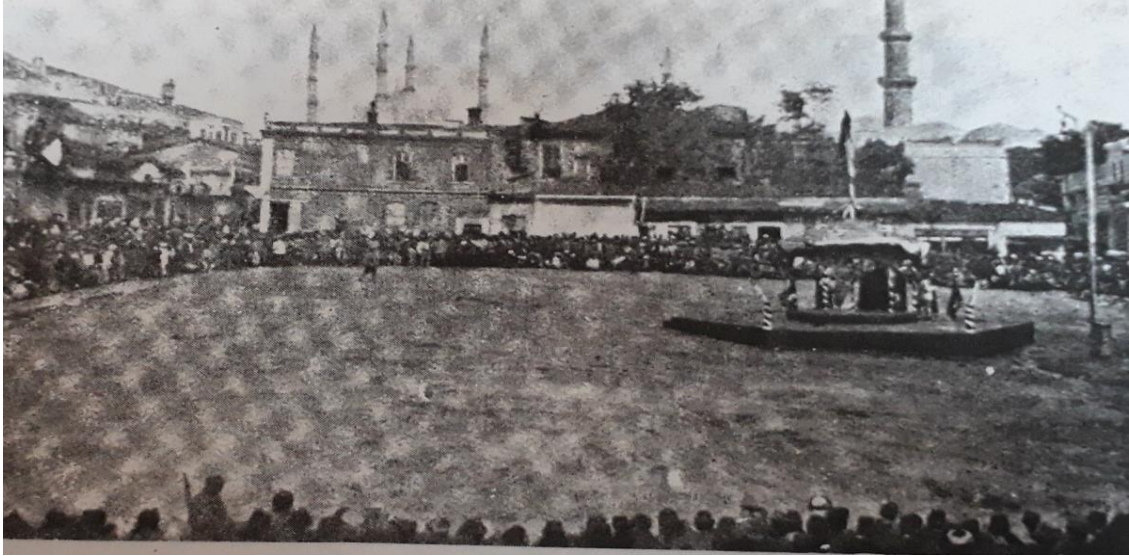
Görsel 6.22. Edirne Halkının Balkan Savaşları'ndan Sonra Sevinçlerini Göstermek Yapmış Oldukları Miting.⁷³⁷

“Edirne’de miting in’ikad ederken

Bütün muasır ve anasırın Edirne’yi Osmanlı bırakmak için akd ettikleri ictima-i samimiyesi Edirne’de fotoğrafin son kayıtları”

Görsel 6.23. Edirne Halkının Balkan Savaşları'ndan Sonra Sevinçlerini Göstermek İçin Yapmış Oldukları Miting.⁷³⁸

“29 Temmuz 1913’te çeşitli milletlerden, din ve mezheplerden oluşan ahalinin “TÜRK EDİRNE” için yani Edirne’nin Türk hakimiyetinde kalması için düzenlediği mitingden bir kare”

⁷³⁷ Şehbal Gazetesi, 14 Ağustos 1913.

⁷³⁸ İlker Alp, 1990. Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 141.

Balkan Savaşlarından sonra Edirne’de ise Osmanlı askerinin kasabalarına gelmelerinden dolayı 1 Ekim 1913’te memnuniyetlerini dile getirilen nutuklar atıldı. Mutluluklarını Dünya’ya duyurmak için Midye ahalisi tarafından mitingler tertip edildi.⁷³⁹ Çünkü Midye ahalisi dokuz aydır Bulgarlardan şiddet görmekteydi. Ahalinin hukukunu muhafaza etmesiyle Osmanlı askerini sevinçle karşılayan Midye ahalisi mitinglerle meydanlarda buluşuyorlardı. Miting heyeti reisliğini Kolonya oğlu Aleksandır, Ticaret Odası adına Kenaşo ve Hanodi Efendi oluşturdular. Osmanlı’nın Edirne’ye gelişini Osmanlı bayrakları ile karşılayan Midyeliler, küçük kafirler sözleriyle Bulgarları lanetliyordu. Mitingde Osmanlı marşları çalınmış ve bütün kaza sakinleri ebedi olarak Osmanlı unsuru olarak kalmak için yemin etmekteydi.⁷⁴⁰

Balkan Savaşlarından sonra İzmit’te yapılan mitingde, Harbiye cemiyeti ve Ermeni mektebi musıklarıyla mitinge katılmıştı. Ayrıca mitinge öğrencilerle birlikte ahaliden oluşan binlerce insan hükümet meydanına gelerek vatanın muhafazası için tüm mevcutlarıyla vatanın şan ve şerefini korumak için çalışacaklarını belirtmişler. Ayrıca her an mallarını ve canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerini bildirdiler.⁷⁴¹

Balkan Savaşları sonunda 13 Ağustos 1913’te ise İzmir Türk Ocağı’nın davetiyle Osmanlı sinemasında toplanan halk Edirne hakkında görüşmelerde bulunmuştu. Bu görüşmeler sonucunda devletlerin haksız ve anlaşma bozan hareketini protesto etmek üzere Avrupa matbuatlarına telgraflar çekilmesi kararına vardılar. Ayrıca İzmir’de “*Edirne İçin Miting*” düzenlenmişti. Mitingde; bütün Osmanlı halkı bir olarak Edirne’yi muhafazaya azmetmiş olduğumuzu Avrupa’ya karşı tertip edilecek mitinglerde alenen pek bariz surette gösterelim denilerek miting hakkında program okunmuş ve halkın büyük katılımı ile miting gerçekleşmiştir.⁷⁴²

2 Ağustos 1913’te Dimetoka ve Sofya rüesas-ı ruhaniyesi ve ahalisi tarafından Midye’de yapılan mitingde, Dimetoka Rum vekili, Balkan Savaşlarında Bulgar ordusunun işgali altında kalması bizi, maddeten ve manen yıprattı demekteydi. Medeniyetten nasibini almayan Bulgarlar, canımıza ve ırzımıza tasallut ettiler. Bulgaristan’ın bu tecavüzüne engel olan Osmanlı ordusu, bize kadim memleketimizi tekrardan takdis etti. Memleketimiz 9 ay boyunca birçok felakete uğradı. Ta ki Bolayır Kolordusu’nun memleketimize girmesiyle kasabamız kurtuldu. Ahalinin mal ve can emniyetini sağlayan Osmanlı ordusuna minnetlerini ifade ederek miting son buldu.⁷⁴³

Osmanlı Devleti ve kamuoyunun Balkan Savaşları bitiminde Rum toplumuna karşı bakış açısı değişmişti. Aslında tek konu Balkan Savaşları değildi. 1908 seçimlerinden itibaren gerek Osmanlı Devleti’nin gerekse de Osmanlı halkının kin ve nefretini kazanmıştı. 1908 seçimlerindeki seçim kanunlarına olan itirazları ve istediği mebus sayısına ulaşamamanın rahatsızlığı ile Osmanlı Devleti’ni daima meşgul etmekteydi. Arkasından Girit’in Yunanistan’a katılmasını istemekle yapılan talihsiz ifadelerle birlikte Yunanistan’da yaşayan tek unsurun kendileriymiş gibi davranarak adaya bir Müslüman kadının atanmasına karşı çıkmaları, Türklerin öfke eşiğinin aşmasına neden oldu. Rumların bu aşırılıkları neticesinde Osmanlı ahalisi boykot silahını çekti. Ancak bu dönemle ilgili sınırlı sayıda bilgilere ulaşmaktayız. Bunun nedeninin İttihat ve Terakki’nin tam iktidar dönemi olmasından kaynaklandığını

⁷³⁹ BOA.: BEO., Defter No: 4202, Gömlek No: 315140.

⁷⁴⁰ BOA.: BEO., Defter No: 4202, Gömlek No: 351105.

⁷⁴¹ BOA.: DH.EUM.VRK., Defter No: 13, Gömlek No: 80.

⁷⁴² Şule Sevinç Kişi, 2012. “İkinci Balkan Savaşı’nda Edirne’nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları”, XVI. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkanlar Tarihi, XVI. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri 1, İstanbul 3-7 Aralık 2012, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, s. 607-609.

⁷⁴³ BOA.: BEO., Defter No: 4204, Gömlek No: 315262.

düşünebiliriz. Bilindiği üzere İttihat ve Terakki, bu denli tavırları muhalefet yıllarında iken desteklemiş; ancak tam iktidar döneminde aleyhine kullanılabilir endişesiyle desteklememiştir.

Rumlara yönelik boykot örnekleri, Rumların diğer bölgelere nispeten yoğun olduğu Ege bölgesinde görülmekteydi. Uşak bölgesinde gerçekleşen boykottan rahatsız olan Rum tüccar ve esnaflar metropolid vekili Yanni aracılığıyla hükümete şikayette bulunuyordu. Rumların şikayetlerinde; ahaliye satılan malların zorla iade edilmeye çalışıldığı ve ellerindeki eşyaların yok edilme amacı taşıdığı bildiriliyordu. Ancak Hüdavendigar vilayetinden gelen bilgiyle bu şikayetin aslı astarı olmadığı anlaşıyordu. Rumlara karşı başka bir boykot haberi ise; Aydın vilayetinden gelmekteydi. İzmir'den Manisa'ya mal getirebilmek için faturaların İzmir boykot komitesinin izni olması gerektiği; aksi takdirde Manisa boykot komitesince eşyaların şehir içine girmesi engellenecekti. Bu ve benzeri Rum şikayetleri patriklik vasıtasıyla hükümete ulaşıyordu. Ancak anlaşıldığı üzere ortada boykot noktasında Osmanlı halkının yoğun bir iştiraki söz konusu değildi.⁷⁴⁴ Bu konuda Hüseyin Kazım Bey 1914'te yazmış olduğu mektupta şunları kaydediyordu. "*Rum Patrikine Açık Mektup: Boykotaj Müslümanların Hakkı Değil midir* adlı risalede şu bilgileri vermektedir. "*Boykot yoktur. Asr-ı hazrın mübda'atından olan (boykot)un şerait-i ilmiyesini düşünmek ortada bir boykot olmadığını anlatır. Boykot yoktur. İntibah-ı iktisadi vardır. Hayat kavgası vardır. Yaşamak emeli vardır.*" demekteydi. Buradan hareketle Rumlara karşı özel bir boykot uygulanmadığı; sadece Rumlardan mal almayarak Müslümanlardan almayı hedefleyen ve böylece milli iktisadi hedef alan bir durumdan bahsetmekteydi. Bu ise Rum halkının nazarında; Osmanlı halkının boykot uyguladığı şayiasına neden olmaktaydı.⁷⁴⁵

Balkan Savaşları'nın sekiz ay içerisinde başlayıp bitmesi ve savaşta alınan ağır yenilgi, Osmanlı kamuoyunda büyük tepkiyle karşılandı. Bu nedenle İttihat ve Terakkiciler tarafından çoğunluğu gazeteci olan Neşr-i Vesaik adında bir cemiyet teşkil edildi. Bu cemiyet, Osmanlı'nın net bir şekilde tavrını koyamadığı bir dönemde propaganda amaçlı kuruldu. Faaliyetleri içerisinde sivil halka nüfuz ederek halkın siyaset içerisinde bulunmasını sağladı.⁷⁴⁶

Neşr-i Vesaik cemiyeti Balkan ittifakına dâhil olan ülkelerin ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Müslümanlara yönelik sert tutumları ve buradaki halkın hukukunun çiğnenmesi gibi durumlara karşı halkın tepki koymasını telkin etmekteydi. Bu duruma büyük güçlerin seyirci kalması, Osmanlı basınına en fazla meşgul eden konular arasında yer alıyordu. Haksızlığa uğradıklarını düşünen Osmanlı basını, yaşanan vahşete Avrupa ülkelerinin kayıtsız kalmalarını, medeniyete yakışmayan bir tutum olarak değerlendirmekteydi: "*Avrupa medeniyetinin bu fecî zulümleri görmemeleri ne kadar esef-âverdir! Medeniyete yakışan vazife bu fâci'aları men etmek, hiç olmazsa tamamen ortaya çıkararak mürtekiblerine karşı umum alem-i insaniyetin lanet ve nefretini celb eylemekti.*"⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ Hasan Taner Kerimoğlu, 2006. "1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Risalesi", ÇTTAD, 5 (13), s. 97-99.

⁷⁴⁵ Hüseyin Kazım Bey, 1914. Rum Patrikliğine Açık Mektup: Boykotaj Müslümanların Hakkı Değil midir, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, s. 7.

⁷⁴⁶ Kerimoğlu, agt., s. 541.

⁷⁴⁷ Kerimoğlu, agt., s. 542.

6.2. Gayrimüslimler Tarafından Gerçekleştirilen Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden önce zaten gayrimüslimler kitlesel eylemlerde bulunuyordu. Osmanlı hukukunu hiçe sayan gayrimüslimler özellikle merkezden uzak bölgelerde yasak olmasına rağmen kitlesel eylem örnekleri mevcuttu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte istedikleri yasal ortamı bulan gayrimüslimler, artık aleyhlerinde olan herhangi bir konuya karşı itirazlarını miting, nümayiş ve protestolarla gösterebiliyorlardı.

Gayrimüslimlerin yapmış olduğu kitlesel eylemlerde Rumların başı çektiğini görüyoruz. Rumlar 1908 seçimlerinde daha fazla vekil çıkartmak için seçimlere itirazını miting ve protestolarla gösteriyordu. 1910'da ise Rum cemaati, Bulgarlara karşı imtiyazını Osmanlı hükümetinin kilise ve mektepler kanununu kabul etmesiyle kaybediyordu. Bu nedenle Rumlar, kanunu kabul eden Osmanlı hükümetine karşı itirazlarını miting ve protestolarla gösterdi. Rumlardan başka kitlesel eylem örneklerinin bir başka örneğini Bulgarlar gösteriyordu. Kilise ve mektepler kanunun kabul etmesini istemeyen Rumlara karşı bu sefer de Bulgarlar, Osmanlı hükümetinin bir an evvel kilise ve mektepler kanununun kabul edilmesi için mitingler ve nümayişler yapıyordu. Kitlesel eylemler sergileyen başka bir gayrimüslim unsur ise Ermenilerdi. II. Meşrutiyet'in ılımlı siyasi havasından faydalanan Ermeniler, önceki tedhiş hareketlerinden farklı olarak hukuki zemini olan mitingleri kullandıklarını görüyoruz.

6.2.1. Rumların 1908 Seçimlerinde Nümayişleri, Mitingleri ve Protestoları

II. Abdülhamit 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatarak Meşruti yönetime son vermişti. Fakat Kanun-i Esasi'yi resmen feshedilmemiş olup her sene devlet yıllığında basılmaya devam etmekteydi. Diğer bir deyişle Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi yürürlükteydi. Ancak sözü edilmesi ve bu esaslar üzerinde çalışılması yasaktı.⁷⁴⁸ Otuz yılı aşkın süredir Kanun-i Esasi'nin askıda kalmasına son vermek isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908'de bu amacına ulaştı. 23 Temmuz 1908 tarihli padişah iradesi ile meclisin toplanmasına karar verildi. 30 yıldan fazladır tatilde olan Meclis 24 Temmuz 1908'den itibaren seçim çalışmalarına başlamış ve seçimlerin 1908 Kasım ve Aralık ayları ile gerçekleşmesi planlanmıştı.⁷⁴⁹

Seçimlerin Kasım ve Aralık aylarında gerçekleşmesi planlanmış; fakat seçim hazırlıkları Eylül ayı itibari ile başlamıştı. Çünkü seçimler ülkenin genelinde eş zamanlı olarak yapılmamaktaydı. Yapılması da mümkün gözükmemekteydi. Anadolu'nun en ücra köşelerine seçim sandıklarının ulaşması ve oy verilmesi büyük meşakkatleri barındırmaktaydı. Bu durum yerleşim yerleri arasında seçim sonuçları farklı zaman dilimleri içerisinde neticelenmesine neden oluyordu. Seçimler İstanbul'da yapılmamışken birçok taşrada seçimler tamamlanmış ve seçilen mebuslar İstanbul'a dahi yola yeni çıkmış oluyorlardı.⁷⁵⁰

II. Meşrutiyet aksiyon itibarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eseri idi.⁷⁵¹ Bu nedenle kendilerine ait fikri düşüncelerin yeni kurulan hükümette egemen olmasını istiyordu. Seçim hazırlıklarına girişen İttihat ve Terakki kendilerine yakın gazeteler

⁷⁴⁸ Şevket Süreyya Ayverdi, 1972. Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1860-1908, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 161.

⁷⁴⁹ Erol Tuncer, 2002. Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999, TESAV Yayınları, Ankara, s. 74.

⁷⁵⁰ Y. Doğan Çetinkaya, 2001. "İttihat ve Terakki'ye Muhalif Serbesti Gazetesinin Penceresinden İstanbul'da 1908 Seçimleri", Toplumsal Tarih Dergisi, (89), s.15.

⁷⁵¹ Ayverdi, age., s. 160.

vasıtasıyla seçim programını geniş kesimlere ulaştırmaya çalışıyordu. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'ye muhalif Ahrar Fırkası vardı. Ancak Ahrar Fırkası 14 Eylül 1908'de kurulması nedeniyle seçim kampanyalarında fazla etkili olamadı.⁷⁵² Bir diğer muhalif kesim ise Osmanlı Devleti'ni oldukça uğraştıran Rum kesimi idi. 1908 seçimlerinde Rumlar, uzun bir cemaat içi seçim ve yönetim geleneğine sahip olmanın verdiği üstünlükle ve Osmanlı sınırları içerisinde en büyük Hristiyan grup olarak İttihatçıları en çok uğraştıran Osmanlı unsuru oldu.⁷⁵³

1908 seçimleri mevcut iki kanun ve bir talimata göre yapıldı. Bunlar 1876 Anayasası ve seçim kanunu ile 2 Ağustos 1908 tarihli seçim kanunun tatbikine dair talimattır. Anayasanın seçimler ile ilgili hükümleri 65, 66, 67, 68, 69. ve 70. maddelerinde yer almaktadır.⁷⁵⁴

65. madde her 50.000 erkek nüfusa bir mebus seçileceğini; 66. madde seçimlerin gizli olacağını bildirmektedir. 67. madde ise mebusluk ile hükümet memuriyetinin bir şahısta birleşmeyeceği, mebus olduğu takdirde kabul edip etmemenin kişinin kendi iktidarında olduğu, mebusluğun kabulü halinde ise, memuriyetten istifa etmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır. Buna göre; Osmanlı vatandaşı olmayanlar, yabancı devlet imtiyazına sahip olanlar, Türkçe bilmeyenler, 30 yaşını bitirmemiş olanlar, vergi vermeyenler, seçim esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, iflas ile mahkum olup itibarları iade edilmemiş olanlar, kötü ahlak ile tanınanlar, suçuna karar verilmiş olup bu karar kaldırılmamış olanlar, medeni haklardan mahrum olanlar, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar mebus olamayacaklardır. Ayrıca bu şartlara dört yıl sonra yapılacak seçimlerde Türkçe bilmenin yanı sıra Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak şartı da eklenmiştir. Anayasanın 69. maddesi mebus seçimlerinin 4 yılda bir yapılacağını, 70. maddesi ise seçimlere meclisin açılış tarihi olan Kasım'dan en az 4 ay önce başlanılacağını hükme bağlamaktadır.⁷⁵⁵ 1908 seçimleri günümüzden farklı olarak iki aşamada gerçekleşmişti. İlk önce müntehib-i evveller (Birinci seçmenler) belirlenmiş; sonrasında bu kişiler müntehib-i sanileri (ikinci seçmenleri) seçmişlerdi. Bir sonraki aşamada ise müntehib-i saniler mebus adayları arasından mebusları seçmişlerdi.⁷⁵⁶

1908 yılının Kasım ve Aralık ayının ilk yarıları çok şiddetli seçim kavgalarıyla geçti. Bu kavgalarda İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası'na ek olarak Rumlar büyük rol oynadı.⁷⁵⁷ Rumlar eski rejimin devamı için hükümetten bazı istekleri vardı. Böylece geleneksel ayrıcalıklarını koruyarak fiili özerkliklerini sürdürebileceklerdi.⁷⁵⁸ 1908'deki seçim rekabetinde Türk cephesini hükümete hakim İttihat Terakki ile Ahrar Fırkası temsil ederken; gayrimüslimler arasından özellikle Rum cemaati arasında geçmekteydi. Atina hükümetinin telkinleri ve Fener Rum patrikhanesinin talimatıyla hareket eden Rumların 1908 seçiminde önemli etkisi vardı.⁷⁵⁹

1908 seçimine iyi bir hazırlık içinde giren Rumlar seçimlerde takip edecekleri programı, Makedonya'daki Rum cemaati tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki merkezine Ağustos ayı içinde ilettiler. Rumların programında; dini ve laik

⁷⁵² Fevzi Demir, 2007. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, İmge Kitabevi, İstanbul, s. 69.

⁷⁵³ Ahmad, 1996. İttihatçılık'tan Kemalizm'e, Çev.: Fatmagül Bertay, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 94.

⁷⁵⁴ Kenan Olgun, 2012. "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler 1908-1912", ATAM, (82), Ankara, s. 4.

⁷⁵⁵ Olgun, agm., s. 4.

⁷⁵⁶ Çetinkaya, agm., s. 15.

⁷⁵⁷ Yusuf Hikmet Bayur, 1991b. Türk İnkılabı Tarihi, C. 1 Kısım 2, TTK Yayınları, Ankara, s. 130.

⁷⁵⁸ Demir, age., s. 84.

⁷⁵⁹ Danişmend, age., s. 507.

eğitim konusundaki ayrıcalıkların korunması, Fener Rum Patrikhanesi'ne tanınmış olan tüm ayrıcalıkların bir bütün olarak korunarak güvence altına alınması ve kaldırılmış olan ayrıcalıkların da geri verilmesi isteniyordu. Programda, uygulanması düşünülen zorunlu askerlik konusu, askeri birliklerin kendi içlerinde bütünsellik gösterecek bir şekilde, aynı inançtan ve bölgeden gelen erkeklerden oluşturulması teklif edilen konular arasındaydı. Ayrıca yerel yönetimlere daha fazla mali özerklik sağlayacak düzenlemelere gidilmesi, resmi yazışmalarda ve mahkemelerde kullanılacak resmi dilin o bölgedeki nüfusun çoğunluğu tarafından konuşulan dilde olması, yerel milis kuvvetlerinin oluşturulması, dinsel kurumlara, cemaatlerine belli bir takım vergileri koyma ve bunları toplama yetkisi verilmesi ve bütün Osmanlı vatandaşlarının her türlü devlet dairesinde çalışabilmesi şartlarının kabul edilmesi talep edilmekteydi.⁷⁶⁰

Rumların uzun bir cemaat içi seçim ve yönetim geleneğine sahip olduğunu yukarda söylemiştik. Bu üstünlükleriyle Rumlar seçim işlerinde daha tecrübeli olduklarından seçimlere büyük oranda katılarak oylarını böldürmüyorlardı.⁷⁶¹ Seçim koşullarını en iyi şekilde yerine getiren Rumlar caddelerde ve sokaklarda örgütlü bir şekilde gösterilerle Rum cemaati lehinde propagandasını başarılı bir şekilde yürütmekteydi. Ancak Türk tarafının böyle bir kaygısı yoktu, böyle bir deneyime hiç alışık değildi ve bu nedenle seçimlere gereken hassasiyeti göstermemekteydi.⁷⁶²

Görsel 6.24. Seçim Söylentilerinin Osmanlı Toplumunda Algılanışı.⁷⁶³

-Şimdi herkes intihabatla meşgul
-Monşer hangisini intihab edersiniz?

Rumlar seçim yasasında cemaatlerin nüfusu oranında Meclis'te temsilci bulunmasını istiyordu. 1906-1907 sayımı sonuçlarına göre Rum nüfus 2,823.663'tü.⁷⁶⁴ Ancak milliyetçi Rum gazetesi *Prodos*'a göre ise Avrupa istatistikleri baz alınarak

⁷⁶⁰Kansu, age., s. 223-224.

⁷⁶¹Ahmad, age., s. 94.

⁷⁶²Çetinkaya, agm., s. 17.

⁷⁶³Dalkavuk Gazetesi, 31 Ekim 1908.

⁷⁶⁴Tanin Gazetesi, 22 Kasım 1908.

Rum Nüfusunu 6,5 milyon olarak hesaplıyor ve Meclis-i Mebusan'da 65 Rum temsilci olması gerektiğini savunuyordu. Ayrıca *Prodos* gazetesine göre, İstanbul'da Rum nüfusun 143 bin olarak gösterilmesinin utanılacak bir davranış olduğunu ve gerçek rakamın ise 440 bin olduğunu ileri sürmekteydi. *Prodos*'a göre Türkler, Rumlara 22 veya 23 mebus verme niyetindedirler.⁷⁶⁵

Rumların intihabat öncesinde nüfusları yüksek göstermekteki amacı Meclis-i Mebusan'a fazla milletvekili çıkarabilmektir. Bu nedenle çeşitli desiselerle girişmekten geri durmamaktaydı. Selanik'te yayınlanan *Kadın* gazetesi yazarı Ali Osman Bey arkadaşının başından geçen olayı şu şekilde nakletmekteydi: Trende seyahat ederken kendisinin Giritli olduğu zannıyla Rumların olduğu vagona konulması ve burada Rumların intihabat hakkındaki konuşmalarını aktaran kişi önemli bilgiler vermişti. Rumlar muhabbetleri esnasında mezarda yatanların isimlerini yazarak Türkleri aldattıklarını bu suretle Agustos kazasından yedi yüz kişiyi fazla yazdıklarını bundan başka yirmi yaşına gelmeyen gençlerle hükümlü olanların da intihabatta yer aldığını söylediklerini, Ali Osman Bey'in naklettiklerinden öğrenebiliyoruz. Ayrıca bu kişi Etnik'i Eterya komitasının üyeleri vasıtasıyla hiçbir Rum'un bir Müslüman adaya oy verilmemesi telkininde bulunduklarını ayrıca tehditle Rum halkını sindirmeye çalıştıklarından bahseder.⁷⁶⁶

Seçimlerin iki dereceli olması ve ülkede nüfusun büyük bir kısmını Müslümanların oluşturması nedeniyle Rumların istedikleri temsilci sayısına ulaşmaları mümkün gözüküyordu. Müslüman seçmenlerin oylarını bölmeyerek belli adaylar üzerinde anlaşmaları durumunda, gayrimüslimlerden çok az sayıda mebus seçilebilirdi. Bu nedenle, Osmanlı ülkesinin birçok yöresinde gayrimüslim mebus seçilmesi İttihatçılarla yapılacak anlaşmaya bağlıydı. Çünkü dönemin en önemli siyasal aktörü haline gelmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mebusan seçimlerine önem veriyor, seçmenleri bilinçlendiriyor ve Müslüman seçmenlerin oylarını bölmelerini önlemeye çalışıyordu. Bu nedenle Rumlar, Mebusan seçimlerinde istedikleri mebus sayısına ulaşamamalarının nedeni olarak gördükleri İttihatçılara düşmanlık besliyorlardı.⁷⁶⁷

Rumların İttihat ve Terakki ile çekişmeleri ve alınan ilk seçim sonuçları, aleyhine gelişmesi ortamı daha da gerginleştirmişti. Patrikhanenin yayın organı olan *Tahidoromos*'a göre İzmir'de durumun gerginleştiğini gören İngiliz ve Fransız konsolosları vilayeti protesto ederek hükümetlerinden savaş gemisi göndermelerini talep etmişlerdi.⁷⁶⁸ Seçimlerin aleyhine işlediğini gören Rumlar, Ermenilerle ortak hareket edebilmek için birbirleriyle yakınlaşmaya başladı. Rum ve Ermeni patriklerinin görüşmeleri sonunda seçimde ortak hareket etme kararı aldılar. İlk etapta seçimle ilgili şikayetlerini bildiren bir mektubu heyet vasıtasıyla hükümete gönderdiler. İki cemaat de Meclis-i Mebusan'da cemaatlerinin nüfusları oranında temsil edilemeyeceklerinin kaygısını dile getirerek seçim kanuna itiraz ettiler.⁷⁶⁹

Türkiye'deki genel seçimlerle fazlasıyla ilgilenen Yunan hükümeti de Fener Rum Patriği Yovakim'le yakın bir ilişki içine girdi. 20 Ekim tarihli bir telgrafta Yunan dışişleri bakanı Baltazis, patrike seçim sürecince nasıl müdahale edeceği konusunda akıl veriyordu. Ayrıca patrik, seçimleri monarşistler lehine etkilemeye çalışan ayrılıkçı

⁷⁶⁵ Demir, age., s. 86.

⁷⁶⁶ Tanin Gazetesi, 3 Kasım 1908.

⁷⁶⁷ Hasan Taner Kerimoğlu, 2008. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, s. 40.

⁷⁶⁸ Demir, age., s. 92.

⁷⁶⁹ Recep Karacakaya, 2007. "Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler 1908-1914", Türk Ermeni İtilafı Makaleler, Ed.: Hikmet Özdemir, Ankara, s. 21.

Arnavut monarşisti İsmail Kemal Bey'e parasal destek vermekle de görevlendirilmişti.
770

Rumların seçimlerden yakınmaları artarak sürmekteydi. Rumlar birçok bölgede seçimlerin yenilenmesini istiyorlar ve bunu sağlamak için de hükümete başvurmakla yetinmiyorlar nümayiş, boykot ve protesto mitingleri düzenliyorlardı. Patriklik ise bu eylemlerin yönlendiricileri idi. Patriklik, seçilme yasağının en az yirmi seçim bölgesinde ihlal edildiğini ve Rum seçmen oylarının birçok sandıkta çıkartılmadığı iddiasıyla Osmanlı Devletini protesto etmekteydi. ⁷⁷¹Başka bir örnekte ise; Tekirdağ Malkara'da bir Rum'un mebus seçilmesini sağlamak için yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle seçimler iptal edilmişti. Bunun üzerine Rum metropoliti vilayete başvurdu; ancak olumlu yanıt alamadı. Rumlar bunun üzerine mağaza ve dükkanlarını kapatarak şehir içinde gösteri yaptılar. Ertesi gün ise Rumlar dükkanlarını kapattılar. Göstericiler hükümet konağı önünde toplanarak yakınmalarını mutasarrıflığa iletiler ve toplanan kalabalık güçlükle dağıtılır. ⁷⁷²Rumların boykot protestosuna Silivri kazasında da rastlamaktayız. Mebusan intihablarında Silivri kazasında Müslümanlarla Musevilerin ⁷⁷³birlik olup İttihat ve Terakki Fırkasına oy vermeleri nedeniyle Rumlar, Müslüman ve Musevilere mal satmamaya karar verdiler. Rum boykotunun ciddi oranda sıkıntılar doğurması sebebiyle Rumlara mukabil Müslüman ve Musevilerin de Rum ahaliye karşı boykotaja başlayacağı haberi üzerine Osmanlı hükümeti konunun tetkiki için Silivri'ye teftiş heyeti görevlendirdi. ⁷⁷⁴Rumlar seçimleri sabote etmeye çalışarak amaçlarına ulaşıyordu. Rumlar tarafından gerçekleştirilen müşkülattan dolayı intihab da ertelenmekteydi. ⁷⁷⁵

Rumlar seçim yasasının ihlal edildiği iddiasıyla Osmanlı hükümet idarecileri ile görüşmelerinde şikayetlerini bildiriyorlardı. 22 Kasım 1908 günü hükümet idarecilerine ilettikleri şikayetleri *Prodos* gazetesi şu şekilde aktarır.

- 1.Beyoğlu seçimlerinin feshedilmesi,
- 2.Nüfus tezkeresi gösterenlerin hemen oy kullanabilmeleri,
- 3.Seçimlerin süresinin sekiz gün uzatılması,
- 4.Seçim alanlarında teftiş için Beyoğlu Rum cemiyetinin vekillerinin bulunması,
- 5.Vekillerin gerekli görmeleri halinde seçimleri durdurabilme haklarının olması,
- 6.Seçimlerin yalnız cami ve kiliselerde yapılması,
- 7.Seçim alanlarında asker yerine polis bulunması, ⁷⁷⁶

⁷⁷⁰Kansu, age., s. 245.

⁷⁷¹The Times Gazetesi, 17 Ekim 1908, s. 7.

⁷⁷²Tanin Gazetesi, 18 Eylül 1908.

⁷⁷³ Osmanlı'da yaşayan Yahudiler, Avrupa devletlerinin yardımı olmaksızın Osmanlı Devleti'nin sömürerek zengin olmuşlardı ve gelecekteki çıkarları için Osmanlı'ya muhtaçtı. Bu nedenle Türk devletinin büyümesiyle doğru orantılı olarak kendilerinin de büyüyeceğinin bilincindeydiler. Bknz. Feroz Ahmad, 1996. İttihatçılık'tan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 212.

⁷⁷⁴ BOA.: DH.SYS., Defter No: 83 Gömlek No: 1/2.

⁷⁷⁵ İstisare Dergisi, 19 Kasım 1908.

⁷⁷⁶ Tanin Gazetesi, 6 Aralık 1908.

Rumların intihab meselesinden dolayı hükümete sürekli şikayet dilekçeleri vermeleri üzerine Osmanlı Devleti, sandık bulunan mahallerde Rumlardan bir kişi bulunmasına ve yine geceleri tetkikatta bulunmak üzere bir Rum bulunmasına karar vererek seçimlerde Rumların şikayetlerine kulak verdiğini görebilmekteyiz. Ayrıca Haskışla'dan seçimin güvenliğini sağlamak amacıyla Fener, Unkapanı, Kumkapı, Topkapı ve Samatya cihetlerinde gerekli sayıda asker sevk edildiği bilinmektedir.⁷⁷⁷

Rumlar seçim bölgelerindeki sözde kanunsuzlukları bahane ederek seçim bölgelerinde gösterilerle seçimleri protesto ediyordu. Yine nümayiş için toplanan Rumlar, Türk ahalinin kendi oy sandıkları dışında diğer sandıklara gidip oy verdiklerini iddia ediyorlardı ve Osmanlı memurlarının da bu gayri resmi sayılması gereken oyları mühürleyip kabul ettikleri iddiasıyla protesto ediyorlardı. Ayrıca Galata ve sair mahallelerdeki Türklerin Rum halkın oy kullanmasını engellediklerini bildirmekteydiler. Bu nedenlerden dolayı Rumlar dükkanlarını kapatıp Beyoğlu'ndaki kilisede toplandılar. Ellerine bayraklar alarak Beyoğlu'ndaki tüm mahalle ve sokaklarda nümayişe başladılar. Dükkanlarını kapatan bazı Rumlar nümayişin neden gerçekleştiğini bile bilmeden kapatmışlardı. Bir kısmı ise nümayişçilerin cebri tavırlarından korkup kapatmışlardı. Rumların sayısı birkaç bini bulmuş ve bölgede yer alan askerler dahi yetersiz kalmıştı.⁷⁷⁸

Oy verme meselesi ile ilgili Rumların diğer bir şikayeti ise şu yöneydi. Oy vermeden önce kimlik göstermelerinin zorunlu kılınması, İstanbul seçimlerinde tartışma çıkardı. Halbuki bu durum tüm vatandaşların hakkını korumak için yapılan bir önlemdi. Ancak Pera Rumları 21 Kasım 1908'de bu önlemi protesto ederek ertesi gün de Rum ileri gelenleri ile birlikte Babıali önünde gösteri yaptılar. Kamil Paşa Rumların şikayetlerini dinledikten sonra seçim sonuçlarına şikayet edenlerin sadece Rum cemaati olduğunu bildirdi. Paşa, böyle bir durum söz konusu ise şikayetlerin Meclis'e yapılması gerektiğini ve seçimlerin geçerlilik ve geçersizliğinin sadece bu mercinin kararıyla olabileceğini bildirdi.⁷⁷⁹

Rumlar seçimlerin aleyhine işlemesiyle her bahane ile nümayiş için meydanlarda toplanıyordu. Seçim için Taşoz'da toplanan Rum ahali Osmanlı ve Yunan bayrakları ile hükümet konağına gelerek metropolidin tercümesiyle sadık Rum halkı Bulgarların fenalıklarından şikayetçi oldular. Rumlar, Taşoz'a bağlı adalardan Bulgarların sınır dışı edilmeleri için nümayişte bulundular. Seçmen olarak sandık başına gelen Rumlar oy kullanmak bahanesiyle gelmişler ancak bu kalabalığı fırsat bilerek aralarında husumet olan Bulgarları nümayişlerle protesto ettiler.⁷⁸⁰ Gösteriler ve nümayişlerin Drama'da da olduğuna yönelik bilgiyi Drama mutasarrıflığından gelen telgraftan öğrenmekteyiz. İntihab meselesinden dolayı ahalinin yarın hükümet dairesine gelerek nümayiş icra edeceklerini; ancak polis komiseri tarafından toplanan nümayişçilerin önü çevrilererek nümayişin engellendiği bildirilir.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ BOA.: ZB., Defter No: 358 Gömlek No: 7.

⁷⁷⁸ Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 22 Kasım 1908.

⁷⁷⁹ Ahmad, age., s.96.

⁷⁸⁰ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2641, Gömlek No: 23.

⁷⁸¹ BOA.: TFR.I.SL., Defter No: 196, Gömlek No: 19533.

Görsel 6.25. 1908 Seçimlerine İtiraz Eden Rumların Nümayişleri.⁷⁸²

“İntihabatta haksızlık edildiğini savunan Rumların Babiali önünde icra-i nümayişleri”

Rumlar her fırsatta Türk halkının seçimlere usulsüzlük katmakla suçlarken kendi yaptıklarının farkına varmamıştı. Bu konuda Rum ahalisi Mekteb-i Sultan bahçesinde oy kullanmak için bulunmaktaydı. Ancak seçim yasasını ihlal eden Rumlar 10 yaşındaki çocuklara oy verdirmeye kalkışmışlardı. Osmanlı devlet idarecileri bunun kanuna aykırı olduğunu bildirse de Rumlar Beyoğlu’ndaki Balık pazarında oy kullanan Ermenilerin de bu şekilde oy kullandıklarını öne sürerek kendi oylarının kabul edilmesini istedi. Ancak bunun Kanun-i Esasi’ye uygun olmadığını izah eden memurlar oyların geçersiz sayılacağını bildirdi. Görüldüğü üzere Rumlar her şikayetinde Türk seçmenlerin Kanun-i Esasi’ye uymadığı gerekçesiyle itiraz ederken kendilerinin Kanun-i Esasi’ye aykırı hareketini görmemekteydi. Daha da tuhafı ise; kanun maddelerini esas almayan Rumlar yaptıkları kanunsuzluğu Ermenileri emsal göstererek kapatmaya çalışması oldu.⁷⁸³ İntihabat konusunda şikayetleri bitmeyen patrikhanenin, sandıklarda Rum cemaatinin oylarının sayılmadığı bahanesiyle hükümete yeniden başvuruyordu. Yine burada Rum uyanıklığının bir örneği karşımıza çıkmaktaydı. Rum cemaatinin birçoğu Osmanlı tebaası olduklarını belgeleme sorunu yaşıyordu. Çünkü intihabat kanuna göre oy vermeye muktedir kişiler vergi vermekle mükellef kişilerdi. Rum cemaati ise vergi vermekten kaçınabilmek için hiçbir zaman nüfus cüzdanına sahip olmamıştı. Dolayısıyla bu durum Rum cemaatinin oy kullanmasına engel teşkil ediyordu.⁷⁸⁴

23 Kasım 1908 tarihinde Rumlar, Adalar intihab defterindeki isimlerin alfabetik sıraya göre tertip edilmediğinden ve intihab defterine yazılmadığından Rumlar şikayet için hükümet konağı önünde toplanmışlardı. Kendilerine oy hakkı verilmesi ve seçimlerin ertelenmesi yolunda nümayiş yapmaları üzerine bir olaya meydan vermemek

⁷⁸² Musavver Muhit Gazetesi, 3 Aralık 1908.

⁷⁸³ Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 22 Kasım 1908.

⁷⁸⁴ Ahmad, age., s. 94.

için seçimin ertelenmesi kabul edildi, bu olayla ilgili tetkik ile gerekenlerin yapılması için teftiş heyetinin incelenme yapmasına karar verildi.⁷⁸⁵

Rum vatandaşları tarafından gerçekleşen intihabat meselesinden doğan anlaşmazlıklar her geçen gün artmaktaydı. Rumların taşkınlıklarını gösteren Beyoğlu nümayişleri bunlardan biriydi.⁷⁸⁶ Beyoğlu nümayişleri olarak geçen bu nümayişi İbnüz-Ziya şu şekilde izaha çalışır. Rumlar intihab kriterlerinin kendi lehlerine döndürebilmek için arayış içine girdi. Aleyhlerinde gelişen intihabdan bir beklentileri kalmayınca küskünlük içine girdiler. Bu nedenle İstanbul seçimlerine karşı muhalefet etmeye karar vererek nümayişlere giriştiler.⁷⁸⁷ Seslerini Beyoğlu'nda hükümete karşı nümayişlerle sürdürmeye çalışan Rumlar, kendilerine haksızlık yapıldığı iddiasıyla meydanlarda nutuklar atıyordu. Rum gazeteleri, Rum halkın şikayetlerinin sözcüsü olmuş ve yayınlarında Rumlar Türkiye'den def edilmeye çalışıldığı, Türkler ile Ermenilerin birlik olup Rumları dışarıda bıraktıkları yazılıyordu.⁷⁸⁸ Halbuki seçimlerin aleyhlerine gelişen Rumlar, diğer seçimlerde Ermenilerle birlikte hareket etmeye karar vermişlerdi.⁷⁸⁹ Beyoğlu nümayişinde Rumlar dükkan ve mağazalarını kapatarak, kiliselerde çanlar çaldırdılar. Mızıkalarla Rum halkı nümayişe davet edildi. Ayrıca dükkanını kapatmayan Rumlar zorla dükkanları kapatılarak tehdit edildiler. Askerin itidalli ve kalabalığı teskin edici tavrı sayesinde nümayişçiler dağıtılmıştı.⁷⁹⁰ Şuray-ı Ümmet gazetesi de Tanin'de anlatılan konuya değinerek Rumların halkı heyecean getirmek için nümayişler düzenlediğini ve günlerden Pazar olması sebebiyle Hıritiyanların bir kısmının bu nümayişe katıldığını bildirmekteydi.⁷⁹¹ Rum seçmenler alınan kötü sonuçlar nedeniyle şiddet yönü açığa çıkıyordu. 24 Kasım 1908'de 9. Bölge dairesinde gerçekleşen sayımda bulunan Manuk Efendi ile birkaç Rum arasında seçimin Rumların aleyhinde gelişme göstermesi nedeniyle tartışma başlamıştı. Manuk Efendi sayım sonrasında daireden çıkarken birkaç Rum'un hakaretine maruz kalması aralarında uzunca süren bir kavgaya neden oldu. Askerler olay yerine gelene kadar 5-6 Rum olay yerinden ayrılarak Manuk Efendi'ye ait olan evin camlarını kırarak düzen ortamını bozmaya çalıştılar.⁷⁹²

1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında anlaşmazlığa neden olan bir diğer seçim süreci İzmir'de yaşandı. İzmir'in Rum cemaati ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında varılan anlaşmaya göre, İzmir sancağından iki Türk, iki Rum, bir Ermeni ve bir Musevi olmak üzere toplam altı mebus seçilecekti. Ancak, Bergama'da yapılan seçimlerde Türk adayın bir oy farkla Rum adayın yerine seçilmesi, Rumları tekrar harekete geçirdi. İttihatçılar ise, Rumların aday olan Karolidi Efendi'nin Yunan vatandaşı olması nedeniyle mebus seçilemeyeceğini iddia ederek adaylığına karşı çıkıyorlardı.⁷⁹³ Çünkü Karolidi Efendi, II. Meşrutiyet'ten önce Yunanistan'a giderek Atina Üniversitesi'nde tarih öğretmenliği yapmış ve Yunan vatandaşlığına geçmişti. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yabancı devlet vatandaşlığında bulunan bir kişinin mebus seçilemeyeceğine dair bir madde yer alması nedeniyle Karolidi Efendi'nin mebusluğu tartışma konusu haline geldi.⁷⁹⁴ İkdam gazetesi Rumların Karolidi'nin mebus olarak seçilemeyeceğini öğrenince "İzmir'de İntihabat Gürültüleri"

⁷⁸⁵ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2666, Gömlek No: 82.

⁷⁸⁶ Tanin Gazetesi, 22 Kasım 1908.

⁷⁸⁷ İstışare Dergisi, 19 Kasım 1908.

⁷⁸⁸ Tanin Gazetesi, 22 Kasım 1908.

⁷⁸⁹ Karacakaya, agm., s. 21.

⁷⁹⁰ Tanin Gazetesi, 22 Kasım 1908.

⁷⁹¹ Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 21 Kasım 1908.

⁷⁹² Şuray-ı Ümmet Gazetesi, 25 Kasım 1908.

⁷⁹³ BOA.: DH.İD., Defter No: 124.1, Gömlek No:63 ve Aykut Kansu, age., s. 301.

⁷⁹⁴ Kerimoğlu, agt., s. 51.

başlığı ile şu haberi nakleder: Karolidi Efendi'nin yeterli oy alamaması ve mebus seçilemeyeceğinin anlaşılması üzerine otuz bine yakın Rum, seçimleri protesto etmek için İzmir Rum metropolithanesi önünde toplandı. Ancak, metropolithane önüne asker gönderilmesi ile ortam gerginleşti. İzmir'de yayımlanan *Amalya* ve *Armonya* gazeteleri müdürlerinin araya girmesi ile istenmeyen bir durumun yaşanması önlendi. Bergama'dan gelen seçim sonuçlarında Karolidi Efendi'nin mebus seçildiğinin anlaşılması üzerine Rumlar dağılmış ve gösterileri sona ermiştir.⁷⁹⁵

Rum gürültüleri Osmanlı Devleti dahilinde bulundukları her yerde devam etmekteydi. Rumların yoğun olarak bulunduğu bölgelerden bir diğeri ilimiz Aydın'dı. Hükümet yetkilileri Rumların Aydın'da nümayiş hazırlığı içinde olduklarını haber almış ve bu bölgedeki seçimin tehir edilmesine karar vererek bölgeye asker sevkine karar vermişti.⁷⁹⁶ Kırkkilise'de de seçimlerde hile yapıldığı bahanesiyle Kırkkilisel Rum ahalî hükümeti protesto için hükümet konağı önünde toplandılar. Nümayişe hazırlanan Rumlar askerlerin olay yerine gelmesiyle nümayişleri yarıda kaldı.⁷⁹⁷ Maltepe'de bulunan Rumlar Maltepe'de kaydı bulunmayan bazı Arnavut ve Kürt vatandaşların gece vakti gizlice belediye dairesi önündeki mebus sandıklarına oy kağıtları attıklarını iddia etmişlerdi. Bu nedenle Rumlar, Maltepe seçim bölgesinde mebus seçimlerinde oy kullanamayarak seçimi protesto edeceklerini Osmanlı hükümetine bildirdiler. Osmanlı hükümeti konu ile ilgili tahkikat yapılması için Maltepe'ye teftiş heyeti gönderdi.⁷⁹⁸

Polis Müdürü Hafız Bey'in aktardığı bilgiye göre, Rumların Kadıköy'de Rum kilisesinde yine seçimlere muhalefet etmek amacıyla nümayiş için bir araya geldiklerini bildiriliyordu. Ayrıca Hafız Bey Rum nümayişçilerin yanı sıra Ermeni nümayişçilerin de Ermeni kilisesinde nümayiş hazırlığında bulunduklarını aktarıyordu.⁷⁹⁹

Tanin Gazetesi "*Düinkü Nümayiş*" başlıklı 5 Aralık 1908 tarihli yazısında Rum gösterilerini ve protestolarını şu şekilde izah eder. İstanbul Rumları, seçimlerde nüfus tezkeresinin istenmesi, Beyoğlu için ilan edilen seçim süresinin kısa olması, seçimlerde kendilerine karşı haksızlık yapılması gibi gerekçelerle 21 Kasım 1908 tarihinde İstanbul'da büyük bir eylem düzenlediler. Beyoğlu ve Galata'da bulunan Rum Kiliseleri'nde çanların çalmasıyla Rumlar toplanmaya başlamış ve daha sonra Rumlara ait dükkan ve mağazalar kapatılmıştı. Kısa sürede büyüyen kalabalık seçimleri protesto ederken güvenliğin bozulmasına da neden olmuş ve bu durum üzerine güvenliği sağlamak için Beyoğlu'na asker gönderilmiştir. Beyoğlu'na gelen Zabtiye Nazırı ile Şehremini Rum Patrikhanesi kapı kethüdası ile görüşerek Rumların isteklerini öğrenmeye ve olayları yatıştırmaya çalışmıştır.⁸⁰⁰ Ayrıca *Ahenk* gazetesi, 5 Aralık'taki yayınında intihabat kutularının Babıali'ye nakli münasebetiyle Hristiyanlar tarafından nümayişler düzenlendiğini, çarşı ve pazar yerlerinin nümayiş gösterileri için donatıldığını bildirir.⁸⁰¹

Rumlar tarafından seçim bölgelerinin hemen hemen her bölgesinde nümayişler tasarlanırken; Osmanlı vatandaşları bu seçimi bayram addederek sevinç gösterileriyle karşılamaktaydı. Genç yaşlı her kesimin bulunduğu şenliklerde hep bir ağızdan vatan şarkıları söyleyerek Osmanlı bayrakları dalgalandırıyorlardı. Ülkenin birçok bölgesinde "*Yaşasın Hür Osmanlılar*" nidalarıyla nümayişler yapılmaktaydı.⁸⁰²

⁷⁹⁵ İkdâm Gazetesi, 29 Kasım 1908.

⁷⁹⁶ BOA.: BEO., Defter No: 3432, Gömlek No: 257380.

⁷⁹⁷ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2625, Gömlek No: 75.

⁷⁹⁸ BOA.: DH.MKT., Defter No: 2640, Gömlek No: 27.

⁷⁹⁹ BOA.: DH. EUM.THR., Defter No: 23, Gömlek No: 38.

⁸⁰⁰ Tanin Gazetesi, 5 Aralık 1908.

⁸⁰¹ Ahenk Gazetesi, 5 Aralık, 1908.

⁸⁰² Tanin Gazetesi, 22 Kasım 1908.

Görsel 6.26. İttihat ve Terakki Cemiyeti Önünde Seçimlerden Dolayı Toplanan kalabalık.⁸⁰³

“-İntihabat sandıkları İttihat ve Terakki Cemiyeti önünde”

Görsel 6.27. Fransız kartpostallarında Oy Kullanmaya Giden Osmanlı Vatandaşları.

25 Kasım 1908'de yağmur yağmasına rağmen seçmenler sandıklara gidiyordu.⁸⁰⁴

⁸⁰³ Musavver Muhit Gazetesi, 3 Aralık 1908.

⁸⁰⁴ İBB., Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-kaynaklar, KRT:014446.

Bir tarafta siyasal yaşamın öznesi haline gelen Osmanlı vatandaşları, artık kendi iradesinin Meclis'te tezahür etmesini yukarıdaki görselde olduğu gibi sevinç gösterileri ile karşılarken; diğer tarafta Rumların protestoları devam etmekteydi. Bu ortam içinde ilk Meclis, çalışmalarına 17 Aralık 1908'de başladı.⁸⁰⁵ 1908 seçimi bize cemaatler arasında Osmanlılık konusunda bir anlaşmaya varmasını olanaksız gibi tahmine götürmektedir. İhtilalin ertesindeki kucaklaşmalar siyasi cereyanlar yerini kaosa terk etmiş, Rumlar çıkartmış olduğu patırtılar ve gürültüler neticeyi çok da değiştirmeyerek Meclis'te sadece 22 sandalye kazanabilmişlerdi.

Seçimlerde bir takım düzensizlikler şüphesiz mevcuttu. Nitekim seçim ülkenin her yerinde aynı anda gerçekleşmemiş iki aylık zaman dilimine yayılmıştı. Ayrıca olgunlaşmamış ve istikrarsız bir siyasi ortamda ilk sınavını veren Meclis'e şikayetlerin olması tabiatıyla doğal bir durumdu.⁸⁰⁶

6.2.2. Bulgarların Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nun Kabul Edilmesine Yönelik Mitingleri ve Protestoları

1453'te İstanbul'un fethiyle Bizans devleti ölmüş, Bizans kilisesi ise İstanbul'daki faaliyetine devam etmişti. Osmanlı Devleti'ni evrensel bir devlet düzeyine taşıyan Fatih Sultan Mehmet, İstanbul Rum patrikliğine imtiyaz vererek onları güçlendirmişti. Zaten Balkan Slavları Rum kilisesine bağlanmış ve Bulgar patrikliği de 1397'de kaldırılmıştı. 1459 yılına gelindiğinde Sırp patrikliği de ortadan kaldırılarak Sırp, Bulgarlar vb. Slav unsurlar Rum patrikliğinin dini egemenliğine sokuldu. Bu şekliyle Balkan Slavlarının tek özerk dini otoriteleri Ohri'deki Bulgar piskoposluğu kaldı. Sırp asıllı Sokullu Mehmet Paşa, 1557'de tekrardan bir Sırp patrikliği kurdurdu; ancak bu da Fener Rum patrikliği tesiriyle 1766'da kaldırıldı ve böylece Fener Rum patrikliği, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların tek dini temsilcisi oldu.⁸⁰⁷

Bulgarlar arasında Bulgar kimliği duygularını besleyen en önemli atılım Rum patrikhanesine karşı verilen mücadele oldu. Bulgar okullarının ve kiliselerinin bulunmayışı nedeniyle Bulgar unsurun Yunan okullarında eğitime tabi tutulması ve din adamlarının çoğunluğunun Yunanca konuşanlardan olması Bulgarları endişelendirdi. Bulgarların dilsel ve kültürel mirasını tehdit eden patrikhaneye karşı Bulgarlar, dinsel bağımsızlıkları için 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumlara karşı mücadeleden geri durmadılar.⁸⁰⁸ Bulgarlar özellikle Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda 1841'den itibaren sık sık ayaklandılar. Bulgarlar kendilerine ait kiliselerini kurarak önce Rum hakimiyetini üstünden atmak ve sonrasında siyasi bağımsızlıklarını sağlamak istedi.⁸⁰⁹ Slav tarihçilerine göre, Bulgar ulusunun milli duygularının uyanması 18. yüzyıl başlarında, Otets Paisiy adındaki bir Bulgar keşişin etkili olduğu üzerinedir. Atos Dağı üzerinde münzevi bir hayat yaşarken Paisiy, Rumların ve Sırp'ların Bulgarlara karşı gösterdikleri alaysı davranışlardan dolayı benliği sarsılmıştı. Bu ise Paisiy'in Bulgar geçmişini ve tarihini araştırmaya itmişti. Kendi milletinin asaletini ispat etmeye uğraşan Paisiy yazmış olduğu Bulgar tarihiyle Bulgar halkını etkilemeyi başardığı iddia edilmektedir. Yazmış olduğu kitapta milli benliklerini yeniden kazanmanın Rum okullarında ve kiliselerinden ilişkilerini keserek olacağını vurguladı. Sonraki yıllarda da

⁸⁰⁵ Tuncer, age., s. 74.

⁸⁰⁶ Ahmad, age., s. 94-95.

⁸⁰⁷ Bilal N. Şimşir, age., s. XXXIV-XXXV.

⁸⁰⁸ Kemal Karpat, 2015. Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 107.

⁸⁰⁹ Gülnihal Bozkurt, 1996. Gayrimüslimlerin Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, TTK Yayınları, Ankara, s. 101

Paisiy'in öğretileri Bulgar unsuru üzerinde etkili olarak Rum patrikhanesine karşı daimi bir mücadele içine girdi.⁸¹⁰

Rum papazlar tarafından yönetilen ve eğitim dili olarak Rumca'yı öğrenen Bulgarlar, Rumlaşmanın önüne geçebilmek ve kendi milli karakterine uygun bir dini hayata kavuşma istiyordu.⁸¹¹ 19. yüzyıllarda Bulgaristan'da bir burjuva sınıfının ortaya çıkması Bulgar ulusunun oluşumu açısından önemli bir gelişme oldu. Ortaya çıkan Bulgar burjuvazisi Bulgarların ibadetlerini Bulgarca yapabilmesini ve eğitim dillerinin Bulgarca olmasını Rum patrikhanesinden istedi. Ancak Rum patriği Ortodokslar üzerindeki egemenliğinin sürdürebilmek için Bulgar isteklerini kabul etmedi. Buna karşın Bulgarlar da Rum patriğinden ayrılarak ulusal kimliklerini kurmak konusunda Rumlarla mücadele etti.⁸¹²

Bireysel özgürlüğü temel alan Fransız İhtilali'nden sonra kendilerinin de bir ulus olduğunu göstermek, kendilerini kendi dil, din ve kültürleri ile temsil edebilmek isteyen Bulgarlar, kendi dillerinde ibadet yapabilmek için girişimlerde bulundular. Abdülaziz, Bulgarların eksarhlık fikrini milli bağımsızlık isteklerine mahal verebileceği için ilk başta kuşkuyla karşıladı. Ancak kilise ve mektepler tartışmasının Bulgarlar ve Yunanlılar arasında bir çatışmadan olduğunu anladı ve 10 Mart 1870'de Bulgar eksarhlığının kurulmasıyla ilgili ferman yayınlandı.⁸¹³ Bu konuyu Sait Paşa hatıratında şu şekilde nakletmekteydi: Sadrazam Ali Paşa'nın kiliselerin ayrışması konusunda şüpheleri vardı. Bu nedenle fermanı feshetmişti. Ali Paşa'nın ölümünden sonra Sadrazamlığa gelen Mehmet Nedim Paşa ise fermanın hükümlerini tekrardan iade etti.⁸¹⁴ Yıllar sonra II. Abdülhamit de bu konu hakkında Rum-Ortodoks kilisesinin ayrılmasına mani olmamakla Sultan Abdülaziz'in büyük hatası olarak değerlendiriyordu. Çünkü II. Abdülhamit kiliselerin ayrışmasını, Bulgar milli hareketinin başlangıcı kabul olarak kabul etmekteydi.⁸¹⁵ Bulgarlar 10 Mart 1870'te dinsel bağımsızlığını kazanmıştı. Bu konuda Rusların büyük tesiri olmuş ve bu tarihten sonra Avrupa, taraflar arasında devam eden çatışmalara bakarak yakın gelecekte Balkanların önemli bir sorun olacağının farkına ilk defa varmış oldu.⁸¹⁶

1870 fermanı Makedon ruhani dairelerini eksarhlığın yetki alanının dışında bırakmıştı. Ancak belli bir Hristiyan topluluğun üçte ikisi bir oylamada o yönde oy vermesi durumunda ruhani daireler eksarhlık ile birleşebilecekti. Sonrasında taraflar, Makedonya'da kendilerine gerekli çoğunluğu sağlamak için lehte veya aleyhte kışkırtmalara giriştiler ve süreç, "Patriklik yanlıları" Rum/Yunan/Elen, olarak kabul edilirken; "Eksarhlık yanlıları" da Bulgar olarak kabul edildi. Bu nedenle Makedonya'da Bulgar papazları, Rum Patrikhanesi'ne tabi Bulgarları, Ulahları ve hatta Rumları Bulgar milli kilisesine bağlamak için her türlü yolla başvurmaya çalışırken; Fener Kilisesi ise bu faaliyetlere cephe aldı. Böylece Makedonya, Ortodoks mezhebine bağlı iki kilise arasında bir mücadele sahası haline geldi.⁸¹⁷ Bulgarlarla Rumlar arasında kanlı çatışmalara neden olan Kiliseler ve Mektepler meselesini çözmek için Sultan II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakkiciler bu konunun çözümü üzerinde mücadele ettiler.

⁸¹⁰ Hüdayi Şentürk, 1992. Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 52.

⁸¹¹ Yetişgin, agm., s. 753.

⁸¹² Hasan Taner Kerimoğlu, 2007. "Kilise ve Mektepler Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı Rum İlişkileri, ÇTTAD, VI (14), s. 5.

⁸¹³ Karpat, age., s. 107.

⁸¹⁴ Tanin Gazetesi, 24 Kasım 1908.

⁸¹⁵ II. Abdülhamit, age., 125.

⁸¹⁶ George Walter Prothero, 1920. Balkan States, C.III, H.M. Stationery Office, London, s. 25

⁸¹⁷ Kerimoğlu, agm., s. 6.

Aslında Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendirmeyen bu konuyu hükümet yetkilileri iki taraf üzerinde ortak bir mutabakatla çözmek istiyordu. Meselenin çözümü için hükümet yetkilileri hem Rum patrikhanesinden bir yetkili hem de Bulgar eksarhlığından bir yetkili ile bir toplantı düzenleniyordu. Ancak bu görüşmelerde de çıkar yol bulunamıyor ve süreç karmakarışık bir hale doğru sürükleniyordu.⁸¹⁸

Kilise ve mektepler meselesinin taraflar arasında şiddetini arttırınca Dahiliye Nezareti bu sorunla ilgili bir kanun çıkarılması gerektiğini bildirdi. Ancak önerilen kanun aylar geçmesine rağmen çıkartılamamıştı. Çünkü Fener Rum patriği mesaisini büyük çoğunluğunu kanunun çıkartılmaması için sadarete geçirmekteydi.⁸¹⁹ Buna karşın Bulgarlar ise kilise ve mekteplerle ilgili kanunun çıkması için özellikle 1906'dan itibaren çeşitli bölgelerde miting ve protesto hareketlerinde yer aldılar. Kanunun çıkmasına kadar olan dönemde Bulgarlar aktif kitlesel hareketlerde bulunurken; kanunun kabul edilmesiyle Rumların aleyhine olan kanun maddelerini bu seferde Rumlar miting ve protestoda bulundular.

Özellikle 1906'dan itibaren Bulgarlar kendi kültürlerine uygun dil ve dinsel faaliyetlerinin düzenlenmesi için Osmanlı Devleti'ne başvuruda bulunuyordu. Bu isteklerini ise, Rumların kendilerine zulme ulaşan davranışlarını bahane ederek iletiyorlardı. Bulgarlar, hem Rumlara olan tepkilerini hem de Osmanlı Devleti'ne karşı kilise ve mekteplerle ilgili kanunun bir an evvel düzenlenmesi için çeşitli şehirlerde gerçekleştirdikleri miting ve protesto ile yürütüyorlardı. 30 Haziran 1906'da Bulgarlar, Rumlar tarafından mezalime uğradıklarını bahane ederek miting kararı aldılar. Bulgar gazetecilerden teşkil edilmiş bazı kişiler Sofya caddelerinde Bulgar mektebi salonlarında Rumlara karşı gerçekleştirilecek mitingler hakkında konuşmalar yaptılar. Ayrıca bu mitingde Filibe'de gerçekleştirilecek mitingin planları da yapılmıştı.⁸²⁰ 10 Temmuz 1906'da Bulgaristan komiserliği, Filibe'de Bulgarların muhtelif cemiyetlere ait vekillerin ve gazetecilerin katılımıyla bir miting gerçekleştirdiklerini aktarıyordu. Komiserlik, bu mitingde sonraki yapılacak mitingin de planlandığını ve mitingde Rumlara yönelik ağır ithamlarda bulunulduğunu aktarmaktaydı. Komiserlik ayrıca Bulgarların burada bulunan kilise ve mektepleri zapt altına aldığını ve bu eylemlerin devam edecek gibi göründüğünü belirtmekteydi.⁸²¹

Filibe'de gerçekleşen ve daha öncesinden planlanan miting 18 Ağustos 1906'da gerçekleşti. Düzenlenen mitingde Rumlar aleyhine kararlar alındığı ve mitingin toplanma sebebini Rum çetelerin Bulgar halkına yapmış olduğu mezalim olarak açıklandı.⁸²² *Wetcherna Pochta* gazetesi bu haberi, Filibe'de Rumlar aleyhine Bulgarlar tarafından genel bir miting düzenlendiği, rivayete göre Rum çeteler Rum ilindeki Bulgarlara tecavüzde bulunduğu, Bulgar tarafının ise bu hareketlerin durdurulmasını istediği şeklinde aktarıyordu. Aksi takdirde Bulgar tarafının Rumlara yönelik faaliyetlerinde hiçbir mesuliyeti kabul etmeyeceklerini bildiriyordu.⁸²³

Bulgarlar miting ve protesto alanını özellikle yoğun bir nüfusa sahip Filibe'de gerçekleştiriyordu. Hatta başka ülkeden gelen Bulgar destekçileri Filibe'ye gelerek Rumlar aleyhine mitingde bulunanları tebrik etmekteydi. Bu konuyla ilgili olarak Romanya Cemiyet-i Milliyesi namına elli kişilik bir grup önce Sofya'ya sonra Filibe'ye

⁸¹⁸ Salim Aydın, 2013. *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 39-40.

⁸¹⁹ Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1910.

⁸²⁰ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 145, Gömlek No: 191.

⁸²¹ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 143, Gömlek No: 70.

⁸²² BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 146, Gömlek No: 56.

⁸²³ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 146, Gömlek No: 56.

gelerek mitingde yer alanları tebrik etti.⁸²⁴ *Vetcherna Pochta* gazetesinin bir makalesinde, Filibe'de Rumlar aleyhine gerçekleştirilen mitingün tertipçisi Dragalof'un, Filibe askeri kumandanı ile görüştüğü ve Rumlar aleyhindeki miting tertiplerinden dolayı Reis-i Nüzzar Raço Petrof'un pek ziyade takdir edildiği haberini aktarmaktaydı.⁸²⁵

Kilise ve mektepler sorunuyla alakalı Bulgarlar ile Rumlar sık sık karşı karşıya geliyordu. Bulgarlar bu sefer de kiliseler ve mektepler meselesine bağlı olarak Rum çetelerin Bulgar halkına karşı uyguladığı mezalim için toplanmaktaydı. Filibe'de toplanan ahali Bulgar halkına yönelik tecavüzlerin bir an evvel durmasını; aksi takdirde sorumluluğu üstlenmeyeceğini bildirdi.⁸²⁶

Bulgarlar kendi kilise ve mekteplerinde eğitim almak adına kararlıydılar ve her türlü fenalığa hazırdılar. 15 Ağustos 1906'da Rusçuk'ta düzenlenen mitingde, Rumlar aleyhine olmak üzere Sofya ve Filibe'den gelen bazı Bulgar avukatların heyecanlı nutukları yankılanmaktaydı. Bu heyecanlı konuşmaların yapıldığı mitingde Rusçuk ve civar köylerden gelen Bulgarlara, Rumların üzerine saldırmayı telkin ettiler. Bunun üzerine Bulgar halkı akşama kadar Rum dükkanlarına ve Rum hanelerine saldırarak yağma hareketinde bulundular. Rum hane ve dükkanları büyük oranda zarar gördü.⁸²⁷

Sofya'da 18 Mayıs 1906'da toplanan Bulgar unsurları Vilayet-i Selase'de Rumlar tarafından eza çektilen Bulgarlar için mitingde toplandılar. Bulgar Medeniyye Cemiyeti üyeleri ve gazeteciler nutuklarında Rumların Bulgarlara yönelik yürüttükleri mezalimin durmasını istediler.⁸²⁸

8 Ağustos 1906'da Pazar gününe isabet eden günde ve saat onda Büyük Kilise meydanında toplanan yaklaşık on bin kişilik Bulgar halkı bir araya geldi. Mitingde 12 esnaf ve şirket bayrakları da bulunmakta idi. Mitingde Rumlara yönelik ağır hakaretler içeren nutuklar atılması için belirlenen şahıslar gelmediği için onların yerine üç genç asker tarafından nutuklar atıldı. Rum milleti aleyhine atılan nutuklarda ağır bir üslup kullanan konuşmacılar Türk hükümetine de bulaşmaktan çekinmemişlerdi. Konuşmacılar, güya Rum milleti ile Türk milletinin birleşerek Makedonya'da Bulgar unsuru yok etmeye çalışmakta oldukları iddia edilmekteydi. Bu mitingde birkaç madde ile Bulgar halkından yapması gerekenler sıralandı. Bunlar;

- 1.Yunanistan ile her türlü siyasi ilişkide Bulgaristan'ın da davet olunması,
2. Emaret hizmetinde bulunan tüm Rumların azledilmesi,
- 3.Bulgaristan aleyhinde olan Rumların ve Rum metropolidi papasın ve muallimlerin vazifeden uzaklaştırılması,
4. Rum çeteleri için para toplayan Rumların görevinden azledilmesi,
5. Rum tüccarlardan hiçbir şekilde alışveriş edilmemesi,
- 6.Yunan tebasının Bulgaristan'a gelmesinin engellenmesi.⁸²⁹

⁸²⁴ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 145, Gömlek No: 56.

⁸²⁵ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 145, Gömlek No: 49.

⁸²⁶ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 146, Gömlek No: 11.

⁸²⁷ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 146, Gömlek No: 63.

⁸²⁸ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 145, Gömlek No: 19.

⁸²⁹ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 145, Gömlek No: 61.

Mitingde bu kararlar alındıktan sonra miting reisi Kortif'in teklifi üzerine bayraklarla meşhur Leviski'nin haç çıkarttığı mahaldeki Deliklitaş'a gittiler. Orada yine Bulgarlar nutuklar atarken o esnada bir silah atışı meydana geldi. Silah sesiyle beraber halk sağa sola kaçışmaya başladı. Sonra miting kalabalığından bir kısım yeniden bayraklarla İngiltere ve Fransa konsoloshanelerine gittiler ve nümayişler icra ettiler. Ancak ne İngiltere ne de Fransız konsoloshanelerinden kimse görünmedi. Kalabalık Yunan konsoloshanelerine saldırmayı tasarladıkları sırada jandarma ve asker kalabalığı müdahale ederek istenmeyen olayların önüne geçildi.⁸³⁰

1906 yılı Bulgarların miting, protesto ve nümayişleri ile geçerken Osmanlı Devleti Kiliseler ve Mektepler sorununun çözümü için kayıtsız değildi. Bu konuda mezhepler idaresi ile Şuray-ı Devlet'ten gelen tezkire ile memurların refakatinde olmak üzere Rum patrikhanesiyle Bulgar eksarhlığından uygun nitelikli birer kişi istenilerek taraflardan ortak bir kararla konunun çözümünü istedi. Ancak taraflar arasında bir sonuç elde edilemedi ve bu sorun birkaç yıl daha Osmanlı Devleti'ni meşgul etti.⁸³¹ İki taraf arasındaki çatışma tırmanarak devam etmekteydi. 1906'da İstanbul'da yaşanan bir olayda, Bulgarlar ve Rumlar arasında Galata'da bir takım dövüş ve vuruşmaya giden olaylar vuku bulduğu ve bunun sonucunda Babıali, Rumlara patrikhaneleri vasıtasıyla ve Bulgarlara da eksarhlık vasıtasıyla nasihatler verilmesini istedi.⁸³²

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi de kilise ve mektepler sorununun çözümü için yetmedi. Taraflar arasındaki çatışmalar devam etmekteydi. 16 Eylül 1908'de Rumeli'de Bulgarların Rumları, Bulgar eksarhlığına dahil etmek için zorladığı, Rumlardan da Bulgarları patrikhaneye dahil etmek için zorladığı haberi alınmıştı. İki taraf da kendi ahalisi az olan yerde diğer grubu kendi kilisesi ve mektebine bağlamak için bir baskı uygulamaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu bölgelere memurlar tayin ederek konunun tetkikini istemiş ve her iki tarafın da Kanun-ı Esasi'nin verdiği hürriyet ve serbestlik içinde hareket etmelerini istemişti.⁸³³

1909 yılına gelindiğinde Rumlarla Bulgarlar arasındaki ihtilaflı kiliseler ve mektepler meselesi kaldığı yerden devam etmekteydi. Osmanlı Devleti bu konunun hassasiyeti üzerinde duruyor ve bu anlaşmazlığın giderilmesi için Meclis-i Mebusan'da alınacak kararların derhal uygulanmasını istiyordu.⁸³⁴ 9 Şubat 1909'da yine Sadaretçe Rumlarla Bulgarlar arasındaki kiliseler meselesinin çözümü için acilen tedbirler alınması istenmekteydi.⁸³⁵

Kendi kilise ve mekteplerine kavuşabilmek isteyen Bulgarlar miting alanlarını doldurmaya devam ediyorlardı. 11 Şubat 1909'da Filorino kaymakamlığı toplanan miting hakkında bilgi verilmekteydi. 11 Şubat 1909'da Bulgar cemaati Filorino kasabasının Tepair mahallesinde saat altı civarında yaklaşık bin kişi ile bir miting gerçekleştirdi. Mitingde tartışmalı kilise ve mektepler meselesinin çözülememesinin Bulgar hukukunu çiğnenmesi anlamına geldiğini bildiren miting heyeti, bu meselenin Meclis-i Mebusanca derhal çözülmesini talep ettiler.⁸³⁶ Meclis-i Mebusan ise kilise ve mektepler meselesinin çözümü için çeşitli kararlar almakta ise de Bulgarlar, vaat edilen bu kararlardan memnun kalmıyordu. Bu nedenle 25 Şubat 1909'da Pirlepe'de Meclis-i Mebusanca alınan kararların Bulgar unsurunun hukukunu temini için yeterli olmadığı

⁸³⁰ BOA.:(A.)MTZ.(04)., Defter No: 151, Gömlek No: 80.

⁸³¹ BOA.:İ.HUS., Defter No: 145, Gömlek No: 61.

⁸³² BOA.:ZB., Defter No: 326, Gömlek No: 8.

⁸³³ BOA.:DH.MKT., Defter No: 1295, Gömlek No: 21.

⁸³⁴ BOA.:DH.MKT., Defter No: 2729, Gömlek No: 8.

⁸³⁵ BOA.:DH.MKT., Defter No: 2735, Gömlek No: 83.

⁸³⁶ BOA.:TFR.I.MN., Defter No: 185, Gömlek No: 18453.

gerekçesiyle protesto mitingi düzenlediler. Mitingde papas Ligor ve Piremerme ahaliyi heyecanlandıran nutuklar attılar. Ayrıca Bulgar unsurun hukukunun Meclis-i Mebusanca korunmasını isteyen kararnamelerini Meclis-i Mebusan'a gönderdiler.⁸³⁷ Osmanlı Devleti iki taraf arasındaki sorunları çözebilmek için gayretli bir şekilde çalışmalar yapmaktaydı. Bu amaçla Bulgarlar ve Rumlar arasındaki ihtilaflı bu mesele için en uygun kararın, kiliselerin bulunduğu bölgelerdeki hangi ahalinin sayısal çoğunluğu fazlaysa ona terk edilmesi noktasında bir karar aldı. Ancak Bulgarlar bu kararda da fesat hareketlere girişme konusunda geri durmadı. Bulgarlar, Rumlara teslim edilecek kiliseleri gizlice yakacaklarının ihbar alınması üzerine bu konuda mahalli idarecilerden tedbirli olunması istendi.⁸³⁸

Taraflar arasındaki gerginlik cinayet vakalarına kadar uzanıyordu. Rumların Bulgarları sindirmek adına cinayet işlemekten geri durmadıkları bilinmektedir. Bu konuda Bulgar ahalisi; Manastır, Selanik, Kosova ve Edirne'de toplanarak işlenen cinayetlerin tesadüfi olmadığını cinayetlerin Sırp ve Rum komita çetelerince gerçekleştirildiğini bildirmektedirler. Cinayet olaylarını mitinglerle protesto eden Bulgar ahalî failerin gerekli cezalara çarptırılmasını temenni etmekteydi.⁸³⁹

Bulgarlar kilise ve mektepler meselesi nedeniyle Kalabot, Eskorçova, Eğridere, Kırılıkova ve Gorinice'de mitingler gerçekleştirdi. Mitingde kilise ve mektepler meselesi ile ilgili mütalaalarda bulundular. Yapılan mitingde taşkınlıklar olmadan toplanan ahali sessizce mitingden ayrıldı.⁸⁴⁰

Görünüşte dinsel bir sorun gibi algılsa da kiliseler ve mektepler meselesinde esas amaç ulusal nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Rumeli'de çetelerin faaliyetlerini arttırmaları ve siyasi çatışmaların çoğalması üzerine bu konu hayli miktarda Meclis'i meşgul etmekteydi. 30 Ocak 1909'da Meclis gündemine gelen kiliseler meselesi hakkında Makedonya'da 6 yıl genel müfettişlik görevi sürdüren Hüseyin Hilmi Paşa bir konuşma yaptı. Hüseyin Hilmi Paşa Makedonya'daki meselenin özünü kilise ve mektepler meselesinden kaynaklandığını, burada bulunan Bulgar komitaların Rum patrikhanesine bağlı köylerin eksarhlığa bağlamak için çeşitli fenalıklara başvurduğunu belirtiyordu. Paşa, halbuki aldığımız kararlarda, patrikhaneye bağlı Rumların eksarhlığa; eksarhlığa bağlı Bulgarların da patrikhaneye geçmesine engel olan kararlar aldık demekteydi.⁸⁴¹

Makedonya'da güven ortamı Bulgarlar ile Rumlar arasında uyumla gerçekleşebilirdi. Bunun farkında olan İttihatçılar, her iki taraf arasında en önemli sorun olarak görülen kilise ve mektepler ihtilaflının çözüme kavuşturulması gerektiğine inanıyorlardı. Bulgarlar, Makedonya'daki şehirlerde Rumlara ait kiliselere el koymaya başlamıştı. Artan çatışma durumunu yatıştırmaya çalışan İttihat ve Terakki, kiliseler ve mektepler meselesi hakkında kanun tasarısı hazırlama yoluna gitti. Komisyon kurularak kiliseler meselesi hakkında 12 maddelik kanun tasarısı hazırladı. Bu ihtilaflı sorunu çözüme kavuşturmak isteyen Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi, 7 Temmuz 1909'da Meclis-i Mebusan'a kanun tasarısını sundu. Doğaldır ki kanunlaşması öngörülen maddeleri, Rum mebuslar sorunun çözümünde yeterli olmayacağını savunarak kanunun ihlal edildiğini savundular. Meclis maddelerin 3 tanesini görüşmüştü ki Meclis tatile girdi ve sorun yine sonuca ulaştırılamadı.⁸⁴²

⁸³⁷ BOA.:TFR.I.MN., Defter No: 195, Gömlek No: 19482.

⁸³⁸ BOA.:TFR.I.MN., Defter No: 186, Gömlek No: 1832.

⁸³⁹ BOA.:DH.ŞFR., Defter No: 414, Gömlek No: 90.

⁸⁴⁰ BOA.:DH.MKT., Defter No: 2850, Gömlek No: 12.

⁸⁴¹ Kerimoğlu, agm., s. 8.

⁸⁴² Kerimoğlu, agm., s. 8-9.

Kanun görüşmelerinden net sonuç alınmadan tatile girmesi Bulgarlar ile Rumlar arasındaki tartışmayı şiddetlenmeyi bir kat daha arttırdı. Selanik Polis müdürü bu konuda, artan şiddet ortamı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan fenalıkları protesto etmek isteyen Selanikli Osmanlı Bulgarlarının bir miting düzenleme kararı aldığını bildiriyordu. 1909 yılının Ağustos ayında bir Pazar günü saat üçte yapılan miting İslandır Palas bahçesinde gerçekleşti. Miting tertipçileri Selanik Bulgar Meşrutiyet kulübü idi.⁸⁴³ İki taraf arasında Rumeli'de tırmanan şiddet olayları üzerine Meclis, kilise ve mektepler meselesi için Rumeli vilayetlerinde asayişin ve emniyetin temini için çıkarılan kanunların gerekli mahallerde tatbik olunması ve Manastır'da Rum ve Bulgarlar arasındaki ihtilafli sorun için Meclis'ten çıkacak kararın beklenilmesi gerektiğini bildiriyordu.⁸⁴⁴

Bulgarlar kilise ve mektepler meselesinin kendi lehlerinde sonuçlanması için kitlesel eylemlerini sürdürdü. 6 Şubat 1910'da Bulgaristan'da Doktor Nikola Rizof burada gerçekleşen mitinglerin tertipleycisi olarak gösteriliyordu. Bu şahıs, tutuklanmasına karar çıkmış birisiydi. Bu nedenle bu kişiye dikkat edilmesi bilgisi veriliyordu.⁸⁴⁵ Zira bu kişinin 1 Ocak 1910'da Sofya'da Makedonyalıları tahrik ederek kışkırttığı ve miting yapmalarına sebep olduğu bilinmekteydi.⁸⁴⁶ Yine aynı tarihte kilise ve mektepler meselesi ile ilgili sorunlara değinmek üzere Varna'da bir üniversite profesörü de meydanlara inmişti. İki yüze yakın Makedonyalı'nın toplandığı miting alanında profesör Milliç tarafından bir konuşma yapıldı.⁸⁴⁷ Varna'da aynı dönemler içerisinde birçok miting gerçekleşmekteydi. 2 Şubat 1910'da her ne kadar akşam geç vakit olsa da Bulgarlar miting alanında toplanmıştı. Mitingin toplanma sebebi, İstanbul'da Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhine gerçekleştirilen mitinglere karşılık Bulgarların da Varna'da toplanıp Rumlara karşı bir miting tertip etmesiydi. Miting tertipçisi bu işi iyi bilen terzi Kalçof'tu. Sahneye çıkmasıyla birlikte hiçbir dayanağı olmayan birtakım iddialarda bulundu.⁸⁴⁸

Kilise ve mektepler meselesini tırmandıran unsur olarak Bulgarlar dikkat çekmektedir. 8 Mart 1910 tarihli belgede, Kesriye'ye bağlı Nasram yerleşkesinde yaşayan ahalinin bir kısmı patrikhaneye; bir kısmı ise eksarhlığa bağlı olması nedeniyle tarafları incitecek hiçbir olayın yaşanmadığı belirtiliyordu. Ancak Bulgar Papa Nikola adında biri ve arkadaşları Rumlara ait kiliseye girip Rumlarla tartıştığı gibi jandarmaya da karşı gelerek huzur ortamını bozduğu belirtiliyordu.⁸⁴⁹ 20 Mart 1910'da Varna'da düzenlenen mitingde ise; yaklaşık 1500 kişi Varna belediyesi önünde toplandı. Bu miting Narudonyak komitasından Jarko Jakot tarafından tertip edildi.⁸⁵⁰

Bulgarlarla Rumlar arasında tartışma sürerken Meclis'in tekrardan açılması ile kilise ve mektepler kanunu, Rum mebusların görüşmeleri sabote etmesine rağmen onaylandı. Rum mebuslar bu kanun tasarısının onaylanmaması ve statükolarının devam etmesi için mücadele etseler de kilise ve mektepler kanunu olarak bilinen "*Rumeli'de Kain Münazaun-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun*" Meclis-i Mebusan'da oy çokluğu ile onaylanmıştı. Kanun, 3 Temmuz 1910'da Sultan Mehmet Reşat'ın onayıyla

⁸⁴³ BOA.:TFR.I.SL., Defter No: 216, Gömlek No: 21526.

⁸⁴⁴ BOA.:MV., Defter No: 133, Gömlek No: 12.

⁸⁴⁵ BOA.:DH.MUİ., Defter No: 61/1, Gömlek No: 31.

⁸⁴⁶ BOA.:HR.SFR. (04), Defter No: 423, Gömlek No: 84.

⁸⁴⁷ BOA.:HR.SFR. (04), Defter No: 423, Gömlek No: 86.

⁸⁴⁸ BOA.:HR.SFR. (04), Defter No: 423, Gömlek No: 96.

⁸⁴⁹ BOA.:DH.MUİ., Defter No: 66/1, Gömlek No: 55.

⁸⁵⁰ BOA.:HR.SFR. (04), Defter No: 844, Gömlek No: 98.

kabul edildi. Hükümet adına bu kanuna imza atanlar Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ve Dahiliye nazırı Talat Bey'dir. Adliye nazırı Avrupa'da olduğu için imza atamamıştır.⁸⁵¹

Kanun maddelerini incelediğimizde;

1.Rum patrikhanesiyle Bulgar eksarhanesine mensup olan ahalinin, kiliseler ve mekteplerle ilgili kavgası bu kanuna uygun olarak hal olunacaktır.

2.Bir çiftlik, köy ve kasabada çoğunlukla patrikhaneye veya eksarhaneye mensup olan ahalinin kullanmakta oldukları kiliseler ve mektepler onlara ait olacaktır. Ancak çiftlik sahipleri tarafından yapılarak ortakçılara verilen hususi mabetler istisna tutulacaktır.

3. İhtilafı kilise ve okul bulunan çiftlik, köy veya kasabada ahaliden bir kısmı patrikhaneye diğer kısmı eksarhaneye mensup olduğu halde o kilise veya mektep esasen hangi taraf namına husus ise o tarafa verilecektir. Eğer mensubu üçüncü dereceden aşağı azınlık bulunuyorsa o halde kilise veya mektep diğer tarafa teslim edilecektir. Diğer taraf için yeniden kilise inşa edilecek, beşinci ve altıncı maddelere uygun olarak hükümet tarafından para yardımı yapılacaktır.

4. Ahalisi kısmen patrikhaneye, kısmen eksarhaneye mensup olan çiftlik, köy veya kasabada kavgalı birçok kilise ve okul olduğu ve bunlar yalnız bir tarafın namına husus bulunduğu halde işbu tarafın seçeceği kilise ve okul kendisine verilecektir. İkinci kilise veya okul diğer tarafa teslim edilecektir. Kilise ve okul kendi adına husus olan tarafı, üçüncü dereceden aşağı bir azınlıkta ise hak tercihi diğer tarafa ait olacaktır.

5.Hükümet tarafından, kiliselerin veya okulların ihtiyacı olan para yardımı yapılacaktır. Para yardımının tahsisatı, dağıtımı, kullanımı ve inşaat için gerekli tedbirler hükümet tarafından alınacaktır.

6.Hükümetin para yardımı bu kanunun çıktığı tarihe kadar çözüme kavuşturulamamış kiliseler ve okullar için bir kereye mahsus verilecektir. Bu bütün memleketler için geçerli olmayacaktır.

7. Bu kanunun çıkmasından sonra cemaatler arasında mensubiyeti değiştirme olayının ortaya çıkması, kilise ve mekteplerin aidiyetini sebep olamaz. Ahalinin gerek kısmen gerek tamamen mensubiyetini değiştirmiş olmasından dolayı yapacağı masraflarını kendisi karşılayacaktır.

8. Bu kanunun üçüncü ve dördüncü maddeleri cemaatler arasında eşit olarak kullanılmıştır. Hükümetin kanunu ilan etmesiyle bu usul ortadan kaldırılacaktır.

9. Kilise ve mekteplere ait gelirlerin ihtilafı, hukuki davalarla düzenlenecek ve halledilecektir.

10. Kanuna uygun olarak hükümet tarafından yapılacak yardımları, yeniden inşa olunacak kiliseler için fermana gerek olmayacaktır. Bu kararı vilayet idare meclisi verecek, vilayet makamından alınacak ruhsat ile inşaata derhal başlanacaktır. Arazinin

⁸⁵¹Kerimoğlu, agm., s. 8-11.

önemine göre tahsis edilecek mukataa ve öşür bedelleri ait olduğu dairelerce ikmal edilmek üzere vilayetten nezaret idaresine gönderecektir.

11.Bu kanunun icrasına Dahiliye ve Mezahip nazırları memurdur. ⁸⁵²

Kanun maddelerinin Meclis'ten geçmesiyle Bulgarlar memnun kalarak bu tarihten sonra kiliseler, mektepler ve mezarlıklarla ilgili miting ve protesto gibi kitlesel eylemlerini yok denecek kadar azalttı. Bundan sonra yapacakları eylemleri ya sevinç gösterileri için ya da Osmanlı Devleti'ne şükranları sunmak için yapmaktaydılar. Bu konuyla ilgili olarak Selanik valisi İbrahim Bey şunları bildirmekteydi. Vodina'nın Cafan yerleşkesinde kiliseler ve mekteplerin Bulgar halkına teslimi üzerine Bulgarlar şükranlarını sunmak üzere bir miting düzenlediler. Mitingde Osmanlı Devleti'nin adaletinin delalet gösterdiğini ve buna mukabil teşekkürlerini sunmaktaydı. Bulgar halkı, Osmanlı Devleti'nin bu davranışından dolayı Osmanlıların şan ve şerefine dua ettiklerini bildirerek mitinge son verdiler. ⁸⁵³

6.2.3. Rumların Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Kabul Edilmesinden Sonra Mitingleri ve Protestoları

Rum kilisesi, Osmanlı çağında Bizans anısını yaşatmaktaydı. Rum toplumunun benliğini korumuş ve güçlendirmişti. Osmanlı Ortodokslarının bütün din ve eğitim işleri Fener Rum patrikliğinin egemenliğindeydi. Bu gücü iyi kullanan patriklik, Rum olmayan Ortodoksları Rumlaştırmaya çalıştı ve büyük ölçüde de başarılı oldu. Osmanlı Devleti son dönemlerinde Rum olarak bilinen Bulgar, Sırp ve Arnavut vardı. Bu gücünü muhafaza etmek isteyen kilise, kiliseler ve mektepler kanunun kabul edilmemesi ve ayrıcalığının devamı için meydanlara inmeye karar verdi. ⁸⁵⁴

Kilise ve Mektepler Kanunu'nun kabul edilmesi, Rum toplumu tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Çünkü o güne kadar Patrikhane'nin yönetiminde olan bazı kilise ve mektepler, kanun gereğince Bulgarlara ve Uahlara verilecekti. Rum toplumu, tartışmalı kiliselerin Patrikhane adına yapıldığını gerekçe göstererek kilise ve mekteplerin Bulgarlara ve Uahlara verilmesine karşı çıkıyordu. Rumlar, Makedonya sorusunda Osmanlı Hükümeti'nin tarafsız davranmadığını düşünmekteydiler. Bu nedenle Rum toplumunun dinsel ve siyasal temsilciliğini yapan kurumlar tarafından kanuna karşı etkili bir muhalefet yürütüldü. Kilise ve Mektepler Kanunu aleyhindeki muhalefetin başını Fener Rum Patrikhanesi çekmekteydi. Ortodoks toplumlar üzerindeki egemenliğini kaybetme sürecinin devam ettiğini anlayan Rum Patrikhanesi, kanun aleyhinde Rum toplumunu ve Avrupa devletlerini harekete geçirmeyi amaçlayarak kilise ve mektepler kanununun uygulanmasını önlemeye çalıştı. ⁸⁵⁵

Kilise ve mektepler kanununun kabul edilmesiyle Bulgarların miting ve protestoları kesilmişti. Ancak kanunun kabul edilmesinden sonra bu sefer de Rumlar miting ve protesto için meydanlara inmişti. 3 Temmuz 1910'da kanunun kabul edilmiş ve bu tarihi takip eden günlerde Rumlar meydanlarda yerini almıştı. Kiliseler ve Mektepler kanunun kabulüyle Rum siyasi kulüpleri, İstanbul'da ve Rum ahalinin bulunduğu bölgelerde protesto etmek amacıyla mitingler düzenlenmesine karar verdi.

⁸⁵²Aydın, age., s. 49-51.

⁸⁵³BOA.: DH.EUM.VRK., Defter No: 21, Gömlek No: 9.

⁸⁵⁴Şimşir, age., s. XXXV.

⁸⁵⁵Kerimoğlu, agm., s. 8-12.

Rumların miting hazırlıklarına girmesiyle beraber Osmanlı hükümeti yapılacak kitlesel eylemlerde kanuna aykırı hareket edilmediği sürece izin verilebileceğini bildirdi.⁸⁵⁶

Kanunun meclisten geçmesiyle telaşlanan Rumlar patrikhanenin önderliğinde ve daha önce almış oldukları kararlar etrafında miting ve protesto gibi kitlesel eylemlerde bulundular. 12 Temmuz 1910'da Manastır'da Meclis tarafından onaylanan hükümleri protesto etmek için hükümet konağı önünde toplanan Rum ahali nümayişler icra etti. Toplanan kalabalığı dağıtmaya çalışan jandarmanın müdahalesiyle miting arbede alanına döndü. Zabitanın olaya müdahalesiyle arbede son bularak dağıldı. Aynı gün içerisinde Selanik'te gerçekleşen mitinge yaklaşık 3000 bin Rum, kiliseler ve mektepler kanununa karşı itirazda bulunmak için toplandı. Burada Manastır'da olduğu gibi daha önceden alınan asayiş tedbirleri sayesinde bir arbede meydana gelmedi.⁸⁵⁷ 16 Temmuz 1910 günü Ayafotini kilisesi önünde toplanan Rum vatandaşlar, kanunu protesto etmek üzere bir miting düzenlemişti. *Tanin*, mitingde toplanan Rum sayısının 20-40 bin kişi arasında olduğu söylene de gerçekte 5 bin kişi olduğunu aktarmaktaydı. Mitinge toplananların büyük kısmını Rumlar teşkil ediyordu. *Tanin*, gerçekleşen protesto mitingi hakkında şu eleştirilerde bulunuyordu: Nasıl olur da bir azınlık çıkarttığımız kanunları tanımadığını beyan edebilir. Rumların toplanarak yapmış olduğu protesto iç işlerimize karışmaktan başka bir şey değildir. Rumların bütün işleri Osmanlılığı baltalamak, Osmanlı aleyhinde bulunmak ve Osmanlı selametini yok etmek olarak açıklamaktaydı. Ayrıca bu mitingde Rum mebus Karolidi Efendi'ye hakaret edildiği bilgisini veren *Tanin* gazetesi, bunun sebebini Rum gazetelerden öğreniyorduk demektedir. Karolidi Efendi kiliseler ve mektepler kanununun doğru bir uygulama olduğu, Rumlar için içerik olarak bir fenalık taşımadığını beyan etmesi Rum halkın öfkelenmesine neden olmuş. Bu nedenle Karolidi Efendi konuşma yapmaya hazırlanırken orada bulunan Rumlar tarafından yuhalandığı ve aşağıya in! Aşağıya in! Sloganlarıyla konuşma yapmasına izin verilmemişti.⁸⁵⁸

29 Temmuz 1910'da kanunun kabul edilmesiyle patrikhane, Rum halkını galeyana getirmeye çalıştı. Patrikhane Rum halkının haklarının gasp edildiği iddiasıyla halkı miting yapmaları noktasında yönlendirdi. Rum patrikhanesince yürütülen protestolar taşralara kadar sıçramıştı.⁸⁵⁹

Kanunun kabul edilmesiyle İzmir Rum ahali 29 Temmuz 1910'da geniş katılımlı bir miting icra etmişti. Mitingin yapılma sebebi aşıkardı. Kilise ve mektepler kanunun yürürlükten kaldırılmasını istiyorlardı. Rumlar kanunun kabul edilmemesini gerektiren gerekçelerini ise maddeler halinde sıralamışlardı.

1.Kilise ve mektepler kanunu anlaşılabilir bir şekilde süratle kararlaştırıldığı, kanunun hakkaniyetsiz bir şekilde uygulandığı ve bu haksızlığı Rumlara karşı yapıldığı,

2.Usul ve esasa riayet edilmediği gibi kiliselerin tesis maksadına da hürmet edilmemektedir. Birçok kilise Rum Ortodoks kilisesi iken Bulgarlara tahsis edildiği,

3.Ahali muhtelif olan mahallerde sükunetin ekseriyetini cebren bozan Bulgar çeteleri bir nevi ödüllendirildiği,

⁸⁵⁶ BOA.: DH.İD., Defter No: 112/2, Gömlek No: 8.

⁸⁵⁷ Tanin Gazetesi, 14 Temmuz 1910.

⁸⁵⁸ Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1910.

⁸⁵⁹ BOA.: DH.DH.SYS., Defter No: 29/1, Gömlek No: 1.

4.Osmanlı Devleti tarafından yeni inşa edilecek kiliseler Bulgarlara verilerek eski Rum kiliselerin gerçek sahibi Rum Ortodoks milletine verilmesi gerektiği,

5.Bu kanunla Bulgaristan'a büyük kapılar açmakla beraber, ahalinin felaketini hafifletmek yerine daha da şiddetlendirmeye neden olacaktır. Ayrıca Rumeli vilayetinde Müslüman haliyle birlikte Rum ahalinin mezalimine uğramasına da izin verilmiş olacağı bildirildi.⁸⁶⁰

29 Temmuz 1910'a ait başka bir miting Vodina kasabası ve civar bölgelerden gelen Ortodoks Rumlar tarafından Pazar günü saat bir civarında Vodina'daki Köprü ovasında gerçekleşti. Rum ahali mitingde, ibadethanelerinin ve mekteplerinin kendilerine ait olduklarını ayrıca burada ecdatlarını defnettikleri kabristanlarının bulunduklarını ifade ederek asla Bulgarlara veremeyeceklerini bildiriyorlardı. Meclisten geçen kilise ve mekteplerle ilgili kanun bizi madur bırakmaktadır. Ecdadımızdan bize intikal eden mukaddes emvalimiz resmen Rum patrikhanesinden ayrılmasına izin vererek başka bir mezhebe ait Bulgar unsuruna vermektensiniz. Bu şer' en caiz olmadığı gibi Kanun-ı Esasi'nin 11.⁸⁶¹ maddesine de aykırıdır. Bu nedenle bütün Rum Ortodoks halkına karşı bir haksızlık söz konusu olduğu, hiçbir zaman ve hiçbir surette bu kanunu kabul etmeyecekleri ve bu kanuna karşı bütün kuvvetimizle protesto etmeye devam edeceklerini miting alanında duyurdular.⁸⁶² Kilise ve mektepler kanunuyla ilgili *The Times*, Rumların Osmanlı hükümetine yönelik kanunun kaldırılması için gerçekleştirdikleri görüşmelerden bir sonuç çıkmasının zor olduğunu bildirmekteydi. Uzun yıllardır Rumeli ve Makedonya'da kiliseler meselesinden zor günler yaşayan Osmanlı Devleti, zor bela uyguladığı kanunu geri çekmeyecektir şeklinde değerlendirmekteydi.⁸⁶³

Ergiri'de Rum tebası; kiliseler, mektepler ve kabristanlarla ilgili kanun maddelerine itiraz için bir mitingde buluştular.⁸⁶⁴ Ergiri'nin yanı sıra Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Selanik'te kanun aleyhinde gösteriler yaptı. Ayrıca Siroz, Yanya, İskeçe, Edirne, Kavala ve Drama'da da kanun aleyhinde gösteriler düzenlendi. Drama'da yapılan gösteride alınan kararlarda kilise ve mektepler kanununun fermanlara aykırı olduğu belirtilerek kanun protesto edilmekteydi. Rumlar miting kararnamesinde "*Yaşasın meşrutiyet, yaşasın hükümet-i Osmaniye; yaşasın Rum Patrikhanesi ve Ortodokslar!*" denmekteydi.⁸⁶⁵

Kilise ve Mektepler Kanunu meselesinden dolayı Siroz'da büyük bir miting düzenlenmişti. Bu mitinge yaklaşık 4000 kişi katılmıştır. Alınan kararlar telgraflarla padişaha ve Fener Rum patrikhanesine gönderildi. Ayrıca Rumlar almış oldukları kararların bir suretini Siroz şehri mutasarrıflığına iletiler. Telgrafta Rum Ortodoks halkı

⁸⁶⁰ BOA.: DH.DH.SYS., Defter No: 29/1/1, Gömlek No: 1.

⁸⁶¹ Kanun-ı Esasi'nin 11. maddesi: Osmanlı Devleti'nin dini İslam'dır. Bu esası korumakla beraber halkın genel adabını ve asayişini ihlal etmemek şartı ile Osmanlı Devleti'nde maruf olan tüm dinler serbestçe dinlerini icra edebilmeli ve muhtelif cemaatlara verilmiş olan mezhep imtiyazları kamekan devletin himayesindedir. Bknz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, 1982. Türk Anayasa Metinleri (1839-1980), Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları No:496, Ankara, s. 28.

⁸⁶² BOA.: DH.DH.SYS., Defter No: 29/1/1, Gömlek No: 1.

⁸⁶³ The Times Gazetesi, 29 Ağustos 1910, s. 5.

⁸⁶⁴ BOA.: DH.DH.SYS., Defter No: 29/1/1, Gömlek No: 2.

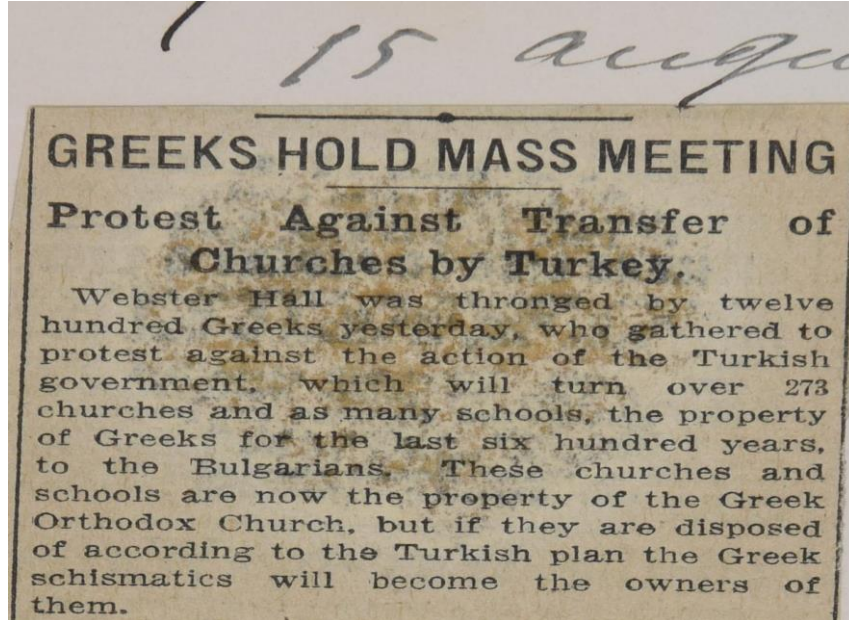
⁸⁶⁵ Kerimoğlu, agm., s. 13.

nizamlarına uyulması istenerek kanunun geri çekilmesini ve Rum patrikhanesinin ve ona bağlı milletin hukukunun korunması istendi.⁸⁶⁶

Rumlar galeyana için çeşitli bahaneler öne sürerek daimi bir huzursuzluk ortamı çıkartmaktaydı. Bulgar olmayan mahallere Bulgar papaz gönderilmesi Rum ahalinin tepkisine ve nümayiş yapmalarına neden olmaktaydı. Hükümet bu gibi durumlarda gerekli ihtimamın gösterilmesini telkin etmekteydi.⁸⁶⁷ Osmanlı hükümeti Bulgar ve Rumlar arasında cereyan eden asayiş bozan hareketler karşısında valiliklere ve mutasarrıflıklara tedbirli olunmasını ve disiplini bozacak hareketlere karşı önleyici olunmasını bildirmiştir.⁸⁶⁸

Rumlar Osmanlı sınırlarında seslerini duyuramayınca miting alanlarını Avrupa'ya taşıdı. 15 Ağustos 1910'da Newyork'ta bulunan Rumlar Webster Hall'da buluştular. Mitinge yaklaşık 1200 Rum katılarak Türk hükümetinin çıkardığı kilise ve mektepler kanunu protesto etti. Mitingde konuşmacılar arasında Newyork kilisesinden Nicholas Lazarus ve A. Polzoide bulunmaktaydı. Mitinge Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya Avusturya ve İtalya temsilcileri yerlerini aldı. Mitingde, 273 kilise ve okulun 600 yıldır Rum Ortodokslarına bağlıyken şimdi Bulgar kilise ve okuluna dönüşmesine izin veren Türk Hükümeti eleştirildi. Türk hükümeti, yüzyıllardır koruduğumuz değerleri Bulgarlara vermesini kınamaktayız denilerek konuşmalar arasında Türk hükümetini tehdit eden ifadeler de yer verildi. Eğer Osmanlı Devleti, kilise ve mektepler kanununu sürdürmeye devam ederse bunun savaşa neden olacağını ve Osmanlı coğrafyasında yaşayan altı milyon Rum'dan bahsederek Osmanlı hükümetince verilen hükümlerin Ortodoks kilisesini zayıflatamayacağını iddia ederek miting son buldu.⁸⁶⁹

Görsel 6.28. Rumların Kiliseler ve Mektepler Meselesi Nedeniyle Newyork'ta gerçekleştirdikleri Mitingi Anlatan Gazete Kuponu.⁸⁷⁰

⁸⁶⁶ Aydın, age., s. 68.

⁸⁶⁷ BOA.:DH.MKT., Defter No: 877, Gömlek No: 38.

⁸⁶⁸ BOA.:BEO., Defter No: 3644, Gömlek No: 273260.

⁸⁶⁹ BOA.:HR.SYS., Defter No: 1783, Gömlek No: 60.

⁸⁷⁰ BOA.:HR.SYS., Defter No: 1783, Gömlek No: 60.

Kiliseler ve Mektepler Kanununa yönelik çeşitli bölgelerden tepkiler gelmeye devam etmekteydi. İstanköy Rum Ortodoksları kanunun kabulünden büyük üzüntü duyduklarını belirterek kanunun ertelenmesi yönünde istekte bulunmuştu. Yanya valisi Mustafa Zihni Bey, kiliseler kanunu aleyhinde Rumlar tarafından Yanya'da bir miting düzenlenmek istendiğini hükümete bildirmiş, aynı gün verilen cevapta miting düzenlenmesi için bir sakınca olmadığı ifade edilmişti.

Rum patrikhanesi, vilayetlerden gelen protesto telgrafları üzerine bir toplantı yapmış ve şu kararları almıştır.

1.Milletlerarası hukuk çerçevesinde, Bu hukukun Fener Rum Patrikhanesi'ne verdiği yetki dairesince tedbir almaya patrikhane yetkilidir,

2.Metropolitlere ve taşra Rum cemaatine mektuplar yazılarak patrikhanenin şimdiye kadar izin verdiği hususların izahatı,

3.Ruhani ve cismani azadan oluşan genel meclisin toplantıya daveti,

4.Patrik Efendi ve maiyetinde bulunan heyetin istifası,

5.Kiliselerin kapatılması,

Patrikhane almış olduğu bu kararları uygulamamıştır. Bu kararlar, Osmanlı Devleti'nin almış olduğu kararları değiştirmeye yönelik alınmış kararlar olabilir.⁸⁷¹

Kilise ve mektepler kanunu Ortodoks unsurlar arasında Osmanlılık ahenginin sağlanması için girilen bir adımdı. Ancak Rumlar, Makedonya'daki imtiyazlı konumunu sürdürmek istiyordu ve kiliselerini, mekteplerini ve mezarlıklarını Bulgarlarla paylaşmak istemiyorlardı. Bulgarlar, kilise ve mektepler kanunuyla bir düzenleme beklerken; Rumlar böyle bir kanuna gerek olmadığını belirtiyorlardı. Nihayetinde 3 Temmuz 1910'da kabul edilen kilise ve mektepler kanunu bir tarafı memnun ederken bir tarafı memnun bırakmadı. Ancak kanunun kabulünden sonra patriklik ve eksarhlık arasındaki ilişkilerde yumuşama görüldü. Bulgar eksarhlığı Rum patrikhanesine bir mektup yazarak iki kilise arasındaki anlaşmazlıktan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi ve bir uzlaşmanın gerekliliğinden bahsetti. Sonrasında iki kilise arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş ve kilise ve mektepler sorunun kısmen çözüme ulaştığını görmekteyiz.⁸⁷²

6.2.4. Ermenilerin Osmanlı Aleyhindeki Mitingleri ve Osmanlı Halkının Ermenilere Karşı Boykotu(1913-1916)

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasi ve ihtilalci niteliklere sahip Ermeni komitaları, Meşrutiyet'e olan bağlılıklarını ve onun korunmasına çalışacaklarını ilan etmişlerdi. Komitalar yayınladıkları programlarında da ihtilalci görünümlerinden uzaklaştıklarını ve Osmanlı Devletinin gelişmesi için çabalayacaklarını vurgulamışlardı. Ancak çok geçmeden komitalar eski faaliyetlerine tekrar başvurdular. Ermeni gazeteleri eski iddiaları üzerinde yayın yapmaya başlayarak Ermeni vatandaşları kışkırtmaya kaldıkları yerden devam ettiler. Ermeni ihtilalini ve isyanı telkin eden eserler, marşlar, milli şiirler ve milli piyesler tekrardan canlandırma faaliyetleri başladı. Diğer yandan da silah alımına hız veren komitalar, en ücra köylere kadar şubeler kurarak üyelerini

⁸⁷¹Aydın, age., s. 69-70.

⁸⁷²Kerimoğlu, agm., s. 20-21.

silahlandırmaya koyuldular. Ermeni halkını bağımsızlık yönünde kışkırtma ve silahlandırma eylemini tamamlayan komitalar, bundan sonra Osmanlı Devleti'nin en ufak tökezlenmesini kollayarak ihtilalci emeller için hazır beklemekteydi.⁸⁷³

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Ermeniler için fırsat 1909'da 31 Mart Olayı'nın akabinde meydana geldi. Osmanlı Devleti'nin geçici olarak hükümete kalması Ermenilerin aradığı fırsatı vermiş oldu. Adana'daki Ermeni piskoposu Muşeg'in teşvikleri ile 14 Nisan 1909'da tarihe Adana Olayları olarak geçen bir Ermeni isyanı gerçekleşti. Burada gerçekleşen isyanın amacı; Avrupa devletlerinin müdahalelerini sağlayarak Adana, Maraş, Mersin ve İskenderun'da Hınçakların yardımı ile bir Ermeni devleti kurmaktır.⁸⁷⁴ Ermenilerin bu bölgeyi isyan bölgesi olarak seçmeleri; Kilikya'nın sahile yakınlığı ve Bağdat demir yolu hattında olmasından ileri geliyor idi. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havasından da faydalanan Ermeniler yurt dışında ve yurt içinde yazılan gazeteler ve broşürlerle Ermeni halkını istiklal vaadiyle meydanlara çağırıyordu.⁸⁷⁵ Toplantılarla bir araya gelen Ermeniler Adana'daki olaylar üzerine dileklerini ve şikayetlerini dile getirdiler. Yaklaşık 250 kişinin katıldığı ve Ermenilerin beklediği etkiyi yaratmayan bu toplantıda: Osmanlı hükümetinin taraf tuttuğuna dair suçlayıcı bir dil kullanan Ermeni ileri gelenleri, Adana olaylarını kendileri çıkartmamış gibi Adana olaylarını gerçekleştiren faillere karşı protestoda bulundular.⁸⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin düşmüş olduğu her olumsuzluğu fırsat bilen Ermeniler, 1909 Adana Olayları'ndan sonra 1911 Trablusgarp Savaşı ve akabinde feci bir şekilde neticelenen Balkan Savaşları sonrasında da milli müesseselerini derhal faaliyete geçirdi. Ermenilere göre, Osmanlı Devleti içeride hükümeti meşgul edecek siyasi, mali birçok sıkıntı içindeydi. Bu durum Ermenileri eskisinden daha çok umutlandırıyordu.⁸⁷⁷ Nitekim Dahiliye Nezareti'ne gelen bilgi de bu durumu doğrulamaktaydı. Ergani nahiyesinden Ermeni cemaati idarecilerinden Mıgırdıç Efendi'nin 6 Eylül 1913'te Ergani nahiye heyeti ile gerçekleştirdiği bir ziyafet esnasında Balkan Savaşları neticesinde Edirne'nin düşman eline geçişini ve Edirne'nin bulunduğu kötü durumu sevinçle karşıladığı belirtilmekteydi. Ayrıca Mıgırdıç Efendi'nin düşmanın Edirne'ye girişini övgüyle anlattığı ve Osmanlı Devleti aleyhinde nutuklar attığına işaret ediliyordu. Bu nedenle Dahiliye Nezareti'ne gelen telgrafta, Mıgırdıç Efendi'nin Osmanlılık ruhunu rencide etmesi nedeniyle görevinden azledilmesi istenmekteydi. Bu olaylar yaşanırken aynı ortamda bulunan Ergani nahiye müdürü Karabet Efendi'nin ise; Osmanlı aleyhine söylenen olumsuz ifadeleri sessizce karşıladığı ifade edilerek Karabet Efendi'nin de Mıgırdıç Efendi'yi onayladığı düşüncesiyle Karabet Efendi'nin de görevden azledilmesi istendi.⁸⁷⁸

Balkan Savaşı'ndan sonra Ermeniler için başka bir fırsat ise Birinci Dünya Savaşı idi. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Ermeniler için bağımsızlık hareketinin başlamasına neden oldu. Ermeniler bu savaşın Türkler için büyük bir yıkımla sonuçlanacağını çok iyi biliyordu. Ermenilere göre Balkan Savaşlarında ağır yenilgi alan Osmanlıların I. Dünya Savaşı ile dağılması

⁸⁷³ Erdal İlter, 2003. "Ermeni Kilisesi ve Terör" Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s.85.

⁸⁷⁴ İlter, agm., s. 85.

⁸⁷⁵ Süleyman Hatipoğlu, 2006. Çukurova'da Ermeni Mezalimi, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları, Antakya, s. 25-29.

⁸⁷⁶ BOA.: HR.SYS., Defter No: 2750, Gömlek No: 76.

⁸⁷⁷ Hasan Babacan, 2001. "I. Dünya Savaşı Sırasında Ermeniler Sorunu Tehcir Meselesi ve Bazı Gerçekler", Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Araştırmalar, Ed.: Erhan Afyoncu, İstanbul, s. 136.

⁸⁷⁸ BOA.: DH.İD., Defter No: 113, Gömlek No: 45.

kaçınılmazdı.⁸⁷⁹ Loise Nalbandian Osmanlı Devleti'nin 1914'te İtilaf devletlerine karşı savaşa girmesi üzerine yine fırsatçılıklarına işaret eden şu sözüyle karşılaşmaktayız. Loise Nalbandian “*Ermeni komitaları için ileri hedeflerini gerçekleştirecek en uygun zaman Osmanlıların savaş halinde olduğu zamandı*” demektedir.⁸⁸⁰ Ayrıca Ermeni mektuplarının birçoğunda Türklerin artık bu savaşta yok olacağı ve Ruslara elden geldiği kadar yardım edilmesi tavsiye ediliyordu.⁸⁸¹ Amaçlarını açıkça ifade eden Ermeni komitalarının Büyük savaştan önce faaliyete geçmesinden kuşkulanan Osmanlı Devleti, Taşnaklı yöneticilerle bir görüşme yaptı. Erzurum'da yapılan görüşmede, Taşnaklar, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi halinde sadık vatandaş olarak görev alacakları vaadinde bulunmuşlardı. Ancak Taşnak yöneticileri bu toplantıdan önce Erzurum'da düzenlenen Taşnak kongresinde Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye devam kararı almışlardı.⁸⁸²

Seferberliğin ilanı ile birlikte Osmanlı topraklarında yer alan Ermeniler, vakit kaybetmeksizin harekete geçerek çeteler halinde Anadolu'nun birçok yerinde yüz binlerce Müslüman'ı yaşlı, kadın ve çocuk demeden planlı bir şekilde öldürmeye başladı. Zeytin, Bitlis, Kayseri, Ankara, Sivas, Adana, Urfa, Bursa ve İzmit gibi birçok yer Ermeni katliamlarına sahne olmuştu.⁸⁸³ Ermenilerin Büyük Savaş öncesinde, Büyük Savaş sırasında ve sonrasında komitaları vasıtasıyla içeride ve dışarıda gerçekleştirdiği miting ve nümayişlerle Ermeni vatandaşları kışkırttığı ve onları tedhiş hareketlerine yönelttiğini görmekteyiz. 28 Ocak 1912'de Osmanlı hükümeti Trablusgarp Savaşı ile meşgul iken her zaman olduğu gibi krizleri fırsata çeviren Ermeni komitaları, Van'da Osmanlı hükümeti aleyhine miting ve nümayişler icra ederek bağımsızlıklarına yönelik nutuklar atmıştı.⁸⁸⁴

Ermenilerin kitlesel hareketlerine başka bir örnek ise 13 Temmuz 1913'te Rusçuklu Ali Efendi'nin vermiş olduğu bilgiden öğreniyoruz. Ali Efendi, Rusçuk'ta Osmanlı şehbenderi olmadığını ve katiplerin de Ermeni olduğunu belirterek verdiği bilgileri İstanbul Polis Müdürü Umumiye'si vasıtasıyla ilettiğini bildiriyordu. Ali Efendi gönderdiği bilgide, Rusya'dan gelen bir Ermeni topluluğunun Rusçuk'taki büyük tiyatrodaki Ermeni vatandaşlarını kışkırtarak bir miting gerçekleştirdiği üzerineydi. Miting konuşmalarında Osmanlı Devleti'nin karışıklıklar içerisinde olduğundan bahisle Anadolu'ya geçmenin tam zamanı olduğu, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde bombalar patlatılması ve yağma hareketlerinde bulunularak ihtilal yapma planları içinde oldukları belirtiliyordu.⁸⁸⁵

Tamamen kargaşa ortamından beslenen Ermeniler, hayal ürünü olan şayialar üretmek Ermenileri isyan ve kargaşalığa davet ediyordu. Bunlardan birisi de 10 Şubat 1914'te Bitlis Sultanisi'nde gerçekleştirdiyordu. *Azadamard* gazetesinde çıkan bir makalede Bitlis Sultanisi'nde Müslüman öğretmenlerin Ermeniler aleyhinde şiddetli propaganda ve protestoda bulunduklarını yazıyordu. Ayrıca gazete bu durumun Müslümanları tahrik ettiği ve bu sebeple Ermeni öğrencilerinden birçoğunun okuldan ayrıldığı gibi yalan ifadelerle yer vermişti. Bu konuyla ilgili tahkikat gerçekleştiren

⁸⁷⁹ Ahmet Eyicil, 2008. Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayınları, Ankara, s. 345.

⁸⁸⁰ Şenol Kantarcı, 2003. “Tarih Boyutuyla Ermeni Sorunu”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), Ankara, s. 24.

⁸⁸¹ Ahmet Refik Altınay, 1999. İki Komite İki Kıtıl, Bedir Yayınevi, İstanbul, s. 33.

⁸⁸² Kantarcı, agm., s. 24.

⁸⁸³ Kantarcı, agm., s. 24.

⁸⁸⁴ BOA.: DH.SYS., Defter No: 23, Gömlek No: 1.

⁸⁸⁵ BOA.: DH.EUM.EMN., Defter No: 28, Gömlek No: 2.

Osmanlı yetkilileri, yayınlanan haberlerin asılsız olduğu ve haberin tekzibi için Matbuat Müdüriyeti'nden gerekli işlemlerin yapılması gerektiğini bildirdi.⁸⁸⁶

Ermenilerin ihtilal fikirleriyle Osmanlı halkına uyguladığı katliam ve yüzyıllardır tebaası olduğu devlete karşı gerçekleştirdiği zararlı faaliyetler, Osmanlı Devleti'ni Ermenilere karşı birtakım tedbirler almaya itti. Nitekim Osmanlı Devleti bu tedbirleri almak zorunda idi. Çünkü Ermeniler, Osmanlı ülkesini savunmaya çalışan Türk ordusunun hareket kabiliyetini zorlaştıran, erzak ve cephane sevkiyatını sabote eden, düşman ile işbirliği içinde olan ve askeri savunma alanlarını düşmana gösterme gibi eylemlerin içindeydi. Bu ise Osmanlı Devleti'ne 27 Mayıs 1915'te tehcir kararını almaya zorlamıştı.⁸⁸⁷ Tehcir uygulamasına karşı olduğu anlaşılan ve bazı zararlı faaliyetlerde bulunan bazı Ermenilerin 25 Haziran 1915'te Osmanlı hükümetince asılması üzerine Rusçuk'ta bir Ermeni kilisesinde toplanan Ermeniler bir ayın gerçekleştirdikleri ve Kilise avlusunda asılan Ermeniler için miting düzenledikleri haber edilmekteydi.⁸⁸⁸

Osmanlı sınırlarında kıymetlendiremediği miting ve nümayiş eylemlerini yurt dışına taşımak isteyen Ermeniler aynı zamanda buralarda da taraftar toplama niyetindeydi. Köstence'de 2 Eylül 1915'te gerçekleştirilmesi planlanan mitingde Ermeniler güya millettaşlarına karşı yürütülen mezalimi protesto etmek için toplanacakları istihbar edilmişti. Ancak bazı nedenlerden dolayı miting tehir edilmek zorunda kalmıştı.⁸⁸⁹ Bu konu hakkında 21 Ocak 1916'da bir mektup kaleme alan Nabi Bey, Ermenilerin Lozan'da bir miting gerçekleştirdiğinden bahsediyordu. Nabi Bey, Ermenilerin dün akşam Ermeni Muavenet cemiyeti himayesinde önceden planladıkları mahalde bir hayli Ermenilerin toplandığını ve Osmanlı Devleti'nin politikalarına aleyhtar olan bazı İsviçrelilerin de Ermenilere destek verdiğini aktarmaktaydı.⁸⁹⁰

İsviçre ve İsveç'te Ermeniler lehine yapılan nümayiş ve mitingler üzerine Osmanlı Devleti, 2 Nisan 1917'de kendisine yönelik gerçekleştirilen karalama siyasetini bozmak ve Avrupa halkını, Ermeni konusu üzerinde aydınlatmak için Türkiye Sefareti'ni görevlendirdi. Türkiye Sefareti Ermeni konusu üzerinde; Osmanlı Devleti içinde Ermenilerin tarihi süreç içindeki konumlarını, XIX. yüzyıl sonu itibarıyla isyan hareketlerini ve sebeplerini, kendilerine tanınan hakları, ülke güvenliği açısından alınan tedbirleri ve sebeplerini sıralayarak Osmanlı aleyhtarlığının önü alınmak istendi.⁸⁹¹

Ermenilerin ihtilal fikirleri ve Osmanlı halkına reva gördüğü zulme, Müslüman ahalî geniş ve etkin olmasa da Ermenilere yönelik boykotaj kararı aldı. Müslümanlar, Ermenilerin Anadolu'da gerçekleştirdiği katliamlara karşılık daha medeni ve insani bir tavır takınmış ve Ermeni mallarını almayarak onlara karşı bir ders verme eğiliminde hareket etmişti. Ama yine de halkın istediği kişiden ve istediği yerden alışveriş tasarrufuna sahip olmasını dahi bir huzursuzluğa büründüren Ermeniler, boykot meselesinden rahatsız olup Babıali'ye karşı şikayet mekanizmasını daima kullandılar.

Rahatsızlıklarını patriklik vasıtasıyla Babıali'ye bildiren Ermeniler, 11 Mart 1914'te boykotajın derhal kaldırılmasını istedi. Patriklik şikayetinde; ülkenin hemen hemen tüm şehir ve kasabalarında Ermenilere yönelik boykotaj hareketine girişildiği, Ermenilerden herhangi bir eşya alınmamasını telkin eden propagandaların hızla ülke

⁸⁸⁶ BOA.: MF.MKT., Defter No: 1194, Gömlek No: 90.

⁸⁸⁷ Ali Karaca, 2001. "Tehcîre Giden Yolda Ermeni Meselesi'ne Bir Çözüm Projesi ve Reform Müfettişliği 1878-1915", Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, Ed.: Erhan Afyoncu, İstanbul, s. 86-87.

⁸⁸⁸ BOA.: HR.SFR. (04)., Defter No: 890, Gömlek No: 106.

⁸⁸⁹ BOA.: HR.SYS., Defter No: 2880, Gömlek No: 16.

⁸⁹⁰ BOA.: HR.SYS., Defter No: 2307, Gömlek No: 3.

⁸⁹¹ BOA.: HR.SYS., Defter No: 2884, Gömlek No: 40.

genelinde yayıldığı ve boykotajı yürüten kişilerin dükkan dükkan gezerek Ermeni tüccarıyla alışveriş yapılmamasını tembihlediklerine dair iddialar bulundu.⁸⁹² Bu şikayetler üzerine harekete geçen Osmanlı Devleti, bahsi geçen şikayetlerin tetkiki için ve asayiş ortamının sağlanması için taşra görevlilerine bilgi verdi.⁸⁹³ Halbuki Ermeniler kendilerine yönelik boykotajın gerçekleşmesinden memnundular. Kendilerine yönelik gerçekleştirilen boykotaj hareketi, Ermenileri Avrupalı büyük devletler nezdinde ellerini güçlendiriyordu. Krizleri fırsata çevirmede mahir olan Ermeniler, boykotun uygulanması noktasında Müslüman ahaliyi kışkırttığını görebilmekteyiz. Bu konuda, Bandırma'da 5 Nisan 1914'te Dikran Orpatyan ve arkadaşlarının Osmanlı ahalisinden bazı kişileri silahla yaraladığı, Müslüman esnafın mallarının üzerine gaz dökerek yaktıkları, daha önceden satın alınan malları iade ettikleri, Dikran Orpatyan ve arkadaşlarının dükkan içlerine girerek malları sokak ortalarına attıkları ve Müslüman dükkanlarının önünde, bir daha İslam eşyası alınmayacaklarını gibi söylemlerde bulundular. Maksatları, Müslüman ahalinin kendilerine tepki göstermesini sağlayarak uyum ortamını kargaşa ortamına çevirmektir.⁸⁹⁴

Patriklikin boykotaj meselesiyle ilgili bir diğer şikayeti ise 16 Mart 1914'te gerçekleşti. Bir önceki iddialarını tekrarlayan patriklik, boykotajcıların dükkanları gezerek Ermenilere ödeme yapılmamasına dair telkinlerini sürdürdükleri ve bu durumun Türk-Ermeni ilişkilerine zarar verdiğine değinmişti. Ermenilere yönelik uygulanan ülke geneli boykotaj içerisinde ormanlarla ilgili boykot da bulunmaktadır. Ormanların hiçbir şekilde Ermeniler tarafından kullanılmamasını hedef alan boykotaj hareketi, yine patrikliğin şikayetine neden olmuştu. Osmanlı hükümeti ise, Ermeni patrikliğinden gelen her şikayeti değerlendirmekteydi. Halkı arasında itilafı sekteye uğratabacak hiçbir sorunu göz ardı etmeyen Osmanlı Hükümeti boykotun gayri caiz olduğunu bildirmiş ve sorunun çözümünü istemişti.⁸⁹⁵ Biga ve Bursa'dan patrikliğe gelen bilgide ise; Osmanlı sınırlarında yaşayan en sadık tebaa olduklarından bahseden Biga ve Bursalı Ermeniler, beş aydır Ermenilere yönelik gerçekleştirilen boykotajdan dolayı sefil duruma düştüklerini öne sürerek bu memleketten hicret etmenin zamanı geldiğine vurgu yapmış ve Osmanlı hükümetinin boykotaj konusunda bir şey yapmadığına değinmişlerdi. Osmanlı hükümetine gelen bu bilgi üzerine, hükümet yetkilileri Bursa ve Biga'da devam eden boykotajın derhal kaldırılmasını istedi.⁸⁹⁶ Osmanlı hükümeti boykotaja nihayet verilmesi için çabalarken; Ermeniler hükümetin bu konuda bir şey yapmadığı, taşradaki memurların boykote destek verdiği gibi şikayetleri devam etmekteydi. Halbuki Osmanlı hükümeti boykotaja engel olamayan memurlar için görevlerinden azlolunabileceklerini taşradaki yetkililere gönderdiği talimatnamelerde mevcuttu.⁸⁹⁷

Ermenilere karşı tatbik edilen boykot vesilesiyle Ankara, Biga, Bolu, Aydın, İzmir, Bursa, Karesi, İzmit, Bandırma, Kale-i Sultaniye, İzmit, Bitlis, Sivas Edirne ve Halep'te Müslümanların Ermenileri taciz ettiği ve Ermeni eşyalarını yağmada bulunduğu gibi iddialarda bulundular. Osmanlı Hükümeti bahsi geçen iddiaları tetkik ettirmek üzere 14 Temmuz 1914'te emniyet birimlerine emir verdi. Emniyet birimleri yapmış oldukları tetkikte, Ermeni tüccar ve esnafının ne kendilerine bir tarizde bulunduklarını ne de tecavüz vakalarına karşı hiçbir şikayet almadıklarını bildirmekteydi. Ayrıca emniyet birimi, bu gibi şayiaların Osmanlı hükümeti üzerinde

⁸⁹² BOA.: BEO., Defter No: 4267, Gömlek No: 320017.

⁸⁹³ BOA.: DH.HMŞ., Defter No: 14, Gömlek No: 77.

⁸⁹⁴ BOA.: DH.H., Defter No: 70, Gömlek No: 2.

⁸⁹⁵ BOA.: DH.İ.UM.EK., Defter No: 3, Gömlek No: 22.

⁸⁹⁶ BOA.: BEO., Defter No: 4293, Gömlek No: 21601..

⁸⁹⁷ BOA.: DH.ŞFR., Defter No: 43, Gömlek No: 12.

nüfuz sahibi olmak isteyen bazı Ermenilerin maksatlı bir şekilde söylentiler çıkarttıklarından ibaret olduğunu belirterek isteyen her kişinin istediği vatandaşla alışveriş yapabildiğini bildiriyordu.⁸⁹⁸

Osmanlı Devlet yöneticileri Müslümanlar ve Ermeniler arasındaki boykot konusundan dolayı oldukça rahatsızdı. Bu yüzden 14 Temmuz 1914'te Adana vilayetine gönderdiği bildide; boykotun vilayetin iktisadi ve ticari hayatının olumsuz neticelerinden bahsetmiş ve hükümetin bu kritik dönemlerinde siyaseten zarar göreceğinden boykotun derhal kaldırılmasını istemişti.⁸⁹⁹ Adana valisi Hakkı Bey ise Adana vilayetinde boykota kesinlikle rağbet edilmemesi için ne gerekiyorsa onu yapacağını bildiriyordu.⁹⁰⁰

Karesi'den gelen 17 Mayıs 1914 tarihli bir başka boykot şikayetinde ise Ermeniler, buradaki şiddetlenen ve gittikçe yaygınlaşan boykotajın bitmesini istemekteydiler. Papasyan, Mardakyan ve Mordirasyon imzalarıyla yapılan şikayette, boykotaj devam ettikçe ticaretimiz sekteye uğramaktadır. Bu yüzden borçlarımızı ödeyemez hale geldik. Boykotaj bu denli devam ederse dükkanlarımızı kapatmaya mecbur olacağız. Osmanlı evladı olan biz Ermeni kulları, Müslümanların hissi duygularla yapmış oldukları boykotajın bir an evvel kaldırılmasını talep ediyoruz demekteydiler.⁹⁰¹

Ermeni terör örgütleri ve cemiyetleri, basın ve yayın yoluyla dünya kamuoyunu etkileme peşindeydi. Bunu ise şu şekilde gerçekleştiriyorlardı. Evvela Anadolu'da zoraki bir olay çıkartılıyor, bunu yerel makamların Ermenileri tutuklaması takip ediyor. Tutuklamaların arkasından Ermeni patrikliğinin kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti'nin zalim bir devlet olduğunu ispatlamak için yoğun bir propaganda faaliyeti gösteriyorlardı. Bunun için ise iki yol seçtiler. Birincisi gazetelerde yazılar yayınlamak, ikincisi ise II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük havasından faydalanarak sık sık mitingler tertiplemek oldu. Böylece Ermeniler saldırganlık ve tedhiş hareketinden daha demokratik haklar olan mitinglerle gizli saldırganlıklarını örtmeye çalışmışlardı.⁹⁰²

6.3.1917-1918 Yılları Arasında Kitlesele Hareketlerin Neden Olmadığına Dair Değerlendirme

II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce birçok konuda olduğu gibi kitlesele eylemlerin gerçekleşmesine yönelik engellemeler ve baskılar söz konusuydu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte oluşan hürriyet rüzgarı memleketi sadece siyasi anlamda değil toplum hayatının tümünde değişimlere olanak sağlamıştı. Memleketi zihnen değişimlere hazırlayan, toplumsal şuuru kuvvetlendiren ve milli fikir hareketini meydan getiren değerler artık toplum hayatında yerini bulmuştu.⁹⁰³

II. Meşrutiyet'i ilan ettirilmesinde büyük gayreti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu dönemde egemen güç olarak karşımıza çıkmaktaydı. Her ne kadar iktidar partisi olarak hükümeti yürütmekle görevli olmasa da perde arkasında ülkenin gidişatına yön verebilmekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapılması gereken ve yapılmaması gereken işlerde kanaat kullanabiliyor olması bu dönemin “Denetleme İktidarı” olarak

⁸⁹⁸ BOA.: DH.EUM.EMN., Defter No: 116, Gömlek No: 33.

⁸⁹⁹ BOA.: DH.ŞFR., Defter No: 43, Gömlek No: 37.

⁹⁰⁰ BOA.: DH.EUM.EMN., Defter No: 85, Gömlek No: 7.

⁹⁰¹ BOA.: DH.İD., Defter No: 108/2, Gömlek No: 30.

⁹⁰² Selvi, agm., s. 121-122.

⁹⁰³ İhsan Burak Birecikli, 2008. “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Bakış Dergisi, 2 (3), s.212.

anılmasını sağladı.⁹⁰⁴ Bu dönem II. Meşrutiyet'in ilanından 1913 yılında gerçekleşen Babıali baskınına kadar geçen dönemi kapsamaktaydı. Bu dönemin Osmanlı Devleti adına buhranlı bir şekilde seyrettiğini ve beş yıllık süreç içinde dokuz hükümet değişikliği ile sonuçlandığını bilmekteyiz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetleme iktidarı yılları arasında kitlesel hareketler içerisinde; 5 Ekim 1908'te Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali, Bulgaristan'ın yine aynı tarihte bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girit'i ilhak ettiğini ilan etmesi, 1908 Kasım seçimlerinde Osmanlı-Rum çekişmeleri, 1910'da kabul edilen Kiliseler ve mektepler Kanunu'na yönelik Bulgar ve Rum çekişmeleri, 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve 1912-1913'te Balkan Savaşları'nı görmekteyiz. Kiliseler ve Mektepler kanunu dışındaki olaylar doğrudan Osmanlı Devleti'ni hedef alan veyahut zayıflatmaya iten adımlardı. Osmanlı hükümeti ise doğrudan vatan topraklarını hedef alan bu hamlelere karşı sadece protesto metinleriyle karşılık vermeye çalışmış ve Avrupalı büyük devletlerin bahsi geçen sorunlar üzerinde yardımını talep etmesinden ileri gidememişti. Hükümete muhalif grup olarak faaliyette olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Osmanlı hükümetinin bu gibi olaylara karşı net bir tavır koyamaması ve çözüme yönelik bir eylem içerisinde olmaması İttihatçıları rahatsız etmiş ve örgütlediği kuruluşlarla kitlesel eylemlerin yürütücüsü oldu.

1917 ve 1918 yıllarında kitlesel eylemlerin neden olmadığı sorusu, bizi aşağıda bahsi geçecek iki görüşe götürmektedir. İlk görüş olarak İttihat ve Terakki'nin tam iktidar döneminde olması, ikinci olarak bu yıllarda I. Dünya Savaşı'nın devam ediyor olmasıdır.

1908-1913 yılları arasında mevcut hükümetlerin olaylara ve Osmanlı Devleti'ni infiale uğratacak konularda net bir tavır koyamaması ve var olan siyasi ve toplumsal buhran, iktidar yarışında bulunan İttihat ve Terakkiciler için bir fırsat oldu. Muhalefet safında yer alan İttihatçılar bu dönem içerisinde basın gücünü kullanarak kitlesel eylemler planlamasına girdi. Halkı meydanlara çekmek isteyen İttihatçılar basının gücünü kullanarak kalabalıkları meydanlara toplayabiliyordu. Gerçekleştirilen mitingler, nümayişler, protestolar ve boykotlar içeride hükümete baskı aracı olarak kullanılırken; dışarıda Türk düşmanlarına karşı bir caydırıcılık olarak kullanıldı.⁹⁰⁵ Dikkat edilirse 1908-1913'e kadar olan süre içerisinde Balkanlarda, Anadolu'da ve Ortadoğu'da birçok kitlesel eylemlere tanık olurken, 1913'te yani İttihat ve Terakki'nin tek başına iktidar olmasıyla kitlesel eylemlerin yok denecek ölçüde azaldığını görmekteyiz. Kendi iktidarı döneminde yani tam iktidar yönetiminde acziyet içine düşmekten çekinen İttihat ve Terakkici yöneticiler, bu konuda tedbirli davranarak kitlesel eylemlerin oluşmasına izin vermemiştir. Nitekim bu dönem içerisinde yer alan gazete, dergi, risale ve kitap gibi neşriyatlarda kitlesel eylem örneklerine de rastlamamaktayız. Kısmen gerçekleşen boykot hareketine de İttihat ve Terakkici yöneticiler tarafından ağır yaptırımlar uygulandığını bilmekteyiz. Bu konuda Talat Paşa'nın 6 Temmuz 1914'te Aydın mebusu Emanuel Emanuelidi Efendi'nin Meclis'te sunduğu yazılı soru önergesine verdiği cevapta açıkça görülmektedir. Emanuel Emanuelidi Efendi'nin "Müslümanların Rumlara yönelik boykot uygulamaya devam ediyor" iddiası vardı. Talat Paşa'ya göre ise böyle bir duruma izin verilmeyeceği, hükümetin bu ve benzeri olayları asla tasdik etmediğini söyleyerek şu cümleleri sarf etti. Boykotajın devamından hükümet hiçbir suretle memnun olmaz. Çünkü boykotaj, Emanuelidi Efendi'nin tasvir ettiği şekilde olursa, yani Rum ahali tarlalarındaki üretime engel olunursa bundan en ziyade Osmanlı hazinesi zarar görür. Ayrıca Rum unsur

⁹⁰⁴Birinci, age., s. 31.

⁹⁰⁵Elmacı, agm., s. 156.

arasında oluşacak sorunlar hükümetimizin hiç istemediği konulardır. Dün maliye bakanımızın izah ettiği üzere ekonomimiz pek de parlak değildir. Böyle bir hassas noktada kendi gelirlerini kendi eliyle eksilmesine göz yuman bir hükümet nasıl tasavvur edersiniz. Her surette boykotajın terk edilmesi için çabalamaktayız. Ancak ahali sırf kendi arzusu ile alışveriş etmeyenlere hükümetçe müdahale etmemiz imkansızdır. Hükümetin müdahale konusu sadece şiddete ve tecavüz gibi konularla sınırlıdır. Zira boykotaj uygulayan Aydın, Foça ve diğer yerlerde, ceza uygulanan kişi sayısının yüz kişiyi geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca boykotajda parmağı olan devlet memurlarının görevden azledilerek Divan-ı Harbe sevk edildiğini ve İstanbul'da boykotaja engel olamayan bazı polis memurlarının da Divan-ı Harbe sevk edildiğini izah ederek kendi iktidarları döneminde bu olaylara izin verilmediğini, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden Talat Paşa bu şekilde açıklamaktaydı.⁹⁰⁶

İttihat ve Terakki'nin tam iktidar yılları içerisinde yer alan yıllarda yani 1913-1916 yılları arasında sadece Rumlara yönelik boykotaj ve Ermenilere yönelik gerçekleştirilen boykotajları görmekteyiz. Ermenilere ve Rumlara uygulanan boykot haberleri ise sanıldığı kadar abartılı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu abartılı haberler patriklik tarafından çeşitli kazanımlar elde edebilmek için çıkan şayialardan ibaretti. Yine bu yıllar arasında Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı yurt içi ve yurt dışı olmak üzere gerçekleştirmiş olduğu ve tamamıyla taraf toplamaya yönelik mitinglerini ve protestolarını görmekteyiz. 1917 ve 1918 yıllarında ise kitlesel eylem örneklerine rastlamamaktayız.

1917 ve 1918 yıllarına ait kitlesel eylemlerin olmamasına dair bir başka sebebini ise; 1914 ve 1918 arasında devam eden Büyük Dünya Savaşı olarak tahmin etmekteyiz. Hem İttihat ve Terakki'nin tam iktidar dönemi olan bu yıllar hem de Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllardı. Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti açılan çeşitli cephelerde savaşmak zorunda kaldı. Osmanlı ordusu açılan cephelerin bir kısmında savunma ve bir kısmında ise taarruz hareketinde bulundu. Açılan çeşitli cephelere ise büyük insan gruplarının cephelere nakliyesini gerektiriyordu. Böylesine büyük bir savaş için Osmanlı Devleti insan ve malzeme olarak tüm kaynaklarını seferber etmek zorunda kalmıştı. "Barışta rençber, savaşta asker" düşüncesi ile eli silah tutabilen herkes cephelere nakil olarak acı savaşın tecrübesini yaşamışlardı. Savaş, yaşandığı hemen her yerde en çok da sokaktaki sade insan ve onun yaşamı üzerinde derin etkiler bırakmıştı. Cephelere taşınan insanlar meydanların boş kalmasına neden olmuştu. Artık, halk meydanlardan ziyade cepheleri dolduruyordu. Şehirlerde, kasabalarda ve köylerde geride kalan kadınlar, yaşlı ve çocuklardı. Onlara yüklenen görevler zor ve çetindi. Ailenin bakımı, korunması ve geçimi gibi sorumlulukları vardı. Miting, nümayiş ve protestolardan öte hayatta kalabilme ve bir başka ülkenin egemenliğinde kalma endişesi vardı.⁹⁰⁷

Savaşın başlamasıyla fiyatların hareketlenmesi de halkın alım gücünü düşürmüştü. Ayrıca Osmanlı Devleti tarım ülkesi olmakla beraber; gündelik hayatın değişmez gıdaları olan un ve şeker gibi maddeleri ithal yolla gerçekleştiriyordu. Ancak zaman Büyük Savaş zamanıydı, Avusturya örneğinde olduğu gibi, artık toz şekerleri, Avusturya yerine İngiltere'den veyahut Fransa'dan almamız söz konusu değildi. Çünkü, İngiltere ve Fransa düşman safındaydı. Zaten savaşa katılan diğer ülkeler kendi temel besin kaynaklarının büyük çoğunluğunu ihraç edilmesini yasakladığını bilmekteyiz. Ayrıca tarımsal üretime katılanların yaklaşık yüzde sekseninin de seferberlik planına

⁹⁰⁶ Hasan Babacan, 2005. Mehmed Talat Paşa 1874-1921, TTK Yayınları, Ankara, s. 94-98.

⁹⁰⁷ Alev Gözcü, 2016. "I. Dünya Savaşı ve Gündelik Hayatından Kesitler", ÇTTAD., XVI (32), s. 138-139.

dahil olması, üretimin durma noktasına getirdi. ⁹⁰⁸ Aynı zamanda I. Dünya Savaşı sırasında; hükümetin milli iktisat politikası, Türk burjuvazisi ve tüccarı yerine ortaya çıkar amaçlı vurgunculardan ve karaborsacılarından kurulu bir savaş zengini sınıf çıkarmıştı. Türk halkı ve köylüsü için değişen bir durum yoktu ve Türk halkı, bu kez de kendi vatandaşı tarafından iase sorununu yaşamaktaydı. ⁹⁰⁹ Büyük Savaş, dünyadaki kuvvetler dengesini bozmuştu. Olağan iktisat kanunlarının yerine, savaşın gerektirdiği kanunlar geçerliydi. İğneden ipliğe ithal etme mecburiyeti ve temel besin maddeleri olan un, bulgur, zeytin, şeker, gaz ve kahve gibi gıdalar Osmanlı halkı tarafından üretilmiyordu. Buğday ihtiyacımızı dahi kısmen Anadolu'dan ve geriye kalan ihtiyacımızı da ithal yoluyla temin edebiliyorduk. ⁹¹⁰ Bu durum Osmanlı halkının ve ordusunun beslenebilmesinde zaafiyet yaratmıştı. Ayrıca işgaller ve ulaşımındaki sıkıntılar iase teminini zorlaştıran başka bir konuydu. Temel besin maddelerindeki darlık söz konusu iken Osmanlı ahalisinin gerçekleştirebileceği boykot çok da isabetli bir tavır olmayacaktı. Bu nedenle dönemin koşulları itibarıyla boykot karakterli ve miting, protesto ve nümayiş eylemlerinin olmasını zorlaştırmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesi, kitlesel eylemlerin toplumun gündelik hayatına tekrardan girmesi bahsi geçen iki görüşümüzü de doğrulamaktadır. Hemen Büyük Savaş sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'ne hareket kabiliyeti bırakmayan İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya koyulmuşlardı. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş, bu işgalin hemen arkasından Türk halkı protesto mitingleriyle karşılık vermişti. İzmir'in işgalinden hemen sonra 17 Mayıs 1919'da işgali protesto etmek maksadıyla Darülfünun öğrencileri ve hocaları derslere giymeyerek işgali protesto etmişti. 19 Mayıs 1919'da da İstanbul Fatih'te geniş halk kesiminin katıldığı elli bin kişilik bir miting gerçekleşmişti. Halide Edip siyah bir elbise giyerek mitinge katılmış ve İzmir'in işgalini kara bir gün olarak addetmekteydi. İzmir'in işgali sadece İstanbul'da protesto edilmiyordu; Anadolu'nun birçok şehrinde, Erzurum, Denizli, Acıpayam, Sarayköy, Muğla, Isparta, Konya, Bursa ve daha birçok şehirde Mayıs ve Haziran 1919 yıllarında birçok miting gerçekleşti. ⁹¹¹ Elbette ki bu mitinglerin gerçekleşmesinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret etmesi neticesinde Anadolu sathına yayıldığını görmekteyiz. Zira İzmir'in işgaline karşılık ilk başlarda halk sessiz kalmıştı. Bu nedenle Mustafa Kemal miting ve protestoların halk üzerindeki kışkırtıcı gücünü kullanmak için her yerde toplantı ve gösteriler yapılması talimatını verdi. ⁹¹²

Başka bir protesto ve miting gösterisi ise Maraş'ta gerçekleşiyordu. Maraş'ı işgal eden Fransızlar Ermenilerle birlikte Maraş halkına zulmü reva görmüş, bu durum tüm memlekette derin bir eleme neden olmuş ve mitinglerle bu işgal ve mezalim protesto edilmişti. Nitekim Maraş'ta yedi sekiz cami on beş okul ve Maraş kışlası yakılmıştı. Yapılan tetkikler sonucunda Maraş'ta iki yüz şehit ve beş yüz yaralı olmuştu. Yine Mustafa Kemal, Maraş halkına yönelik katliamlar üzerine şu tamimi yayınlar. "Maraş'ta Fransız ve Ermenilerin Müslümanlara yönelik katliamları insanlığı tedhiş edecek surette devam etmektedir. Her tarafta derhal mitingler yapılarak hükümet-i merkeziyeye ve ecnebi mümesillere bu mezalime bir son verilmesi için müracaat

⁹⁰⁸Gözcü, agm., s. 141.

⁹⁰⁹Nurdoğan Taçalan, 1998. Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, s. 77, ve Tunaya age., s. 143.

⁹¹⁰Tunaya, age., s. 14.

⁹¹¹Akdağ, agm., s. 747-751.

⁹¹²Atatürk, age., s. 35-36.

olunması ve bilfiil felaketzade dindaşlarımıza yapılan teşebbüsattan doğrudan doğruya haberdar edilmesi ehemmiyetle rica olunur” demektedir.

1918 sonrası için bahsedeceğimiz protesto ve miting konusu İtilaf devlerinin İstanbul'u işgal etmesiyle gerçekleşmesi üzerinedir. İstanbul, Mondros Mütarekesi'nden sonra 13 Kasım 1918'den sonra gayri resmi olarak işgal edilirken; resmi olarak ise Mart 1920 yılında gerçekleşmişti. Osmanlı milletinin siyasi hakimiyet ve hürriyetine indirilen bu darbe Osmanlı vatandaşlarını derinden etkilemişti. Mustafa Kemal bu işgalin kabul edilemeyeceğini yayınladığı bir beyanname ile milletin hayat hakkını ve istiklalini savunmaya davet etti. Savunma ise silahla gerçekleşmeyecekti nitekim Mondros Mütarekesi ile silahtan mahrum bırakılmış Türk milleti, daha insani bir yöntemle miting ve protesto ile İstanbul'un işgali protesto edilmişti.⁹¹³ Sonuç olarak, Mustafa Kemal, miting protesto ve nümayişlerle halkı vatan müdafaası içinde tutmaya çalışarak işgalcilere karşı toplumsal bir tepki verilmesini sağladı. Halkı işgalciler konusunda aydınlatabilmenin ve onların his ve heyecanından yararlanmanın genel katılımlı miting ve gösterilerde gören Mustafa Kemal, bu amaçla İzmir, Maraş ve İstanbul işgalinde görüldüğü gibi halkı meydanlara çağırarak miting ve protestolarda uyarılmasını istedi. Böylece bir araya gelen topluluklar, bir güç olmanın verdiği heyecanla vatan ve millet ülküsünde birleşerek büyük devletlere; bağımsızlığından ödün verilmeyeceği, işgalcilerin ve onların iştirakçileri olan Ermenilerin gerçekleştirdikleri mezalimlere son verilmesi gibi konular üzerinde etkileyici telgraflarla dikkat çekilmiştir.

⁹¹³Şahingöz, agm., s. 726-735.

17.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, 1908-1918 yılları arasında Osmanlı coğrafyasının küçülmesine karşılık Osmanlı halkının vermiş olduğu kitlesel tepkiler miting, protesto, nümayiş ve boykot ele alındı. Ayrıca ele alınan bu kitlesel eylemlerin Osmanlı halkının yasal olarak tatbik edebildiği ilk eylemler olması da bu çalışmaya ayrı bir özellik katmıştır. Çalışmada 1908 ve 1918 yılları arasında birbiri arkasına gerçekleşen kitlesel eylemler kronolojik olarak ele alındı. Ele alınan kitlesel tepkilerin neden yapıldığı, amacı, kim tarafından tertiplendiği ve bu eylemlere katılımın nasıl sağlandığı üzerinde duruldu. Ayrıca çalışmada 1908 öncesine ait kitlesel tepki örneklerine de yer verilerek 1908 sonrası örnekleriyle karşılaştırma yapılarak sunuldu.

İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki karizmatik gücü, Osmanlı halkı üzerinde kendilerine itibar kazandırmıştı. İşte bu noktada yeni dönemin siyasetine yön veren İttihat ve Terakki, dünya genelinde yenice kullanım sahasına giren miting, protesto, nümayiş ve boykot kavramlarını Osmanlı toplumunda tatbik etmeye koyuldu ve bu amaçla bölgesel olarak iyi örgütlenmiş cemiyetler kurdu. İttihat ve Terakki'nin örgütlü hareketine destek konusunda halkın kayıtsız kalmadığını ve bu durumun İttihat ve Terakki egemenliğinde kurulan cemiyetlerin eylemlerini bir kat daha kolaylaştırdığını gösterdi. Nitekim vatan topraklarının elden çıkışı halkta derin yaralar açmıştı. Bu durum İttihatçıların örgütlenmesine hız sağladığı gibi eylemlerin uygulanabilirliğini de bir o kadar kolaylaştırdı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin bahsi geçen kitlesel kavramlarını neden tatbik etmek istediği sorusu üzerinde değerlendirmede bulunduğumuzda; bir kere Osmanlı Devleti, bir ülkeye karşı savaş açacak ekonomik güce sahip değildi. Dahası girişilecek bir savaşın olumsuz neticesi Osmanlı Devleti'ni diplomatik olarak geri dönülmez kararlarla önünü bağlayabilirdi. Bu ise İttihat ve Terakki yöneticilerine daha temiz ve samimi olan aynı zamanda içinde milli birlikteliği ve milli heyecanı barındıran miting, protesto, nümayiş ve boykot kavramlarının uygulanmasının savaştan çok daha cazip gelmesine neden oldu.

İttihat ve Terakki tarafından kitlesel eylemlerin desteklenme düşüncesine o dönemde cemiyetin iktidar kanadında yer almayıp muhalefet kanadında yer alması da etkili oldu. Örgütlü bir muhalefet yürüten İttihat ve Terakki, muhalefet tarafında olmasıyla hükümetin zaafalarını, yürütmüş olduğu politikaların olumsuzluğunu etkili bir şekilde halka iletebilmesi basınla ya da etkin kitlesel hareketlerle gerçekleştirebilirdi. Ancak basının okuma-yazma oranının çok düşük oranlarda kaldığı Osmanlı toplumunda çok etkili olmayabilirdi. Bu nedenle halkın his ve heyecanına dokunabilecek coşkulu eylem türlerine ihtiyaç vardı. Bu ise mitinglerle nümayişlerle ve protestolarla gerçekleştirildi. Yapılan incelemelerde miting nümayiş ve protestolar sırasında Osmanlı hükümetinin de eleştirildiğini görmekteyiz. Bu da bize İttihat ve Terakki'nin kitlesel eylemlerinin içeride mevcut Osmanlı hükümetlerinin politikalarını eleştirmesini sağlarken; dışarıda Osmanlı toprağına göz diken ülkelere karşı Osmanlı halkını bir arada tutabildiğini gösterdi.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce kitlesel eylemlerin yasak olması, kitlesel eylemlerin yaşanmadığı anlamına gelmemekteydi. Çok az da olsa bu tür eylemlerin varlığı söz konusuydu. Ancak bu eylemlerin çoğu merkezden uzak bölgelerde ve gayrimüslimlerin gerçekleştirdiği eylemler olduğu görüldü. Özellikle Makedonya'nın kendilerinin olduğunu iddia eden Bulgar ve Yunan komitaları çeşitli zamanlarda Makedonya'da miting ve nümayişlerde bulundular. Bir başka örnek ise Ermenilerden gelmekteydi. Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek isteyen Ermeniler Osmanlı

toprakları üzerinde bağımsız bir devlet kurma emelindeydi. Bu amaçla Ermenilerin çeşitli iddialarla meydanlarda sözde hakkı olanı almak için toplandığını görmekteyiz. Tespit edebildiğimiz başka kitlesel eylemler ise Kıbrıs'ta gerçekleşiyordu. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını isteyen Rumlar, Kıbrıs'ın hemen hemen her ilinde miting ve protestolarla bir araya geliyordu. Kıbrıs'ın enosisle Yunanistan'a bağlanmasını isteyen Rumlara karşı Kıbrıs'ta yaşayan Türk ahali de tepki göstermiş, onlar da Rumların enosis fikrine karşı miting ve nümayişlerde bulunmuştu. Rumların yayılma isteği Kıbrıs ile son bulmayacaktı II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Girit için tekrar harekete geçecekti. Çalışmadan anlaşılacağı üzere Osmanlı halkı, 1908 öncesinde kitlesel eylemler noktasında hükümetin koymuş olduğu kanunlara riayet etmekteydi. Fakat gayrimüslim unsurların bulundukları bölgelerde yasak olmasına rağmen kitlesel eylemlerini sürdürdüğünü görüyoruz.

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan Balkanlarda genişleme siyaseti güden ülkeleri telaşlandırmıştı. Çünkü Osmanlı Devleti hukuken kendine bağlı bölgelerde Meclis-i Mebusan'da temsil hakkı tanımaktaydı. Bu ise Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında kalan bölgelerle yakın bağ kurabilmesine imkan vermekteydi. Genişleme sahalarının Osmanlı Devleti ile bağ kurabileceği fikri, Avusturya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın harekete geçmesine neden oldu. 5 Ekim 1908 tarihi itibarıyla; Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Yunanistan Girit'i kendine kattığını ilan etmişti. Ancak Girit'in Osmanlı toprağından ayrılışı 1913 yılında gerçekleştiği için kitlesel eylemler Yunanistan'dan ziyade ilk başta Avusturya olmak üzere Bulgaristan'a karşı gerçekleştirildi. Başta miting ve nümayişlerle toplanan halk toplantılarda aldıkları kararlarla bu ülkelere karşı boykotaj fikrinde ortak bir kararda buluştuklarını görüyoruz. İttihat ve Terakkiciler tarafından belirli bir disiplin altında gerçekleşen boykot uygulamasının Avusturya'ya karşı daha yoğun yaşandığı görüldü. Çünkü Avusturya, Bulgaristan'dan ekonomik ölçekte daha büyüktü ve daha somut bir hedefti. Nitekim Bulgaristan yeni kurulmuş bir devletti, ekonomik olarak zaten dar bir gelire sahipti. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Türk halkı, Bulgaristan'ı kendinden görüyordu. Zira burada yaşayan çok sayıda Osmanlı unsuru vardı. Yapılacak boykot bir noktada kendi vatandaşını da etkileyebilirdi. Bu konuda arşiv ve dönem gazeteleri bu savunmamızı desteklemektedir. Avusturya'ya karşı uygulanan boykot ve buna bağlı eylemler arşiv belgelerinde ve gazetelerde kendine yer bulurken; Bulgaristan'a karşı gerçekleşen eylemlerde bir sınırlılık olduğunu görmekteyiz.

Çalışma, Osmanlı Devleti'ni kitlesel eylemlerle en çok uğraştıran unsur olarak Rumların olduğunu gösterdi. 1908 öncesinde Makedonya'da ve Kıbrıs'ta miting ve nümayişlerle Osmanlı Devletini meşgul eden Rumların 1908 sonrasında da kaldıkları yerden devam ettiklerini görmekteyiz. Rumlar 1908'de Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını miting ve nümayişlerle istemeye devam ederken; aynı yılın Kasım ayında gerçekleşen seçimlerde istedikleri mebus sayısına ulaşamamalarını yine mitinglerle protesto ediyorlardı. Ayrıca Girit meselesi 1908'de çözülememesi ve 1913 yılına sarkması, Osmanlı Devleti'nin hem Osmanlı halkının gerçekleştirdikleri kitlesel eylemlerle hem de Rum halkının gerçekleştirdikleri kitlesel eylemlerle uğraşmasına neden oldu. 1910 yılına gelindiğinde Rumların başka bir kitlesel eylemine rastlıyoruz. Kilise ve mektepler kanunu kabul eden Osmanlı Devleti'ne itirazlarını bildiren Rumlar, miting ve protestolarını sürdürüyordu. 1911'de Girit'e atanan kadıları kabul etmeyen Rumlar, tepkilerini miting ve nümayişlerle gösterdiler.

1911 yılının diğer bir kitlesel hareketi İtalya'ya karşıydı. Çalışmanın bu bölümünde diğer bölümlerden farklı olarak kitlesel eylemlere tüm Müslüman

dünyasının katıldığını görmekteyiz. Afrika ve Hint Müslümanları Trablusgarp işgali nedeniyle İtalya'yı kınayan protesto mitinglerinde buluştular. Ayrıca çalışmada, Avrupa'nın büyük devletlerinden İngiltere'nin İtalya'ya karşı boykot hareketini destekleyerek tüm dünya ülkelerini İtalya'nın barbarlığı üzerine boykot hareketine davet ettiğini görmekteyiz. Ancak zamanla kurulan diplomatik bağlarla İtalya'ya karşı boykotaj sonlandırılmıştı.

İttihat ve Terakki'nin muhalefet kanadında olduğu ve tatbik ettiği miting ve protestolar Balkan savaşları ile son bulacaktı. Zira bundan sonraki dönem İttihatçıların tam iktidar dönemi idi ve kitlesel eylem politikaları aleyhlerine işleyebilirdi. İttihat ve Terakki'nin bu son kitlesel eylemlerinde; Rumeli kıtasının ellerinde kalmasının formülünü Balkan Savaşlarına iştirak etmekte gördü. Ancak hükümet kanadı savaşın olumsuz sonuçlarını düşünerek savaşa girme tereddüdü yaşıyordu. Bu tereddüdü kırmak isteyen İttihatçılar, Darülfünun öğrencilerinin ve Osmanlı toplumunun katıldığı mitinglerde harp yapılması üzerine sloganlarda bulundular. Harp, sadece Anadolu halkı tarafından istenilmemekteydi, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar uzanan coğrafyada harp taraftarları mitinglerle meydanlarda idi. Bu bölümde de Trablusgarp'ta olduğu gibi Hint ve Afrika Müslümanları, Balkan Savaşları'na iştirak eden devletlerin kınandığını ifade eden miting ve protestolarda bulundular.

1913 ve 1916 yılları arasında gerçekleşen kitlesel eylemler Ermenilere yönelikti. Gerçekleşen bu eylemlerin diğerlerinden farkı bir devlete karşı olmayıp Osmanlı Devleti içinde yaşayan bir unsura karşı olmasıydı. Çalışmada Ermenilerin Osmanlı aleyhine gerçekleştirdiği mitingler ile birlikte Osmanlı halkının Ermenilere uyguladığı boykotlar ele alındı. Ermenilerin yapmış oldukları mitinglerde Müslüman ahalinin kendilerine yaptıkları sözde mezalimi protesto ediyorlardı. Ancak gerçek amaçları, Avrupa devletlerini çeşitli iddialarını öne sürerek Osmanlı Devleti'ne müdahale etmesini sağlamaktı. Bazı kazanımlar peşinde olan Ermenilere karşılık Müslüman ahali de Ermenilerin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işlediği katliamlara karşılık boykotta bulundular. Ancak uygulanan boykot ülke sathına yayılmış bir uygulama değildi, bazı bölgelerde Ermenilerin gerçekleştirdiği tedhiş hareketlerine karşılık belde ahalisinin gösterdiği yöresel tepkilerdi.

1917 ve 1918 yıllarına ait kitlesel eylem örneklerine rastlamamaktayız. Bunun nedenini İttihat ve Terakki'nin tam iktidar döneminde olmasına ve Büyük Savaş'ın devam ettiği yönünde çıkarımlarla açıklamaktayız. İttihat ve Terakki kitlesel eylemleri muhalefet kanadında iken desteklemiş; ancak tam iktidarı döneminde kitlesel eylemleri zararına görerek bu eylemlerin olmasına izin vermemişti. Diğer yandan Büyük Savaş, çok sayıda insanın cephelere taşınmasını gerektiriyordu. Cephelere naklolunan insanlardan geriye sadece yaşlı kadınlar ve çocuklar kalmıştı. Bu ise meydanların boş kalmasına neden olarak kitlesel eylemlerin oluşmasına engeldi.

Bahsi geçen kitlesel eylemlerin Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı toplumuna ne ölçüde katkılar sağladığı ve ne ölçüde başarılı olduğu sorusu üzerine birkaç görüş sunabiliriz. Kitlesel eylem kavramlarından boykotun, uygulanma biçimi diğer kitlesel kavramlardan çok daha farklıydı. Ekonomik olarak aleyhte olan ülkelerin iktisadi zararını hedef alan bu kavram, uygulanabilirliği ve ulaşmaya çalıştığı hedef bakımından daha dikkate değerdi. Bir kere ekonomik tavır alınan ülke, büyük bir ticari kayba uğratılarak ekonomik intikam alınmaktaydı. Bu uygulamanın başarı ölçütü, konsolosların boykotun kaldırılması hususunda mesailerini Babıali'de geçirmeleri ile açıklanabilirdi. Bu görüşmelerde, baskıcı ve tehditçi bir dil kullanan ülkeler boykotun kaldırılması ya da hafifletilmesi için talepte bulunuyorlardı. Bu ise boykot uygulamasının başarılı olduğunun en önemli kanıtıydı. Ayrıca boykot uygulaması,

Osmanlı hükümetinin elini güçlendirmede ve Osmanlı Devleti'nin politik noktalarda taviz koparmasını sağlıyordu. Örneğin Osmanlı Devleti, Avusturya ve Bulgaristan'dan Berlin Anlaşması hükümlerini çiğnemelerinden dolayı tazminat talep etmişti. Ancak bu haklı tazminat talebi ne Avusturya'dan ne de Bulgaristan'dan karşılık bulmuştu. Fakat Osmanlı halkının boykot tepkisi karşısında çaresiz kalan Avusturya'nın belli bir miktar tazminat vermesi boykot hareketinin bariz başarısıydı.

Boykotun başarı sağladığı başka bir nokta ise “milli iktisat”ın doğuşuna zemin hazırlamasıdır. Aleyhte olan ülkenin ticari ürünlerinin kullanılmamasını öngören boykot, halkı zaruri ihtiyaçların bir şekilde kendi el becerilerine ve kendilerinden olanla sağlama mecburiyetine itti. Böylece yerli üretimi teşvik edilirken üretici de korunabilmiştir. Milli iktisat konusunda şunu da belirtmeliyiz ki Osmanlı halkının gerek sanayileşememenin gerekse de korumacı bir devletçilik ilkesinin yokluğu nedeniyle tam bir milli iktisat yaşamının gerçekleşmediğini de eklemek zorundayız. Bu konu hakkında örneklememiz konuyu açıklamaya yeterli olacaktır. Avusturya'ya ilan edilen boykot kararına kadar Avusturya'dan alınan toz şekerlerin Bosna-Hersek meselesinden dolayı artık İngiltere ve Rusya'dan alınmasının telkin edilmesi milli iktisat ruhunun henüz idrak edilemediğini göstermekteydi. Bu ve buna benzer olaylar milli iktisat ruhunun henüz halkta beklenen tesiri oluşturmamıştı; ama yine de iktisadi farkındalık noktasında halkın bir kazanım edindiği kanısı uyanmaktadır.

Boykot dışında ele alınan miting, protesto ve nümayiş kavramları özellikle halkı aydınlatmak için kullanılan, bir konu üzerindeki genel tavrı meydanlarda sesli ifadelerle veyahut gösterilerle ifade eden kavramlardı. Yeri geldiğinde elli bin kişilik kalabalıklara ulaşan bu toplantılarda halk; eleştirilerini, taleplerini ve kaygılarını gerekli makamlara ulaştırabiliyorlardı. Bu kitlesel eylemlerde yine halk tarafından rağbet görülmüş, ülke toprakları dışında Müslümanların da katkı verdiği bir tepki aracı olmuştur. Başarılı olduğu noktasında miting, protesto ve nümayiş kavramları boykot kadar ölçülebilir bir grafiği yoktur. Ancak bu eylemlerin devamlılığı, başarı sağladığıyla açıklanabilir. Nitekim protesto ve miting kavramları Milli Mücadele döneminde Büyük önderin de kullandığı eylem türlerinden biri oldu. Mustafa Kemal Atatürk Milli Mücadele döneminde halkın aydınlatılması ve kahraman Türk subaylarının kahramanlıklarını bizzat kendi tavsiyesiyle tertip ettirdiği mitinglerle anlatılmasını istemişti. Yine bu dönem hükümetleri gerçekleşen istilalara karşı hareketsiz ve hiçbir tepki göstermemişti. Milletin, bu haksız işgallere karşı sessiz ve hareketsiz kalması asla kendi lehine sonuçlanmasa beklenemezdi. Onun için milleti uyarıp harekete geçirmek lazımdı. Halkın aydınlatılması ve yekvücut halinde düşmana karşı koyulabilmesi, düzenlenen coşkulu miting ve protestolarla gerçekleşebilirdi. Mustafa Kemal, miting ve protestolardan umduğunu elde edebilmesinin bir sonucu olarak gerek İzmir ve İstanbul'un işgalinde gerekse de Maraş'ın işgalinde hem dış temsilciliklerin hem de yöre halkının bilgilendirilmesi amacıyla mitingler tertip edilmesini istiyordu. Böylece ortak değerler konusunda mitinglerle bir araya gelebilen topluluklar millet şuurunun ve vatan anlayışının bireyler arasında gelişmesini sağlayacaktı. Bağımsızlığından ödün vermek istemeyen Osmanlı halkı, kendi özgür iradesiyle miting meydanlarına iniyor ve işgalci ve ilhakçı devletlere karşı protestoda bulunabiliyordu. Artık tebaa olmaktan sıyrılan insanlar millet olarak adlandırılırken; padişahın mülkü olan topraklar vatan toprağı olarak anlamlı bir ifadeye dönüşmeye başlamıştı.

Kitlesel eylemlerin uygulanması konusunda Osmanlı hükümetinin taraftar olmadığını görüyoruz. Özellikle boykot konusunda hükümetin elinden bir şey gelmiyordu. Halkın istediği yerden alışveriş yapma özgürlüğü bulunmaktaydı ve bunun düzenlenmesi gibi bir durum söz konusu değildi. Boykotla politik mevzularda

hükümetin elinin güçlü olması, boykotun Osmanlı hükümetlerince destekleniyor algısını yaratmaktaydı. Ancak hükümet gerek dış baskılardan korktuğu için gerekse de önemli bir getirisi olan gümrük gelirlerinden zarar ettiği için boykot uygulamasından yana değildi. Aynı zamanda II. Meşrutiyet'e kadar görülmeyen bu kitlesel eylemler, artık Meşrutiyet'in ilanı ile görülmeye başlanmıştı. Fakat bu eylemlere karşı Osmanlı Devleti'nin nasıl bir strateji uygulayacağı konusunda hiçbir tecrübesi yoktu. Hükümetin bu eylemlere müdahale edememesi hükümetin itibarsızlaşması ve aczini gözler önüne sermekteydi. Bu ise döneme ismini veren İttihat ve Terakkicilerin işini kolaylaştırdı. Boykot dışında kalan diğer kitlesel eylemlerde ise hükümetin aşırılık barındırmadığı sürece sessiz kaldığı görülmekteydi. Sadece bu konuda, eylemsel harekete girilmeden bir gün önce izin alınması gerektiğini bildirmekteydi.

18. KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri****A.DVN.MKL.:Mukavelename ve Mukavelat Belgeleri**

58A./26.

A.}MKT.MHM.:Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri

735/12.

A.}MTZ.(04).: Bulgaristan Emareti Yazışma Belgeleri

26/153, 27/15, 60/57, 61/18, 69/34, 72/55, 73/52, 141/48, 143/45, 143/70, 145/19, 145/49, 145/56, 145/61, 145/91, 146/11, 146/63, 146/156, 171/47, 173/38, 173/60, 174/68, 175/14, 180/53.

A.}MTZ.(05).: Mısır Eyaleti Yazışma Belgeleri

25/17.

BEO.:Bab-ı Ali Evrak Odası, Dahiliye Giden Vilayete Giden Belgeler

3312/248383, 3432/257380, 3473/260457, 3483/261158, 3490/261750, 3503/262654, 3644/273260, 3681/276005, 3752/281343, 3825/286874, 3837/287728, 3897/292273, 3898/292321, 3900/292505, 3901/292548, 3901/292504, 3907/292956, 3907/292971, 3908/293402, 3957/298726, 4094/306985, 4190/314188, 4087/306466, 41543/311429, 4106/307935, 4202/315140, 4202/351105, 4204/315262, 4267/320017, 4289/321601.

DH.EUM.EMN.: Emniyet Kalemi Belgeleri

28/2, 85/7, 116/33.

DH.EUM.THR.:Tahrirat Kalemi Belgeleri

23/38, 33/2, 49/40.

DH.EUM.VRK.:Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti Evrak Odası Belgeleri

13/80, 21/9.

DH.H.: Daliliye Nezareti Hukuk Evrakı Belgeleri

70/2.

DH.HMŞ.: Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Belgeleri

14/77.

DH.İ.UM.EK.: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı Belgeleri

3/22.

DH.İD.: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı Belgeleri

108/2/30, 112/2/8, 113/45.

**DH.MB.HPS.M.:Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler
Müdürüyeti Müteferrik Evrakı Belgeleri**

2/83.

MF.MKT.: Mektubi Kalemi Belgeleri

1194/90.

DH.MKT.:Dahiliye Mektubi Kalemi

1747/85,2625/75, 2634/79, 2634/99, 2635/57, 2640/27, 2641/23, 2648/65, 2651/91, 2658/91, 2662/8, 2666/82, 2672/55, 2677/54, 2682/36, 2691/902692/3, 2700/45, 2700/88, 2701/46, 2703/72, 2706/3, 2706/125, 2708/95, 2729/8, 2735/83, 2761/45, 2800/82, 2850/12, 2877/38, 2885/46, 2885/49, 2889/52, 2888/69, 2892/22, 2892/48, 2895/58, 2896/65, 2896/81, 2898/91, 2900/1, 2901/35, 2902/25, 2905/70, 2906/68, 2909/2, 2905/73, 2909/45, 2912/23, 2910/96, 2913/5, 2913/22, 2914/92.

DH.SYS.:Dahiliye Nezareti Siyasi Evrakı Belgeleri

22/1/4, 22/1/7, 22/1/9, 22/1/10, 22/1/11, 22/1/14, 22/1/16, 22/1/17, 22/1/18, 22/2/1, 22/2/5, 29/1/1/1, 29/1/1, 29/1/1/2, 75/8, 75/14, 75/15, 112/1/1/4, 112/07A/7, 23/1.

DH.MUİ.: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı Belgeleri

1/1/62, 61/1/31, 66/1/55, 83/64, 100/2/8, 102/1/38,103/1/23, 104/1/46,108/1/38, 108/1/46, 108/2/3, 110/38, 163/16.

DH.ŞFR.: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı Belgeleri

43/12, 43/37, 173/82, 260/7, 414/90.

HR.SFR.(3).: Hariciye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri

638/69, 649/7, 655/11, 663/44, 663/53, 664/1, 671/34, 680/10 730/44, 730/56, 731/2.

HR.SFR.(4).: Paris Sefareti Belgeleri

244/73, 257/29, 274/42, 423/1, 423/84, 423/86, 423/96, 680/49, 752/50, 844/98, 858/12, 890/106.

HR.SYS.: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri

30/74, 327/71, 327/99, 327/114, 899/15, 899/16, 902/8, 902/10, 902/17, 910/10, 1783/60, 2076/19, 2307/3, 2733/27, 2750/76, 2778/17, 2852/25, 2845/25, 2838/31, 2880/16, 2884/40.

HR.TH.

119/37.

HT.TO. : Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri

542/64, 542/66, 542/75, 543/135, 542/154,

İ.HUS.: İrade-i Hususi Belgeleri

37/6, 151/80.

KB.MAA.FE.

11/7841.

TFR.I.A.:Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı Belgeleri

39/3877.

TFR.I.KV.:Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı Belgeleri

215/21452.

TFR.I.MN.:Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı Belgeleri

179/17841, 186/1832, 195/19482.

TFR.I.SL.: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı Belgeleri

196/19533, 215/21406, 216/21539, 216/21526, 218/21773.

MV.: Meclis-i Vükela Mazbatası Belgeleri

133/12, 231/11.

ŞD.: Şuray-ı Devlet Belgeleri

532/33.

Y.A.HUS.: Sadaret Hususi Maruzatı Belgeleri

96/57, 249/87, 415/78, 516/153, 525/76, 525/78.

Y.EE.KP.: Sadrazam Kamil Paşa Evrakı Belgeleri

33/3214, 34/3307, 525/78,

Y.PRK.MYD.: Yaveran ve Maiyyet-i Seniye Erkan-ı Harbiye Dairesi Belgeleri

16/36.

Y.PRK.TKM.: Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Belgeleri

51/47.

Y.PRK.ŞH.: Şehremaneti Maruzatı Belgeleri

03/69.

Y.PRK.ZB.: Perakende Evrakı-Zabtiye Nezareti Maruzatı Belgeleri

06/2.

ZB.: Zabtiye Nezareti Belgeleri

358/7, 326/8.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 597s.

Bosna-Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), 1992. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 356s.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1891-1893, 2004. C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 237s.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1894-1895, 2006. C. III, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 253s.

Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, 2013. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın no. 125, İstanbul, 597s.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 428s.

Sürelî Yayınlar

Ahenk Gazetesi, Babahimmet Gazetesi, Balkan Gazetesi, Barbaros Gazetesi, Beyan-ül Hak Gazetesi, Bosna Gazetesi, Boşboğaz Gazetesi, Cadaloğ Gazetesi, Cihad Gazetesi, Dalkavuk Gazetesi, Donanma Dergisi, Feyz Gazetesi, Geveze Gazetesi, Hilal Gazetesi, İkdâm Gazetesi, İstîşare Dergisi, İttihat Gazetesi, Kalem Gazetesi, Köylü Gazetesi, Meram Dergisi, Müjde Gazetesi, Mülkiye Dergisi, Musavver Muhit Gazetesi, Musavver Papağan Gazetesi, SabahGazetesi, Servet-i Funun Dergisi, Sırat-ı Mustakim (Sebilürrüşad) Gazetesi, Şehbal Gazetesi, Şuray-ı Ümmet Gazetesi, Tanin Gazetesi, Takvim-i Vekayi Gazetesi, Tercüman-ı HakikatGazetesi, Türk Yurdu Dergisi, Ümid Gazetesi, The Newyork Times Gazetesi, The Times Gazetesi.

Ali Rıza Seyfi, *Donanma*, 13 Temmuz 1911. “Trablus Donanmasızlıktan Yanıyor”C.2 (17), ss. 199-204.

İbnü’z-Ziya, *İstîşare*, 17 Eylül 1908. “İcmal-i Dahili (Bulgaristan'ın İlan-ı İstiklali Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya İlhakı)”, C.1 (4), ss. 94-97.

İbrahim Hilmi, 1912. Balkan Muharebat-ı Tesaviri (Avrupa-i Osmani, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan), Kütüphane-i İslami ve Askeri, Dersaadet.

F. Sacid, *Türk Yurdu*, 17 Ekim 1912, C. 3 (24).

Hüseyin Kazım Bey, 1914. Rum Patrikliğine Açık Mektup: Boykotaj Müslümanların Hakkı Değil midir, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 14s.

Mehmet Salih, *İstîşare*, İcmal-i Harici (Avusturya Hükümeti Boykot Tahrifatına Memurin Devletin İştirak Etmesi Esbabına Tevessül Etmesi), C.1 (13), ss.320-322.

Mustafa Sabri, *Beyan-ül Hak*, 20 Haziran 1910. “Girit için Sivas'ta Akd Olunan Mitingde Ulemadan bir Zat Tarafından İrad Edilen Nutuk” C.2 (65),ss. 50-51.

Mustafa Suphi, *Servet-i Fünun*, 16 Kasım 1911, “Trablusgarp ve İtalya'nın Müstemlekat Politikası” C. 42 (1067), ss. 5-7.

Tahir Lütfi, *Mülkiye*, 14 Mayıs 1911. “Türkiye'ye Karşı Bulgaristan Politikası”, C.4 (27), ss.70-72.

Yusuf Akçura, *Türk Yurdu*, 14 Kasım 1912, C. 3 (26).

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdurrahman Şeref Efendi, 1996. Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909), Haz.: Bayram Kodaman ve M. Ali Ünal, TTK Yayınları, Ankara, 290s.
- ADIYEKE, A.N., 1991. “Türk Basınında Girit’in Yunanistan’a Katılması 1908-1913”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi, 1 (1), ss.47-70.
- _____, 2000. Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), TTK Yayınları, Ankara, 367s.
- AHBAB, Y., 2015. “Balkanlarda Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermiliyan Meselesi (1897-1902)”, Journal Of History ve Future, 1 (1), ss. 51-70.
- AHMAD, F., 1996. İttihatçılıktan Kemalizme, Çev.: Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 212s.
- Ahmet Mithat Efendi, 2004. Jöntürkler, Klas Yayınları, İstanbul, 256s.
- AKDAĞ, Ö., 2002. İstiklal Savaşı’nın İlk Safhasında Mitingler 1 Kasım 1918- Haziran 1919, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 745-755.
- _____, 2011. Ana Hatlarıyla Türk Yenileşme Tarihi, Palet Yayınları, Konya, 491s.
- AKSOY, A. Ş., 2012. İttihat ve Terakki, Nokta Kitap, İstanbul, 235s.
- AKŞİN, S., 1987. Jön Türkler ve İttihat Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul, 319s.
- AKŞİN S. vd., 2002. Türkiye Tarihi C.4, Cem Yayınevi, İstanbul, 633s.
- ALKAN, A. T., 1992. İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Cedit Matbaası, Ankara, 262s.
- ALTINAY, A. R., 1999. İki Komite İki Kıtıl, Bedir Yayınevi, İstanbul, 95s.
- ALP, İ., 1990. Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 382s.
- ALTINTAŞ, A., 2005. “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VIII (2), ss. 75-99.
- ANADOL, K., 2007. Ermeni Dosyası, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul, 400s.
- ARIKAN, Z.,1989. “Balkan Savaşı ve Kamuoyu”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Genel Kurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss. 168-190.

- ARMAOĞLU, F., 2006. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Alkım Yayınevi, İstanbul, 821s.
- ASLAN, T., 2008. “İttihad-i Osmani’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (47), s. 79-120.
- ATALAY, B., 2001. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Faaliyetleri 1908-1923, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 350s.
- ATATÜRK, M. K., 2006. Nutuk, Bora Yayıncılık, İstanbul, 664s.
- AYDIN, M., 1986. “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, Osmanlı Araştırmaları VI, Haz.: Halil İncelik, Nejat Göyünç, Heath W. Lovry, Uluslararası Makedonya Etütleri Sempozyumu, 414s. İstanbul, Enderun Kitabevi, ss. 208-234.
- _____, 2013. “Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi’nde Büyük Devletler ve Bulgaristan”, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, C.2, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya, ss. 771-812.
- AYDIN, S., 2013. Balkanların Acı Yüzü, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 552s.
- AYVERDİ, Ş.S., 1972. Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa 1860-1908, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 584s.
- BABACAN, H., 2001. “I. Dünya Savaşı Sırasında Ermenileri Sorunu, Tehcir Meselesi ve Bazı Gerçekler” Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, Ed.: E. Afyoncu, İstanbul ss. 133-166.
- _____, 2005. Mehmed Talat Paşa, TTK Yayınları, Ankara, 324s.
- Balkan Harbi (1912-1913), 2011. C.1, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 285s.
- Balkan Savaşları Paneli (3-4 Mayıs 2011), 2012. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 292s.
- BAYUR, Y.H., 1991a. Türk İnkılabı Tarihi, C.1-1, TTK Yayınları, Ankara, 493s.
- _____, 1991b. Türk İnkılabı Tarihi 1-2, TTK Yayınları, Ankara, 291s.
- BAYUR, H. K., 1954. Sadrazam Kamil Paşa ve Siyasi Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara, 398s.
- BELEN, F., 1973. 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, İstanbul, 392s.
- BENNET, E. N., 1912. With The Turks in Tripoli (Being Some Experience in The Turco Italian War of 1911-1912), Methuen LTD., London, 342s.

- BİRECİKLİ, İ. B., 2008. “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Bakış Dergisi, 2 (3), ss. 211-226.
- BİRGEN, M., 2006. İttihat ve Terakki’de On Sene, Haz.: Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 547s.
- BİRİNCİ, A., 1990. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar, Dergah Yayınları, İstanbul, 300s.
- BOYACI, E. K., 1979. 1920-1923 Bulgaristan’dan Çıkan Dersler, Konuk Yayınları, İstanbul, 93s.
- BOZKURT, G., 1996. Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, TTK Yayınları, Ankara, 244s.
- BURAK, D. M., 2003. “Osmanlı Devlet’inde JönTürk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, OTAM, (14), ss.291-318.
- Cemal Paşa, 1996. Hatırat, Haz.: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 399s.
- ÇAVDAR, N., 2011. “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası’nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, International Journal Of History, 3 (1), ss.69-82.
- ÇAVDAR, T., 1969. İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, 143s.
- _____, 2001. Talat Paşa, İmge Yayınları, İstanbul, 519s.
- ÇETİNKAYA, D. Y., 2001. İttihat ve Terakki’ye Muhalif Serbesti Gazetesinin Penceresinden İstanbul’da 1908 Seçimleri, Toplumsal Tarih Dergisi, (89), ss. 15-24.
- _____, 2008. “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, ss. 125-140.
- _____, 2014. 1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 447s.
- DANIŞMEND, İ. H., 2011. İzahlı Osmanlı Kronolojisi 1703-1919, C.4, Ofset Baskı, İstanbul, 819s.
- DEMİR, F., 2007. Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, İmge Kitabevi, İstanbul, 442s.
- DEMİR, Ş., 2015. “İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti’nde Görünümü (1831-1918)”, The Journal Of Academic Social Science Studies, (33), ss.367-377.
- ELMACI, M. E., 1997. “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, Kebikeç Dergisi, 2 (5), ss. 155-162.

- EMİROĞLU, K., 1994. Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908, Toplumsal Tarih, 8 (10), ss. 17-21.
- ERTUNA, H., 1985. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Haz.: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 145s.
- EYİCİL, A., 2008. Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayınları, Ankara, 510s.
- _____, 2004. İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey, GünYayıncılık, Ankara, 402s.
- FRASER, J.F., 1906. Pictures from the Balkans 1868-1936, London Cassel, 298s.
- GAZEL, A. A., 2015. "İttihat ve Terakki'nin 1913 Kongresi'nde Hükümetine ve Şahsına Yönelik İthamlara Ahmet Muhtar Paşa'nın Cevabı", TAED, (54), Erzurum, ss. 625-651.
- GÖKBAYIR, Ş., 2012. "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İTC'nin 1908 Seçim Siyasi Programı", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), ss. 61-96.
- GÖZCÜ, A., 2016. "I. Dünya Savaşı ve Gündelik Hayatından Kesitler", ÇTTAD., XVI(32), ss. 133-167.
- GÜNGÖR, E., 2007. Dünden Bugüne Tarih-Kültür ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul, 158s.
- GÜRÜN, K., 1988. Ermeni Dosyası, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 398s.
- GÜRSOY, B., 1984. "Yüzüncü Yılında Duyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 40 (1-4), ss.17-59.
- HATİPOĞLU, S., 2006. Çukurova'da Ermeni Mezalimi, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları, Antakya, 144s.
- HEINZELMANN, T., 2004. Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914, Çev.: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 262s.
- HOCAOĞLU, M., 1976. Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Er-tu Matbaası, İstanbul, 872s.
- HOPKİNS, J. C., 1896. The Sword Islam Suffering Armenia: Annals of Turkish Power and the Eastern Question, The Breadley-Garetson, Brandford and Toronto, 450s.
- Hüseyin Nazım Paşa, 1998. Ermeni Olayları Tarihi, C.1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 5, Ankara, 228s.

- İBB. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-kaynaklar, Kartpostallar krt: 014446.
- II. Abdülhamit, 2010. Siyasi Hatıratım, Dergah Yayınları, İstanbul, 179s.
- İNAL, İ. M. K., 1982. Son Sadrazamlar C.4, Dergah Yayınları, İstanbul, 2192s.
- İLTER, E., 2003. “Ermeni Kilisesi ve Terör”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), ss. 75-89.
- KANSU A., 1995. 1908 Devrimi, Çev.: A. Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 482s.
- KANTARCI, Ş., 2003. “Tarih Boyutuyla Ermeni Sorunu”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), ss. 20-28.
- KARABIYIK, O., 1984. Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü, Hizmet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 304s.
- KARABEKİR, K., 1993. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909, Emre Yayınları, İstanbul, 552s.
- KARABULUT, B., 2008. “Osmanlı’nın Zor Sınavı: Fransa’nın Tutarsızlık Ekseninde Girit İsyanı (1866-1869)”, Karadeniz Araştırmaları, (16), ss. 77-99.
- KARACA, A., 2001. “Tehcire Giden Yolda Ermeni Meselesi’ne Bir Çözüm Projesi ve Reform Müfettişliği (1878-1915)”, Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, Ed.: E. Afyoncu, İstanbul, ss. 9-90.
- KARACAKAYA, R., 2004. “Belgelerle Türk Fransız Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış 1878-1914”, Osmanlı Araştırmaları XXIV, Haz.: Halil İnalcık, İsmail E. Erünsal, Heat W. Lovry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser, İstanbul, Enderun Kitabevi, ss.182-212.
- _____, 2007. “Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler 1908-1914”, Türk Ermeni İtilafı Makaleler, Ed.: Hikmet Özdemir, Ankara, ss.19-31.
- KARAGÖZ, R., 2003. Osmanlı Devleti’nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910), Türk Kültürü İnceleme Dergisi, (8), ss. 45-74.
- KARAL, E. Z., 1996. Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918, C. IX, TTK Yayınları, Ankara, 593s.
- _____, 2007. Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), C.VIII, TTK Yayınları, Ankara, 631s.
- KARPAT, H. K., 2015. Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 365s.

- KASIM, K., 2003. “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Sorunu”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), ss. 29-33.
- KERİMOĞLU, H. T., 2006. “1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Risalesi”, ÇTTAD, V (13), s. 97-99.
- _____, 2007. “Kilise ve Mektuplar Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri” ÇTTAD, VI (14), ss.3-25.
- _____, 2008. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum Politikası, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- _____, 2014. “Balkan Savaşlarında Neşr-i Vesaik Cemiyeti”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX, (2), ss. 539-561.
- KİLİ, S., ve A. Ş. GÖZÜBÜYÜK., 1982. Türk Anayasa Metinleri (1839-1980), Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları No:496, Ankara, 42s.
- KİŞİ, Ş. S., 1996. “İzmir’de 1908 Boykotu”, Tarih ve Toplum Dergisi, XXVI (152), ss. 68-78.
- _____, 2012. “İkinci Balkan Savaşı’nda Edirne’nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları”, XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkanlar Tarihi, XIV. Askeri Tarihi Kongresi Bildirileri 1, (İstanbul, 03-07 Aralık 2012), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, ss. 591-626.
- KODAMAN, B. 2003. “Ermeni Yanılgıları”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), ss. 16-19.
- KORKMAZ, F., 2012. “İlk Dönem Romancılığımızda Dikkat Çeken Bir Cemiyet”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1), Batman Üniversitesi Uluslar arası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu, 18-20 Nisan 2012, Batman, ss.517-531.
- KURAN, A.B. 2000. İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 461s.
- KURŞUN, Z., 1998. “Buhran Yıllarında Kıbrıs’ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan’a İlhak Çabaları (1878-1914)”, Haz.: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, İkinci Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Tarih-Kıbrıs Sorunu, 1996, Gazimagusa, Kıbrıs Araştırmaları merkezi Yayınları, ss. 1-8.
- KURTCEPHE, İ., 1995. Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), TTK Yayınları, Ankara, 279s.
- KUTAY, C., 1964. Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 318s.

- LEWİS, B., 2007. Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, 507s.
- MARDİN, Ş., 2001. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 330s.
- _____, 2017. Türk Modernleşme Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 376s.
- Mc. CLURE, W.K., 1913. Italy in Northy Africa, Constable and Company LTD,London,442s.
- OKUR, M., 2012. "The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Yaklaşımı", XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkanlar Tarihi, XIV. Askeri Tarihi Kongresi Bildirileri-1, İstanbul, 03-07 Aralık 2012, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, ss.183-197.
- OLGUN, K., 2012. "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler 1908-1912", ATAM, (82), Ankara, ss. 1-23.
- ORHAN, M., 2010. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Harbi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- ORTAYLI, İ. ve ERDİNÇ E, Ş., 2016. İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğunda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler, İnkılap Yayınları, İstanbul 115s.
- ÖĞRETEN, A., 2012. "İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumunu", Tarih ve Medeniyetler Tarihi C.5, AYK, Ankara, ss. 2277-2300.
- ÖKSÜZ, M., 2010. "Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları 1908-1913, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (25), ss.93-114.
- ÖRS, O., 2012. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kürt Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- ÖZBOZDAĞLI, Ö., 2005. İttihat ve Terakki'nin Balkan Siyaseti, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- ÖZDAĞ, A., 2014. "Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (41), ss.14-159.
- ÖZER, F., 2005. "Mustafa Necati Bey", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 165-188.
- ÖZÜÇETİN Y, ve YILDIZ, S., 2008. "4 Şubat Hükümet Krizi Öncesinde İngiliz Gözüyle Osmanlı Hükümeti ve Meclis-i Mebusan", Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (2), ss. 372-382.
- PETROSYAN, Y. A., 1974. Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 347s.

- PROTHERO, G.W., 1920. The Balkan States, C.III., H.M Stationery Office, London, 674s.
- RAMSAUR, E. E., 2007. JönTürkler ve 1908 İhtilali, Çev.: Nuran Yavuz, Pozitif Yayınları, İstanbul, 208s.
- SAATÇİ, M. B., 2005. “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü”, Haz.: Halil İnalçık, Uluslar arası Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 485s., Eskişehir, Odun Pazarı Belediyesi Yayınları, ss.115-127.
- SABİS, A. İ., 2014. Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk, Haz.: Hasip Saygılı, İlgi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 198s.
- Sait Halim Paşa, 2015. Said Halim Paşa Buhranlarımız, Haz.: M. Ertuğrul Düздаğ, İz Yayıncılık, İstanbul, 304s.
- SARAY, M., 2003. Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, İ.Ü Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 231s.
- SELVİ, H., 2003. Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı), (38), ss. 119-126.
- SEYFETTİN, Ö., 2011. Balkan Harbi Hatıraları, Haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 208s.
- SEZEN, T., 2006. Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 711s.
- SORGUN, T., 2007. Devlet Kavgası İttihad ve Terakki, Kum saati Yayınları, İstanbul, 288s.
- STEAD, W. T., 1911. Tripoli and The Treaties (Britain's Duty in This War), Bank Buildings, London 136s.
- SÜSLÜ, A., 1990. Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Sistem Ofset, Ankara, 214s.
- ŞAHİN, S., 1980. Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Yayınları, İstanbul, 277s.
- ŞAHİNGÖZ, M., 2002. “Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, TÜRKLER Ansiklopedisi C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 726-744.
- ŞAPOLYO, E. B., 1943. Ziya Gökalp ve İttihat ve Terakki Fırkası’nın Kuruluşu, Gün Basımevi, İstanbul, 243s.
- ŞEBER, N. İ., 2011. “Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı’nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaya Yansımaları” İSAM, (38), ss. 237-262.

- ŞENTÜRK, H., 1992. Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875, TTK Yayınları, Ankara, 401s.
- ŞIVGIN, H., 1989. Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, TTK Yayınevi, Ankara, 190s.
- ŞİMŞİR, B.N., 1989. Ege Sorunu (1912-1913), C.1, TTK Yayınları, Ankara, 677s.
- TABAK, S., 2005. "İzmir'de İkinci Meşrutiyet Döneminin Başlarında İç Siyaset" Tarih İncelemeleri Dergisi, XX (2), ss.113-132.
- TAÇALAN, N., 1998. Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 207s.
- TALAT PAŞA, 2006. Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Amal ve Hareket-i İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra 1916), Örgün Yayınevi, İstanbul, 665s.
- _____, 2007. Talat Paşa'nın Anıları, Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 191s.
- TASAV, 2012. Balkan Savaşlarının Yüzüncü Yıl Dönümünde Balkan Tecrübeleri, Dış Politika Araştırma Merkezi, 73s.
- TAYLAK, M., 1969. Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, Başnur Matbaası, İstanbul 311s.
- TEMO, İ., 2013. İttihat ve Terakki Anılarım, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 287s.
- The American Journal Of International Law, 1915, "Anexation of Cyprus by Great Britain, C.9, Cambridge University Press, 205s.
- TUKİN, C., 1996. "Girit" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.14, Ankara, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Rapor:1, Ankara, s.79.
- TUNAYA, T.Z., 2007. Türkiye'de Siyasal Partiler Dönemi C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 688s.
- _____, 2009. Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938 (Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 343s.
- TUNCER, E., 2002. Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999, TESAV Yayınları, Ankara, 496s.
- TÜRKGELDİ, A.F., 1987a. Görüp İştiklerim, TTK Yayınları, Ankara, 290s.
- _____, 1987b. Mesail-i Mühimme-i Siyasiye, C.2, Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yayınları, 451s.

- ÜMİT, A., 2015. Elveda Güzel Vatanım, Everest Yayınları, İstanbul, 558s.
- UÇAROL, R., 2012. Siyasi Tarih (1789-2012), Der Yayınları, İstanbul, 1492s.
- URAS, E., 1987. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, 798s.
- UZER, T. İ., 1987. Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, TTK Yayınları, Ankara, 393s.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988. Osmanlı Tarihi XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar, III/II, TTK Yayınları, Ankara, 656s.
- ÜNAL, T., 1958. Türk Siyasi Tarihi 1700-1958, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 604s.
- ÜNSAL, E., 2009. Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- YETİŞGİN, M., 2010. "Batı Basınından Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri", OTAM 28 (28), ss. 119-162.
- _____, 2013. "On dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası", Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, C.2, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya, ss. 745-770.
- _____, 2014. Modern Avrupa Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 341s.
- YETİŞGİN, M. ve BAŞKAN, Ö. F., 2018. "Trablusgarp Savaşı'nda İngiliz Teğmen Herbert Gerald Montagu'nun Faaliyetleri", İTOBİAD, 7 (3), ss. 1536-1553.
- YELLİCE, G., 2012. "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", ÇTTAD, 12 (24), ss. 13-26.
- YETİM, F., 2007. "Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi", ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, ss. 86-102.
- YILMAZATA M., 2013. Savaş'a Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 317s.
- YÜKSEL, D. Y., 2009. "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", ÇTTAD, 8 (18-19), ss.161-184.
- ZEYREK, S., 2012. Birinci Balkan Savaşının Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ZÜRCHER, E. J., 2002. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 523s.

QUATAERT, D., 1987. Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş, Yurt Yayınları No: 14, Ankara, 139s.

İnternet Adresleri

<http://haypedia.com/Media/babialİ.jpg>/(03.04.2017)

<http://bnr.bg/tr/post/101022049/>(18.03.2018)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı :Ömer Fatih BAŞKAN
Doğum Yeri ve Tarihi :Kahramanmaraş 26.05.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi :Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü
Doktora Öğrenimi :Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

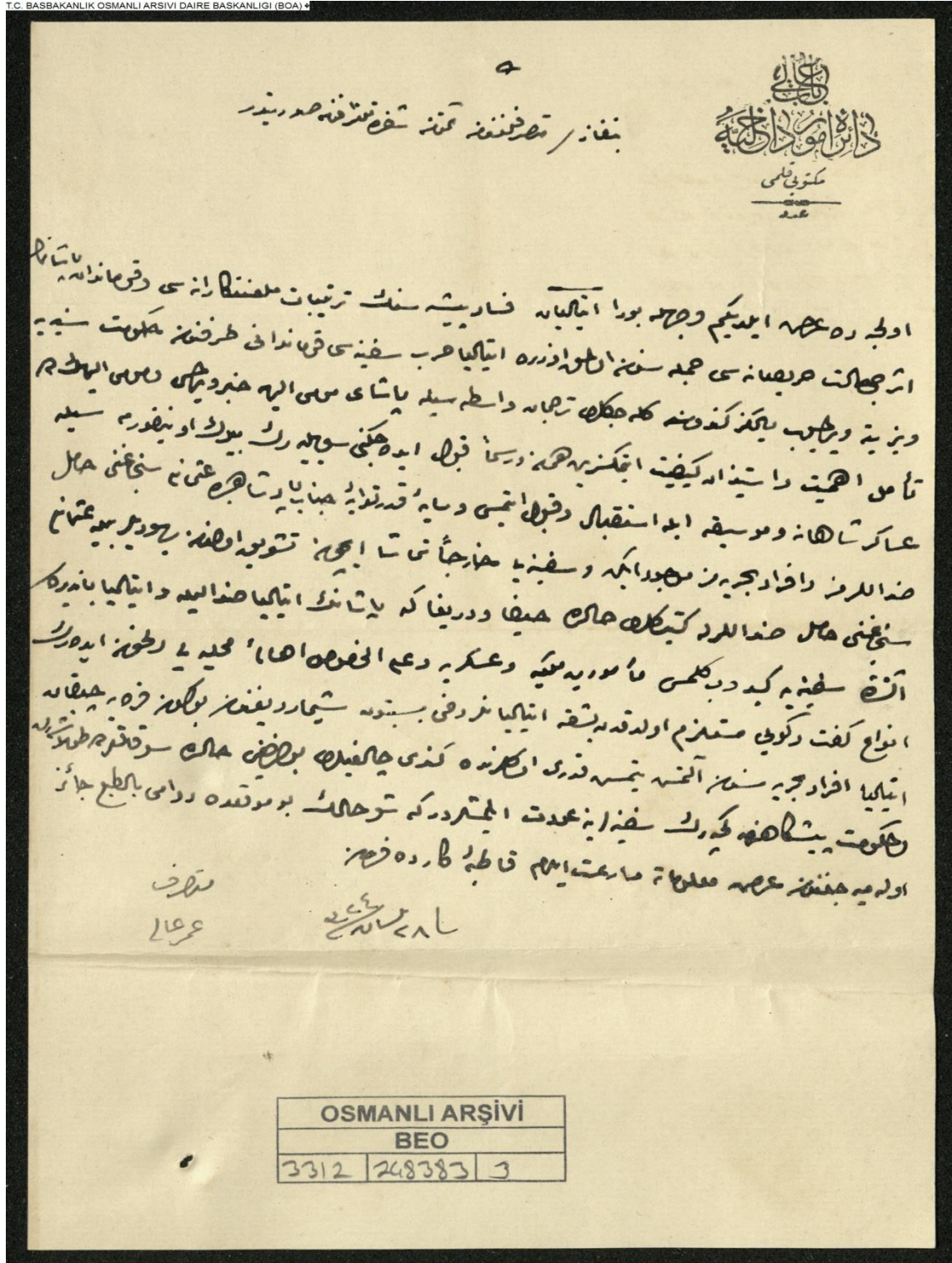
Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :Özel Necip Fazıl Temel Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi :omer-baskan@hotmail.com
Tel. :541 446 06 42
Tarih :08/04/2019

EK 3.

Bingazi'ye Gelen Harp Kumandanının Uygunuz Hareketleri ve İtalyan Bahriyesinin Nümayişlerine Dair Belge (BOA.: BEO.:3312/248383)

BEO.003312.248383.003

Trabzon'da Girit Meselesinden Dolayı Mitingler Tertip Edildiğine Dair Belge (BOA.: DH.MUİ.: 100/2/8)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ♦

EK 5.

Bombay Town Hall'da Türkiye Lehine Miting Kararına Dair Belge (BOA.:HR.SFR.(3)

RESOLUTIONS.

2

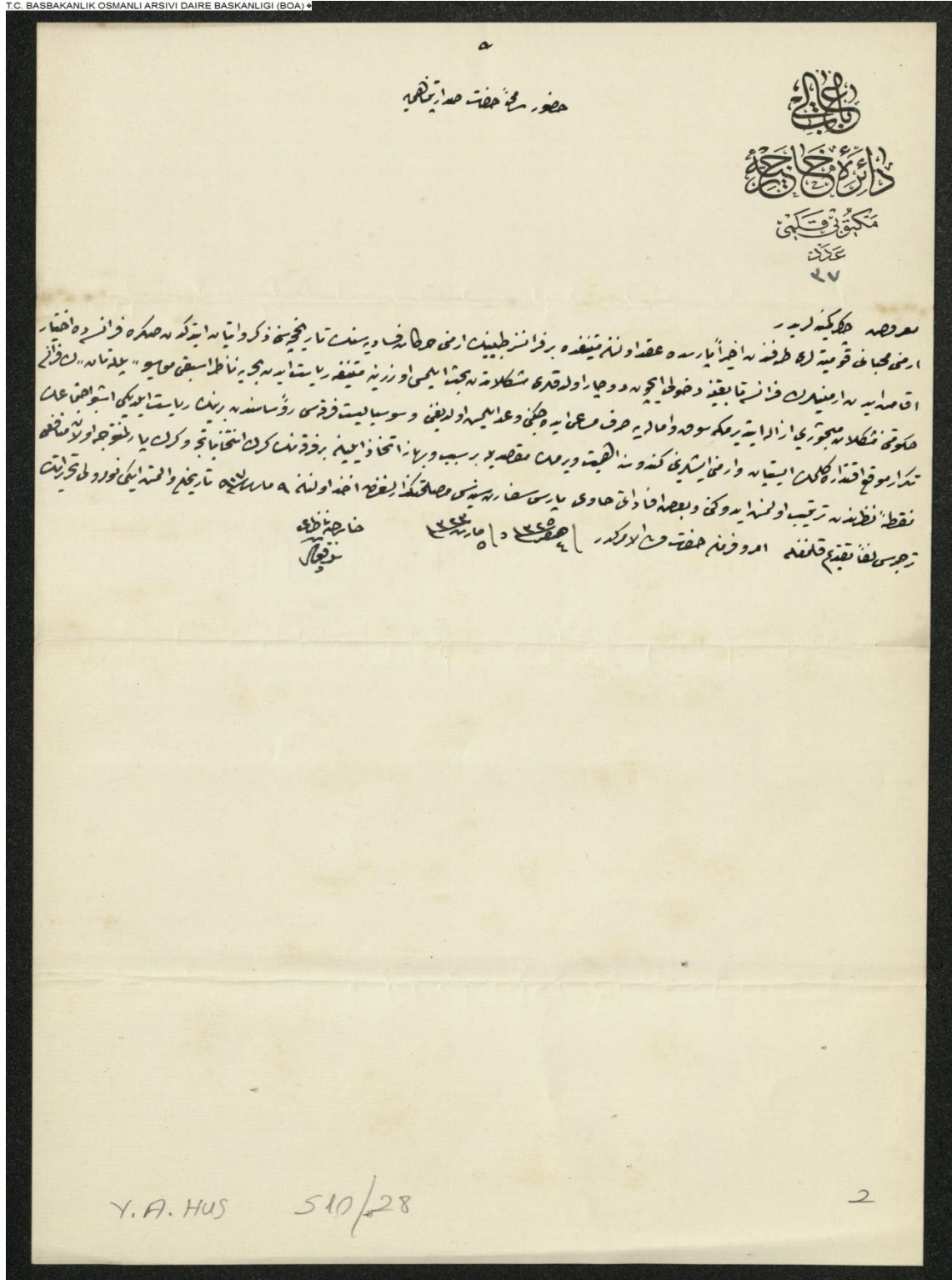
That considering the long-continued cordial relations between Great Britain and Turkey, and the moral and material support which the former has from time to time extended to the latter and in view of the fact that Great Britain is the greatest Mahomedan power in the world, this meeting appeals to the British Government and trusts that Great Britain will help to preserve the integrity of Turkey, and by her powerful influence, help to keep up the prestige of the Ottoman Empire with which the sentiments of the Moslem world, both political and religious, are so deeply and indissolubly tied up.

This Public Meeting of Mahomedans expresses its most fervent hope that every Mussalman will feel it his duty to come forward with subscriptions to help and relieve the wounded Turkish soldiers, and the widows and orphans of the slain and their families and that a Committee consisting of the following gentlemen be appointed to collect the funds and take necessary steps and send them on to proper authorities.

That this meeting of the Mahomedans of Bombay desire to place on record their most cordial sense of sympathy with the Turkish Government and people and with their present situation in being drawn into this war and pray for the speedy termination of the war, and a copy of these resolutions passed at the meeting be forwarded to His Excellency the Viceroy of India, His Excellency the Governor of Bombay, and His Imperial Majesty Khalifat-ul-Islam, Sultan of Turkey.

EK 7.

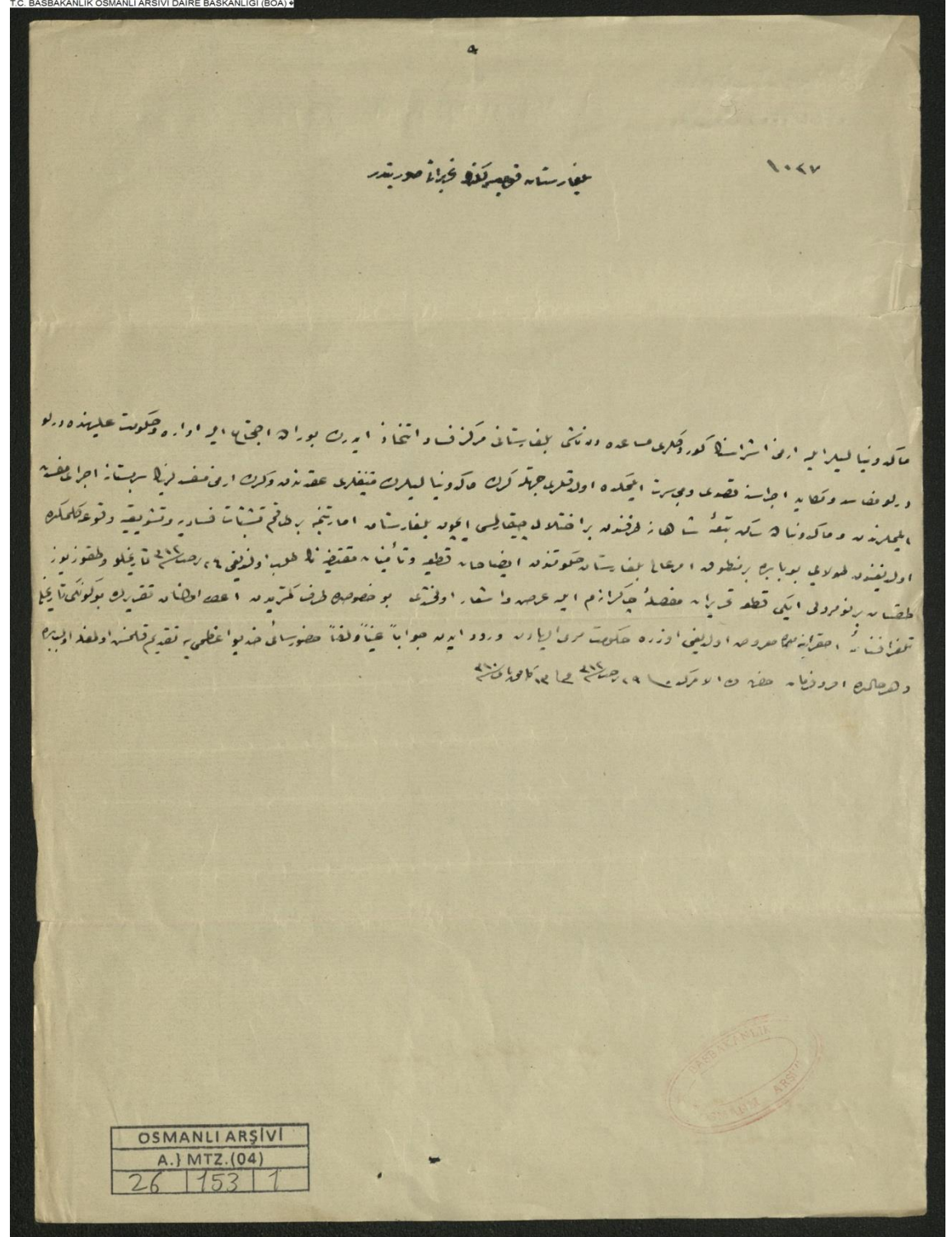
Ermeni Taraftarlarının Paris'te Yaptıkları Mitinge Dair Belge (BOA.
Y.A.HUS.:510/28)

Y.A.HUS.00510.00028.002

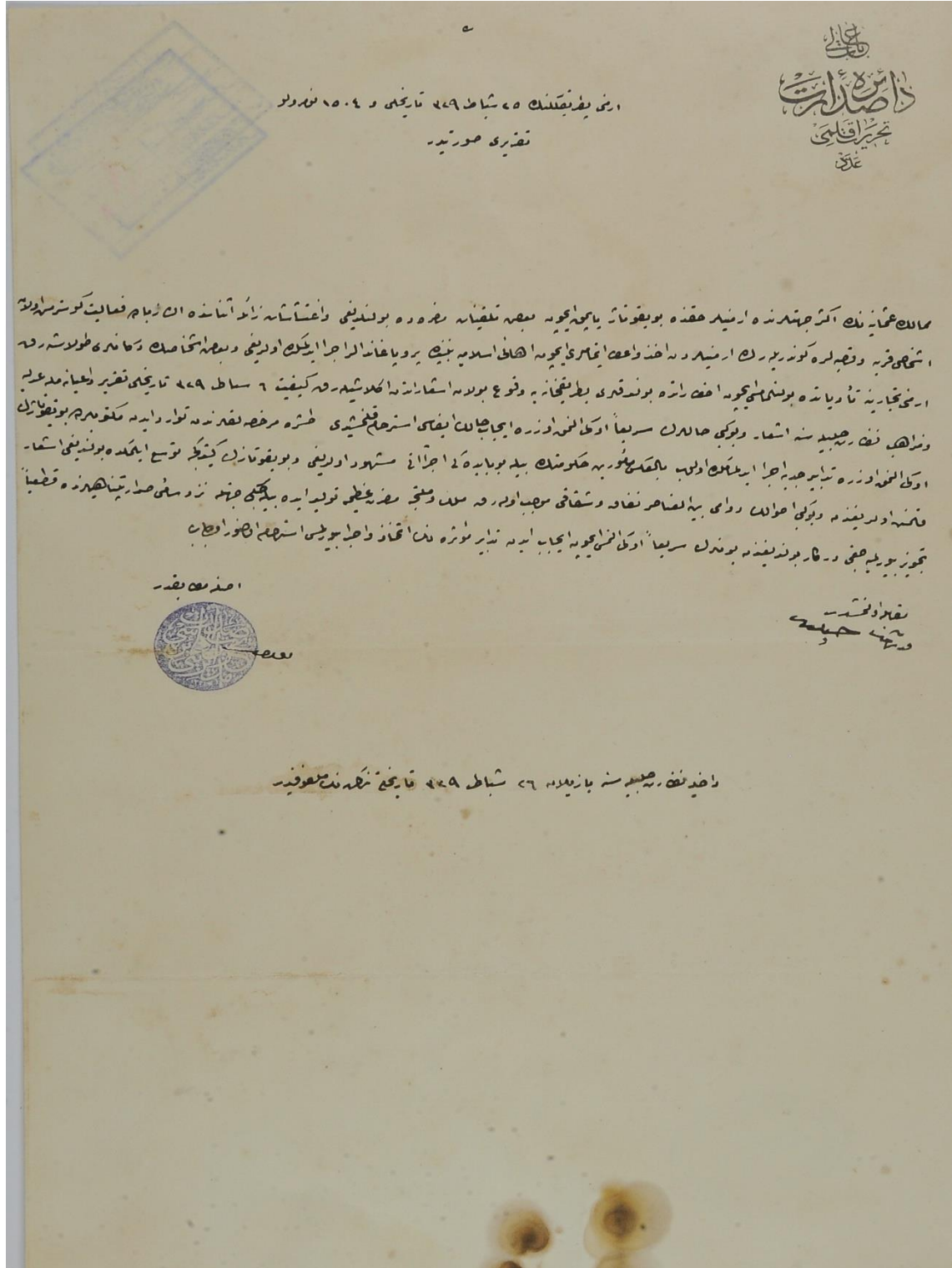
EK 9.

Vilayet-i Mümtaze'de Bulgarlar ile Ermenilerin Sofya'da Akdettikleri Mitinge Dair
Belge (A.)MTZ.(04).26/153)

A.)MTZ.(04).00026.00153.001

Ermenilere Karşı Boykot Yapıldığı İddiasına Dair Belge (BOA.: DH.EUM.EMN.116/33)

EK 11.

“-Buyrunuz Efendim....

-Efendi ne diyor bu adam

-Efendi — Boykotaj bittiğinden içeri buyrun diyor... Fakat nafile bir defa yerli mallara alıştık...” (Dalkavuk Gazetesi 6 Mart 1909)

EK 12.

“Şu Malları Nereye Çıkaralım, Bari Lütfen Bir Yer Gösterin” Diyen Avusturyalı Bir Tüccarı Gösteren Resim (Musavver Papağan 7 Aralık 1908)

EK 13.

İzmir’de Osmanlı Vatanperveranın Avusturya Mallarına Karşı İlan Eyledikleri Harb-i İktisadi Heyeti’ni Gösteren Resim (Servet-i Fünun 19 Kasım 1908)

